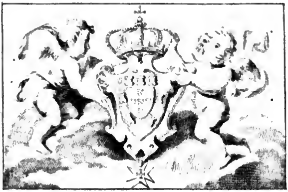
5 B.6. 5.6.31

Digitized by Google

ALOYSII ANTONII VERNEII
EQUITIS TORQUATI
ARCHIDIACONI EBORENSIS
DE

RE LOGICA

AD USUM
LUSITANORUM ADOLESCENTIUM
LIBRI QUINQUE.

ROMAE CIↃIↃCCLI.

EX TYPOGRAPHIA PALLADIS
APUD NICOLAUM, ET MARCUM PALEARINOS.
SUPERIORUM FACULTATE.

F. 6. 21

Digitized by Google

JOSEPHO I.
LUSITANORUM REGI
PIO FELICI
FIDELISSIMO

ALOYSIUS ANTONIUS VERNEIUS
PROSPERA OMNIA.

NON injuria dubitatum eſt a viris doctiſſimis, JOSEPHE I. rex auguſtiſſime, bonine plus is adtulerit civitatibus, ac ſtudioſis litterarum, qui diſciplinarum principia invenit, eaſque recondita eruditione expoli-

vit; an qui viam ſtravit, qua doctrinæ omnes in puerorum, ac rudium animos & facile, & ſuaviter inlaberentur. Nam cum antiquioris litteraturæ monumenta conſideramus, & Veterum obſcuritatem ingenii, ac vivendi conſuetudinem plane feram & inmanem animo colligimus; perſpicue videmus, per litterarum inventores plurimam utilitatem humano generi fuiſſe allatam, manſuefactas gentes, conſtitutas urbes, humanamque ſocietatem jucundiorem, & firmiorem bonarum artium præſidio factam fuiſſe. Cum autem recentioris eruditionis utilitates omnes animo percenſemus, incredibiles commoditates juniorum doctorum induſtria ac diligentia adquiſitas fuiſſe reperimus.

Ac mihi ſane utrorumque rationes accuratius meditanti, verior hæc ſententia videri ſolet, Recentiores ad minimum pares, interdum Veteribus eſſe ſuperiores. Nam ſi primi diſciplinarum doctores inventionis laudem tamquam propriam ſibi vindicant, hæc tam multis compenſantur commodis, quæ Recentiores invexere, omnino ut Veteribus nihil iſti concedere videantur. Quid enim intereſt fundamentum, ut ita dicam, ponere ædificii, niſi ædificium ſuper exſtruatur, quod omnium utilitati & commoditati pateſcat? Quis autem

Veterum in ſeverioribus ſcientiis nobis præter quædam initia rudia & inpolita reliquit? Profecto ſi Recentiorum lucubrationes, ſi rerum utilitatem, & facilitatem docendi, ſi cetera multa numero, quibus doctrinas a Veteribus traditas auxerunt iſti & ampliarunt, cum antiquioribus comparamus; plane intelligemus, quanta illi in rerum caligine & ignoratione verſarentur.

Atque ut ipſa diſciplina, quæ argumentum eſt hujuſce libri, oratio noſtra definiatur, quis ignorat, quanto opere ars Logica fuerit a veteribus Græcis, Ariſtotele præſertim, exculta? Quis autem, ſi Ariſtotelis logicam, non dico cum graviſſimis hujus ſæculi ſcriptoribus; ſed cum ipſo Gaſſendo, Auctore Artis cogitandi, Hamelio, Sylvano Regiſio, ceteriſque, qui prima fundamenta hujus inſtitutionis poſuerunt, comparet, non illico percipiat, quantum ſit inter eum, & horum quemque diſcrimen? Redundans ille, & obſcurus adeo, ut interdum vix intelligi poſſit: hi breviter & perſpicue omnia, quæ cogitarunt, exponunt. In illo pauca quædam utilia innumeris ſupervacaneis ſunt admiſta: in his, ſi pauca demas, reliqua utiliſſima ſunt ad recte dijudicandum. Illum judices myſteria ratiocinationis præſertim falſæ, quæ & innumera

 ſunt,

ſunt, & ingenia ſæpe depravant, aperire voluiſſe, omniaque ad contentionem & tricas revocare: hos actiones mentis omnes ad finem, quem Logica ſibi poſuit, i.e. ad inveſtigationem veri recta dirigere. Quid, ſi eumdem Ariſtotelem cum aliquo ex recentioribus Eclecticis conferamus? Fremant omnes licet, fidenter dicam: Vel unus Heineccii, aut Wolfii puſillus de re Logica libellus, ſi ordinem, perſpicuitatem, & utilitatem rerum conſideramus, bibliothecas Ariſtotelis, Theophraſti, & Chryſippi omnes longe videtur ſuperare.

Quæ cum ita ſe habeant, rex JOSEPHE, difficile non eſt conſtituere, utri utris præſtent: cum ex iis, quæ diximus, manifeſte deducatur, doctrinæ, & inventionis laudem utriſque ita eſſe communem, ut Veteres illi rudimenta quædam recte ratiocinandi: Recentiores vero abſolutam artem inquirendi veri cum certi, tum probabilis, Veteribus prope intactam, excogitarint. Ut hæc una ars prudenter cogitandi, & verum in ſingulis diſciplinis explorandi, hoc demum ſæculo & nata, & exculta eſſe videatur. Miſera enim eſt, & haud ſcio an etiam pernicioſa, Logica, quæ tam anguſtis regionibus definitur, ut non niſi in diſputationibus locum habeat, nec ultra ſcholæ fines exſpatiari poſſit, & ad uſum vitæ revocari.

Hæc

Hæc cauſſa eſt, cur homines graviſſimi de Logica polienda tanto opere laborarint, quod diuturno rerum uſu intellexerunt, hujuſce artis præceptis non modo graviores diſciplinas inluſtrari, ſed etiam res hujus vitæ omnes contineri. Quid enim exercitus imperator, quid magiſtratus, quid ceteri homines, qui aut publica, aut privata negotia procurant, ſine ratione optimis litteris perpolita boni aut cogitare poſſunt, aut efficere? Quid Rex, a cujus nutu omnia pendent, quo modo populos in officio continere, beatiſſimamque facere rempublicam, ſine purioris Logicæ luminibus, umquam poterit? Plenæ exemplorum ſunt hiſtoriæ, quæ aperte oſtendunt, quam ſæpe hujus artis ignoratio fortiſſimas nationes in graviſſimas calamitates induxerit. Quibus ego uterer in præſentia, ſi ad alios, non ad te ſcriberem, qui hæc omnia habes explorata. Quamobrem optime illi de republica meriti putari debent, qui in eo laborant, ut tenelli puerorum animi talibus imbuantur inſtitutis, ut ſive aliquam ipſi reipublicæ partem adtingant, ſeu domeſtica curent negotia, cum laude reipublicæ ipſi poſſint inſervire. Quod nos hoc libro præſtare adorti ſumus, atque adeo juventutem noſtram excitare, ut eam viam inſiſtat, quæ ad finem perducit, quem nobis in eo condendo propoſuimus.

Ut autem illum tuo nomini inſcriberem, cum officium erga te meum, tum ipſa libri materies commonebat. Tu es enim is, qui horum præceptorum utilitatem penitus cognoſcis; & actionibus tuis, quid ipſa valeant, confirmas. Tu vel a prima ætate intellexiſti, quem finem Logica habeat, quoque modo etiam ad artem regnandi referri poſſit. Quis enim umquam melius aut politicarum cauſſarum nexum mente percepit, aut inminentia regni mala ſapientius declinavit? Quis acutius proſpexit, quo ex fonte poſſit utilitas florentiſſimi imperii cum populorum felicitate conjuncta derivari? Profecto ſi tuæ inſtitutum vitæ cum publicum, tum domeſticum, ſi induſtriam illam regnandi, qua in ipſo regni exordio ſingula prudentiſſime adminiſtras, penitus conſideramus, plane deprehendemus, quantus in re Politica Logicus ſis: nec illam te Logicam curare, quæ ſcholæ diſputationibus inutilibus adquiſita, plerumque homines efficit in agendo ad inanitatem ſubtiles, minimeque expeditos: ſed utiliorem aliam, & dignitatis pleniorem, quæ ſine ullis ambagibus in re omni veritatem adtingat: quidque optimum factu ſit ad ſalutem imperii, ac dignitatem conſervandam, internoſcat. Itaque unus tu feciſti, ut experirentur Luſitani, vetus il-

lud

lud dictum hominis ſapientiſſimi : *Tum demum beatas civitates fore , cum Philoſophi regnarent , aut Reges philoſophárentur* . Nam tales homines in magiſtratus cooptaſti , qui publica negotia vigilanter adminiſtrarent : & talem te in regendis populis , tam ſollertem , tam prudentem oſtendiſti , qualis in re ſua privata nemo homo eſt .

Eant nunc qui cenſent , artem Logicam non niſi ad ſcholæ diſceptationes eſſe accommodatam : atque a te Rege ediſcant , quantum ad imperii felicitatem rectæ rationis præſidium, & exercitatio conducat . Quos ego interdum non modo rationibus , ſed etiam exemplo tuo ſoleo confutare . Quare non magis opitulari Luſitanis noſtris mihi videor , quod iis clariſſimorum hominum trado præcepta , quam quod graviſsimo tuo judicio , atque auctoritate planum facio , quantum ea hominibus ſingulis , ad commode , beateque vivendum , adferant utilitatis .

Quamobrem hoc genus litterarum tibi gratum , & jucundum fore confido : quod iis legendis cognoſces , quidnam homines de tuis rebus geſtis , ac de tota vitæ diſciplina tuæ debeant judicare . Nec id ſane jejunum eſt & contemnendum , te graviſſimorum hominum ferre ſuffragia : immo vero contra nihil majus ,

jus, nihil non meo ſolum, ſed omnium judicio præſtantius cogitari poteſt, quam quod Regis & facta, & conſilia bonorum omnium approbationem mereantur. Quamquam enim fortuna Reges in eo faſtigio collocavit, ut aliorum ipſi non indigere videantur; in hoc tamen indigent, quod nomen non niſi ab eorum judicio habeant, quos infra ſe poſitos intuentur: qui & dum præſentes adſpiciunt, ſingula pro merito æſtimant: & id ipſum, quod judicarunt, ad poſteras gentes ſcriptis ſuis tranſmittunt. Quapropter tibi non magis glorioſum ego puto, quod naſcendi ſorte regnaſti, quam quod intelligunt omnes, te propter animi magnitudinem, mentiſque excellentiam regnare debere. Quo magis confido te, qui tantum acumine ingenii, & exercitatione vales, quantum ab homine graviſſimis curis occupato ſperari vix poſſet, effecturum, ut gentes tuo imperio ſubjectæ iis ſtudiis, quibus animus colitur & expolitur, dent operam: quo facilius ad eamdem laudem perveniant aliquando: ac reipublicæ Luſitanæ, cujus membra omnes ſumus, pro virili parte prodeſſe queant. Vale, Rex optime, & litterarum patrocinium, ut conſtituiſti, perge ſuſcipere. Romæ Idib. Septembr. A. C. cIↄIↄccL.

Ani-

Animos noſtros Parens, Nutrix, Magiſter, Poëta, Scena depravat: Multitudinis conſenſus abducit a vero. Animis omnes tenduntur inſidiæ, vel ab iis, quos modo enumeravi; qui teneros, & rudes cum acceperunt, inficiunt, & flectunt ut volunt: vel ab ea, quæ penitus in omni ſenſu implicata inſidet, imitatrix boni, Voluptas, malorum autem mater omnium. *Cicero de Legibus L. I. c. 17.*

Magni autem eſt ingenii, revocare mentem a ſenſibus, & cogitationem a conſuetudine abducere. *Cicero Tuſcul. Diſput. L. I. c. 16.*

IMPRIMATUR,

Si videbitur Reverendiſs. Pat. Mag. Sac. Pal. Apoſt.

F. M. de Rubeis Patriarcha Conſtant. Viceſg.

IMPRIMATUR,

Fr. Joſeph. Auguſtinus Orſi Sac. Pal. Apoſt. Mag. Ord. Præd.

ALOY-

Digitized by Google

ALOYSIUS
ANTONIUS VERNEIUS

Luſitanis Adoleſcentibus optimis ſtudiis inſtituendis.

QVID cauſsæ fuerit, Adoleſcentes ornatiſſimi, cur Logicam ad uſum veſtrum conſcripſerim; hac ætate præſertim, in qua tam magna ſe offert talium librorum copia, omnino ut dubii ſimus, quem debeamus præferre; breviter exponam.

Principio noſtratium neminem de hac materia, ex Juniorum philoſophorum ſententia aliquid lucubraſſe, exploratum vobis eſſe confido. Fuere quidem non nulli viri docti, & pii, qui de re Logica hoc, & proximo ſæculo copioſe diſputarunt: ſed hi Peripatetica philoſophandi via contenti, recentiorem non adtigerunt: tum autem copia, & eruditione ſua doctis hominibus & exercitatis, quam tironibus, aptiores eſſe videntur. Cum ergo noſtrorum nullus hoc argumentum tractaverit, qui mihi vitio dat, quod primus apud vos de bona Philoſophia diſputarim, culpet potiori jure philoſophos Anglos, Batavos, Germanos, Gallos, & Italos: qui in tanta ſcriptorum multitudine, ſingulis annis aliquid novum & cogitant, & emittunt: quod ſibi perſuadent, nihil adhuc ab ullo Philoſopho fuiſſe conſcriptum, quod Logicam complectatur ex omni parte perfectam.

Accedit, quod inluſtriores auctores, qui de hoc argumento ſcripſerunt, difficulter ad Luſitanos noſtros deferan-

 tur:

tur : ſaltim venales non proſtant : vel quod plerique omnes ab Heterodoxis conſcripti ſunt , & hac de cauſſa merito ab oculis abſconduntur ; vel quod etiamſi Catholici ſint , tamen non ſunt publici ſaporis . Ut illi ipſi, qui haec ſtudia amant impenſe , defectu librorum vel ab his temperare cogantur , vel iis libris vacare , quorum lectione ſapientius abſtinerent .

At enim , inquient , plurima ſe offerunt doctiſſimorum hominum ſcripta , quae de Logica arte fuſe ac eleganter pertractant : ut ſi foret neceſſarium hujuſmodi ſtudiis in Luſitania noſtra dare operam , ea non alia legere deberemus , & adoleſcentibus explicare . Fateor , ſi ad id , quod quaerimus , forent accommodata .

Sane fatemur & nos , magnam vim exſtare Logicorum librorum . Sed omneſne de ſingulis artis noſtrae partibus diſputant accurate ? rerumne omnes habent delectum ? vel , ſi habent , an cogitata ſua tam dilucide & ſollerter diſponunt , ut pueris inſtituendis accommodata ſint ? id ſane reprehenſores noſtri non efficient . Profecto non nulli ſunt homines , qui unam vel alteram Logicae partem diligenter expoſuerunt . Qui vero omnes ea ratione diſputarit , ut nihil illis addi , nihil detrahi poſſe videatur , procul dubio habeas neminem . Quinimmo facile id fieri non poſſe , nullus , qui harum diſciplinarum peritus ſit , & recte de rebus judicare ſciat , vocabit in dubium . Augentur ſiquidem in diem hominum cogitata , diſciplinae perpoliuntur , nec aliquid tam omni ex parte politum & elaboratum reperietis , quod non tempore & uſu perfectius & limatius poſſit exhiberi .

Eorum etiam , qui lucem Logicae hoc , & ſuperiori ſaeculo adtulerunt , laudantur profecto multa , fateor : alia vero & merito ſuo reprehenduntur . [1] *Nam qui-*

[1] Conſule quae dicemus L. I. c. 6. & ſeq.

quidam multi ſunt in rebus nullius pretii exponendis: utilia & neceſſaria vel omittunt, vel tangunt. Alii magna circuitione verborum cogitata ſua declarant: quædam incerta & dubia, quaſi manifeſta forent, admiſcent: ut ſi alias ab aliis ſeparare velis, & ad uſus tuos advocare, Logicus jam ſis oportet. Sunt etiam, qui dum exemplis, deſumtis ab gravioribus diſciplinis, confirmare ſtudent præcepta, obſcurant potius, quam inluſtrant. Poſtremo alii, quod illam Geometrarum ratiocinandi viam ſtricte imitantur, ad puerorum ingenia, quæ talem methodum non deguſtarunt, nullo pacto idonei eſſe videntur. Adeo difficile eſt hujuſmodi rem pro merito explicare.

Quid ergo, deſperabimus Logicam addiſcere? minime vero: at tanto diligentiores in ea exornanda eſſe debemus; quod in ea ſcriptorum ubertate verſamur, in qua cuilibet accuratius diſputaturo oratio deeſſe non poteſt. Atque quemadmodum Zeuxis ille Heracleotes, ut excellentem muliebris formæ pulcritudinem depingeret, ex omnibus virginibus formoſiſſimis, quæ Crotone erant, quinque delegit; quod non putaſſet omnia, quæ quæreret ad venuſtatem, uno in corpore ſe reperire poſſe; ita nos omnibus unum in locum coactis ſcriptoribus, qui in hoc argumento cum laude verſati ſunt, ex variis ingeniis excellentiſſima quæque libare debemus.

Neque vero is ego ſum qui mihi perſuadeam, ita facile animi humani latebras, ut ita dicam, & receſſus explorari poſſe, ut quo ille modo res omnes ſine errandi periculo percipere queat, & clare, & facile finiamus. Utrumque tamen, quantum in nobis fuit, perſecuti ſumus. Nam & ex omnibus auctoribus, qui nomine & memoria digni ſunt, quæ quiſque veriſſime, & commodiſſime dicere videbatur, excerpſimus: & iſta ipſa, quæ ſelegimus, ea diſtributione conſcripſimus, ut ad pueros

 infor-

informandos forent apta. Addent fortaſſe non nulli huic noſtro labori lectiſſima multa, ut breviori via pueri ad aliquam doctrinæ præſtantiam aliquando perveniant. Quis negat? vel quis id potius non optat? Saltim dum id non præſtant, gratiam habeant nobis, qui viam ſternimus, ut juventus melioribus litteris ac ſtudiis ſine magno negotio imbui queat.

Quod ſi homines conſiderarent, quantum intereſt, ut pueri a prima ætate recte de ſingulis rebus adſueſcant exiſtimare; ſtudioſe curarent non ut medicinam Logicæ ſanandis mentis humanæ infirmitatibus adhiberent; ſed ut hujuſmodi medicina, quantum per tarditatem noſtram licet, non indigerent. Saltim ne fierent deteriores præjudicatis opinionibus, quæ a nutricibus, & pædagogis inſtillantur puellis.

Rideatis vos licet, Adoleſcentes, vere & ſummo doctiſſimorum hominum conſenſu hoc dico: præcipua Logices decreta non ab præceptoribus in ſchola, ſed ab nutricibus in cunabulis teneris mentibus inſtillari oportere: [1] *quæ ſi puellos, quorum habent curam, non adſuefacerent tum exemplo ſuo, tum ineptis præjudiciis & male res ſingulas percipere, & de iis inſipienter judicare;* [2] *fieri non poſſet, ut ne puer germanis rerum perfunderetur ideis, iiſque, uti debet, uteretur: ex quo progreſſus ætate cognoſceret ratiocinandi artis præceptiones abſtruſiores, & Logicus evaderet omni ex parte politus. Sed hominum ea eſt condicio, quod has præceptrices in tenella ætate debent audire, quæ non aliis*

---

[1] Exteri non nulli in præſentia hoc curant, ut nutrices puellos ſuos quam fieri poſſit non imbuant præjudiciis, ſed res, ut ſunt, exponant.

[2] Conferantur, quæ diſputabimus Logicæ L. III. p. I. cap. 5. & 6.

aliis modo, ſed ne ſibi quidem ſapiunt. Ut neſciam, an plus boni adferant nobis, quod corpus alunt, & formant; an vero damni, quod aciem mentis quodammodo retundunt. Quamobrem Philoſophi eſt, præjudicatis opinionibus primæ ætatis occurrere: eaque tradere, quæ pueris, cum ab illa inſtitutione egrediuntur, opitulari poſſint. Quod ego præter cetera hiſce libris adimplere conſtitui. Propoſitum enim mihi fuit, non eruditorum palato, ſed puerorum, atque adeo reipublicæ utilitati ſervire. Fallar: ſaltim conatus ſum, & hoc nomine de vobis merebor.

Neque vero id ego agam in præſentia, ut vobis perſuadeam plurimis verbis, quantum pueri, qui hac via & ratione imbuuntur, reliquis præſtent, qui Peripatetica ſolent erudiri. Nam præterquam quod id ante me viri litteratiſſimi luculenter demonſtrarunt; adeo unicuique pervium eſt, ut nullus eorum, qui hæc diligentius conſideravit, vertat in dubium. [1] *Jam ſi dubii eſtis, recte ipſi judicent, an non; aut ſi quam vos Veteris dialecticæ partem adtigiſtis, vobiſcum reputate, quantum homines ab ea Dialectica habeant adjumenti, non dico ut in negotiis domeſticis, & forenſibus;* [*in his uſui non eſſe, perſpicuum eſt*] *ſed in ipſis gravioribus diſciplinis, in theologia Dogmatica, Polemica, Hermeneuticu; in Jure & Civili, & Pontificio; in Hiſtoria, & humanitatis ſtudiis, ſine ullo negotio vera, & falſa dijudicent.* [2] *Tum demum percipietis, quantum damni facit homo, qui mancipat ſe talibus ſtudiis, & tempus, rem ſane pretioſam, tot tricis & cavillationibus addiſcendis conſumit.*

[1] Legantur quæ exponemus L.II. p.1. cap.7.

[2] Conferantur quæ diſſeremus L. III. p.2. & L.V. p.2. tribus ultimis capitibus, in quibus utilitas Recentioris logicæ oſtenditur.

Nam ſi homines in arte tantum Syllogiſtica, & hujuſmodi diſputationibus, quibus vetera ſtudia continentur, oculati, & prudentes; in ceteris vero inepti, & inexercitati eſſe deberent; darem illis & hoc, ut illa & ſedulo, & ad faſtidium uſque imbuerentur. Cum vero hominis liberaliter educati ſit, re quaque propoſita, acerrimum ingenium adhibere, ne erret judicando; plane conficitur, eam demum Logicam reliquis eſſe præferendam, quæ id doceat: hominique oſtendat, quid prævidere debeat, ne in tot errores, in quos per tarditatem humanam delabimur, incurrat. Quod cum Philoſophia illa vetus non efficiat, ſit conſequens, alius diſciplinæ præſidiis rem iſtam eſſe conficiendam.

Non dubito fore non nullos, qui aliqua in libello noſtro requirant: ac id primum reprehendant, nos perenni atque perpetua oratione, ſine ullis ſyllogiſmis, explanare præcepta: deinde contendant, niſi veteri doctrina ac methodo eruditum, recte in diſciplinis ſeverioribus, preſertim in Theologia, ratiocinari poſſe neminem. Quibus nos breviter reſpondemus, graviſſimis Europæ viris, qui hæc diu multumque examinarunt, nullam aliam præter hanc diſputandi viam occurrere planam & certam, ut non in Theologia modo, ſed etiam in omni varietate diſciplinarum, atque in omni vitæ parte & recte percipiamus, & argumentando colligamus. [1] *Non enim in Theologia alio modo, quam in reliquis diſciplinis, ratiocinari debemus, ſi modo, quid ſit Theologia, quid recte ratiocinari, penitus cognoſcamus.* [2]

Nihil eſt ergo cur vereamini, Adoleſcentes, ut ne vos multitudine obruam præceptorum, & copia doctrinæ recon-

---

[1] Confer quæ diſputat P. Regnault Jeſuita in *Præfatione* ad Logicam ſuam, & primo *Dialogo*.

[2] Vide quæ dicturi ſumus L. V. cap. ultimo.

reconditæ onerem ſupra vires. Ea dicam, quæ in medio poſita ſunt: quæ omnibus, qui ſane cogitant, ſunt pervia: quæque vos non in una aut altera diſciplina, ſed in omnibus etiam humanioribus [1] *doceant unamquamque rem pro merito æſtimare: quod ipſum eſt eſſe Logicum. Perſpicuitati autem ut ſerviam, nullus dubitabo eadem exempla, ſi rerum ordo id poſtulet, repetere. Si quid vero abſtruſum occurrat, quod uberiorem explicationem poſtulet, in ſcholiis & corollariis exponam; ne rerum ordinem tali doctrina interrumpam.* [2] *Idque non puerorum tantum, ſed docentium commodo faciam, ut in promtu habeant, unde obſcuriora loca queant inluſtrare. Ex quo & illud exſiſtit, ut noſtra hæc Logica, quamvis moroſis cenſoribus copioſa videatur, ſi rerum ordinem, & præcepta conſideramus, brevis ſit. Cum vero res eas offendero, quæ ab humana mente finiri nequeunt, a judicando temperabo. Malim ego videri lectori nimis timidus, quam inprudens, qui ea definiam arroganter, quibus inveſtigandis miſeri mortales apti non ſumus. Quod ſi aliquod præceptum offenderitis, quod facile & domeſtico labore intelligere nequeatis, memineritis nullam diſciplinam eſſe, quæ litteris, ſine interprete, & ſine aliqua exercitatione, percipi poſſit.*

Qua-

---

[1] Lege quæ differemus diverſis in locis, & præſertim L.V. p.2. c.3. & 4.

[2] Plurima in his libris prætereuntes tetigimus, quæ longiorem ſermonem exigebant. Verum cum hæc vel ad Phyſicam, vel Metaphyſicam, vel aliam diſciplinam ſpectent, non erat hujus loci de iis copioſius diſputare. Ex quo prudens lector intelliget, quam difficile ſit Logicam per ſectam exhibere: quod in ea nimis multa debeant explicari, quæ non niſi ex diſciplinis ſeverioribus ſumi poſſunt, & inluſtrari.

Quamobrem, Adoleſcentes, in hoc ſtudium toto animo incumbite: atque viam, quam vobis ſtravimus, inſiſtite. Quam ſi pro eo ac poteſtis diligenter tenueritis, confido fore, ut eam mentem inde præcultam & præparatam habeatis, qua poſſitis in quacumque materia non modo acute cogitare, ſed exiſtimare prudenter. Mihi ſane cum conſidero, quanta vos ingenii vi & ubertate valeatis, videor hoc vere dicere poſſe, earum, quas ego vidi, gentem nullam vobiſcum poſſe conferri. Quamobrem mihi perſuadeo vos, ſi avide bona ſtudia arripueritis, tantos in iis progreſſus eſſe facturos, ut in ipſis exteris gentibus & admirationem veſtri, & invidentiam ſuſcitare poſſitis. Quod ſi feceritis, & vobis, & publicæ rei haud mediocrem laudem conciliaveritis: mihi vero, qui intimis ſenſibus vos amo, maximum gaudium adferetis. Hanc igitur ſignificationem amoris erga vos mei accipite in præſentia. Reliqua, quæ veſtri gratia aliquot ab hinc annis conſcripſimus, cum per valitudinem poterimus, perficiemus, & ad vos mittemus. Valete. Dat. Romæ Id. Mart. A. C. N. CIƆIƆCCXXXXVIII.

APPRO-

APPROBATIONES.

Libros quinque DE RE LOGICA a Viro Clariſſimo Aloyſio Antonio Vernejo ad uſum Luſitanorum Adoleſcentium conſcriptos, ut morem gererem Reverendiſſimo Patri Sacri Palatii Apoſtolici Magiſtro, ſemel iterumque pervolvi: nec quidpiam offendi, quod cum Orthodoxæ Religionis regulis optime non cohæreat. Sed admiratus ſum viri doctiſſimi ſubactum judicium, eruditionem, ac præſertim perſpicuitatem, & ordinem, quo hujuſce facultatis hiſtoriam, humanæ mentis functiones, regulaſque, quibus errores, eorumque occaſiones præcavere, verumque invenire, atque inventum via ac ratione diſponere docemur, ita tractat, & explicat, ut Dialecticam exhibeat longe reliquis utiliorem, tutioremque. Quippe non ſolum ex celebrioribus ſcriptoribus, quod optimum erat, ſelegit, novo ordine, noviſque inventis auxit & illuſtravit; ſed monet etiam, quod optandum erat, ne libri ab Eccleſia proſcripti, qui hanc materiam diſputant, ab Adoleſcentibus legantur: imo vero caute etiam ab iis, quibus facta ſit legendi poteſtas. Quamobrem publico bono libros hoſce quam cito in lucem emitti debere cenſeo: & quantum in me eſt, ut in vulgus edantur, rogo.

Datum Romæ ex Ædibus Sanctæ Mariæ de Aracæli Kal. Oct. 1748.

F. Philippus de Carboneano Ord. Min. Reg. Ob. Lector Jub. Sac. Cong. Ind. Conſ. Supremæ & Un. Inq. Qual. & in Collegio Urbano de Propaganda fide Philoſophiæ Profeſſor.

Man-

MAndante Reverendiſſimo Patre S. Palat. Apoſt. Magiſtro attente, ac meditate, quum opus fuit, perlegi quinque Libros DE RE LOGICA AD USUM LUSITANORUM ADOLESCENTIUM Viri Clariſſimi Aloyſii Antonii Verneii Archidiaconi Eborenſis: in quibus nil prorſus inveni Catholicæ Eccleſiæ doctrinis, aut morum optimis regulis adverſum. Imo etiam quando res poſtulat, ut in illis Heterodoxi ſcriptoris liber, aut opinio laudetur, demiratus ſum religioſiſſimum ſtudium adoleſcentes, qui inſtituendi iiſdem ſuſcipiuntur, monendi, librum non niſi impetrata ab Eccleſia facultate eſſe evolvendum; &, ſi per illam liceat, caute ſolum: ſtudium inſuper opponentis Conciliorum ſanctiones, & Patrum teſtimonia aut periculoſis ſententiis, aut hominibus minus docte res penſitantibus: quæ ſane in hujuſmodi libris nec ſemper invenies, nec præcipue quum inveniri deberent. Ad hæc Opus præ ſe fert exquiſitiſſimum doctrinarum delectum. Et optima quævis, quæ ſubacti ingenii viri deprehendunt in Scriptoribus, qui de re Logica, aut de aliis diſciplinis ad illam quoquo modo ſpectantibus, haſtenus tractarunt; ordine, ſive, ut ajunt, methodo omnino ſingulari tironum commodo in eo diſponuntur Et quum ars Logica excogitata ſit juvenibus ita inſtituendis, ut & aliorum ſcripta intimius penetrare; præſtantiam, ſi quæ ſit, in illis detegere; in propriis vero lapſus omnes ſive methodi, ſive ratiocinationis declinare addiſcant; quod exemplis facilius quam præceptis docetur ea;propter doctiſſimus Vernejus in omnium fere diſciplinarum & artium primi ſubſellii Auctoribus, quorum lucubrationes memorat, nævos erroreſque ſæpe notat: non quidem ea fini ut præclariſſimos viros, ſicuti veteri proverbio dicitur, naſo ſuſpendat adunco; ſed ut inſtitutum ſui libri retineat: & politula etiam adoleſcentium ingenia magis acuat. Quare mea quidem ſententia (quandoquidem Majorum juſſionibus ea requiritur) non ſolum ſtatuerem præfatos DE RE LOGICA libros typogra-

pographorum opera vulgari merito poſſe ; ſed & quam citiſſime debere : ne diutius litterarum Reſpublica ſingulari bono privetur .

Dat. Romæ in Ædibus D. Andreæ de Valle III. Id. Nov. anni a partu Virginis CIↃIↃCCXLVIII.

D. Antonius Franciſcus Vezzoſi Cler. Reg.

IMPRIMATUR,

Si videbitur Reverendiſſimo Patri Magiſtro Sac. Pal. Apoſt.

Fr. Maria de Rubeis Arch. Tarſen. Viceſg.

IMPRIMATUR,

Fr. Raymundus Palumbi Socius Reverendiſſimi Patris Mag. Sac. Pal. Apoſt. Ord. Prædicatorum .

INDEX CAPITUM

Quæ hiſce libris continentur.

LIBER PRIMUS

In quo Hiſtoria Logicæ explicatur.

Cap. I. *De partitione, & conſilio operis.*
Cap. II. *De Logica vetuſtiſſimorum hominum diſquirit.*
Cap. III. *De Logicæ origine apud Græcos.*
Cap. IIII. *De Logica Chriſtianorum, & Arabum.*
Cap. V. *De Logica Scholaſticorum, & tentata a quibuſdam emendatione.*
Cap. VI. *De emendatione Logicæ.*
Cap. VII. *De utilioris Logicæ inſtauratione.*

LIBER SECUNDUS

In quo de Ideis, & earum Signis diſputatur.

Pars prima
De Ideis.

Cap. I. *Quibus partibus conſtet animal ratiocinans oſtenditur: tum & de ſede animi agitur.*
Cap. II. *Quid faciat mens hominis: tum & diverſitas cognitionum explicatur.*

Ca-

CAP. III. *Quid ſenſerint Philoſophi de modo, quo mens humana rerum ideas adquirit, & veriſimilior ſententia explicatur.*

CAP. IIII. *Aliis argumentis oſtenditur, ideas noſtras non eſſe* innatas.

CAP. V. *Quo modo ſe habeant ſenſus ad perceptiones adquirendas explicatur.*

CAP. VI. *Docet quam ſint fallaces humanæ cognitiones, & qua de cauſſa.*

CAP. VII. *Docet quænam Logica reliquis ſit anteponenda.*

CAP. VIII. *Oſtendit diverſitatem idearum reſpiciendo ad originem.*

CAP. VIIII. *De ideis ut in ſe ipſis ſunt, diſputatur.*

CAP. X. *De modo, quo ideæ objecta repræſentant.*

CAP XI. *De ideis referendo ad objecta, h. e. de ideis Subſtantiæ, Adjunctorum, Relationum.*

CAP. XII. *De aliis ideis referendo ad objecta, h. e. de ideis Singularibus, Particularibus, Univerſalibus.*

LIBRI SECUNDI

PARS ALTERA

De idearum Signis.

CAP. I. *De natura Vocum, & quonam pacto ſint ſigna.*

CAP. II. *De generibus vocum, quibus homines utuntur.*

CAP. III. *De uſu vocum in Philoſophia præſertim.*

CAP. IIII. *Diſputat de vocibus Simplicibus, & Compoſitis; Confuſis, & Claris.*

CAP. V. *De vocibus Subſtantiarum, Modorum, Relationum.*

CAP. VI. *De vocibus Abſtractis.*

LIBER TERTIUS

In quo de Judicio, & Ratiocinatione diſſeritur.

Pars Prima

De Judicio.

Cap. I. *De natura Judicii.*
Cap. II. *De judicio verbis expreſſo, ſeu de Propoſitionis natura.*
Cap. III. *De materia Propoſitionis.*
Cap. IIII. *De Propoſitionis forma.*
Cap. V. *De Propoſitionis quantitate.*
Cap. VI. *De quibuſdam Propoſitionibus, quæ in uſu ſunt apud Philoſophos.*

LIBRI TERTII

Pars altera

De Ratiocinatione.

Cap. I. *De natura Ratiocinationis.*
Cap. II. *De ratiocinatione verbis expreſſa, ſeu de Syllogiſmi natura.*
Cap. III. *De modo inveſtigandi firmitatem Argumentationis.*

LIBER QUARTUS

In quo de Cognitione Veri diſputatur.

Pars Prima

De veritate Certa.

Cap. I. *Oſtenditur, Veritatem inveſtigari, & conſequi poſſe.*
Cap. II. *Quibuſnam gradibus ad Veritatem perveniamus diſquiritur.*

Cap-

Cap. III. *De modo cognoſcendi id, quod certo eſt verum.*
Cap. IIII. *De fallaciis Senſuum, quæ veritatis cognitionem retardant.*
Cap. V. *De adfectibus Voluntatis, qui veritatis adſecutionem impediunt.*
Cap. VI. *De fallaciis Mentis, quæ obſtant, ne verum inveniamus.*
Cap. VII. *Quonam modo veritatem certam Experimentis captis adſequamur, oſtenditur.*
Cap. VIII. *Quo modo veritatem certam Demonſtratione comparamus, explicatur: & fallaciæ refutantur.*
Cap. VIIII. *De effectu Demonſtrationis, ſeu Scientia: ubi de Fide.*

LIBRI QUARTI.

Pars Altera

De veritate Probabili.

Cap. I. *De veritate Probabili generatim.*
Cap. II. *De probabilitate Hiſtorica explicat.*
Cap. III. *De librorum Mendis: & modo ſecernendi integros a corruptis.*
Cap. IIII. *De fide habenda Divino teſtimonio.*
Cap. V. *De probabilitate Hermeneutica tractat.*
Cap. VI. *De probabilitate Morali, & Phyſica.*

LI-

LIBER QVINTVS

In quo de Inveſtigatione, & Explicatione Veri agitur.

Pars Prima,

De Inveſtigatione veri.

Cap. I. *De Meditatione recte inſtituenda.*
Cap. II. *De Lectione rite inſtituenda.*
Cap. III. *De Diſputatione debito modo inſtituenda.*

Pars Secunda,

De Explicatione veri.

Cap. I. *De modo docendi alios inventas veritates.*
Cap. II. *De modo conſcribendi Libros.*
Cap. III. *De pedantiſmo Rhetorico profligando diſſeritur.*
Cap. IIII. *De pedantiſmo Philoſophico.*
Cap. V. *De uſu Logicæ.*

APPENDIX

De arte Syllogiſtica.

Cap. I. *De ſyllogiſmorum Figuris.*
Cap. II. *De Legibus ſyllogiſmi generatim agitur.*
Cap. III. *De Legibus figurarum ſigillatim.*
Cap. IIII. *De ſyllogiſmis Singularibus, & Compoſitis.*

ALOYSII ANTONII VERNEII

ARCHIDIACONI EBORENSIS

DE RE LOGICA

AD USUM

LUSITANORUM ADOLESCENTIUM

LIBER PRIMUS

IN QUO

HISTORIA LOGICAE EXPLICATUR.

CAPUT I.

De partitione, & conſilio operis.

DIſputaturus de rudimentis Logices ad uſum Luſitanorum adoleſcentium, quinque libros ſcribere conſtitui. Horum in primo exponam,quo modo Logica occeperit, & fuerit propagata : quæ illius viciſſitudines, quæque mutationes exſtiterint. In altero oſtendam, quonam pacto mens humana cognitiones adquirat: quanta ſit idearum & cognitionum diverſitas : tum demum de idearum ſignis, id eſt de uſu vocum ediſſeram. Tertio libro de judiciis, & propoſitionibus,

Digitized by Google

quibus judicia fiunt nota, tractabo: deinde ratiocinationis myſteria breviter aperiam. In quarto de inveſtigatione veritatis, tum illius, quæ certo nobis conſtat, tum quæ probabilitate continetur, diſputabo. Poſtremo vero libro de methodo tractandi verum faciam ſermonem.

Curabo, ut, quæ hiſce libris præcepta tironibus exhibuero, vel perſpicua ſint, vel firmis argumentis communiantur. Cum vero illud occurret, quod non niſi ex aliis diſciplinis duci poteſt; quid verum, aut veriſimilius ſit, monebo lectorem: neminem decipiam. Eum vero, qui penitus hæc noſcere deſideret, ad illa loca, in quibus eadem in Phyſiologia, vel Theologia diſputabimus, remittam.

Brevitati etiam, tum & tironum mei ſatietati, eorumque ingenii indoli conſulam: hac lege, ut ſi aliquid ſe offeret, quod non nihil diſputationis habere cognovero, id explicem aliquanto fuſius. Non enim longus eſt liber, qui ea, quæ neceſſaria ſunt, tradit.

Utar eo ſermone, qui, tametſi non exquiſite Latinus ſit, veruntamen ad id, quod cupimus, explicandum accommodatior eſſe videatur. Idque duplici nomine faciam: primo, ne adoleſcentes, qui legent, duplici labore fatigem: eoſque cogam, ad Philoſophum intelligendum, Grammaticum quærere interpretem. Scio enim pleroſque, qui ad hujuſmodi diſciplinas accedunt, vix præcipuis grammatices Latinæ regulis eſſe imbutos, quæ viam ſternant, ut quædam Latine conſcripta quoquo modo percipiant: puritatem vero, & dilectum verborum non habere: immo nec illud intelligere, quænam hiſce vocabulis poteſtas ſubjecta ſit.

Alterum vero eſt, rei ipſius incredibilis difficultas. Scimus enim Romanos homines, & bene Latine loquentes, ut erat Cicero, cum Philoſophiam Latinis litteris excolere cœpiſſent, verba illa Græca Romano more finxiſſe: invexiſſe nova, & Romanis auribus non cognita: quod putarent, hanc veniam illis eſſe dandam, qui res novas explicare conabantur

bantur,ut etiam verbis novis,cum opus eſſet, uterentur. [1] Porro tam multa nos, veteribus Romanis nova & inaudita, in præſentia diſputamus; ut vel Cicero ipſe, ſi exſiſtat, nobiſcum *barbariſſaret*: & nova vocabula eſſe admittenda, quæ illa explicarent, luculentiſſime confirmaret.

Sane importuni ſunt,qui nihil pronuntiare volunt,quod non Romanis vocibus,iiſque Romana republica ſtante familiariſſimis,explicari poſſe exiſtimant. Qui tamen vel in conſeſſu Philoſophorum obmuteſcere debent; vel plane fateri, aliis illa verbis eſſe nominanda.. Ut enim rhetores, ac philoſophi Græci, tum & ipſi Romani rhetores, & conſulti vocabulis artis, rudiori populo incognitis, ſua ſenſa expreſſerunt; ita Romanis philoſophis, ideſt iis, qui Romana lingua philoſophantur, nulla juſta de cauſſa id erit denegandum.

Invaluit enimvero uſus, ut quæque artes peculiaribus vocibus uterentur. Quis enim umquam riſit opifices, qui, dum de rebus ad artem ſuam ſpectantibus loquerentur, domeſticis vocabulis & inſtrumenta,& res ipſas, in quibus verſantur, notarent? Vel quis potius non rideret eum, qui de arte fabrili loquens, idque ad fabros, qui litteras ignorant; miſſis vocabulis, quibus artificia ſua tueri ſolent, id aliis vocibus, ſolis Philoſophis uſitatis, ornate vellet ac copioſe explicare? Ne ergo moroſus aliquis requirat a me ſermonem purum, & omni ex parte Latinum: illud potius curabo, ut verbis Philoſophorum propriis, &, quam fieri poſſit, perſpicuis, ſenſa mea exponam: & corpus diſciplinæ, quo potero clariori, ordine contexam. Quod ſi ſemel id adſequor, ut tirones meas lucubrationes legentes, quæ ego cogito, intel-

A 2 ligant;

[1] „ *Quod ſi in ea lingua, quam pleriſque uberiorem putant, conceſſum a Græcia eſt, ut doctiſſimi homines de rebus non pervagatis inuſitatis verbis uterentur; quanto id nobis magis eſt concedendum, qui ea nunc primum audemus adtingere?* Cicero de Finib. L.III. n.2.

ligant; tunc me optime ad ſenſum Rhetorum, & Philoſophorum [1] bene locutum eſſe exiſtimabo . [2]

Sed antea quam opus ipſum incipio, creatorem, & gubernatorem humanarum rerum Deum demiſſe invoco & rogo, mihi ſcribenti ne deſit, ſed mentem tanta luce perfundat, ut iſta lucubrando non errem: quin potius præceptiones eas tradam, quæ puerorum mentes non modo ad iſta, quæ mundo continentur, penitus intelligenda; ſed, quod maxime curare debemus , ad cæleſtia illa , & beatum adſpectum conditoris quodammodo perducant : nec ſinat , ut aliquid, quod ab legibus a Romana eccleſia propoſitis alienum ſit , vel nobis inprudentibus, excidat. Quod ſi per humanam infirmitatem erraverimus, quidquid dixerimus, condemnamus : ac nos , noſtraque omnia vel jam vulgata , vel poſtea vulganda Pontificis Maximi judicio libentiſſime ſubmittimus . Quod ſi interdum nos auctorem aliquem, qui propter hæreſim non niſi cum venia memorandus ſit , laudabimus ; hominis eruditionem laudamus , inprobitatem deteſtamur : nec legendum proponimus , niſi ſi per Eccleſiam licebit .

Vos autem, Adoleſcentes lectiſſimi, & moneo, & hortor demiſſe, ac enixe Deum invocetis, qui vobis bonam mentem largiatur. Niſi enim ab hoc fonte rem omnem deduxeritis; niſi hujus monitis,& præceptis mentem veſtram imbueritis; ſcitote , numquam vos Philoſophiam illam, quæ nulli errori obno-

---

[1] ,, *Stoicorum autem non ignoras quam ſit ſubtile, vel*
,, *ſpinoſum potius, differendi genus : idque cum Græcis , tum*
,, *magis nobis, quibus etiam verba parienda ſunt, inponenda-*
,, *que nova novis rebus nomina . Quod quidem nemo medio-*
,, *criter doctus mirabitur , cogitans , in omni arte, cujus uſus*
,, *vulgaris communiſque non ſit, multam novitatem nominum*
,, *eſſe: cum conſtituantur earum rerum vocabula, quæ in qua-*
,, *que arte verſentur* . Cicero ibidem .

[2] *Vide quæ diſputabimus* L.IIII. P.I. cap.2. & 3.

obnoxia eſt, fore conſecuturos. Faxit Deus, ut votis res ipſa reſpondeat: & quemadmodum veſtri gratia,& ut vos ad optima ſtudia perducerem, hujuſmodi laborem aggredimur; viciſſim vos mihi, meiſque conatibus reſpondeatis: & ad finem mihi, vobiſque propoſitum, tota mente & omni animo contendatis.

CAPUT II.

De Logica vetuſtiſſimorum hominum diſquirit.

QUamquam quæ hoc libro dicturi ſumus,in ipſo Logicæ corpore locum habere poſſent,ſi ordinem, quo res ſunt inventæ,perſequi vellemus; [1] tamen ne præceptionum ordinem hac eruditione rumperemus, de conſilio doctorum hominum, de his hoc loco diſputare conſtituimus: & a principio hiſtoriam Logicæ uſque ad præſens tempus perpetua oratione deſcribere. Eſt autem Logica, *diſciplina, quæ mentem perpolit, ut in omni loco & tempore verum conſequatur.* Cujus nos ortum, & viciſſitudines breviter hoc libro demonſtrabimus.

Antediluviani homines, vel quod ab Adamo haberent ea, quæ ad recte intelligendum ſunt neceſſaria, quo vitam commodius & jucundius tranſigamus; vel quod de hujuſmodi præceptionibus non cogitarent, paſtoritiæ vitæ, & curis domeſticis intenti [hoc enim veriſimilius eſt] de formandis cognitionibus mentis nihil tradiderunt.

Exacto diluvio,cum multiplicari cœpiſſent homines ſuper terram, hoc unum curarunt, ut urbes conderent, bene habitarent, novaſque peterent regiones, pro iis vero occupandis bella committerent. Nullus meditationi, aut diſputationi locus reliquus erat.

[1] *Hoc eſt, poſt caput 6. Libri* II.

Non niſi poſt Olympiadas, quæ IↃCCLXXVI annis ante vulgatum computum æræ Chriſtianæ incepere;verius dicam, non niſi quingentis circiter ante Chriſtum annis de emendandis actionibus mentis cogitarunt homines. Nam qui primum diſciplinas excolebant, obſervandis ſiderum curſibus, aut prædicendis eventibus futuris, aut moderandis populis, plerumque erant occupati.

Fuere Græci, qui primi huic ſtudio vacarunt. Nam cum Græcorum res publicæ a populo adminiſtrarentur;apud quem non ſapientia,ſed loquacitas frequentiſſime fructum tulit; factum eſt, ut homines huic ſe garrulitati totos darent: ac quamcumque adverſarii argumentationem confutandi, ſuaque propugnandi,extemporali facultate mirandum in modum delectarentur.

Quæ cum animadverterent alii, & argumenta quærerent, quibus vera, & falſa probari ſolerent; artem iſtam *Dialecticam* adumbrarunt: quæ primo quidem non ut verum inveniret, ſed ut facile quiſque diſputaret, & adverſarium reprehenderet, in uſu erat: poſtmodum iſta meditando ad utiliores cognitiones perventum eſt. Vero ſimile eſt, non uno eodemque tempore factum id fuiſſe: ſed errorem aliquem ab uno animadverſum:ab alio alium. Sic ut ſenſim errores notarentur, & ars ratiocinandi abſolveretur.

CAPUT III.

De Logicæ origine apud Græcos.

I. EOrum vero, qui præcepta ad ordinem revocarunt, primus,quantum ex Hiſtoria [1] poſſumus definire, fuit *Zeno* Eleates, Parmenidis auditor, adoptione filius: qui floruit

[1] *Ariſtoteles apud Laertium* L.IX. ſ.27. *Laert. in* Vita Zenonis. *Sext. Empiricus* Adverſ. Math. L.VII. ſ.7. *videatur Gaſſend.* de Orig. & varietate Log. c.I.

floruit Olympiade LXXVIIII. Sed qualis fuerit hominis Dialectice, neſcimus. Tantum nos docent veteres, eum tradidiſſe quaſdam regulas recte ratiocinandi: dialogos primum ſcripſiſſe:docuiſſe,vel ſaltim auxiſſe artem Eriſticam ſeu contendendi. [1] Merito ut ſuſpicemur, *Zenonem* laqueorum vel inventorem, vel amplificatorem fuiſſe.

II. Eodem tempore,quo Eleatici philoſophi pro ſubtilitatibus & acuminibus ſudabant, aliam Logicæ methodum excogitavit *Socrates* Athenienſis: vir ille ſummus, de quo ſcriptores cum Ethnici,tum noſtri ad unum omnes dicunt,nullum exſtitiſſe Philoſophum,qui iſtum redderet judicii ſoliditate, ac utilitate præceptorum.

Florebat *Socrates* tempore,quo Græcia Sophiſtis abundabat: [2] nimirum hominibus, qui ſe ſcire gloriabantur, quod re vera neſciebant:ac verbis obſcuris,eruditionem magnam præ ſe ferentibus, re autem vera omni poteſtate vacuis, inperitis inponebant: perinde quaſi rerum omnium perceptam animo cognitionem haberent: ac verbis illis ſuis arroganter pollicebantur, poſſe ſe efficere, ut cauſſa inferior dicendo ſuperior evaderet. Horum ſuperbiam ut retunderet, factus a natura *Socrates* videbatur: ceteriſque monſtravit viam, qua poſſent Sophiſtarum cavillationes facillime conſutari.

[1] *De Zenone habemus tale teſtimonium apud Plutarchum in vita Periclis*: „ *Audivit Pericles & Zenonem* „ *Eleatem, qui reprehendendi quemdam habitum, & contra-* „ *dictione ad perplexitatem ducentem ſibi paraverat*: *quem-* „ *admodum & Timon Phliaſius hiſce verbis dixit*:Vim ma- „ gnam, neque fallacem in utrumque linguam paratam ha- „ bentis, & omnia defendentis Zenonis.

Conf. Gaſſendum l. c. c.2.

[2] *Protagoras Abderites*, *Prodicus Chius*, *Leontinus Gorgias, Hippias Eleus, Thraſymachus*, *alii*, *de quibus Philoſtratus* in Vitis Sophiſtar. L.I.

Atque vir ille ſapientiſſimus acumine ſummo ingenii artem quamdam excogitavit, quæ eo magis efficax eſt, quo minus præfert artificium. Nam non aperto marte inimicum aggrediebatur: verum dextere manuducebat, ut errorem ſuum fateretur. Quod ut facilius conſequeretur, mellito ſermone, multo lepore, & ſumma dexteritate *Socrates* utebatur: tarditati ſuæ tribuens, quod ea non adſequeretur, quæ adverſarius ſuus plane intelligeret. [1] Interim nihil dubium, nihil obſcurum relinquebat: ſed omnia ſibi diſtinćte explicari poſtulabat: ac ex eo, quod ſibi ille dederat, quicum diſputabat, aliquid conficiebat; quod ille ex eo, quod jam conceſſiſſet, neceſſario approbare deberet.

Quod ſi adverſarius interrogationibus fatigatus indignabatur, *Socrates* reſpondebat, paratum ſe eſſe adſentiri veritati, modo eam perſpicue intelligeret. Hac arte Sophiſta tacebat: & qui prope aderant, ridebant hominis inpudentiam, quod ea obtruderet arroganter, quæ nec ipſe, qui opponebat, intelligeret.

Itaque Socratica diſputandi ratio ad hoc revocabatur, ut perpetua ironia utens res diſperſe & diffuſe dićtas inductione colligeret, & ſub unum adſpećtum ſubjiceret. [2] Id ut facilius adſequeretur, 1. Vocabula omnia definiebat, ne ex ambiguo loqueretur. 2. Ex iis, quæ ab adverſario explicata erant, alias propoſitiones per neceſſariam conſecutionem ducebat, donec ad præcipitium hominem duceret. 3. Inductione, quæ erant dićta, colligebat, quo planius oſtenderet, pro qua parte veritas ſtaret.

Porro *Socrates*, qui mitiſſimus erat, & prorſus factus, ut homines ad ſe ipſos minutulis interrogatiunculis revocaret;

[1] „ *De ſe ipſo detrahens in diſputatione, plus tribuebat illis, quos nollebat refellere, donec eos propriis verbis conviciſſet*. Cicero Academ. QQ. L.IIII. c.5.

[2] *Cicero de* Invent. L.1. c.31.

ret; hac methodo tanto cum operæ pretio uſus eſt, ut Sophiſtarum confringeret inpudentiam, & inſcitiam patefaceret. Quod ipſi exitiale fuit: namque invidum illud, & ambitioſum hominum genus mortem Philoſopho machinatum eſt. [1]

Ab Socrate plurimæ Philoſophorum familiæ profectæ ſunt. Nam hujus diſcipuli aliis & aliis in locis ſcholas aperuerunt. Nos eos tantum commemorabimus, qui artem Logicam excoluerunt, ut *Academici*, *Megarici*, *Cyrenaici*, *Peripatetici*, *Stoici*.

II. Academicorum princeps fuit *Plato* Athenienſis, Socratis auditor. Hic vero funeſto præceptoris caſu edoctus, qui ab Athenienſibus Philoſophiæ cauſſa occiſus fuerat, dedita opera ſententiam ſuam colloquiorum ſpecie involvit: ut tot colloquentium interpellationibus lector occupatus, quid ipſe teneat, diſcernere non poſſit.

Platonis vero Dialecticæ hæc ratio eſt. Definire exacte rem, de qua diſputatur: dividere, reſolvere: deinde inductione, & ratiocinatione quædam inferre. [2] Ad hæc nominum origines ſtudioſe perſcrutari. [3] Fallacias quoque, quæ ratiocinationes infuſcant, diligenter obſervare. [4] Hæc tamen non ſyllogiſmis, ſed interrogationibus, & dialogiſtica methodo conficiebat. Immo in *Cratylo* ait, eum eſſe bonum Dialecticum, qui bene interrogare, & bene reſpondere noverit. Itaque *Platonis* logica reapſe erat eadem Socratica. Interdum tamen quædam, ſed aſtute, definiebat. Idque in Academia plerumque obtinuit.

III. Megaricorum conditor *Euclides* Megarenſis, Socratis

[1] *Xenophon.* Apologia. *Laertius* L.II. S. 42.

[2] *In* Theet. Tom.I. p.146. Politic. Tom.II. p.262. Phædro Tom.III. p.266.

[3] *In* Cratylo Tom.I. p.383.

[4] *In* Euthydemo: *immo & in* Sophiſta Tom.I.

cratis auditor. Hic rixandi viam, & vafras quæſtiunculas nectendi, quam ab Eleaticis philoſophis didicerat, [1] quaque in Græcia Sophiſtæ delectabantur, ut erat ingenio acri & acuto, mirifice auxit, & primus in artem reduxit. Dialogis utebatur: ac frequentibus conſecutionibus *ergo*, *ergo*, id, quod propoſuerat, conficiebat. [2] Hoc erat hominis ingenium, ad diſcordiam in diſputando, & cavillationes ſeu ſophiſmata pæne factum. Quod ſtudium, qui ei in ſchola ſucceſſerunt, plurimis additis & inventis fallaciis ac laqueis, coluerunt. Sed quæ adeo erant inepta, ut vel tiro oculatus nullo negotio ea ſolveret. Sane nihil hoc nomine *Euclidi* debemus: quippe qui tot fallacias introducens, de Logica arte male meritus eſt.

V. Cyrenaici auctorem habent *Ariſtippum*, Cyrene Africæ urbe natum: qui Athenas veniens Socratis audiendi cauſſa, Philoſophiæ hoc doctore una cum aliis operam dedit. Deinde poſt varias peregrinationes Athenis ludum aperuit: [3] ex cujus patria *Cyrenaici* philoſophi appellati ſunt. Hic Socraticam philoſophandi rationem ſecutus, Morali philoſophiæ addiſcendæ potiſſimum animum intendit: veruntamen Rationalem non eſt adſpernatus. [4] Hæc autem Logica erat hujuſmodi, ut de criteriis veritatis præſertim ageret: quos in adfectionibus noſtris, hoc eſt in ſenſu doloris, & voluptatis poſitos eſſe putabant Cyrenaici. [5]

VI. Peripateticorum auctor eſt *Ariſtoteles* Stagirites, Platonis auditor: qui Logicam artem fuſe perſecutus eſt, ut opti-

[1] *Walchius* Hiſt. Logic. §. III.

[2] *Bælius* Dict. tom. II. verbo Euclides:

[3] *Laertius* L. II. ſ. *62*.

[4] *Laertius* ſ. *92*.

[5] *Ex veteribus illorum Logicam exponit Sextus Empiric.* Adverſ. Mathem. L. VIII. ſ. 191. ſeqq. *ex recent. Cl. Chriſtianus Thomaſius*, Introd. in Phil. Ration. c. *6*.

optime de illa meritus habeatur. Sane reliquis, qui poſt fuere, plurimam lucem adtulit. Conſcripſit [1] CXXIII. libros de re Logica: quorum præcipui deſiderantur. Horum XVI. dumtaxat exſtant.

In primo, qui *Categoriarum* inſcribitur, de iis tractat, quæ ſpectant ad ideas rerum in ordinem revocandas. *Peri-hermenias* I. deinde, in quo explicat vim nominum, & verborum, quæ ad propoſitiones compingendas ſunt neceſſaria. Præterea II. *Priorum Analyticorum*, in quibus de ſyllogiſmo generatim: II. *Poſteriorum Analyticorum*, in quibus diſputat de ſyllogiſmo demonſtrativo. His addit *Topicorum* libros VIII. id eſt, argumentorum ſedes exponit, ex quibus argumenta ſumi debent, ad probabilia quæque probanda. Reliqui ſunt *Elenchorum* libri II. id eſt laqu eorum, quibus Sophiſtæ frequenter utuntur, ut alios capiant: quos ille de induſtria exponit, quo facilius poſſint vitari. Hæc *organum* Ariſtotelis appellant.

Quæ debemus *Ariſtoteli* hæc ſunt. In prima parte Logices docet nos, ideas, quas habemus, ad ordinem revocare, nominibus inſignire, quo expeditius utamur in compigendis ſyllogiſmis. In altera parte Logices exponit, quam varie vocabula in propoſitionibus ſita ſint: quænam illa ſint, quæ univerſales, aut particulares ideas deſignant; & quot genera propoſitionum inde naſcantur. In tertia parte enumerat copioſe modos, quibus propoſitiones copulari poſſunt, ut fiant ſyllogiſmi: adeoque artem ſyllogiſticam accurate, quamvis obſcure, ediſſerit. Itaque logica *Ariſtotelis* pro ſcopo habet, rectum ſyllogiſmum facere.

Reprehenditur autem *Ariſtoteles* multis nominibus. Principio non docet, quomodo recte ſingula percipiamus, erroreſque vitemus in ideis comparandis. Illud autem peccat magis, quod nominibus pro lubitu utitur; iiſque, quaſi eſ-

[1] *Videatur Franciſcus Patricius* Diſcuſſ. Peripat. Tom. I.

eſſent rerum ideæ,omnia definit. Nam,ut recte monet Clercius,[1] *Iſagoge* Porphyrii,& *Categoriæ* erat nihil aliud;quam Lexicon, cujus ope nomina quædam rebus tribuebant : & memoriter ex regulis ſeu veris, ſeu falſis ratiocinabantur. Adeo res omnibus notas, quaſi reconditam doctrinam, venditabant Peripatetici.

Quare, inquit Clercius, ſi quis quæreret, quid ſit *homo*: repoſuiſſet ille, eſſe *Animal rationale*, ex ordine categoriarum ſuarum : quod hoc valebat, homini inponi nomen *animal rationale*. Quærenti,quid ſit *planta*: dixiſſet, *Vivens anima vegetativa præditum*. tum etiam, in quo *animal*, & *vivens* differant:reſpondiſſet, *Vivens eſſe genus animalis*: *animal vero ſpeciem viventis*. Quod huc redit: In diſtributione entium, *vivens* nomen eſſe generalius, quam *animal*. Si quis ſciſcitaretur, quid ſit id, *cui ratio ineſt*: quid *anima vegetativa*: regeſſiſſent, *Animam rationalem eſſe formam ſubſtantialem hominis* : *animam vegetativam formam item ſubſtantialem plantæ*. Quod ſi urgeres, nihil niſi alia Lexici verba pro reſponſione haberes.

Culpatur ſecundo,quod abrupto ſermone, & conſtructione vocum a vulgari Græcorum conſuetudine ſejuncta uſus fuerit: tum breviter, & obſcure dedita opera ſcripſerit: [2] vocabula non definierit. Sæpe eodem nomine res diverſas,ſæpe plura nomina eidem rei tribuit. Interdum vocibus utitur, quibus nulla ſignificandi poteſtas ſubjicitur. Homo enim gloriæ plus, quam par erat, cupidus, cum ſyſtema novum vellet condere, & præter ceteros ſubtilitate prædicari, veterum Philoſophorum ſententias corrupit, mutilavit,quo facilius eorum dogmata carperet. Cumque meliores excogitare non poſſet, ad ſacram anchoram confugit, nempe ad voces incertæ ſignificationis,& univerſales,& novas,

[1] Logic. Præf.

[2] *Gellius* L. xx. c. 5.

vas,quibus cogitata ſua occultaret, & ineruditis egregie imponeret, ſuſpicantibus aliquid magnum tantis verborum involucris contineri. [1] Quod ii ſolum negabunt,qui numquam Ariſtotelem libero judicio legerunt.

Culpatur tertio, quod multus ſit in tradendis propoſitionibus, & rebus nullius pretii : quaſque homines facilius quotidiano uſu callent,quam animadvertant, cum docentur: immo vero multo difficilius res eas intelligunt, ſi tam multis præceptionibus onerentur.

Culpatur quarto,quod Criterium veritatis non adtingit : ſed tantum ordinem propoſitionum. Quare ſi quis de re aliqua erat dicturus, Peripatetici non conſiderabant rei naturam & proprietates,& ex horum cognitione diſputationem finiebant;ſed ex regulis artis:& in hoc tam anxii erant, ut finem nullum facerent diſputandi.

Culpatur quinto,quod longas, & intricatas de ſyllogiſmis regulas conſcripſerit: nullis exemplis familiaribus inluſtraverit: immo obſcuriſſimis plerumque verbis uſus fuerit. Cum tamen paucis præceptis, & clariſſimis rem illam omnem poſſet abſolvere, magno cum operæ pretio.

Ne multa, loqui tantum docebat *Ariſtoteles*: & grammaticam Philoſophicam potius, quam artem ratiocinandi conſcripſit. Ad plurimum docet, cavere non nullas Sophiſtarum ſui temporis moleſtas argumentationes. [2] Nuſquam vero docet recte judicare,& ratiocinari. Etenim non viam

[1] *Vide Viveſium* de Cauſ. corrupt. art. L. 1. *conferatur ipſe Ariſtoteles in libro.* Contra Zenonis,Xenophanis, & Gorgiæ ſententias.

[2] *Ariſtoteles* de Interpret. c. *6. fatetur, ſe bujuſmodi librum ſcripſiſſe,* contra moleſtias Sophiſtarum : πρός τὰς σοφιϛικὰς ενοχλήσεις. *Et bic eſt ſcopus totius logicæ Ariſtotelis, uti conſideranti patebit.*

viam ſternit,qua ad rerum cognitionem pervenire poſſimus: alias & alias cognitiones ex rebus ipſis perſpicue cognitis comparemus : quod erat Logici . Sed hoc tantum , ideas , quas habemus , veras an falſas ? ad certum ordinem revocare , nominibus inſignire, tum etiam ex quibuſdam cognitionibus alias promere, idque ex quibuſdam regulis, ne decipiamur deducentes . Quod perbelle fieri poteſt , etiamſi Logicus prave & obſcure rem noſcat, atque percipiendo decipiatur . Itaque nemo homo eſt,qui, tametſi univerſam *Ariſtotelis* logicam ad faſtidium uſque pervolutaverit , ſentiat ſe talibus præſidiis eſſe munitum , quibus materia aliqua ad diſſerendum propoſita,argumenta in promtu habeat. Quod ego pace tanti viri dixerim,cujus ingenium, & eruditionem ſuſpicio : & unum doleo , tanta ingenia in tam leves ſententias incidiſſe . [1]

VII.

[1] *Nolim , Adoleſcentes , hæc omnia flagitia Ariſtoteli tribuatis : ſed partim hominis philoſophandi viæ , partim viciſſitudini temporum , & hominum inſcitiæ, & avaritiæ , qui Philoſophi libros vel celarunt , vel depravarunt .*

Etenim Ariſtoteles ſcripta ſua teſtamento legavit Theophraſto: hic vero Neleo Scepſio:cujus heredes, quo de his Pergamenos reges celarent, in ſubterraneam foſſam retulerunt,ubi CXXX. *annos delituere . Quo in loco blattis , & humore confecti maximum damnum fecere . Deinde venditi fuere Apelliconi Tejo, harum rerum amatori: qui, cum libros deſcribendos curaſſet , lacunas inperite implevit: ut & alii multi fecerunt, qui ex ingenio potius , quam ex Ariſtotelis ſententiis , quas omnino ignorabant , obſcura loca emendarunt . Paullo poſt L. Sulla Athenis rediens Romam eos deportari curavit . Qua in urbe primum Tyrannio Grammaticus , & Andronicus Rhodius ; deinde inepti librarii quidam eos deſcripſerunt : & tot ineptiis infuſcarunt , vix ut Ariſtotelis mens qualis ſit , ſuſpicari, nedum conſtituere, poſſimus .* Hæ

VII. Stoici *Zenonem* Cittieum parentem habent: qui Cratetis Cynici auditor fuit:atque etiam Academicos [1] & Megaricos [2] alioſque audivit. Familiam reliquit inluſtrem, quæ uſque ad Auguſti ævum cum honore pervenit: immo

Hæ itaque cauſſæ, tempus nimirum, quod Ariſtotelicæ doctrinæ memoriam deleverat ex animis [a Theophraſti temporibus authographa ipſis etiam Ariſtotelicis erant ignota] humiditas, quæ membranas corroſit; inperitæ manus, quæ eum inſcite emendarunt, cauſſa ſunt, cur plures ineptias in iis, vel Ariſtotele invito, legamus. Accedit paucos e vulgatis libris exſtare, de quibus non fuerit dubitatum, eſſent Ariſtotelis, an ſecus. Franciſcus Patricius, exceptis Mechanicis, *& libro de* Dogmatibus Zenonis, Xenophanis, Gorgiæ, *omnia, quæ hodie exſtant, Ariſtoteli ſuppoſiticia eſſe ſuſpicatur: quod late proſequitur* tom. 1.Diſcuſs. c. 21. *Merito ut dicere poſſimus, nulla arte divinari poſſe, quid ſit Ariſtotelicum, quid non: qualis Philoſophi mens fuerit, qualis aliorum.*

Hiſtoriam hanc omnem Ariſtotelicam noſcere qui cupit, legat viros clariſſimos, Franciſcum Patricium in Diſcuſſionibus Peripateticis: *Petrum Joannem Nunneſium in* Inſtitutionibus Philoſophiæ Peripateticæ, *ſed præſertim in Oratione de* Cauſſis obſcuritatis Ariſtotelis,ejuſque remediis, *quæ eiſdem adjecta eſt:Ludovicum Viveſium* de Corrupt. art. L. 1. pag.m. 26. ſeqq. *Joannem Albertum Fabricium* Biblioth. Græcæ vol.11. p.109. ſeqq.

Hæc de ipſo Ariſtotelis contextu moneo: nam de illius interpretibus cum Arabibus, tum Scholaſticis fere nihil in illis haberi, quod ſit Ariſtotelicum; omnino iis,qui veterem litteraturam adtigerunt,extra controverſiam eſt poſitum: ſi paucos excipias, de quibus infra L.v. P. 2. *c.* 4. *ubi de* Pedantiſmo Philoſophico.

[1] *Laertius L.* VII. *ſ.* 2.

[2] *Ibidem. ſ.* 25.

immo unum vel alterum poſt ſæculum Stoici clariſſimi exſtiterunt.

Logicam, Ethicam, & Phyſiologiam complexi ſunt. Sed in Logica præcipue Stoicorum cura omnis conſumebatur. Præter ceteros Cryſippus prædicatur. Is enim adeo in *Dialectica inſignis fuit, tantæque apud omnes æſtimationis; ut plerique dicerent, ſi apud Deos uſus eſſet Dialecticæ, non futuram aliam quam Chryſippeam*. [1] Id tamen nos docet Laertius [2] hominem CCCXI. libros de re Logica ſcripſiſſe. In quibus quot inutiles & moleſtæ diſputationes haberentur, vel ipſe librorum numerus, harum rerum æſtimatori æquo, probabit.

Quædam non inepta de comparandis ideis, de proprietatibus vocum, de definitionibus, & diviſionibus, de criterio veritatis, de ſyllogiſmis, & fallaciis, *Stoici* ſubtiliter tradidere. Hæc tamen ab aliis accepere: nec aliquid, quod ſciamus, poſt tot ac tantos in Logica conſumtos labores, aut *Chryſippo* debemus, aut reliquis *Stoicis*, quod dignum ſit laude.

Culpantur igitur multiplici nomine. 1. Quod generali æſtu abrepti novam ſectam condendi, nova verba & abſtruſiora, novos laqueos captandi adverſarium, & miras ſyllogiſmorum, ac ratiocinationum formas commenti ſunt: quibus *Sophiſticen* inmane quam ampliarunt. 2. Hoc ſibi finem propoſuere, perpetuo altercari, idque ad oſtentationem, non ad veritatem inveſtigandam. 3. Syſtema aliquod doctrinæ non dederunt: nec via ac ratione docuerunt. Modo perpetuo contenderent, & adverſarium in verbis inplicarent; de reliquis nihil penſi habebant.

Profecto non aliunde melius, quam ex Cicerone *in Tuſculanis Diſputationibus, & Paradoxis, & Finibus Bonorum & Malorum*; tum ex illa pro *Muræna* oratione, in qua *Stoicorum*

[1] *Laert. in* Chryſippo.
[2] *L.* VII. *ſ.* 4.

rum ineptias exagitat lepidiſſime; colligi poſſe cenſeo, quantum *Stoici* ineptirint: quot cavillationes ſeu ſophiſmata fabulati fuerint; ut res non paradoxas modo, ſed incredibiles, & aperte falſas magno apparatu verborum indoctis perſuaderent. Quod plane probat, inſignes eos deceptores fuiſſe. [1]

VIII. Poſt hos venit *Epicurus* Athenienſis, qui Xenocratem, & Pamphilum Platonicos, & Theophraſtum Peripateticum, & Nauſiphanem audivit, a quo Pyrrhoniorum dogmata accepit. Quidquid vero Academici, & Stoici, Epicureorum obtrectatores acerrimi, dixerint de *Epicuro*, id certum nobis eſt, veterum neminem cum ipſo fore comparandum: adeo præclara ſunt hominis in artem Logicam merita. Quod & Cl. Walchius, qui hanc hiſtoriam contexuit, profitetur: immo vero illius *Canonica*, quam refert Laertius, [2] quale hominis fuerit ingenium, quam acre judicium, luculenter demonſtrat.

Sane *Epicurus* garrulitatis Stoicorum pertæſus, & cavillationes rejiciens, in quibus ipſi inpudenter exſultabant, perinde quaſi præter ceteros & eruditione, & ingenii acumine pollerent; paucos canonas collegit de perſpicuitate ſermonis, & recto ordine ratiocinandi, eoſque Sophiſtis oppoſuit: quod ſibi perſuaſit, nihil aliud requiri, ut tirones, ſi illos recte perciperent, Stoicorum vafris quæſtiunculis occurrerent, eorumque jactantiam labefactarent. Quod illi feliciter ſucceſſit.

Omnino ergo Epicuri *Canonica* ad hæc pauca revocatur. Omnis quæſtio, quæ in Philoſophia diſputatur, vel de re eſt, vel de voce. De re *veritatem* quærimus: de voce *ſignificationem*.

B

[1] *De erroribus & ineptiis Stoicorum agit luculenter Joannes Franciſcus Buddeus, inter* Analecta Hiſtoriæ Philoſophicæ: *& Jacobus Thomaſius, de* Exuſtione Mundi Stoica. *&c.*

[2] *L. X. ſegm.* 30.

gnificationem. Veritas autem vel eſt exſiſtentiæ,vel judicii. Veritas exſiſtentiæ eſt, *quod quælibet res ſit ipſum quod eſt, non aliud*. Unde hoc intellectu illud verum eſt, quod eſt, ſeu exſtat. Veritas judicii eſt, *quod judicium, & propoſitio vocalis ſit conformis rei enuntiatæ*.

Res autem omnes vel ſunt *naturales*, vel *morales*: hoc eſt, vel ad contemplationem naturæ, vel ad conſuetudinem vitæ pertinent. Utraſque ut adſequamur, recte judicandi inſtrumentum, quod *criterium* vocatur, eſt adhibendum: quod in modo percipiendi conſiſtit. Naturales percipiuntur *ſenſu* [*ſenſus* objectam rem trahit ad mentem: *ſenſio* autem rem percipit: utrumque vocabulo *ſenſus* deſignat Epicurus] aut *mente*. Morales percipiuntur appetitu & *paſſione*, vel voluptatis, in rebus quæ alliciunt: vel moleſtiæ, in illis quæ avertunt.

Itaque triplex poſuit criterium veritatis, *ſenſionem, anticipationem, & paſſionem*: quibus ſuos canonas adhibuit per quam accommodatos, ne judicando falleremur, [1] quos ordine ſubjiciemus.

Canones ad *ſenſum* ſpectantes.

I. *Senſus numquam fallitur: ac proinde eſt omnis ſenſio, omniſque phantaſiæ ſeu apparentiæ perceptio, vera.*

II. *Opinio eſt conſequens ſenſum,ſenſionique ſuperadjecta, in quam veritas, aut falſitas cadit.*

III. *Opinio illa vera eſt, cui vel ſuffragatur, vel non refragatur ſenſus evidentia.*

IIII. *Opinio*

[1] *Hos ex Laertio & Sexto Empirico collegit Gaſſendus, in* Lib. x. Laertii, & *in* Syntagm. Philoſoph. Epicuri, & *in* Originibus Logicæ C.7. *Confer. Stanlejus*,Hiſtor. Philoſ. P. XII. *Thomaſius*,Introduct. in Phil. Aulic. C.V. *Syrbius*,Inſtitut. Phil. Ration. initio.

IIII. *Opinio illa falſa eſt, cui vel refragatur, vel non ſuffragatur ſenſus evidentia.*

Canones de *anticipatione*, ſeu *mente*.

I. *Omnis, quæ in mente eſt, anticipatio ſeu prænotio dependet a ſenſibus: idque vel incurſione ſui, vel proportione, vel ſimilitudine, vel compoſitione.*

II. *Anticipatio eſt, ipſa rei notio & quaſi definitio, ſine qua quidquam quærere, dubitare, opinari, immo & nominare non licet.*

III. *Eſt anticipatio in omni ratiocinatione principium, quaſi nempe id, ad quod adtendentes inferimus, unum eſſe idem, aut diverſum; conjunctum, aut disjunctum ab alio.*

IIII. *Quod inevidens eſt, ex rei evidentis anticipatione demonſtrari debet.*

Canones de *appetitu*, ſeu *paſſione*.

I. *Ea voluptas, quæ nullam habet adnexam moleſtiam, amplectenda eſt.*

II. *Ea moleſtia, quæ nullam habet voluptatem adnexam, fugienda.*

III. *Ea voluptas, quæ aut majorem voluptatem impedit, aut graviorem moleſtiam parit, fugienda.*

IIII. *Ea moleſtia, quæ aut majorem avertit moleſtiam, aut uberiorem voluptatem creat, amplectenda.*

Canones de *vocibus*.

I. *Dum loqueris, delige voces communes, & perſpicuas: ne aut ignoretur, quid velis; aut interpretando fruſtra tempus teras.*

II. *Dum audis, id enitere, ut vim ſubjectam vocibus teneas:*

neas: ne te vel præ obſcuritate lateant, vel præ ambiguitate deludant.

CAPUT IIII.

De Logica Chriſtianorum, & Arabum.

HI ſunt celebriores Philoſophi e veteribus, qui in Logica vel invenienda, vel polienda curam, cogitationemque poſuere, idque ad Auguſti Cæſaris uſque ætatem. Singulari tamen fato evenit, ut veteres Epiſcopi, a primis uſque Chriſtiani nominis ſæculis, tametſi Ariſtotelem damnarent in multis, hujuſque irretiendi ſtudium ſumme perniciosum eſſe Eccleſiæ reputarent; [1] Ariſtotelicam nihilominus Dialecticam fuerint ſecuti. Hujus rei cauſſa hæc fuit.

Nata erat Alexandriæ, ad quam, quaſi ad bonarum artium mercatum, ſtudioſi litterarum confluebant, exeunte ſæculo Chriſti II. & III. ineunte, ſecta quædam, quæ *Eclectica* vocabatur: & cujus inſtitutum erat, Platonicam, Stoicam, Ariſtotelicam, Pythagoream, & Orientalem philoſophiam, tum etiam religiones omnes in concordiam vocare: & quædam ex ſingulis excerpere, mutare, & ad alias applicare. [2] Hæc autem Ariſtotelem in Dialecticis, & Zenonem Platoni, ceteriſque, qui nihil de ea abſolutum reliquerant, anteponebat: & per Chriſtianum orbem diffuſa fuit.

Patres, qui probe noſcerent, uniuſcujuſque ſectæ ſyſtema plurimis erroribus ſcatere; quique in iiſdem ſcholis eruditi animadverterent, Eclecticam philoſophiam aptam eſſe,

---

[1] *Launojus, de* Varia Ariſtotelis fortuna C.2. pag.131. *plures adducit Patres. Conferatur Epiphanius*, Hæreſ. 76. *§*. 2. & 10. *Nazianzen.* Orat. 26. & 34. *Petavius*, Dogmat. Theolog. L. 1. & proleg. c. 3.

[2] *Vide Godofr. Olearium, in* Diſſert. de Secta Eclectica.

eſſe, quæ Ethnicos, talibus ſententiis imbutos, ad religionem Chriſtianam facilius traduceret; [1] hanc philoſophandi viam probarunt, legendi ex ſingulis ſectis, quæ meliora videbantur. Ex quo factum fuit, ut ipſi cum Eclectica ſecta (meliori tamen, quam illa erat Alexandrina) Peripateticam logicam fuerint amplexi. Acceſſit, quod cum Hæretici v. ſæculo Ariſtotelicis, & Stoicis præſidiis abutentes, doctores noſtros, tum & dogmata Chriſti inpudentiſſime aggrederentur; occaſio fuere doctoribus Orientis, ut eadem Dialectica ſedulo imbuerentur, quo adverſariorum argumentationibus, & irriſionibus occurrerent.

Hinc nata alia Dialecticæ forma ex Stoica, & Ariſtotelica compoſita. Quæ a ſæculo VII. in quo generalis barbaries, ac ignoratio litterarum hominum, Occidentalium præſertim, mentes occupavit, vel remiſſe diſputata, vel majori ſtudio exculta, per plura ſæcula in Orientali eccleſia perduravit. Ex quo poſtrema Orientalis imperii ætate vix aliud quam Ariſtoteles legebatur.

Eadem Dialectica VIII. ſæculo vergente, & inito VIIII. in Occidente obtinuit, cum a Carolo Magno imperatore, hujuſque filiis Univerſitates ſtudiorum inſtitutæ fuere. Immo uſque ad XII. ſæculum, quamvis reliqui Ariſtotelis libri Occidentalibus forent ignoti, [2] ea, quam diximus, Dialectica tradebatur. Idque eo ardentius, quod Chriſtiani doctores ſibi perſuadebant, B. Auguſtinum eamdem diſcipulis commendaſſe: propterea quia circumferebantur libri quidam de *Dialectica Auguſtini* plane Stoica, [3] qui ob Auguſtini

[1] *Clem. Alex.* Stomat. L. I. p. 282.

[2] *Rigordus, in* Vita Philippi Auguſti; *apud Launojum de* Fortuna Ariſtot. C. I.

[3] *Dialectica, quæ Auguſtino tribuitur, non eſt Auguſtini, uti docuerunt Benedictini,* Tom. I. Oper. Aug. p. 614. *ipſe namque aliam Dialecticam ſcripſit.*

ſtini nomen in ſcholis exponebantur. [1] Quæ conſuetudo per plura ſæcula obtinuit. [2]

Sæculo autem VIIII. *Arabes*, qui id temporis magnam Orientis partem, & Africæ, & Hiſpaniæ occuparant, cum Græcorum libros in Syriacum verſos, illis in locis offenderent, alioſque ab Chriſtianis magna vi auri coemerent, in Arabicum ſermonem verti curarunt: [3] & in ſcholis, quas in regno ſuo erexerunt, explicarunt: in his Ariſtotelem, qui præter ceteros Philoſophos ipſis placuit. Cumque Græcam linguam non intelligerent, Græcanicæ philoſophiæ hiſtoriam ignorarent atque ab omni præſidio interpretandi eſſent inparati; Ariſtotelem invita Minerva interpretati ſunt. Quare Græci hominis libros ſatis obſcuros & depravatos, ſuis interpretationibus ineptis multo obſcuriores fecere.

CAPUT V.

De Logica Scholaſticorum, & tentata a quibuſdam emendatione.

AB his *Scholaſtici*, ſeu Chriſtiani Occidentis philoſophi, & Ariſtotelis libros, & eorum interpretationes ſæculo XII. accepere. [4] Verum cum eamdem viam, quam Arabes, inſiſterent; atque ex nimio Dialecticæ, & Metaphyſicæ conten-

---

[1] *Launojus*, *de* Scholis celebr. C. LIX. art. I. p. 178.

[2] *Launojus*, *de* Var. Fort. Ariſt. C. 5. p. 197.

[3] *Leo Afric. de* Vir. Illuſtr. Arab. C. I.

[4] *Plurimi Chriſtiani ad Saracenos confugiebant, ut Philoſophiæ operam darent: quod præter ceteros fecit Adelardus Anglus, Monachus Benedictinus, qui philoſophorum Græcorum libros quoſdam ex Arabico Latinos fecit* XII. *ſæculo. Vide Guilelm. Malmesburienſem, de* Geſtis Reg. Angl. L. II. c. 10. & *Gaſſend.* Exercit. adverſ. Ariſtotel. E. III. p. 74.

contentioſæ ſtudio apti non eſſent Ariſtoteli dilucidando; Logicam obſcuram illam quidem & intricatam, novis acuminibus & laqueis inplicarunt. Nam cum Græcum contextum non legerent, aut ignoratione Græci ſermonis intelligere non poſſent; quæ utiliora in Ariſtotele occurrunt, neglexerunt: tantum Sophiſticen coluerunt, & ampliarunt. Quo quantum damni diſciplinæ omnes fecerint, etiam in præſentia non ſine animi dolore experimur. Quare tametſi Ariſtotelicorum nomen ſibi ſumſerint, nihil minus erant quam Ariſtotelici: ſi unum & item alterum excipias, qui ſapientius ceteris diſputavit. Eaque Logica uſque ad XV. ſæculum in honore fuit: niſi quod ſub finem hujus ſæculi non nulli Platonicam differendi rationem ſuſcitare conati ſunt.

Nihil profecto debemus Scholaſticis: immo culpantur multis de cauſſis. [1] Nam præterquam quod iis omnibus vitiis, quibus Ariſtoteles, & Arabes inquinantur, & ipſi adſperſi ſint, addunt flagitia non nulla.

1. Philoſophandi libertatem tollunt: hoc curant, ut Peripateticorum ſententias, & verba exoſculentur, eiſque indivulſe adhæreant. 2. Non docent perſpicue cognoſcere: nec inſtrumenta recte judicandi, id eſt criterium veritatis adtingunt. 3. Res vel nullo modo intelligibiles, vel quæ nulli uſui eſſe poſſunt, diſputant ardenter: ut illud eſt, de *Procemialibus*, *Signis*, *Prædicabilibus*, *Categoriis*, *Modalibus*, *Arte inveniendi medium*. [2] 4. Amant vocabulis uti,

 quibus

[1] *Confer. Ludovicus Vives, de* Cauſſis corruptarum artium. *Gaſſendus l. c. Launojus, de* Fortuna Ariſt.

[2] „ *Quis enim ferre poſſit diſputationes illas de uni-*
„ *verſalibus, de nominum analogia, de primo cognito, de*
„ *principio individuationis, de diſtinctione quantitatis a re*
„ *quanta, de maximo & minimo, de infinito, de intenſione*
„ *& re-*

quibus vis nulla ſignificandi ſubjecta eſt, & quæ vel ipſi, qui utuntur, difficulter explicabunt: cumque nomina nuſquam definiant, perpetuo altercantur inter ſe de vocabuli ſignificatione. 5. Eorum Logica non habet pro fine veritatem perſcrutari, ſed tantum de rebus & perſpicuis,& certis contendendo diſputare.

Fine xv. ſæculi, & inito xvi. *Laurentius Valla* Romanus, & *Rodolphus Agricola* Germanus, & paullo poſt *Ludovicus Vives* Hiſpanus, & *Marius Nizolius* Brixellenſis viri, ut erant illa tempora,oculati,in Logica balbutire cœperunt: & Scholaſticorum ineptias acriter condemnarunt: atque ad meliora cogitanda incitarunt homines.

Sed præter ceteros medio ſæculo xvi. *Petrus Ramus* Gallus rem Logicam inluſtravit. Primum omnium Ariſtotelis errores notavit: quod eo libro præſertim fecit quem inſcripſit: *Ariſtotelicæ Animadverſiones*. Deinde in *Inſtitutionibus Dialecticis* novam artem propoſuit diſſerendi. Id ægre ferentes Pariſienſes,qui in Ariſtotelis verba juraverant, hominem ad magiſtratum,quaſi majeſtatis reum,ſemel & iterum detulerunt:immo tantum negotii illi ſuſcitarunt ut tametſi Senatus decreto abſolutus de crimine,& Profeſſoris regii munere ornatus, vix reliquum vitæ ſiverint quieſcere. Poſtremo in illa Pariſienſi ſeditione,religionis quidem nomine,reapſe vero Philoſophiæ invidia ab adverſariis occiſus eſt, anno CIↃIↃLXXII. [1] Cumque nec mortuo parcerent,lacerum

---

„ *& remiſſione, de proportionibus & gradibus, deque aliis*
„ *bujuſmodi ſexcentis, quæ ego, etiam cum nec eſſem inge-*
„ *nio nimis tardo, nec bis intelligendis parum temporis, &*
„ *diligentiæ adhibuiſſem, animo vel informare non poteram.*
„ *Puderet me dicere non intelligere, ſi ipſi intelligerent, qui*
„ *bæc tractarunt*. Melchior Canus Dominicanus Cl. Scholaſticus ſæculi XVI. de Locis Theologicis L. VIIII. c. 7.

[1] *Teiſſier*. Elog. Tom. I. pag. 405.

rum Philoſophi cadaver indigne habitum in Sequanam abjecerunt. [1]

Ramus igitur veterum exemplo Oratorum,& Philoſophorum, quos adſidue legebat, Rhetoricam, & Dialecticam conjunxit. [2] Itaque Logicam partitur in *inventionem*, & *judicium*. In prima parte locos explicat, ex quibus argumenta ſumi debent: viamque docet, argumenta recte atque ordine inveniendi: quod exemplis confirmat ex Oratoribus,& Poetis excerptis. Deinde *inartificiale* argumentum, ſcilicet teſtimonium cum Humanum,tum Divinum, tractat.

In altera parte, quæ argumentorum diſpoſitionem continet, primo agit de axiomatibus, ſeu propoſitionibus, earumque differentiis, & proprietatibus. Deinde de ſyllogiſmi natura breviter. Deinde de ſyllogiſmo ſimplici, complexo, disjuncto, ac reliquis argumentationis ſpeciebus, aliquanto copioſius diſſerit. Poſtremo methodum in univerſum exponit.

In prima parte accurate ſcribit Ramus:præſertim ſi illi adjungas explicationes,quas in *Scholis Dialecticis* ipſe tradit. In altera parte propoſitionum formas, & ſyllogiſmos compoſitos liquido explicat. Profecto ita ſe a ſervitute liberavit Peripatetica, ut ſi aliquid in Ariſtotele, & aliis bonum eſſe cenſeret, id ſibi ſumeret, & eclectice philoſopharetur: tum demum ab inutilibus & alienis veſtigationibus nobiliſſimam ſcientiam ad uſum forenſem,& domeſticum revocavit:vir ille quidem in notandis Ariſtotelis erroribus per quam oculatus. Quare vel hoc nomine laudari meretur Ramus, quod exemplo ſuo Pariſienſes commoverit, ut emendationem Philoſophiæ tentarent: quod profecto evenit.

Reprehenditur tamen, quod totam artem ad diſceptationem reduxerit. Quod artem Criticam non explicarit. Quod

[1] *Thuanus*, Hiſtor. ad an., 1572.

[2] *Legatur illius* Præfatio Logic. Inſt.

Quod artem Syllogiſticam cum de ſyllogiſmo tractat negligenter, & obſcure adumbrarit. Præterea Methodi leges præter modum generales ponit, nec a Peripateticorum loquendi formulis, & obſcuriſſimis verbis cavet. Etiam in hoc reprehendendus videtur, quod tam male de Ariſtotele loquatur, & defendere in propatulo non dubitarit, *Quæcumque ab Ariſtotele dicta eſſent, commenticia eſſe*: cum tamen præcipuas regulas ab ipſo acceperit. Quod ille profecto intelliget, qui & Rameam logicam perpenderit, & exempla, quibus Joannes Miltonus Rami adſecia præceptoris inluſtrat ſcripta, dilucide expenderit & conſiderarit.

Veruntamen fatendum eſt, Philoſophos, qui poſt fuere, non magis a *Bacone Verulamio*, quam a *Ramo* excitatos fuiſſe, ut ſapientius philoſopharentur. Quod ipſemet *Baco*, ceteroquin minime *Ramo* favens, judicavit de *Ramo*. [1] Tametſi Verulamii obſervatores laudem hujuſmodi noſtro conentur eripere. Et hæc Ramea logica per Germaniam, Angliam, Scotiam, & alias regiones longe, lateque propagata eſt. [2]

CAPUT VI.

De emendatione Logicæ.

INeunte ſæculo XVII. floruit *Franciſcus Baco*, Baro de Verulamio, Vicecomes S. Albani, Anglus: qui Logicam quamdam edidit, quam *Novum Organum* inſcripſit: idque Phyſiologiæ augendæ potiſſimum conformavit. Methodus ita ſe habet.

Primo præjudicatas opiniones, quæ *idola* vocat, revocat in dubium. Hæc autem vel ſunt *idola tribus*, ſeu naturæ

[1] *De* Augment. Scient. L. III. c. 2.
[2] *P. Bælius*, Diction. verbo Ramus.

turæ humanæ omnis; vel *ſpecus*, ſeu ſingulorum hominum; vel *fori*, ſeu ea, quæ uſu hominum comparantur; vel demum *theatri*, quæ ab doctorum hominum falſis opinionibus naſcuntur. Deinde ut aliquid efficiat, inductionem Socraticam utilem eſſe contendit: ſyllogiſmum non item. Idque hoc nomine, quod inductio conſtat ſingularibus ideis, quas omnes intelligunt: contra ſyllogiſmus univerſalibus, quas ſoli Philoſophi internoſcunt.

Bona & utilia quædam nos docuit *Verulamius* in illo opere: plura docuiſſet, & multo pluribus inſervire poſſet, [1] niſi dedita opera id ipſum, quod enuntiat, inſolitis terminis, & peculiari dicendi genere, tum etiam partitionibus adſectatis, & parum neceſſariis obſcuraret. Quare ſine interprete nequit intelligi. Tamen de Verulamii, & Rami fontibus, qui poſt fuere, hauſerunt omnes.

Eodem pæne tempore ſcripſit *Petrus Gaſſendus* Gallus, vir eruditiſſimus. Edidit primo librum hoc titulo: *Exercitationes adverſus Ariſtotelicos*: in quo vulgatæ Logicæ nævos perſpicue & perite enarrat. Deinde librum de *Logicæ Fine*: in quo criteria veritatis luculenter exponit. Deinde *Inſtitutiones Logicas*: ubi de rerum imaginatione, propoſitione, ſyllogiſmo, & methodo agit accurate: & pleraque nova, alia vero abundantiori luce perfuſa lectori erudito exhibet. Cujus ſane docendi viam poſteriores Philoſophi amplexi ſunt. Etiam Epicuri phyſiologiam caſtigavit, ornavit, expoſuit. Quare recentioris Logicæ, & Phyſiologiæ inſtaurator fuit.

Thomas Hobbeſius Anglus, magnum ingenium, eodem tempore floruit, & ipſi Gaſſendo arctiſſime fuit devinctus. Niſi quod pietatem in Deum ab illo non didicit: erat enim *Hobbeſius* non obſcure in Epicureiſmum inclinans. Scripſit de re

[1] *Walchius*, Hiſt. Logicæ, in Parergis Academ. p. 639.

de re Logica librum titulo *Computationum* : in quo eamdem pæne docendi viam, quam Gaſſendus,tenet,nec male de Logica meretur.

Renatus Carteſius Gallus, vir clariſſimus. Hic ſane tametſi a Verulamio, aliiſque plura didicerit, [1] nihilominus novi ſyſtematis, ingenioſi illius quidem, utinam veri! auctor audit. Scripſit præter Phyſicam, libellum de *Methodo rationis recte dirigendæ, & inquirendæ in ſcientiis veritatis*. Moritur anno cIↃIↃcL.

Hæc ſunt quæ laudantur in Carteſio. 1. Quod conculcatis præjudiciis auctoritatis, & vetuſtatis, ad veritatem inveſtigandam tota mente feratur: atque non ex aliorum judicio, ſed ex ſuo res explicet & finiat. 2. Primus docuit, verba illa, quibus poteſtas nulla ſubjecta eſt, reſpuere: & vocibus,ac ideis cum dilectu uti,& ordine ratiocinari. 3. Multa egregie de Critica arte docuit.

Reprehenduntur in eo hæc. 1. Abſolutam Logicam non dedit, ſed ſpecimen quoddam. 2. Inmodico condendæ ſectæ ſtudio abreptus, novavit multa in ſententiis,immo & in verbis, quæ arbitratu ſuo definivit, non ſine obſcuritate:cumque perpetuo auctor videri cupiat, ſæpiſſime veterum, & recentiorum Philoſophorum cogitata,non indicatis fontibus, pro inventis ſuis obtrudit lectori, non ſine plagii ſuſpicione. [2] 3. In quibuſdam ſibi non conſtat: nam tametſi evidentia principia adſectet,ea tamen interdum ratiocinationibus, ſive, ut ipſe vocat, demonſtrationibus admiſcet, quæ non modo evidentia non ſunt, ſed vix probabilia, aut tolerabilia videntur. 4. Nimium tribuit menti humanæ:quam domeſticis præſidiis res omnes arcanas reſerare poſſe credit: proinde falſa bene multa inculcat. 5. Hypotheſes generales ad

[1] *Legatur Cl. Leibnizius*, Leibniziana pag. 181.

[2] Leibniziana pag. 181. *Vide etiam Bailletum, in* Vita Carteſii Tom. II. pag. 138.

les ad ſummum poſſibiles, non veriſimiles, nulliſque experimentis firmatas, introducit frequenter: iiſque inædificat ſyſtema ſuum magno cum Phyſicæ damno. [1]

Verum quidquid ſit de vitiis Carteſii, quæ ingentibus aliis virtutibus eum redimere certum eſt; illud extra controverſiam videtur poſitum, illius diſcipulos Criticam artem, & Liberam philoſophiam excoluiſſe plurimum. Quorum nomina & ſcripta ſi vellem diligenter percenſere, vix id juſto facerem volumine. Quapropter unum, & alterum adducemus inſigniorem. Qui plura cupit legat Walchium, [2] qui recentiores Logicos accurate recenſet.

Igitur e Carteſianis eminet præter ceteros *Auctor Artis Cogitandi*: quæ tam multis tribuitur, ut, quis horum fuerit auctor, merito ignoretur. Veriſimilius eſt, plurimos e Portu Regio philoſophos communi ſtudio librum compoſuiſſe Gallice, cujus *Braunii* Latina interpretatio præſtat. Quatuor illa in partes dividitur, in quibus de ideis, judiciis, ratiocinatione, ac methodo diſputatur.

Laudatur in eo 1. perſpicuitas, & ordo. 2. Temperat ab inutilibus quæſtiunculis, & vocabulis nihil ſignificantibus. 3. Res inluſtrat exemplis familiaribus, quæ multum juvant tirones: niſi dum quædam ex Mathematica petita offert. 4. Fine tertiæ partis falſarum ratiocinationum cauſſas ſubtiliter & veriſſime perſcrutatur; & plurimam lucem reliquis, qui poſt ſcripſere, accendit: tametſi abſolutam de illis tractationem non dedit. [3] 5. In quarta parte ubi de *methodo*, tradit multa, quæ artem Criticam inluſtrant, & ſupe-

[1] *De Carteſio judicium recte præter ceteros fecit P. Daniel, e Societate Jeſu, in* Itinere Carteſii part. 3. *Conferatur Huetius*, Cenſura Philoſoph. Carteſianæ.

[2] Hiſt. Logicæ L. 1I. c. 1.

[3] *Vide Chriſt. Thomaſ. in* Caut. c. 10. §. 9.

ſuperiorum nulli in hoc concedit. 6. Ariſtotelicorum flagitia quædam ſummo acumine detexit, & confutavit.

Reprehenditur tamen in multis. 1. Carteſianiſmum ultra quam par eſt propagare ſtudet, dum ideas innatas inculcat: nec ab præjudicatis opinionibus temperat aliquando. 2. Multus eſt in ideis, & propoſitionibus, & ſyllogiſmis explicandis: reſque eas, quæ nulli uſui ſunt, exponit copioſe. 3. Criticam artem juſto volumine non explicavit.

Alter Carteſii diſcipulus *Nicolaus Malebranchius*, Gallus, labente eodem ſæculo opus vulgavit hoc titulo: *De la Recherche de la Verite*: id eſt, *de Inquirenda Veritate*: 4. codicibus in 12. Latine poſtea edita eſt. Primis quinque libris cauſſas errorum luculenter demonſtrat. Sexto vero methodum Syntheticam, & Analyticam perſequitur.

Sane *Malebranchius* ſummo acumine plura, & recondita explicat: & cum Logicæ, tum arti Criticæ lucem plurimam adſpergit: tum etiam nitide & perſpicue cogitata ſua exponit: hoc erat hominis ingenium & inſtitutum. Reprehenditur in nonnullis, & merito quidem. 1. Senſuum certitudinem negans, Scepticiſmo patrocinatur. 2. Arguitur de crimine Enthuſiaſmi, propterea quia nos in Deo omnia videre ait. In quo, quid ipſe ſibi velit, nullus intelligit. Videtur etiam quibuſdam, libertatem tollere, cum cauſſas *occaſionales* inducit, & motiones omnes animi, & corporis Deo tribuit. Veruntamen plurima commodiorem ſenſum habere poſſe, viri alii doctiſſimi exiſtimarunt. [1] 4. Potius in vitandis erroribus, quam in inquirenda veritate, cogitationes ſuas defixit. 5. Etiam in eo requirunt, perfectum artis Criticæ corpus.

CA-

[1] *Leibnizius, alii.*

CAPUT VII.

De utilioris Logicæ inſtauratione.

HÆC erant tantum rudimenta emendationis Logicæ. At poſtea quam Eclectica phyſiologia vergente XVII. ſæculo obtinuit, non defuere etiam, qui Logicam libero judicio tractarent, & ab omni liberarent ſervitute: quod hoc ſæculo invaluit præſertim. Horum princeps eſt *Joannes Lockius* Anglus. Quatuor ille libros de hoc argumento Anglice edidit anno CIƆIƆCXCIII. quos Petrus Coſte in Gallicum ſermonem vertit, hoc titulo: *Eſſai de l'Entendement Humain*: quaſi dicas, *Tentamen de Mente Humana*: Burridgius vero Latine convertit.

Primo libro docet, ideas omnes vel per ſenſus haberi, vel meditatione ex iis, quæ per ſenſus ingrediuntur, deduci. 2. Oſtendit minutatim, quomodo quælibet idea adquiratur. 3. De vocibus, earumque proprietatibus diſputat, ubi Criticen exponit diligenter. 4. De humana cognitione generatim, & particulatim: de veritate, ratione, fide, & his ſimilibus fuſe pertractat.

Hic auctor non niſi ab experientia, & meditatione philoſophari oportere conſtituit: quibus ducibus non pœnitendos progreſſus in Philoſophica veſtigatione fecit. Diligenter ſiquidem odoratur vires humanæ mentis. Summo acumine rerum cauſſas rimatur. Via ac ratione cogitata ſua declarat, ac perſpicue, quod docet, exponit. Tum demum ingenue, uti decet Philoſophum, quæ ignorat, præ ſe fert: decipit neminem. Quod quantum laudis habeat in homine, qui de re Logica, & Phyſica diſputat, dicant ii, qui hiſce ſtudiis vitam agunt, &, ne indocti videantur, rixantur perpetuo. Primus certe, ut mihi videtur quidem, *Joannes Lockius* docuit Logicos, non erubeſcere confiteri ſe multa neſcire:

neſcire: eiſque perſuaſit,eſſe quamdam doctam ignorantiam, ſapientiuſque eſſe, quædam neſcire, quam ſcire.

Verum, quæ eſt humanæ mentis condicio, ipſe, qui reliquis viam recte judicandi ſternit,reprehenditur in nonnullis. 1. Sunt qui hominem accuſent,quod magna verborum comprehenſione res nullius pretii explicet,nec ſemel eaſdem res dicat. Verum hæc excuſatione non carent. Nam cum *Lockius* novam philoſophandi rationem introduceret, idque eorum gratia, qui præjudiciis Carteſianorum, & Gaſſendianorum erant imbuti,alia diſputandi via uti non debuit. Eo magis,quod familiari ſermone diſputabat,eoque ordine ſcribebat, quo novas obſervationes excogitabat: a quo iſta ſcribendi ratio ableganda non eſt. 2. Reprehenditur in eo, quod quædam, quæ exiguum uſum in veritate inquirenda habent, addiderit. 3. Quod exemplis, quæ neceſſaria erant, interdum non inluſtrarit. 4. Etiam ei vitio dant, quod animi facultates male ſeparaverit. 5. Quod hominis libertatem non recte explicarit. 6. Quod hominem cum bellua miſcuerit. Quæ ſi vera ſunt, ut ſunt, merito ſuo in proſcriptorum librorum numero ponendus eſt,& non niſi cum venia memorandus. [1]

Ex Lockeſiana diſciplina *Joannes Clercius* ſummus Philoſophus exſtitit: tametſi ex Arte Cogitandi, & Malebranchio etiam profecerit. Primus hic judicandi præcepta juſto volumine comprehendit, quam *Artem Criticam* inſcripſit. Præterea edidit Logicam: ubi primo de ideis, poſt de judicio, & propoſitione, deinde de methodo, poſtremo de argumentatione diſſerit.

Laudatur primum, quod rem & Logicam,& Criticam tam acri judicio, tam accurate, perſpicue, & polite explicarit,ut

[1] *Sapientius ceteris quædam notavit in Lockio Chriſt. Thomaſius*, Caut. C. x. p.130. *Vide etiam Walchium l. c. p.672.*

rit,ut nemo magis. Reprehenditur in hoc. 1. Quod in explicandis ideis,& propoſitionibus ea ex Scholaſticis deſumit, & admiſcet tractationi, quæ neceſſaria non ſunt. 2. Veterem & reconditam eruditionem adſectat ea ex veteribus ſumens exempla, quæ tirones non intelligunt. 3. Tam in Logica, quam in Critica ea quærit exempla, quibus Romanam eccleſiam vellicare, & velit nolit ad invidiam adducere poſſit. Quod ipſum & ineptum eſt; & virum doctum ac moderatum non decet; & perniciosum eſt tironibus, qui latentis veneni vim nec noſcere poſſunt,nec vitare. 4. Sunt qui in eo reprehendant, quod Criticam, & Logicam duplici volumine explicarit: quod tamen alii viri docti laudarunt. Quæ ſi demas, non temere aliquem ex recentioribus cum Clercio conferas.

Eumdem pæne inſtitutum tenuit *Mariotte* Gallus, vir doctiſſimus, & ſcriptis ſuis Phyſicis orbi litterario bene notus. Logicam hic Gallice edidit h. t. *Eſſai de Logique*,h. e. *Tentamen Logicum*. Hanc in duas partes diviſit. In prima parte propoſitiones quædam continentur vel evidentes, vel certæ,quæ vel regulas præferunt recte ratiocinandi,vel ſunt veluti baſes, in quibus Phyſica, & Moralis diſciplina fundatur. In altera parte via ſternitur, cujus ope ex prædictis propoſitionibus aliæ deducantur, quibus ſcientiæ augeantur & inluſtrentur. Ac primum de modo res clare diſputandi explicat. Deinde exponit, quo pacto principia inveniantur, quibus propoſitiones dubiæ confirmentur. Deinde de modo argumentationes compingendi. Poſtremo loco de ſophiſmatis, & errorum cauſſis pertractat.

Quædam in homine laudantur. 1. Studium Eclecticam logicam poliendi. 2. Quod clare, & breviter ſenſa ſua exponat. 3. Quod Geometrica methodo ea contexat. 4. Quod Logicam non nuda contemplatione definiat, ſed ad uſum convertat,ac utilitatem diſciplinarum. 5. Quod exemplis nimis multis res, quas adducit, inluſtret.

Reprehenditur tamen multis de cauſſis. 1. Logicam ſuam ad Phyſicam inluſtrandam tantum conformat. 2. De veritate Probabili, & arte Critica non diſputat. 3. Veritatem certam quo modo in omnibus perſequamur, non explicat. 4. Modum veritatem cum aliis communicandi non tangit. 5. Sæpiſſime exemplis e ſublimiori & intricatiori Matheſi ductis res obſcurat potius, quam inluſtrat: interdum admiſcet problemata quædam Phyſica explicatu difficilia, idque magno tironum incommodo. 6. Viam recte ratiocinationes compingendi confuſe pertractat. 7. Errorum cauſſas exponens, eas, quæ a ſenſibus oriuntur, enumerat tantum, ceteras ne tangit quidem. In iis autem exponendis adjungit non nulla, quæ cum puriori Phyſica non cohærent.

Quod in Anglia Lockius, & in Gallia Clercius, & Mariotte, id ipſum in Germania viri clariſſimi hoc ſæculo præſtiterunt, ut confirmandæ Eclecticæ philoſophiæ, Logicæ præſertim, operam navarent. Ac primum *Chriſtianus Thomaſius* vir doctiſſimus, qui anno CIϽIϽCCXXVIII. Halæ denatus eſt, fine ſuperioris ſæculi edita *Introductione ad Philoſophiam Aulicam*, Logicam a nævis & erroribus, quibus eam Scholaſtici, vel Carteſiani infuſcaverant, liberavit: atque a ſervitute, quam ſerviverat, in libertatem vindicavit. Quod illi feliciter ſucceſſit. Itaque multa egregia exhibet: niſi quod in hiſtoria Philoſophica interdum cæſpitat.

Deinde vulgavit *Introductionem in Philoſophiam Rationalem*, ex veteribus, & recentioribus collectam: in qua planam ſe, ſine ſyllogiſtica, cogitandi, & ratiocinandi prudentiam tradere profitetur: atque inter logicam Carteſianam, Peripateticam, & Epicuream medium tenuiſſe præ ſe fert. Sane inluſtris auctor, qui in omni varietate eruditionis excellebat, ea tradit, quæ Logicæ poliendæ, & augendæ opitulari poſſunt. Videtur tamen doctorum potius, quam tironum, gratia hujuſmodi libros ſcripſiſſe. Adtamen libere philoſophandi ſtudium vehementer accendit.

Tho-

Thomaſio jungo *Andream Rudigerum* Germanum. Hic initio præſentis ſæculi edidit *Philoſophiam Syntheticam*: ubi multorum errata detexit, & confutavit. Deinde libellum *de Senſu Veri, & Falſi*: in quo artem Logicam nova methodo tradidit, & differentes ratiocinandi vias accurate ſe diſtinxiſſe præ ſe fert.

Negare non poſſumus, *Rudigerum* eſſe virum doctum, acutum, & qui multa utilia, & nova in hoc libro expoſuit, quæ alibi difficulter quæſiveris. Tamen ſi quid judicare poſſumus, exiſtimamus, eum tironibus parum prodeſſe: doctis eſſe utilem, qui certa ab incertis valeant ſeparare. Nam illud novandi ſtudium, & a trita via recedendi, quo *Rudigerus* agebatur; quin obſcuram diſputationem faciat, & hominem fundere ineptias cogat ſæpiſſime, fieri non poteſt. Quod ipſum in Rudigero notamus. [1]

Idem judicium facio de *Syrbio*, qui & *Inſtitutiones Philoſophiæ Rationalis Eclecticæ*, & alias *Inſtitutiones* divulgavit Jenæ CIↃIↃCCXX. 8. in quibus Logicam, & Metaphyſicam luculenter pertractat. Idem de *Nicolao Gundlingio*, qui edidit *Viam ad Veritatem Logicam, Ethicam, & Juris Nat.* Idem de *Joanne Franciſco Buddeo*, qui ſcripſit *Inſtrumentalis Philoſophiæ Elementa*, in quibus de invenienda, interpretanda, & tradenda veritate diſputat accurate. Hi enim homines, tametſi ingenio, judicio, ac recondita doctrina Philoſophica pollerent; & Philoſophiam in Germania mirandum in modum amplificarent; tamen cum ſibi propoſuiſſent nova ſyſtemata condere; ea aliquando obtruſerunt, quæ nullius ſunt uſus, & Lectorem non tironem, ſed in veterum lectione haud parum exercitatum, requirunt.

Hos ſequitur *Chriſtianus Wolfius* Germanus, magnum nomen. Scripſit Logicam Germanica lingua: quæ in Gal-

 licum

[1] *Alia eruditorum judicia habes in* Hiſt. Litter. noſtræ ætatis P. VI. art. 2.

licum, & Italicum ſermonem tranſlata eſt:& quam plurimis in locis auctam & emendatam poſtea Latinam fecit. Profecto *Wolfius* eſt vir incomparabilis, & ingenioſi auctor ſyſtematis. Quod vero ad Logicam adtinet,hæc in eo laudantur.

1. Nemo homo accuratiores vocabulorum definitiones tradidit. 2. Nemo veritates acutius detexit. 3. Nemo clarius demonſtravit, & methodo quæ ad Mathematicam magis accedat.

Reprehenditur tamen his nominibus. 1. Artem inveniendi a Logica ſeparavit:Criticam perfectam non dedit. 2. Minutiſſimarum rerum demonſtrationes inutiliter conglutinavit. 3. Exemplis depromtis e gravioribus diſciplinis cogitata ſua confirmat: quod tantum abeſt ut inluſtret, ut res potius obſcuret. 4. Ex nimio Algebræ ſtudio barbaras voces, & barbare conformatas introduxit. 5. Eodem vitio laborat quo reliqui,qui Mathematicis ſtudiis nimium ſunt addicti, videlicet ea methodo, & eo ſermone uti, qui ab uſu familiari hominum alienus eſt: adeo ut ad id,quod cupit, ſcilicet ad imbuendos tirones, prorſus inutilis videatur. Logica vero vulgata lingua conſcripta multo, mea quidem ſententia imbuendis tironibus eſt accommodatior. Exſtat Germanica, Gallica, Italica lingua.

Poſtremo *Joannes Petrus de Croſa* nominandus eſt,qui Gallice Logicam conſcripſit 4. codicibus 12. quam deinde Latine edidit caſtigatam. Hic auctor laudem habet, quod omnia, quæ ad Logicam, & Criticam requiruntur, diſputavit. Reprehenditur tamen 1. Quod plurimis verbis res admodum claras explicat: ſæpius eadem repetit. 2. Quod multa inutilia adjungit,quæ negotium obſcurant. 3. Quod ſua cogitata, quo eruditus videatur, adſectatis periodis obſcurat: adeo etiam Latine ſcientibus eſt obſcurus, nec patienter legi poteſt. Quapropter provectioribus, non tironibus, accommodatum eſſe cenſemus.

Non numero hoc loco eos,qui ſibi perſuaſere,præcepta Lo-

Logices ex principiis Mathematicis eſse ducenda: & ad id conficiendum libros non nullos ediderunt: quorum in numero ſunt *Tſchirnauſenius, Leibnizius*, aliique. Satis enim exploratum eſt omnibus, qui libere judicarunt, hujuſmodi homines, tametſi acumine,& eruditione recondita valerent, tum etiam meditatione eſsent ſubacti; nihilominus a præjudicatis opinionibus ſuis in hanc ſententiam fuiſse inpulſos: atque ex nimio Matheſis amore exiſtimaſse, vel experientia ipſa refragante, non niſi ex Mathematicis principiis ad Philoſophicas diſciplinas,immo ad omnes vitæ partes lucem derivari poſse: nec niſi ea methodo poſse hominem res,ut ſunt, intelligere. Quibus ego poſsum alios opponere hiſce litteris bene eruditos, qui e contrario ſentiunt, & nimiam religionem horumce exagitant.

Ac de Logica quidem ab initio uſque ad præſens ſæculum hucuſque. Quo ſolo fit notum, quibus illa gradibus a ſumma humilitate ad apicem illum, in quo eam regnare demiramur, pervenerit. Nobis hæc pauca adnotaſſe ſatis fuerit. Plures minorum gentium Logicos nominare poſſemus: ſed propoſiti memores finem facimus diſputandi. [1] Poſtulamus autem ab iis, qui hæc in manus ſument, ut viris litteratiſſimis, quos prætereuntes nominavimus, vel brevitatis cauſſa omiſimus, eruditionis, & ingenii laudem, vel nobis monentibus, adtribuant.

Unum prætermittere non poſſumus, quin Adoleſcentes moneamus, nimirum plures eorum, quos laudavimus, ſcriptores, & nonnihil adjumenti Logicæ diſciplinæ adtuliſſe confirmavimus, eſſe Hæreticos: nec niſi, ſi per leges licuerit, idque caute legendos eſſe. Nec tamen ægre nos eorum lectione caremus. Nam quidquid ipſi boni cogitarunt, id viri non nulli Catholici ſcriptis ſuis admiſcuerunt.

[1] *Legatur Stollius, Walchius, Struvius, alii, qui recentiores Logicos accurate percenſent.*

Nos tamen unoſquoſque nominavimus ; primo, ut Logicæ hiſtoriam non mutilam exhiberemus : deinde, ut viris doctis, quibus tantum fuerit otii, ut lucubrationes noſtras pervolvant, fidem noſtram probaremus, ea auctoribus ſuis vindicantes, a quibus accepimus.

Cum hæc formis æneis vellem deſcribere, quæ aliquot ante annis conſcripſeram, ſorte quadam legi artem Logicam viri doctiſſimi Antonii Genuenſis, in Neapolitana academia profeſſoris Philoſophiæ ; quam ipſe haud ita pridem diſcipulorum commodo vulgavit. Doleo certe quod hominis Logicam antea non viderim : multo enim labore me levaſſet, quem quidem exanclavi rebus quibuſdam examinandis : quippe qui legendis illius libris, duo, quæ nobis exciderant, ad illius arbitrium emendavimus.

Ego vero & amo Genuenſem, propterea quia ob animi dotes dignus eſt qui ametur : & hoc nomine præſertim, quod iiſdem fere opinionibus, eadem philoſophandi via uterque utimur. Nam cum ego Genuenſem ad loquendum de recentioribus ſtudiis aliquando provocarem, adeo conſentientem ſemper habui, ut non duo Philoſophi diſputantes, ſed eadem mens in duobus corporibus ratiocinans eſſe videremur. Unum illud intererat, quod ego libentiſſime hominem audiebam, quippe qui judicandi acie, ac doctrina plurimum valebat. Ille vero auditorem adtentiſſimum me habebat, doctorem non item. Et quamvis aliquando me laudaret, id ego hominis amori, & humanitati, non merito meo acceptum referebam.

Cauſſam vero conſenſus in philoſophando, ſi quæritis a me, Adoleſcentes humaniſſimi, non dicam : niſi illud eſt, quod eoſdem pæne libros legimus, idque libero judicio: nec ut omnia, quæ in iis continentur, ſi Catholica decreta ſepares, vera eſſe judicemus, neceſſitate ulla cogimur. Quod ni ab eodem fonte biberemus ambo, ac eodem animo eſſemus comparati, qui fieri poſset, ut tanto conſenſu diſputaremus ?

mus ? Sed de his alias : redeo ad Logicam . Quamvis Genuenſis novas ſententias, quæ illius eſt modeſtia, & amor veritatis,auditoribus ſuis obtrudere noluerit ; tam acri judicio ſua legit, eoque ordine, quæ cogitavit , diſpoſuit ; ut in eorum numero , qui de arte Logica præclare ſunt meriti , ponendus ſit .

ALOYSII ANTONII VERNEII

ARCHIDIACONI EBORENSIS

DE RE LOGICA

AD USUM

LUSITANORUM ADOLESCENTIUM

LIBER SECUNDUS

IN QUO

DE IDEIS, ET EARUM SIGNIS DISPUTATUR.

CAPUT I.

Quibus partibus conſtet animal ratiocinans, oſtenditur: tum & de ſede animi agitur.

COrpore, & ſpiritu conſtat hoc animans, quem vocamus *Hominem*. Nihil magis obvium, nihil in familiari ſermone frequentius: uſque adeo bajulus in trivio, anicula ad ſocum, puerulus in ſinu matris hiſce vocabulis utuntur. Veruntamen expeditum non eſt, quid ſit *corpus*, quid *ſpiritus*: immo non ii modo, qui ineruditi ſunt, ſed eorum, qui litteris vacant, & Philoſophi nomen adfectant, plerique ſi mentiri

Digitized by Google

mentiri nolunt, fateri debent, nihil ſe præter auditum habere. Pauci ſiquidem ſunt, qui rem expenderint, atque ſine ullo præjudicio, quid iſtud præferat, examinarint. Nos vero totam hanc diſputationem Phyſiologis reſervamus intactam: & hanc in præſentia ampleſtimur notionem, quæ hominem parum exercitatum requirit: nec ex Metaphyſicorum officina, ſed ex horumce ſermone, qui res libero judicio conſiderant, rem iſtam finiemus.

Igitur id vocamus *corpus*, quod tres habet dimenſiones, longitudinem, latitudinem, profunditatem, & inſuper introductioni alterius corporis ſeu penetrationi undique repugnat. Aliter, & ad puerorum opinionem accommodatius, *corpus* eſt, quod in homine videtur: quod colorem habet, & molem, vel caro, vel os, vel capillus, vel unguis, vel aliud ſit. Quidquid ergo & videri, & tangi poteſt, eſt *corpus*.

Contra vero *ſpiritus* eſt, id quod in homine eſt, & corpus non eſt: nec ab ullo videtur: ſentitur tamen eſſe, ex rebus, quas efficit; quæ multæ ſunt, & conſpicuæ.

Etenim experimur eſſe in nobis rem aliquam, quæ cognoſcit, & vult. Nam & nos, & amicos, ceteraque, quæ extra nos ſunt, cognoſcimus omnia: & de hoc tam ſumus perſuaſi, quam qui maxime. Præterea, experimur nos multa velle, & nolle. Nam & bona amicis optamus, & nobis ipſis bene cupimus: etiam illud, membra noſtra pro imperio exercemus. Etenim certo ſcio, me brachium movere ſi volo: ſi vero nolo, non movere: idque tam facile, quam hæc dico. Proinde eſt in me aliquid, quod præeſt machinationi iſti, eamque regit & moderatur.

Contra vero corpus noſtrum ſi appulſu externi corporis adficitur voluptate, vel dolore, id ope organorum machinationis noſtræ, quos *ſenſus* vocant, animus ſentit. e. g. Si ſcalpas digito femur, vel humerum, tum etiam ſi ignem cuticulæ admoveas (modo ſanus ſis, nec paralyſi adfectus) hæc corporis adfectio ab animo ſentitur.

Sic

Sic alterno jure ſe habent. Nam & corpus ſpiritui obtemperat, eaque, quæ imperat, exequitur: & viciſſim animus, quidquid ſenſuum ope percipitur, ſentit ipſe; id eſt ſentiendo intelligit. Quod ipſum alter ab altero moveri & pendere, illud eſt, quod vocatur unio animi cum corpore. [1] Itaque

[1] *De conjunctione* animi *cum* corpore, *ſeu de commercio corporis, & animi, diſputatum eſt vehementer ab clariſſimis Philoſophis hoc, & ſuperiori ſæculo. Cum enim dubium non ſit, quin animus corpori adjunctus ſit, modo quo diximus; ut id commode explicarent, alii alia cogitarunt. Veteres ſyſtema* influxus phyſici *excogitarunt, vel mutuùm, ut Scholaſtici plerumque: vel tantum animi in corpus, non e converſo, ut Tourneminius Jeſuita in* Commentariis Trivultianis *contendit: vel alio modo, ut Gaſſendus, Cudworthus, ceteri. Alii ſyſtema* adſiſtentiæ, *ſeu* cauſſarum occaſionalium *excogitarunt: contendentes, nec corpus movere animum, nec contra ab animo corpus moveri: ſed utrumque a Deo in gratiam alterius. Hoc a Carteſio quodammodo cogitatum, Malebranchius, & adſeclæ alio modo adornatum magna cum animi contentione defenderunt. Poſtremo alii ſyſtema* harmoniæ præſtabilitæ, *uti vocant, finxerunt: quo influxum & verum commercium negarunt omne: tantum reliquerunt, hos motus in animo, & corpore haberi, ex harmonia quadam a Deo* præſtabilita, *vi cujus unius partis motus alterius motum conſequitur. Hoc Leibnizius primum, poſt* Wolfius, *ſummi viri, inluſtrarunt: ex quo innumeræ, & eæ quidem acres, contentiones ſuſcitatæ ſunt a Foucherio, Lamio, Parentio, Tourneminio, Newtono, Clarkio, Stbalio, ceteris. quæ etiam nunc audiuntur. Nobis hæc diſputare in præſentia non eſt animus: tantum dicimus, hanc mutuam corporis ab animo, & viciſſim animi a corpore pendentiam, quæ omnibus clara & nidubia eſt, hanc ipſam vocari unionem ſeu conjunctionem animi, & corporis.*

Itaque quidquid illud ſit, quod intelligit, & vult; de quo in præſentia non diſputo, ſed alio loco erit dicendum; illud profecto certum eſt, eſſe in homine rem aliquam, quæ cognoſcit, & vult, quem vocamus *animum*. [1]

Diſputant acriter Philoſophi de eo, quanam in parte humani corporis poſitum illud ſit, quem *animum* nominamus: eaque diſputatio jam ab antiquo tempore graviſſimorum virorum ingenia maceravit.

Pythagoras [2] & Plato [3] in capite poſuere. Strato in ſuperciliorum interſtitio. [4] Parmenides [5] Democritus [6] Epicurus [7] in medio pectore. Diogenes in ventriculo cordis. [8] Ariſtoteles [9] vel in corde, vel in cerebro, vel alia media corporis parte animi ſedem eſſe dixit. [10] Alii alio loco collocarunt.

Peripatetici vero, id eſt Scholaſtici, ſaltim ab XIII. Chriſtiani nominis ſæculo, animum in toto corpore eſſe contendunt. Moventur talibus argumentis. Primo, quia quamcumque corporis partem tangamus, animus ſentit: quod eſt ſignum, eum ibi eſſe. Deinde, quia intelligi non poteſt, quo pacto animus ſit *forma ſubſtantialis* corporis, id eſt, ſit id quod corpus regit, niſi totum corpus occupet. Poſtremo, quia con-

---

[1] *Mens, animus, ſpiritus, anima rationalis, intellectus,* & hujuſmodi alia hoc loco quaſi homonyma uſurpantur: & ſignificant rem, quæ in homine cognoſcit, & libere vult.

[2] Laert. *de Placit. Philoſ. L.* VIII. *ſ.* 30.

[3] Cicero *Tuſcul. L.* I. *n.* 10.

[4] Plutarch. *de Placit. Phil. L.* III. *c.* 5.

[5] Idem ibid. [6] Idem ibid. c. 4.

[7] Lucretius, L. III. v. 441. [8] Plutarch. ibid. c. 5.

[9] „ Neceſſe eſt in medio moventis eſſe principium ani-
„ mæ. *Ariſt. de Motu Animal. c.* 8. & 9.

[10] Hi omnes *animam* nominant: ſed an idem mente percipiant, an aliter, exploratum non eſt.

concilium Vienenſe, & Lateranenſe V. finiunt, animum noſtrum eſſe *formam* corporis. Quæ tria recte explicari non poſſunt, niſi animus in toto corpore ſit.

Verum non opus eſt hujuſmodi rationes ad Lydium lapidem revocare: nemo enim talibus argumentis cogi poteſt ut cenſeat, animam per totum corpus eſſe diſſitam. [1] Quidquid dicant illi, qui Ariſtotelis, & Dicæarchi ſenten-

[1] *Concilium Vienenſe ſub Clemente V. an.* 1311. *damnavit ſententiam Ariſtotelis tributam Fratri Petro Joanni* [*Wadingus* Annal. Minor. *an.* 1278. & 1297. *ab invidis confictam fuiſſe docet*] *quæ docebat*, Animam intellectivam [*id eſt intellectum agentem Ariſtotelis*] non eſſe formam corporis. [*id eſt non eſſe partem eſſentialem. ſed adventiciam homini*] *Concilium autem definit, illam vere, per ſe, & natura ſua eſſe formam, ſeu partem intrinſecam & eſſentialem hominis. An vero ſit etiam forma* informans *corpus, eo ſenſu, quo Scholaſtici accipiunt, nuſquam dicit Concilium*. Bail. Summ. Concilior. Tom. I. p. m. 337.

Concilium Lateranenſe V. ſub Leone X. an. 1513. *ſeſſ*: 8. *damnavit duplicem Ariſtotelis ſententiam: quas Alexander Aphrodiſienſis, & Averroeſius amplexati fuerant. Altera erat*, Animam humanam [*intellectum patientem*] eſſe formam hominis, ſed eſſe mortalem. *Altera*: Animam intellectivam [*intellectum agentem*] eſſe inmortalem, ſed unam in cunctis hominibus. *Hæ ſententiæ ſæculo XV. & XVI. inito invaluerant in Italia*: [*Ficinus*, Præfat. in Plotinum] *eaſque defendebant Achillinus, Pomponatius, Portius, Cremoninus, aliique Rigido-Peripatetici. Qui tamen, ut invidiam declinarent, addebant* [*confer. Pomponat.* de Fato L. III. c. 1. & de Inmort. Anim. c. 15.] *verum id eſſe ſecundum Ariſtotelem, non tamen ſecundum fidem Cathol. His erroribus tantummodo occurit Concilium: ut ex primis decreti verbis apertum eſt. Confer.* Bail. l. c. & Labbeus ad Conc. Later. V.

Digitized by Google

tentias; alio veſtitu adornatas, in ſcholas introducere conati ſunt. Sed de his alio loco.

Elapſo ſæculo Carteſius animum in glandula *pineali*, quæ in ſuperiori cerebri parte reperitur [juncta illa eſt inferiori parti utrinſque *thalami* nervorum opticorum, ſupra *tuberculos quadrigemellos*] reſidere exiſtimavit. [1] Verum nec id aliis multis perſuadere potuit: propterea quia Anatome oſtendit, alteri uſui datam eſſe eam glandulam: quæ in aliquibus vitiata fuerit: in aliis petra erat: [2] defuerit in quibuſdam: qui omnes tamen, dum viverent, perbelle intelligebant. Alii alias cerebri partes illi dederunt. [3]

Ego vero exiſtimo, hujuſmodi rem ex iis eſſe, quæ a nobis explicari non poſſunt. Oporteret enim, ut ideam claram haberemus ſpiritus ſeu animi noſtri. Tum ut clare perciperemus, quo modo intelligit, & corpori conjunctus eſt, idque moderatur. Præterea, cognoſcenda erat machinatio humana, cerebri præſertim. Quæ adeo ſunt obſcura & involuta, ut, quid pro certo adfirmemus, non habeamus.

Tantum dicimus, probabilius eſſe, animum exſiſtere in capite: propterea quod etiamſi membra aliqua cultro ſecentur, nihilo ſecius homo intelligit. Item ſi nervus, vel arteria vehementer ligatur, & in ea parte, quæ eſt infra nexum, tangitur, homo non ſentit: ſi ſupra nexum, ſentit. Ut videatur dicendum, niſi in capite, animum nec ſentire, nec intelligere: [4] proinde in eo eſſe.

Illud obſcurius, an in toto cerebro, an in aliqua ſui parte, tamquam in arce, animus collocari debeat. Auctores

---

[1] *De* Adfect. Part. 1. art. 31.

[2] Kingius *Tranſ. Phil. Rep. des Lettr. An.* 1687. *p.* 39.

[3] Williſius, Vieuſſenius, Roſſetus. conf. *Boerhaaven*. Prælect. Academ. Tom. III. *§.* 569. *& ibi Haller.*

[4] Boerhaav. *Prælect. Acad. T.* II. *§.* 284. *& ibi* Haller *p. m.* 595. *&* 602. *ſeqq. qui adferunt exempla*.

res plerumque in hoc conveniunt, debere unam tantum partem conſtitui, quæ ſedes ſit animi, & veluti ſenſuum origo, ſeu internus ſenſus. Veriſimile autem eſt, in *corpore calloſo* ſedem eſſe animi. Nam, ut experimentis nimis multis conſtat, etiamſi reliquæ cerebri partes, ut *ſubſtantia corticalis*, ut *medullaris*, ut *teſtes*, ut *corpora ſtriata*, ut *nates*, ut *glandula pinealis*, ceteræ vel morbo, vel alia de cauſſa male adfectæ fuerint, tamen infirmi recte percipiebant, & ratiocinabantur, & ſenſibus commode utebantur: immo eorum non nulli a morbo ſunt liberati. Contra in iis ægris, in quibus *corpus calloſum* vel diminutum, vel compreſſum, vel alia de cauſſa male adfectum repertum eſt, ægri vel memoria laborarunt, vel dementes evaſerunt, vel uſum aliquorum ſenſuum perdiderunt;eumque amoto impedimento interdum recuperarunt. [1] Ex quo veriſimile eſt, animum eo loco eſſe, ubi actiones ſuas, nimirum ſenſum, & intelligentiam, manifeſtat. Et de conjecturis hucuſque. [2]

CA-

[1] *Mr. de la Peyronie* in Comm. Acad. Scient. Pariſ. *Ann.* 1741. *Conſ. Boerhaav.* Prælect. Acad. T. III. *§.* 568. & ibi *Haller* pag. m. 425. ſeqq.

[2] *Incerta hæc ſunt omnia & obſcura: neque enim ex vulneribus cerebri, neque ex morbis, neque ex fatuorum ſectionibus aliquid certo cognoſci potuit. Nam primum nervorum cum arteriis in cerebro conjunctio [hæc ſedes animi eſſe videtur] non uno tantum loco conſpicitur. Deinde morbus certæ ſedis nervorum modo hunc, modo alium ſenſum, modo omnes, modo motus ſupprimit. Præterea magna vulnera in cerebro ſine ſenſuum detrimento oſtendunt, late patere* ſenſorium commune, *& etiam diminutum ſufficere*. Boerh. *l. c. T.* IV. *§.* 570. *&* 574. *& T.* II. *§.* 296. *& ibi* Haller. *p.* 672.

CAPUT II.

Quid faciat mens hominis : tum & diverſitas cognitionum explicatur.

PORro plurima fortaſſe agit animus dum eſt in corpore, quæ nos omnino ignoramus : quippe qui nec ipſam animi naturam & proprietates clare & diſtincte intelligimus. Tantum ſcimus, animum noſtrum peculiare hoc habere, ut intelligat, ac intelligendo alias & alias cognitiones exprimat. Has in duas veluti claſſes diſpertimus, *perceptionum*, *& judiciorum*.

Nimirum, cum mens objectam rem percipit, quin eam ad aliam referat ; e. g. cum ſolem, aut equum cognoſcit ; hæc cognitio vocatur *perceptio*. [*idea* eſt illud objectum, quod in animo eſt cum percipio: verum Logici *ideam* & *perceptionem* confundunt] Cum vero unum ad aliud refert, & percipit convenire alteri, an non ; e. g. cum dicit, *Sol eſt lucidus, Equus eſt animans, Petrus non eſt Paullus*; hæc cognitio eſt *judicium*.

Quid autem reapſe ſit *idea*, quid *perceptio*, [idem de *judicio* dicendum] magna diſſentio eſt. Sunt qui *ideas* & *perceptiones* idem eſſe cenſeant, & dicant, conſiſtere in motibus ſenſuum, & cerebri. [1] Sunt qui *ideas* & *perceptiones*, in eadem mentis cognitione ponant : ita tamen, ut eadem cognitio dum ad mentem fertur, quæ percipit ; appelletur *perceptio* : dum ad objectam rem, quæ percipitur ; *idea*. [2] Alii omnino *perceptiones* ab *ideis* ſejungunt, & putant, Deum humanæ menti ideas rerum inprimere. [3] Poſtremo alii

[1] *Hobbeſius*, Leviathane P. 1. cap. 3. 4. & in Elem. Phil. c. 25. art. 2. *& alibi. Cui addi poteſt Lucretius, ceteri.*

[2] *Arnaldus*, de Veris & Falſis ideis : & Lockius, *de Mente Human. Præfat. &* L. II. c. 8. §. 7. 8.

[3] *Malebranchius*, de Inquir. Verit. L. III. *Hanc inpreſſionem tamen alii alio modo exponunt.*

alii ideas *materiales* aiunt, eſſe adfectiones ſenſuum, & cerebri: *intellectuales* vero, quæ *materialibus* reſpondent, eſſe perceptiones *materialium*. [1] Reliquis ſententiis ſuperſedemus.

In tanta doctiſſimorum hominum diſſentione, aliquid certius velle proferre, arrogantis eſſet. Ne tamen de verbis contendamus, ut plerique faciunt, certa & perſpicua ab incertis & involutis ſeparabimus.

Principio certum eſt, motiones ſenſuum cerebrum quadam ratione adficere, & illi aliquid inprimere, ex quo mens percipit res, quæ ſenſus pulſant. Id ita ſe habere, vel ex hoc aperte deducitur, quod morbus capitis acutiſſimus, vel cranii fractura, vel ejuſmodi morbi, qui in cerebro & capite evenerunt, interdum memoriam rerum delerunt omnem, interdum vero rerum intellectum abſtulerunt. [2] Quod etiam in dementibus & veſanis evenit, qui cerebri vitio incondite & inconſulte loquuntur. Cumque animus nec ægreſcat, nec poſſit mutari; fit conſequens, aliquid in cerebro inprimi, ex quo nos rerum formas & ideas percipimus. Duplex igitur ex ſenſu oritur adfectio: altera cerebri, quam vocare poſſumus *ideam materialem*: altera mentis, quæ eſt ipſa *cognitio*, *perceptio*, *idea ſpiritalis*.

Quale autem illud ſit, quod in cerebro; quale etiam illud, quod in mente ſit; id eſt, quo pacto mens objecta corpora ſenſibus percipiat; nemo homo intelligit, nec expediet. [3] Unum certo ſcimus, utrumque reapſe evenire. Quod

[1] *Wolfius, a quo non diſſentiunt Scholaſtici: qui tamen ideam* materialem *vocant* phantaſma expreſſum: *&* ſpiritalem *vocant* intellectionem.

[2] *Confer. Montagne* Eſſais, *L.* 1I. *c.* 13. *& Haller ad Boerhaa.* l.c. T. 111I. ſ. 581. *qui plura exempla commemorant.*

[3] *Quanta in caligine & ignoratione de natura idearum ver-*

Quod adtinet ad voçabula *idea* & *perceptio*, utroque ſignificamus eamdem mentis actionem, ſeu cognitionem: ita tamen ut eadem cognitio dum ad mentem fertur, quæ eam generat, dicatur *perceptio*: dum vero ad objectam rem, vocetur *idea*.

Omnino autem certum eſt, humanam mentem has duas cognitiones elicere, natura, ut ita dicam, differentes: nec aliud facere, quam has notiones alio & alio modo copulare. [1] Quare ſi cognitionum naturam, & differentiam conſideramus, duæ tantum ſunt mentis operationes, *percipere*, & *judicare*. Si varium earumdem uſum, quoque modo mens humana iiſdem utatur, curioſius inveſtigamus; multo plures operationes mentis numerari poſſunt.

Nam animus noſter interdum res cognitas per ſenſus denuo revocat ad mentem, idque eodem modo quo fuere cognitæ. Hæc eſt alia mentis operatio.

Interdum plures ideas rerum longe differentium componit: ut cum humano capiti leoninum corpus, & alas pavonis adjungit, ac novum animal fingit. Eſt alia operatio omnino diverſa.

Interdum e contrario, rem unam ab alia mens veluti disjungit: ut cum albitudinem parietis cogitamus, quin de pariete cogitemus: aut cum longitudinem ſpatii cogitamus,

D non

---

verſemur, oſtendunt evidenter tot graviſſimorum hominum tam variæ tamque diſcrepantes ſententiæ: in quibus, quid falſum ſit facilius, quam quid verum, dicere poſſumus. Qui autem rem liquido explicare voluerunt, nihil aliud egerunt, niſi rem obſcuram ſatis & intricatam longo verborum ambitu reddere obſcuriorem: reapſe nos doctiores non fecerunt: ut alio loco probabimus. Quare, quæ certa experientia conſtant, exponenda ſunt: cetera iis, qui divinare amant, relinquenda.

[1] *Eſt in eadem ſententia Ariſtoteles, qui duas tantum operationes mentis eſſe defendit.* De Anima L. III. c. 5. & 6. pag. m. 504.

non ita vero materiam : aut cum de rerum numero loquimur , quin res ipſas numeratas commemoremus . Hæc eſt quinta mentis operatio .

Aliquando mens ab uno judicio ad aliud veluti progreditur , & poſtea quam judicavit hoc modo : *Petrus eſt animans*: ſic colligit:*Petrus eſt vivens. Petrus eſt ſentiens* . Hæc operatio vocatur *diſcurſus* , & eſt ſexta mentis operatio .

Aliquando judicia, ac ratiocinationes ordine ponit, & confuſas diſponit , quo facilius animadvertat, an alia ex aliis deducantur . Hæc vocatur *methodus* , ſeu via docendi , & eſt ſeptima mentis operatio .

Aliquando poſtea quam in utramque partem diſputavit , nec plane intellexit , e qua parte ſtet veritas, dubitat , ſeu a judicando ſe continet . Hæc autem *dubitatio* eſt alia mentis operatio .

Eſt præterea alia mentis operatio, nimirum cum mens ſe ipſam adtentius conſiderans plane cognoſcit , ſe aliquid percipere . Hæc operatio vocatur *reflexio* , ſeu *conſcientia.*

Poſtremo , ut alia mittam, cum mens rem iterato percipit, & inſuper ſibi conſcia eſt,rem eamdem ſibi jampridem cognitam eſſe, hæc operatio vocatur *reminiſcentia.* Ex quo fit manifeſtum , plures , quam vulgares Logici ſuſpicantur, eſſe mentis operationes .

Scholion

Sedulo hic animadvertatis velim, Adoleſcentes, vim ac poteſtatem quorumdam nominum,quæ facultates mentis ſignificant , & identidem in hac diſputatione occurrunt : ne aliud pro alio accipientes decipiamini . Phantaſia *igitur* , *ſeu* imaginatio *eſt* , *vis illa mentis , qua res omnes corporea imagine expreſſas nobis repræſentamus* . Ingenium *eſt* , *mentis ſollertia in inveniendo & excogitando* . Judicium *eſt* , *facultas ſeligendi ea , quæ recta ſunt iiſque pro rei dignitate utendi* . Memoria *vero eſt,facultas res iterato cognoſcendi;ita ut mens ſentiat , ſe id ante percepiſſe* . Phan-

Phantaſia *ab exercitatione non dependet, ſed natura omnibus ineſt*. Ingenium *partim a natura eſt, partim exercitatione comparatur*. Judicium *vero non niſi multa meditatione, atque uſu doctiſſimorum hominum conſequi poteſt. Poſtremo* memoria, *quod a cerebri temperamento pendeat, & ipſa exercitatione adquiritur, & perpolitur. Sed de his alio loco pluribus*.

COROLLARIUM

Hinc perſpicuum fit, cur ii, qui ingenio admodum valent, judicio plerumque non item. Nam ingenium in excogitando & componendo occupatur: contra judicium in ſeparando recta a non rectis: quæ longe inter ſe diſcrepant.

CAPU. III.

Quid ſenſerint Philoſophi de modo quo mens humana rerum ideas adquirit: & veriſimilior ſententia explicatur.

AC ſane mens humana rerum omnium ideis perfunditur. Sed illud ſupereſt examinandum, illane inſitas ſibi, & ingenitas hujuſmodi ideas habeat, an ab externa cauſſa accipiat, & quomodo.

Atque illud extra controverſiam poſitum videtur, animum noſtrum non hoc habere, ut ſit idea & perceptio rerum: nam ſi ita eſſet, omnes omnia intelligeremus, & ſemper, & eodem modo: quod ſecus eſt. Nam homines ſunt alii aliis acutiores: quidam vero ita hebetes, ut ſtipitem, non hominem, præferant. Præterea plurimi ea ediſcunt, quæ neſciebant. Quæ plane conficiunt, ideas ab animo adquiri.

Ut vero exponant Philoſophi, quo pacto mens hujuſmodi ideas adquirat; multi multa dixere, quæ in præſentia

pro merito expendere, nec lubet, nec vacat. Tantum, quæ ad id, quod quærimus, percipiendum viam ſternunt, delibabimus.

Plato, qui animos humanos per ſidera ſparſos eſſe putaret, [1] adſeruit, rerum omnium ideas æternas innatas eſſe, ſeu ſingulis mentibus a Deo inpreſſas fuiſſe, in quibus ipſæ clariſſime omnia intuerentur. Poſtea vero cum mens neceſſitate quadam ad humanum corpus deſcendit, ideas illas omnes contagione corporis miſceri: nec niſi diuturna meditatione, & ſenſuum exercitio ordinem & claritatem recuperare, & ſui notitiam excitare. Hinc illud Platonis: *Nihil aliud eſt diſcere, niſi recordari*. [2]

Platonis ſententiam ſed emendatam ſuſcitavit Carteſius. [3] Cenſuit enim animos creari a Deo quidem cum corpori conjunguntur: ſed eodem tempore Deum illis inprimere ſemina quædam idearum, quæ niſi ab motibus ſenſuum excitentur percipi non poſſint.

Carteſii ſententiam amplexati ſunt plures, ſed non eodem modo. Quidam exiſtimant, menti hoc datum divinitus, ut, motis ſenſibus, & cerebro, ideas generet. Contra quidam a Deo ideas creari dicunt, & animo inprimi ſenſuum gratia. Aliqui mentem in Deo, cui eſt *eſſentialiter* conjuncta, tamquam in imagine corpora videre putant. Alii res ſenſibiles ſine ulla imagine a mente cognoſci defendunt. De quibus alias.

Sunt tamen Philoſophi cum veteres, tum recentiores, qui in contraria ſunt ſententia: & ideas omnes vel per ſenſus, vel meditatione, ex iis, quæ per ſenſus ingrediuntur, comparari dicunt: id tamen alia & alia ratione expediunt. Prin-

---

[1] In Timæo.

[2] *Cicero*, Tuſcul. I. 24.

[3] *Medit.* III. *p.* 17. *Confer.* Princ. Phil. Parte I. artic. 3.

Principio Stoici innatas ideas negarunt, [1] & conſtanter adfirmarunt, nihil eſſe in mente, quod non per ſenſus ingrediatur. [2] Ariſtoteles autem cenſet, intellectum eſſe duplicem. Alter dicitur *intellectus patiens*, qui rerum omnium formas recipit: alter *intellectus agens*, ſeu cognoſcens, qui phantaſmata quodammodo inluſtrat, ut cognoſcantur. [3] Porro intellectus natura talis eſt, ut nullam in ſe rerum ideam habeat inpreſſam: ſed ſit veluti tela, in qua imago nulla depicta eſt, ſed poſſunt omnia depingi. Exiſtimabat igitur, mentem non niſi ab ſenſibus rerum omnium formas & imagines habere. Unde vulgatum illud Peripateticorum pronuntiatum: *Nihil eſt in intellectu, quin prius fuerit in ſenſu*. [4]

Lucretius vero putat, ex ipſis rebus objectis avolare ſimulacra quædam, quæ ſenſus ingrediuntur, & motus ſimiles in cerebro faciunt: quod ipſum eſt idea. [5]

Scholaſtici hoc modo rem explicant. Imago objectæ rei, ſeu ſpecies in ſenſus incurrens ſimul cum ſenſu generat ſenſionem. Senſio mittit ad phantaſiam ſpeciem quamdam ſui vicariam, quæ vocatur *phantaſma inpreſſum*. Phantaſia dum hanc recipit, producit *phantaſma expreſſum*, ſeu cognitionem materialem. Intellectus *agens* cum *phantaſmate* gi-

 gnit

[1] *Plutarch.* de Plac. L. IIII. c. II.

[2] *Origenes*, Contra Celſum L. VII. p. 367. *edit Hoeſch.*

[3] *Quamvis Ariſtotelis verbis utantur Scholaſtici, tamen uterque intellectus in eorum ſententia eſt diverſus ab eo, quod dicit Ariſtoteles, qui cenſet* „ Intellectum patientem eſſe „ mortalem. *L.* III. *de Anima c.* 5. *&* 6.

[4] „ Sic autem oportet ut in Codice, in quo nihil ſit „ actu ſcriptum, quod quidem evenit in intellectu. *Ariſt. de Anima* III. *c.* 5. *&* *iterum cap.* 8.

[5] De Rer. Nat. L. IIII. *initio*, *&* *præſertim v.* 730. *&* *ſeqq.*

gnit *ſpeciem intelligibilem* ſpiritalem : quam intellectus *patiens* in ſe recipit , & tali præſidio generat cognitionem objecti corporis , id eſt , cognoſcit illud .

Quod ſi nihil ſimile habet imago, quæ in phantaſia pingitur, cum illa, quæ in mente ſentitur ; e. g. cum cogitamus *chimæram* , *& aureos fluctus* , quæ per ſenſus non habentur , propterea quod non ſunt ; tunc eodem modo ſe res habet . Nimirum intellectus , qui mirabilem conjungendi , & dividendi facultatem habet , duas illas ideas *hominis & belluæ* , *auri, & fluctuum* conjungit: proinde illa cognoſcit , & enuntiat quaſi exſtarent .

Atque huic ſententiæ, quæ ab ſenſibus omnia repetit, eodem pæne tempore quo Carteſius pro Platonica ſuſcitanda laborabat , lucem plurimam adtulit Petrus Gaſſendus , eamque doctiſſime confirmavit. Sed omnium maxime Joannes Lockius fine proximi ſæculi ideas innatas acerrimo ingenio profligavit : contendens , ab hoc duplici fonte , *ſenſu, & meditatione* , ideas omnes derivari .

Hæc philoſophandi ratio recentiſſimorum Philoſophorum cohorti adeo placuit, vix ut alia hac ætate cum honore nominari poſſit . Ego vero , miſſis magnis nominibus Philoſophorum , ſic cenſeo, vero ſimile eſſe ideas omnes ortum a ſenſibus ducere . Moveor talibus argumentis .

I. Nam ſi amotis omnibus præjudiciis , infantem examinamus,plane intelligemus, per ſenſuum feneſtras in illius animum omnes ideas primo inlabi : nec niſi multo poſt tempore , & grandiorem factum, ex iis , quæ ſenſuum ope accepit , ideas alias ratiocinando deducere .

Conſideremus ergo hominem infantem . Quid in illo deprehendis intellectus ? Ille vero præter ſenſum guſtus , & tactus, quibus frequentius utitur,indicium nullum facit intelligentiæ . Stipitem diceres , an belluam ? Jam vero fantem & balbutientem conſideremus . Quid tum ? garrit indeſinenter : *buas* ac *papas* , *mammas* & *tatas* dicit: nutrices & ejuſ-

& ejuſmodi alia nominat, & agnoſcit. Cur ita? quia centies in hora ad aures occinunt hiſce nominibus: digito res monſtrant: blanditiis,& bellariis, ut animadvertat, alliciunt: proinde cognoſcit. Quid mirum? canis etſi bellua frequenti adſpectu herum dignoſcit: cur non puer?

II. Quo vero intelligas, nullam cognitionem e ſinu ſuo educere puellum, ſed omnes ab objectis, quæ extra ſunt, accipere; vel hoc unum animadverte, pueruli s nihil concupiſcere, aut loqui, niſi de iis, quæ auditu, viſu, ceteris denique ſenſibus acceperunt: in reliquis cæcutiunt prorſus. Decipiuntur facile, propterea quod ideas deceptionis,infidelitatis non dum habent. Ut corpore,ſic mente progrediuntur. Quod argumentum ſatis magnum eſt cur dicamus, ab ſenſibus primævas ideas ducere originem.

III. Hoc igitur modo rerum omnium, quæ in mundo ſunt, habentur perceptiones: quas mens neſcio quo in loco conſervat, ut inde, cum opus fuerit,ſumat. Homines ſiquidem, ut experientia exploratum habemus, non prius ratiocinantur, quam per ſenſus ideas rerum acceperunt:auditu præſertim, quo utuntur plurimum. Cum vel dum in cunis vagiunt, multa in aures eorum matres, multa nutrices clament, & tam ſæpe repetant, ut prorſus fieri non poſſit, quin aliquando intelligant: meditationis veſtigium nullum apparet. Quod plane conficit, animum infundi homini omnis cognitionis expertem: eſſeque veluti *tabulam raſam*, ut Peripateticorum verbis utar, in qua pingi multæ imagines poſſunt, nulla tamen picta eſt.

IIII. Neque vero id mentis vitio, ſed idearum defectu evenit. Nam quæ apte pueruli acceperunt, tam clare intelligunt, ut homines faciunt. Puello ſiquidem lactenti qui nihil dum loquitur, nec multa cognoſcit, perſuadere nulla arte poteris, *acetum eſſe lac*. Diſcernit profecto facillime unam ideam ab alia: nec ullo pacto induci poterit, ut acetum pro lacte ſugat: propterea quia adſiduo guſtandi

uſu acceperat claram ideam ſaporis *lactis*. Quod ſi rerum ceterarum imagines illius animo objicerentur, profecto cognoſceret. Non cognoſcit, non igitur habet.

V. Adde huc, puellos omnia, quæ vident, mirari: tintinnabuli ſonitu, vel alterius rei, quæ tintinnat, vehementer commoveri, ac veluti in ecſtaſim rapi. At admiratio novitatis indicium eſt maximum: miramur, quæ non vidimus: quæ vero quotidiana ſunt, prorſus contemnimus. Cumque pueri omnibus, etſi vulgatiſſimis, capiantur; fit conſequens, eos earum rerum ideas non habere.

VI. Præterea in puellis perceptio tantum eſt: judicium ſeu exiſtimatio aut nulla, aut prorſus exigua. Quorum ſi cauſſam inveſtigamus, reperiemus hanc eſſe, propterea quia ideis rerum carent: nam judicium ſine ideis non habetur.

VII. Cum ergo dicimus, perveniſſe animum *ad uſum rationis*; non ita dicimus, quaſi animo nova adhibeatur facultas ratiocinandi: hæc namque eſt ipſamet natura mentis, ſine qua eſſe ipſa non poteſt. Hoc igitur vocamus *uſum rationis*: pervenire animum ad eum ſtatum, in quo tam multis abundat rerum ideis, ut alias cum aliis conferre, ex iis vero alias deducere jam poſſit, & aliqua exercitatione ſciat derivare: ex iis nimirum, quæ per ſenſus adquiſivit. Id tali exemplo perſpicuum fiet.

Fingamus eſſe hominem omnis artificii peritiſſimum, ſed inſtrumentis, quibus artem exerceat, deſtitutum. Quid illi deficit, ut artes ſuas tractet? nihil niſi inſtrumenta, & materia. Non aliter de animis hominum licet judicare. Creat Deus mentem intelligendi, & ratiocinandi artificem peritiſſimam: quia tamen non eam ſinit intelligere, niſi ex motu organorum machinationis noſtræ, quæ veluti feneſtellas animi eſſe voluit; hinc mens iſta ſupellectile carens, intelligere nihil poteſt. Maxime vero, dum temporis progreſſu hujuſmodi ideis ditatur, & expedita efficitur, cogitat & judicat. Eſt enim judicium animi actio, qua intelligo

ligo e. g. ideam *Petri* convenire ideæ *animalis*, idque mecum reputo. Quid autem judicem, ſi nec *Petri*, nec *animalis* habeo ideas.

Quare cum videamus, nihil judicare infantes, nihil conſtituere: dum vero pueri ſunt, tum & dum ex pueris excedunt, ſenſim judicare de rebus, quas vel viſu, vel auditu habent; conſequitur, animum ideis caruiſſe; quibus demum, dum eas habet, ſcite utitur & perexpedite.

VIII. Neque vero puelli modo, ſed adoleſcentes, & provecti ætate per totum vitæ curſum rerum ideas accipiunt: nec niſi de iis, quæ per ſenſus acceperunt, aut ex acceptis collegerunt, loquuntur. Numquam audivi hominem, qui de rebus loqueretur, quas non ſenſuum exercitatione adquiſiverit. Illi ipſi qui de rebus ſæpiſſime loquuntur, quæ nec eſſe, nec intelligi poſſunt; quique vocabulis utuntur plerumque, quibus vis nulla ſignificandi ſubjicitur; ab magiſtris habuere quæ dicunt: vel ex præceptorum inſtitutis commentando deduxerunt. Interroges, quonam modo iſta habuerunt: audies reſpondentes, rerum initia a magiſtris, reliqua meditatione ſe eſſe commentatos. Ut addubitare non poſſimus, rem, uti ipſi dicunt, ſe habere.

VIIII. Illæ ipſæ ideæ, quæ, quod clariſſimæ ſunt, & omnibus perviæ, innatæ videntur, ſi rem adtentius conſideramus, eodem modo comparantur. Quid enim clarius, quam *ſe eſſe*, *ſe eſſe cogitantem*? tamen hujuſmodi ideæ non niſi poſt ſenſuum adſiduum uſum, & poſt multam meditationem, adquiruntur. Nemo enim cogitat, *ſe eſſe*, *ſe eſſe cogitantem*, niſi qui ſtudiis contritus eſt, atque in ea ætate, quæ meditationi eſt accommodata. Porro hac ætate tot jam per ſenſus ideas habuit, tot meditatione adquiſivit; ut ſi negat ex illis, quas habuerat, talem ideam fluxiſſe, audiendus non ſit.

X. Atque, ut de me ipſo loquar, numquam mihi venit in mentem cogitare, *me eſſe*, & *cogitare*, niſi poſtea quam

quam id in libris Philoſophorum legi; & ab aliis, qui docebant, accepi. Ceteri vero, qui in contrariam ſententiam diſputant, ſi verum fateri volunt dicent aperte, ſe eodem prorſus modo hujuſmodi ideas accepiſſe.

XI. Omnino ergo duo ſunt fontes, ex quibus idea omnis profluit, *ſenſus*, & *meditatio*. Nam plurima experientia & uſu adquirit homo: meditatione vero bene multa, & forſan majora, ex iis, quæ per ſenſus accepta ſunt, mens educit. Nam dum ideas, quas per ſenſus accepit, ſcrutatur, incredibile dictu eſt, quam multas ideas ex aliis promat: quod ſimul colligat, quamque differentes. Ad hæc duo principia, humana omnis cognitio revocatur.

Verum humana mens ea condicione eſt, ut id ipſum, quod efficit, frequentiſſime non advertat. Nam cum homines a tenera ætate adſueti ſint, res aliena mente cognoſcere & judicare; atque ex diuturno cum iis, qui præjudiciis imbuti ſunt, uſu iiſdem erroribus irretiuntur; exſiſtit & illud, ut non niſi pauciſſimi, qui forte quadam res libero judicio examinarunt, ea intelligant, quibus, ſi rem uti par erat meditarentur, adſentiri omnes deberent.

CAPUT IIII.

Aliis argumentis efficitur, ideas noſtras non eſſe innatas.

HOc ipſum in hac diſputatione fit manifeſtum. Nam qui de ideis innatis tanta animi contentione diſputant, ita diſputant, ut, quid ipſi vocent *innatum*, non alii modo, ſed ne ipſi quidem plane intelligant: ita varii ſunt eorum explicandi modi. [1]

Ac

[1] *Idearum innatarum patronos plane non intelligere, quid adfirmant; vel hoc nomine efficitur, quod tam varii ſint eorum*

Ac primum ſi eſſe *innatum* ſignificat, *facultatem contemplandi formas objectorum*, [1] erit quidem aliquid *innatum*: at id non eſt idea, ſed natura mentis. Si vero *innatum* denotat *cognitionem aliquam, quæ perpetuo adſit menti*, vel me tacente intelligitur, nullam eſſe ideam innatam. Nulla enim hujuſmodi cognitio perpetuo menti noſtræ obverſatur.

Unum ſupereſt, ut innatæ vocentur ideæ, *quæ nec per ſenſus, nec meditatione adquiruntur: ſed ſe ipſis interdum menti occurrunt*. Hujuſmodi autem ideas eſſe innatas, modo exſtarent, fatemur: exſtare vero, id Philoſophi ægre efficient.

Nam primum docere debent, idque firmiſſimis argumentis, idearum, quas adducunt, nullam homines a majoribus ſuis notitiam accepiſſe: deinde, nec ex iis, quæ per ſenſus habuerunt, comparari potuiſſe. At id communi experientiæ adverſatur. Nam cum pueruli vel a primo nativitatis tempore domeſticos audiant, ab iiſque ideas etiam abſtractas accipiant; deinde ad libros, & præceptores animum adjun-

---

eorum explicandi modi, ut vix duos conſentientes invenias. Carteſius quaſdam tantum facit innatas. Multo plures Henricus Morus. At Sylvanus Regiſius non niſi tres ponit innatas. Purchotius alio modo ſe explicat: alio & longe diverſo Leibnizius. Quid ceteros numerem? cum ipſum litterati norint, non modo in numero, ſed in definitione ideæ innatæ ſumme diſſentientes eſſe Philoſophos. Quod ſi recte philoſophari vellent, aut omnes facerent innatas, aut nullas. Nam qua data porta plurimæ ideæ ingrediuntur, eadem & reliquæ.

[1] „ *Carteſius ait, ideas innatas non eſſe aliquid diver-
„ ſum ab facultate cogitandi, ſed earum cogitationum formas:
„ quæ cogitationes nec ab objectis externis, nec a voluntatis
„ determinatione procedunt: ſed a ſola facultate cogitandi.*
Reſp. ad Art. 12. Programmatis Belgici anno 1647.

adjungant, qui eos plurimis imbuunt ideis; dubium non eſt, ab his fontibus ea deduci, quæ poſtea ſciunt. Res tali exemplo fiet clarior.

Fingamus hominem, qui a prima ætate non niſi cum muſicis verſatus, ſcite fidibus canere, vel fiſtula, vel tibia, vel cithara; vel aliud inſtrumentum muſicum dextere pulſare. Interrogatus tamen a quo accepit, a nullo dicat, ſed natura ſua eſſe muſicum. Quis illi credet? quis non dicet inſanum? Nimirum quia veriſimile non fit, hunc a muſicis educatum, non ab illis, quæ callet, accepiſſe. Eodem modo de puello judicabimus. Cum enim a prima exſpiratione auræ vitalis alios audiat, qui rerum ideas inculcant, inepti ſimus ſi putemus, a ſe, non ab aliis, habuiſſe.

Id ipſum experientia confirmat. Nam qui inter feras educati fuere, aut nati ſurdi, & muti, caſu aliquo cum hominibus loqui didicerunt, [1] non modo nullum harumce

[1] *Ex multis, quæ proferre poſſemus, exemplis duplex dabimus. 1. Anno 1694. in nemoribus ad Lithuaniæ, & Ruſſiæ confinia ſitis, inter gregem urſorum capitur juvenis, decem circiter annos natus, adſpectu ferino, manibus, pedibuſque incedens, loquelæ expers, & nullum rationis faciens indicium. Baptizatur illico, & humano vivendi ritui adſuetus, poſt longum tempus verba quædam rauca prorſus inhumana coepit proferre, & ea, quæ dicebantur, intelligere. Interrogatus de vita ſilveſtri, ejus non magis recordabatur, quam nos eorum, quæ infantes cogitavimus. Deſcribit hominem Bernardus Connor, in* Evangelio Medici Art. 15. *qui aliud ſimile addit exemplum, fide Joannis Petri Van Denbrande, Legati Batavi in Britania, qui anno 1669. Varſaviæ vidit hominem ſilveſtrem, inter urſos captum. Nam frequens eſt in Lithuania, ut pueri, in agro ab incautis parentibus relicti, ab urſis*

ce idearum exhibuere veſtigium, ſed veluti infantes recenter nati conſiderantibus videbantur. Ut addubitare jam non poſſimus, has innatas ideas non niſi in intermundiis illis exſtare Epicuri. [1]

Co-

---

urſis famelicis devorentur. Quod ſi urſa eſt lactans, aliquando eos ad gregem ducit, & ferarum more educat.

Hoc exemplum probat luculenter, hominem dum ſermonis uſu caruit (qui eſt admodum neceſſarius, ut mens adtendat ad ideas, ac ex earum conſideratione univerſales notiones adquirat, ſine quibus uſus rationis non conſtat) nullas, nedum innatas, ideas habuiſſe.

2. *Juvenis natus ſurdus, & mutus a parentibus Catholico ritu educatur, adeo ut more noſtro ſe muniret ſigno crucis, & aqua luſtrali frontem adſpergeret: tum & in genua procumbens precantis more diu eſſet. Caſu campanarum ſono in aures adſtantis inlapſo, auditum recuperavit. Poſt quatuor menſes cum verba inperfecta edere didiciſſet, accurate a Theologis interrogatus, non ſolum nullam de Deo, de anima, ac honeſtate actionum ideam habuiſſe reperiebatur; ſed nec animum umquam ad ea adtendiſſe, & multo minus eadem meditate examinaſſe: contentus imitari, quos videbat: nihil amplius habens, quam meram intuitionem, & perceptionem rerum.* Hiſt. Academ. Reg. Pariſienſis anno 1703.

Hoc exemplum aliquid amplius efficit, quam præcedens. Itaque mihi perſuadeo, ſi plurimi ſurdi, & muti uſum ſermonis divino præſidio compararent, monſtraturos plane, quam male judicant, qui ex ſignis nonnullis, quæ faciunt, mirabilia, & vix credibilia & ſuſpicantur, & narrant. Ex his vero exemplis, quæ adducimus, utilia multa & ſubtilia pro ſuo acumine deducit Wolfius, Pſycholog. §. 461. fol. 214. *Confer.* Acta Erudit. Lipſiæ anno 1707. pag. 507.

[1] *De ideis innatis in Pneumatologia diſputabimus, ubi oſten-*

Corollarium I.

Conſequitur ex dictis, adverſariorum unam eſſe omnium depulſionem: propterea quod omnes ea dicunt, quæ experientiæ adverſantur. Nihilominus addemus aliqua tironum gratia.

Corollarium II.

Hinc falſo adfirmat Auctor Artis Cogitandi, & Wolfius, ſi tamen ex animo id dicit, [1] *mentem creare ſuas ideas.*

Nam nullus hominum primæ productionis ideam claram habet: nullus intelligit, quid ſint cognitiones mentis. Itaque inprudenter adfirmat eſſe, quod non intelligit. Deinde, ſi mens cognoſcit, quod creat, jam primam ideam non creat. Si non cognoſcit, faciet quod ignorat. Cumque ideæ ſint imagines rerum, tam eſt veriſimile, mentem, quin cognoſcat, producere imagines; quam eſt veriſimile, pictorem ſtilo adumbrare hominem poſſe, quem numquam vidit. 3. Præterea hæc Wolfiana ſeries neceſſaria cognitionum *fatali* neceſſitati mentem ſupponit, quod ferri non poteſt. [2] Hinc

---

oſtendemus, ne ipſam quidem Dei ideam eſſe innatam, ſed vel auditu, vel ratiocinatione comparari. Interim confer. Lockius, Eſſai de l' Entendement Humain L. 1. per totum: *qui rem iſtam acute, & copioſe examinat.*

[1] *Wolfius non uno tantum loco faſſus eſt, ſe* Harmonia Præſtabilita *Leibnizii uti tantum veluti hypotheſi: adeoque nullum dogma eidem ſuperſtruere velle. Confer. ejus* Reſponſio ad Accuſationes Langianas. p. 64. Collect. Ludov. *Confer. idem* Ludovicius, in Hiſt. Phil. Wolfianæ. Lipſiæ 1737. §. 324.

[2] *Defendit præter ceteros Leibnizium, qui primus hæc cogita-*

COROLLARIUM III.

Hinc falſo exiſtimat Malebranchius, *mentem noſtram, eſſentialiter unitam Deo, in eo omnia videre*.

1. Etenim intelligi nequit, quid ſit eſſe *eſſentialiter* unitum. 2. Mens non videt in Deo tamquam in ſpeculo. Nam ſpeculum omnibus intuentibus eamdem rem exprimit: homines tamen non omnia vident omnes. Nam indocti, etſi anxie quærant, ea non vident, quæ docti intelligunt: proinde quidam adfirmant, quidam eamdem rem negant. 3. Falſum eſt, Divinam lucem non plus exhibere, quam motus cerebri poſtulant. Nam Deus eſt, qui hos motus excitat occaſione rerum naturalium, ut ipſe ait. Igitur non dependet a motu cerebri. [1]

COROLLARIUM IIII.

Hinc falſo ait Lucretius, *e corporibus avolare continenter idola, & in ſenſus incurrere*.

Nam

---

cogitavit, Bilfingerus, in Harmonia Animi & Corporis humani ex mente Leibnizii. 12. *Wolfius defendit ſe ipſum quodam ſcripto, de quo paullo ante. Accuſant ſtrenue Wolfium, & in eo Leibnizium, plurimi Philoſophi, quos videas apud* Langium, Recenſio XXVI. ſcriptorum adverſus Philoſophiam Wolfianam editorum. Halæ 1725. 4. *ut alios taceam*.

[1] *Plures confutarunt Malebranchium, ſed non omnes punctum tulere. Laudatur præter ceteros Leibnizius*, in Epiſtola ad Remondum, Recueil Tom. II. p. 326. ſeqq. & *in* Examine principiorum Malebranchianorum. *Immo prudenter multa in eo reprehendit Reimanus*, Cat. Biblioth. ſuæ p. 999.

Nam hæc idola ſunt corpora. [1] Cumque indeſinenter e ſuperficiebus avolarent, hæ demum raderentur, & perirent funditus. 2. Simulacra alia in alia incurrerent, & perturbarentur rerum formæ & cognitiones. 3. Res abſtractæ, ut ratiocinationes, volitiones, cetera intelligi non poſſent, quia ex his ſimulacra ad ſenſus non veniunt. At hæc experientiæ repugnant.

Corollarium V.

Hinc falſo dicunt Scholaſtici, ex *phantaſmate corporato fieri ſpeciem intelligibilem, quam intellectus patiens recipit, & cum qua producit ſpeciem expreſſam*.

Nam nemo homo intelligit, quid ſit ex re corporea educere rem ſpiritalem. Nullis documentis, nulla experientia efficitur, humanam mentem talem vim habere, ut poſſit dare rei corporeæ facultatem producendi ſpiritalem naturam. 2. Præterea intellectus *agens*, & *patiens*, ſi eos audimus, eſt una res. Quare ſi ea ex phantaſmate corporeo educit ſpeciem intelligibilem inpreſſam, cur non etiam *expreſſam*, id eſt cognitionem? 3. Poſtremo totam illam hiſtoriam *ſpecierum, phantaſmatum, elevationum,* unde habuerunt Scholaſtici? an latebras omnes cerebri, & mentis ſagacius odorati ſunt? an diuturna experientia comprobarunt? fabulæ.

Ca-

[1] *Lucretius, & Epicurei reliqui ſentiunt, nullos eſſe ſpiritus: tametſi aliquando pueriliter adfirment, Deos ſuos non habere corpus, ſed quaſi corpus; nec ſanguinem, ſed quaſi ſanguinem. Vide* Ciceronem, de Natur. Deor. L. 1.

CAPUT V.

Quomodo ſe habeant ſenſus ad perceptiones adquirendas, explicatur.

EST ergo perſpicuum, ſenſus feneſtras eſse animi, per quas in eum primævæ notiones ingrediuntur: ipſeque cetera, quæ extra ſunt, intelligit. Quoniam vero, quam facile id fiat, niſi fabricationis ſenſuum rudem aliquam ideam habeamus, cognoſci non poteſt; paucula præmittemus, quæ ad ea, quæ ſequuntur, viam ſternant.

Porro quinque ſunt ſenſus machinationis humanæ, per quos rerum perceptiones cum cerebro, & cum mente communicantur: *Viſus, Auditus, Odoratus, Guſtatus,* & *Tactus*: quibus nominibus quinque organa diverſa deſignamus.

1. Et ut a *Viſu* ordiamur, oculi, quibus ille percipitur, peculiarem, eamque mirabilem, fabricationem habent, quam minutule dilucidare non eſt hujus loci. Tantum dicimus, oculum eſse globum ex tribus membranis præcipuis coagmentatum, nimirum *cornea, uvea*, & *retina*: quarum quælibet humorem ſuum claudit. Humor, qui in medio eſt, & vocatur *cryſtallinus*, utrimque eſt convexus, & lentis figuram præfert. Radii lucis ab objecto corpore reflexi, dum tranſeunt hanc lentem, refringuntur, & inverſo ſitu imaginem objecti in interiori membrana, quam vocant *retinam*, depingunt. Non ſecus ac radii Solis per foramen feneſtræ ingredientes, & lente vitrea excepti, imaginem Solis in charta inverſo ſitu deſcribunt. *Retina* eſt unita cuidam nervo, [1] qui ad cerebrum producitur.

[1] *Videatur* Winslow, *in* Expoſitione Anatomica corporis Humani Tom. V. p. m. 114. edit. Bonon.

Pulſo igitur oculo ab luce, quæ pulſatio cerebro inprimitur, ope illius nervi; protinus habetur perceptio *coloris nigri* e. g. *trianguli*, *quadrati*. Has vero perceptiones ſequitur judicium, quo enuntio, exſtare corpus coloris nigri, figuræ triangularis, vel quadratæ. Et hoc judicium reliquas ſenſuum perceptiones conſequitur.

2. Eodem modo reliqui ſenſus ſe habent. *Auditus* organum eſt inſtar cochleæ, cujus in fundo eſt membrana quædam tenſa, quod tympanum vocant. Poſt tympanum eſt aer clauſus utrimque, intra quamdam thecam tortuoſam, quæ foramen habet, quod ad labyrinthum dirigitur, nempe ad tortuoſum meatum in ipſa oſſis ſubſtantia excavatum: in cujus labyrinthi extrema parte fibræ nervi auditorii dilatantur: qui nervus ad cerebrum protenditur.

Fac pulſes æs aliquod: motus & ſremitus æris aërem exteriorem pulſat. Aer pulſus, & in cochlea contractus, fertur ad tympanum auris, & illud commovet. Porro tympanum pulſat oſſicula quædam, quæ ibi ſunt; & aerem innatum, qui per foramen in labyrinthum ingreſſus, tremorem ipſum cum fibris nervi auditorii, qui in fundo eſt, communicat: qui nervus in cerebro eamdem inpreſſionem facit. Tunc mens percipit illum tremorem. En idea ſonus: quæ varia eſt pro diverſo tremore corporum. [1]

3 *Guſtus* præcipue ſitus eſt in lingua. At lingua quibuſdam membranis obvolvitur: exterior una, quæ eſt veluti epidermis: ſecunda, quæ multis foraminibus pertuſa eſt: tertia, quæ papillis plurimis eſt conſperſa, quæ ſecundam pervadunt, & in epidermide conſiſtunt. Hæ autem prominentiæ ſeu mamillæ ſunt quædam expanſiones ſubtiliſſimorum nervorum. Atque in hiſce papillis linguæ, tum etiam palati ſapor percipitur: quod tali modo, ut Anatomes

[1] *Videatur Nieuwentytius*, Contempl. XIIII. *qui innumera de Aure refert*.

mes periti ſuſpicantur, fit. Salinæ particulæ, quibus corpora omnia ſapida abundant, acumine ſuo feriunt, & lacerant inſenſiles nervos, ex quibus papillæ illæ conſtant. Motus iſte cum cerebro communicatur, in illo loco, in quo ſedes animi eſt. Hinc animus ſentit hunc motum: proinde habet perceptionem ſaporis. [1]

4 Simili modo *Odoratus*. Membrana illa, quæ interiorem narium partem veſtit, contexta eſt plurimis nervis opinione ſubtilioribus: quod in cauſſa eſt, cur exquiſiti ſenſus ſit, adeo ut vix tacta ingentem commotionem progignat. Et hoc eſt organum odoratus. Nam ſulphureæ particulæ plerumque, quæ ab corporibus odoris exhalantur, in iſtam membranam incurrentes, alio & alio modo vellicant papillas nerveas: qui tremor cerebro inprimitur, ideo ſentitur. [2]

Poſtremo *Tactus* ejuſdem fere naturæ eſt. Peculiare hoc habet, quod non certum locum in machinatione hominis, uti reliqui ſenſus, habet; ſed in toto corpore eſt: propterea quia quamcumque corporis partem ſcalpamus, ſentitur contactus corporis. Porro exiliſſimæ nervorum fibræ expanſæ ſunt per totam epidermidem, id eſt membranam exteriorem carnis, & ex cute inſtar ſubtiliſſimarum pyramidum adſurgunt: & innexæ ſunt membranæ cuidam *retiformi*, quæ eſt inter cuticulam, & membranam nervoſam. [3] Hinc cum tangis carnem, nervum tangis. Cumque nervi omnes ab cerebro, vel cerebello ducantur, faciliime eum-

[1] *Vide Williſium, in* tract. de Anima Brutor. C.12. *&* *Sturmium*, Phyſic. Elect. Tom. 1. c. *6. qui copioſe de Saporibus diſputant.*

[2] *Qui plura cupit de Odoribus legat Sturmium l. c. pag.*336. *& Franciſcum de Lanis*, Mag. Natur. & Art. Tom. II. p. *69.* ſeqq.

[3] *Vieuſſens, & Malpighius*: de Lingua.

dem motum in cerebro excitant: ex quo mens percipit contaſtum, id eſt adquirit ideam taſtus.

Hinc manifeſtum fit, organorum munus eſſe, excipere inpreſſionem corporum, eamque ad cerebrum tranſmittere: idque mediis nervis, qui hiſce peragendis ſunt quam aptiſſimi. Mentem vero eſſe, quæ rerum ideas pro varietate ſenſuum elicit.

Dicimus autem, oculum videre, aurem audire, cetera: quod ſecus eſt. Nam oculus tantum excipit imaginem, ſeu motum quemdam, quem cum cerebro communicat. Mens vero, cum hanc imaginem ſentit, tunc videt. Sed cum motum illum organi ſequatur ſtatim mentis perceptio, iccirco unum cum alio confundimus, & exiſtimamus, *oculum videre, aures audire*. Id ipſum de ceteris ſenſibus pronuntiabimus. Quamvis nos lateat omnino, quo paſto ſenſuum adfeſtiones ad cerebrum perveniant: eaſque imagines, quæ in cerebro inprimuntur, mens humana percipiat.

Porro quemadmodum motum organorum, & cerebri conſequitur perceptio, qua mens cognoſcit externa; ita ſingulas perceptiones ſequitur judicium, quo mens judicat, habere ſe talem ideam, h. e. *videre*, *audire*: idque tam velociter interdum,ut difficulter queant diſcerni. Quod non advertentes ineruditi exiſtimant, eamdem rem eſse perceptionem, & judicium de re percepta.

CAPUT VI.

Docet quam ſint fallaces humanæ cognitiones, & qua de cauſſa.

JAm vero ex iis, quæ docuimus, exſiſtit & illud, ut cognitiones omnes noſtræ errori & deceptioni ſuppoſitæ ſint. Etenim quam ſint fallaces ſenſus noſtri, a quibus eas accipimus, perſpicuum eſt. Viſus, qui ceteris acutior eſſe ſolet,

ſolet, longe decipitur. e. g. Turris quadrata, ſi e longinquo conſpiciatur, ſine angulis, & rotunda pæne apparet. colores omnes mutantur, diſpereunt prorſus. Idem in ceteris ſenſibus evenit frequentiſſime. [1] Vix ut ſine errore judicemus, pleraque, quæ cognoſcimus, ita ſe habere. Non quod naturæ humanæ appendix ſit, ut fallatur; ſed pœna eſt peccati.

Creaverat Deus Adamum virum bonum, acerrimoque ingenio præditum: &, ut verbo dicam, omnibus & mentis, & corporis dotibus ornatum: & ita comparatum, ut, ſi vellet, hanc ſibi perpetuam felicitatem obtineret. Unum in tanta bonorum copia erat præceptum, ne fructu quodam veſceretur. Leviſſimum ſane onus, & haud moleſte ferendum ab homine, qui tot rebus ac tantis fruebatur: quique nulla vi ad unum potius, quam ad aliud, trahebatur: ſed nullo negotio, omne id, quod vellet, efficere poſſet. Ille tamen uxoris ſuaſu de fructu vetito comedens, maximum peccatum peccavit, & pœnam dedit. Nec ſolum ſibi infeſtus, ſed, quod magis dolendum, nihil tum nobis cogitantibus, qui non dum eramus, prolem omnem ſuam eiſdem ærumnis objecit.

Hinc omnis mali origo. Corporis ægritudo, & mors. Mentis ſtupor, & deceptio: quæ & faciliime intelligendo fallitur, & non niſi multo labore ac ſudore, ab fallacia & errore ad contemplandam veritatem convertitur. Quod ſi homo illa beatitate frueretur, non ſolum facile & diſtincte omnia cognoſceret, ſed multo plura intelligeret, quæ ignorat. Nunc vero & anguſtis cancellis definita eſt humanæ mentis perſpicientia, & ſollertia: & iſta ipſa, quæ intelligit, tam obſcure intelligit, vix ut credi poſſit. Nam perpetuum certamen exſiſtit mentem inter & corpus. Quod

E 3 corpus

[1] *De erroribus ex Senſibus provenientibus diſputabimus L.* IIII. *p.* I. *c.* 4.

corpus mentem, ad altiora tendentem, & rerum cauſſas anxie perſcrutantem, ad has & illas partes pæne invitam detorquet. Adeo mens appulſu corporum ita tenetur, & veluti extra ſe ipſam divagatur, ut nequeat ſe, ſuaſque operationes plane cognoſcere: adeoque nec recte de rebus, quæ extra ſunt, dijudicare.

CAPUT VII.

Docet quænam Logica reliquis ſit anteponenda.

Ergo aliqua medicina eſt adhibenda, quæ erroribus mentis medeatur, nobiſque viam muniat ad veritatem inveſtigandam. Hanc Logicam eſſe debere, nullus dubitat: quo vero modo ea parari debeat, magna diſſentio eſt. Alii ad Ariſtotelem, alii ad Carteſium, alii ad Gaſſendum provocant. Ego vero exiſtimo, nihil facilius expediri poſſe, ſi modo libero judicio ad iſtam controverſiam accedamus.

Ariſtoteline, quæſo, aut Platoni; Carteſio, aut Gaſſendo, tantum ab natura tributum fuiſſe credamus, ut falli nequeant; fallere vero non poſſint? Atqui illi & homines erant, & humanis infirmitatibus, quibus ceteri, erant obnoxii. Quin immo interdum errant aperte: interdum ſubobſcure loquuntur: ſunt in quibus ſe non explicent: ſunt quæ ne intelligant quidem. Non igitur unus aut alter, ſed omnes in medium adducendi ſunt & vetuſti, & novi: ex iiſque diligens perſcrutator libare debet, quæ mentem poſſint ad recte agendum, & percipiendum adjuvare.

Habet Logica pro ſcopo, ut res, prout ſunt, intelligat: certoque ſibi perſuadeat, ſe non errare judicando. Ad hanc igitur metam collineare debent omnia, de quibus ars Logica tractat. Nec vero id ſolum, ſed ea anteponenda erit, quæ breviori via id faciat.

Via

Via autem brevior & expeditior, mea quidem ſententia, eſt. Primum conſiderare, quo modo perceptiones rerum clariſſimæ comparentur. Deinde, quo pacto vocibus exprimi poſſint, ne confuſe intelligamus: ubi ſingulæ vocum proprietates accurate ſunt exponendæ, quæ nobis occaſio erroris ſunt. Tum explicare, quid ſit judicium, quid propoſitio, & quanta utriuſque diverſitas: quidque notare debeamus, ne aliud pro alio accipiamus. Ad hæc ratiocinationis naturam internoſcere: quemque uſum in veritate inquirenda habeat, explicare. His conſtitutis ſternenda via eſt, qua ad veritatem perveniamus: quæ cum ſit vel certa, vel probabilis, ad utramque perexpedita via munienda eſt: erroreſque notandi, qui nos ab illa repellunt. Poſtremo loco exponere neceſſe eſt, quo pacto inventam veritatem cum aliis communicare debeamus. Hanc igitur docendi viam & ratio naturæ tenendam eſſe perſuadet, & viri his ſtudiis ſubacti ceteris eſſe præferendam, & exemplo ſuo, & editis libris confirmarunt.

Ac ſane audiendi non ſunt, qui puerorum mentes multitudine obruunt præceptorum, ac toti ſunt in eo, ut longas diſputationes infarciant, quin prius examinent, an ad finem, quem ſibi ponunt, conducant. Ex quo & illud exſiſtit, ut tiro, quamlibet tricis illis & cavillationibus bene excultus, ſi ad aliquam controverſiam reducitur, de qua in ſchola non diſputatur, quid conſtituere debeat, ignoret.

Neque vero pueri modo, qui uſu rerum non valent, male intelligunt, & ratiocinantur; ſed viri ipſi, ſi ad rem, de qua numquam audierunt, trahuntur; multo pejus loquuntur, ac agreſtes homines faciunt. Dubia, & falſa veluti probatiſſimas demonſtrationes ſæpiſſime amplectuntur: iiſque, quaſi forent firmiſſima & indeficientia fundamenta, opinationes ſuas inædificant. Quod ſi aliquando bene, ſaltim non inepte ſermocinantur, id non ab arte ſua habent,

ſed ab natura: quæ mira facilitate hominem non ineptum inpellit, ut recte ratiocinetur.

Quod ne a me, Adoleſcentes, per conjecturam, aut alia de cauſſa dictum putetis, vobis pro certo adfirmo, me nullo partium ſtudio agi iſta diſputantem & ſcribentem. Peccarem certe, & ridendus eſſem merito, ſi ego, qui tironibus auctor ſum, ne ex præjudicatis ſententiis dijudicent; ipſe pœnitendo prajudicio de aliorum ſententiis pronuntiarem. Nolo ego judex eſſe in hac cauſſa: judicent doctiſſimi homines, & ingenti ſcientiarum flumine, ut ita dicam, inundati, qui in Peripatetica philoſophia diu multumque ſe torſerunt; qui, ſi viri boni ſunt, fateri debent, hanc, quam ipſi callent Logicam vulgatam, quamque laudibus ad cælum ferunt, divinumque vocant inventum; iſtam ipſam nihil juvare ſe, ut de rebus, quæ in ſcholis non traduntur, diſputent.

Profecto & ego ſophiſta fui aliquando, & ſub Peripateticorum vexillis longum tempus verſatus ſum cum laude. Nam ingenium non hebes, & exercitatio quotidiana fecerunt, ut ea celeriter arriperem, quæ alii non niſi poſt longum tempus, incredibilemque laborem arripiebant. Hinc juvenili quadam garriendi cupiditate frequenter cum adverſariis manus conſerui: &, ſi verum auditores adſerebant, non ſemel perſtiti in acie ſine levi vulnere. Laudare condiſcipuli, & amici fortunas meas, qui tale ingenium nactus eſſem, atque exquiſita doctrina perpoliviſſem: ſuadere, ut eamdem viam inſiſterem: magnum mihi propoſitum eſſe præmium, laudem, & gloriam. Sed tametſi hæc & alia multa ipſi dicerent, ex quibus ego caperem voluptatem; non ita ego eram ineptus qui mihi perſuaderem, tantum illud eſſe, ut laudari deberem.

Neque hoc animi moderatione cenſebam: non perſonata virtute patefacio: ſed ex animi ſententia aperte, uti decet Philoſophum, dico, me numquam animum inducere po-

potuiſſe ut exiſtimarem, me juſta de cauſſa eſſe laudandum. Cauſsa hæc erat, quia certo ſciebam, iſtam, quam in me extollebant, facultatem nulli uſui eſse, præterquam ut oſtenderem, multa me ſcire de regulis artis; poſseque adverſarium non æque exercitatum laqueis irretire: cetera eſse inutilem.

Deum teſtor, & ſuperos, me, tametſi etiam atque etiam de Philoſophia, de Theologia, de Jure, de Hiſtoria in ampliſſimis locis, & cum viris eruditiſſimis & acutiſſimis diſputaverim; numquam artis regulis adjutum fuiſſe, ut aliquid probarem: ſed, quæ memoria ſuppeditabat argumenta, vis quædam naturalis mentis ad formam redigebat; iiſque, quod vellem, conficiebat. Quod & pleriſque viris doctis eveniſſe, ex eorum habeo teſtimonio. Ut jure mirer eſſe, qui adfirmant ſyllogiſmorum præcepta ad invenienda argumenta, & recte conformanda, quibus res quæque confirmetur, eſſe idonea. Vix enim quædam ſyllogiſmorum formæ valde obviæ menti occurrunt: peculiares vero leges, & irretiendi formæ illis tantum, qui de iis diſputare dedita opera volunt. Sed de his hucuſque.

Nobis autem ea Logica eſt in præſentia tradenda, quæ tironem ad veritatem perducat, rejectis nugis, & copia inutilium præceptionum, quibus vulgares libri inquinantur.

CAPUT VIII.

Oſtendit diverſitatem idearum reſpiciendo ad originem.

PRimæ igitur humanæ mentis cognitiones ſunt perceptiones ſeu ideæ, quibus, etiam dum uſu rationis caremus, perfundimur. Eæ autem tanta ſunt in varietate, quantam verbis exprimere vix poſſumus. Sunt igitur ad quaſdam veluti claſſes revocandæ, & ſuis nominibus diſtinguendæ, quo facilius earum proprietates explicare queamus.

Ergo

Ergo ideæ multiplici modo conſiderari poſſunt. Vel enim eas referimus ad principium: vel in ſe ipſis conſideramus: vel examinamus modum, quo objecta repræſentant: vel demum idearum objecta, ex quibus ipſæ nomen habent, inveſtigamus. In his pulcerrima multa & neceſſaria ſe offerunt perpendenda, de quibus nos ordine explicabimus.

Atque ex iis, quæ hucuſque diximus, fit manifeſtum, ideas omnes, ſi harum origines perſcrutamur, eſſe vel *adventitias*, vel *factitias*.

Adventitiæ ſunt, quæ ab rebus, quæ extra nos ſunt, aditum ſibi per ſenſus aperiunt ad mentem: ut idea *coloris, ſaporis, odoris*, ceteræ, quæ *ſimplices* ideæ vocantur. Cumque major noſtrarum idearum pars per ſenſus adquiratur, conſequitur, pleraſque ideas, cujuſmodi ſunt primigeniæ, eſſe adventitias.

Factitiæ ſunt, quas mens ab illis deducit, quæ ſenſibus adquiruntur. e. g. ſi mens ideam hominis cum idea coronæ aureæ, ſceptri, paludamenti, & ſatellitii confert, elicit ideam *Regis*. Sin autem ideas ipſas in ſe conſiderat, & intelligit repræſentare rem aliquam, elicit ideam *cognitionis*.

Porro miram habet mens humana virtutem ideas cum ideis comparandi, ex quo infinita idearum ſoboles naſcitur, quæ plerumque ſunt compoſitæ.

CAPUT VIIII.

De ideis ut in ſe ipſis ſunt diſputatur.

Sin autem ideam non reſpiciendo ad principium, a quo naſcitur, ſed in ſe ipſa conſideramus; vel eſt *ſimplex*, vel *compoſita*. *Simplex* eſt, in qua ne mente quidem partes poſſumus ſecernere. Harum quædam ſenſu, quædam meditatione comparantur.

E. g.

E. g. Ideæ, quæ per ſenſus habentur,ſunt ſimplices, ut *coloris rubri*. Nam tametſi mente partes in colore rubro perquiras,numquam invenies: non enim habet. Habet quidem corpus coloratum partes: non ita vero ſenſus & idea *coloris* ſejuncta a corpore.

Idem de reliquis ſenſibus eſt dicendum. Non enim in *odore*, non in *dolore*, non in reliquis adfectionibus, partes ullas deſignare poteris: eapropter ſunt ſimplices.

Idem de ideis judicatote, quæ meditatione adquiruntur: ut *volitio*, *nolitio*, *perceptio*, cetera. Quis enim dimidium *volitionis*,aut *nolitionis*, aut *judicii*,potuit umquam deſignare? Itaque ideæ ſimplices ſunt claræ quidem, non tamen diſtinctæ.

Compoſita idea eſt, in qua plures ideæ ſimplices deſignari poſſunt, & intelligi ſingulatim.

E. g. Idea cujuſque *corporis* eſt compoſita:poſſum enim in corpore deſignare partem dexteram, & ſiniſtram: & quælibet pars menti meæ ſe offert, eamque ſigillatim conſiderare poſſum. Etiam idea *exercitus* eſt compoſita: exprimit enim plures partes, ex quibus plures ideæ poſſunt haberi. Idea *juſtitiæ* & ipſa compoſita eſt: nam cum concipio juſtitiam, hæc menti objiciuntur: *idea hominis, qui ſuum cuique dat: idea recipientis beneficium: idea rei datæ*: reliqua. Eodem modo de reliquis *virtutibus*, & *vitiis* pronuntiabimus.

Vere enim compoſita idea non una eſt, ſed plures, quæ uno nomine ſignificantur. Neque enim poſſum percipere *domum*, quin cogitem rem quadratam, in qua & portæ, & feneſtræ, & laquearia, cetera. Ita nequeo intelligere *juſtitiam*, & *exercitum*,quin multa ſimul ac diverſa cogitem, quæ propter mentis celeritatem, una res eſſe videntur. Itaque magna idearum pars, ſi paucas illas, quas ſupra memoravimus, excipias, complexæ ſunt.

Jam vero ideæ compoſitæ ſunt dupliciter. Quædam ſunt compoſitæ ex ideis objectorum ſimilium. e. g. Idea pa-

paraſangæ, quæ eſt menſura viæ,& componitur ex ideis *paſſuum* : idea *paſſus*, quæ componitur ex ideis *pedum*: cetera.

Aliæ vero conſtant ideis rerum diſſimilium:ut idea *domus*, quæ conſtat ideis lapidis, ligni, cæmenti, tegulæ : idea *navis*, & his ſimiles. Sed de his hucuſque. Venio ad repræſentationem idearum.

CAPUT X.

De modo quo ideæ objecta repræſentant.

I.

De idea Clara, & *Obſcura*.

ALiquando rem ita percipimus, ut eam ab aliis facile ſecernamus: hæc vocatur idea *clara*. e. g. Cum video corpus *atrum*, idque ab *albo*, *rubro*, *cæruleo* diſtinguo, habeo ideam *claram* coloris *atri*. Cum ſentio odorem *lilii*, eumque ab odore *roſæ*,vel alterius floris ſecerno, habeo claram ideam odoris *lilii*.

Quod ſi non poſſum diſtinguere rem ab alia, hæc idea eſt *obſcura*. e. g. Si longe adſpicio corpus *cæruleum*, non poſſum illud ab *viridi*, *nigro*, *cinereo* ſejungere: tum etiam ſi *lilii* a me diſtantis odorem ſentio, non poſſum diſcernere *liliine*, an *violæ*, an *roſæ* ſit. Quare utroque caſu habeo tantum ideam *obſcuram*.

Hæc autem idea *clara* eo clarior erit, quo plures partes in objecto corpore diſtinguere potero. e. g. Clariorem odoris *roſæ* vulgaris ideam habebo. ſi exquiſitiore ſenſu internoſcam non modo diſcrimen inter odorem roſæ, & aliorum florum; ſed ejuſdem roſæ ab aliis roſis. e. g. ab ea quam *Alexandrinam*, & *Damaſquinam* vocant. Item. cum e portu video navem,clarior erit idea, quo propius venit ad portum :

tum : vere ut poſſim adfirmare , has & illas partes habere , eſſe triremem , non quadriremem , vigintiremem , cetera .

Corollarium I.

Hinc clarior erit idea , quo pluribus ſenſibus , & adtentius rem examinamus. Nam plures ſenſus,& major contentio mentis plura in objecto diſtinguunt .

E. g. *Saccharum* interdum eſt prorſus colore ſimile *Sali* . Si id viſu , & odoratu non poſſum diſtinguere , revoco ad guſtatum , qui diſcernit , quale ſit .

Corollarium II.

Hinc obſcura idea eſt , quæ rem ita repræſentat, ut ab aliis nequeat ſecerni .

E. g. Cum decem homines una voce clamantes audis , percipis quidem omnium vocem , ſed alteram ab altera non diſtinguis. En cognitio *obſcura*. Quod ſi unus elatiore voce conclamet , ut poſſis eum ob talem ſonum diſtinguere, *clarior* erit cognitio .

Corollarium III.

Hinc eadem cognitio clara ſi cum clariori comparetur, eſt obſcura : & e contrario .

Nulla cognitio in hac vita dici poteſt omnino clara : clarior enim haberi poteſt,& fortaſſe alius eam habet. Quod memoria tenere oportet,ne putemus omnia, quæ nos ignoramus , vel obſcure dignoſcimus , ignorare etiam alios: aut iis tam eſſe obſcura , quam nobis .

II.

II.

De idea Diſtincta, & Confuſa.

Verum etiamſi rem aliquam ab aliis commode diſtinguam, evenit aliquando, ut notas omnes, quæ rem hanc ab aliis ſecernunt, ſigillatim enumerare valeam: aliquando vero non item. Primo caſu, idea eſt *diſtincta*: ſecundo, *confuſa*.

1. F. g. Ducit me amicus ad muſeum, & objectis numiſmatibus Cæſarum, quærit a me, qualis ſit imago Neronis. Si lineamenta Neronis ita memoria teneo, ut ſine præſidio inſcriptionis illius imaginem ab aliis imaginibus facile diſtinguam; habeo ideam *claram*, & *diſtinctam* Neronis. 2. Præterea ſi interrogatus, quid ſit *horologium*, dico, eſſe talem fabricationem, quæ planiſpherium habet, in quo duodecim horæ inſcriptæ ſunt: & quæ ope ſtili, vel mallei, qui pulſat æs ſonorum, horas diſtinguit; habeo ideam *claram*, & *diſtinctam* horologii.

3. Videam longe pecudem ambulantem. Si eam ſecerno ab homine, petra, arbore; non tamen a cane, vulpe, capra; habeo ideam *claram*, non tamen *diſtinctam*, ſed *confuſam* pecudis. 4. Videam magnetem ferrum ad ſe trahere: ſi ex hac nota ſecerno magnetem ab aliis lapidibus, ſed nequeo ſigillatim enumerare notas omnes, quæ magnetem ab aliis lapidibus ſejungunt; habeo ideam *claram*, ſed *confuſam* magnetis: quia habeo ideam confuſam notarum omnium, quæ magnetem ab aliis diſtingunt.

Igitur *diſtinctum*, & *clarum* non ſunt homonyma; nam plus exprimit idea *diſtincta*, quam *clara*.

Co-

COROLLARIUM I.

Hinc quæ ideæ per ſenſus comparantur, tametſi *claræ*, plerumque ſunt *confuſæ*.

Nam res, quæ exſtant, plurimis adjunctis ornantur: ſenſus autem hæc tam multa & abſtruſa repræſentantes, non exhibent ſigillatim notas omnes, quæ rem diſtingunt ab aliis: proinde ſunt confuſæ. [1]

COROLLARIUM II.

Hinc ſi per voces nequis cum altero bene comparato, communicare notiones, quas habes; ſcito te habere ideam *confuſam*.

Nam ſi haberes diſtinctam ideam notarum, quæ rem ab aliis ſecernunt; eas enumerare poſſes. Proinde ſi non enumeras, non habes: &, quod inde fit conſequens, tua idea eſt confuſa.

III.

De idea Completa, & Incompleta.

Jam dum notas omnes ſeu characteres alicujus rei numero, vel eas percenſeo, quæ rem ab aliis in omni eventu, & loco, & tempore ſecernunt; vel ſecus. Priori modo, hæc idea diſtincta eſt etiam *completa*: poſteriori, *incompleta* vocatur.

1. E. g. Cum dico, *corpus* eſſe rem, quæ habet tres dimenſiones, longitudinem, latitudinem, profunditatem in cujus locum aliud corpus induci non poteſt, ita ut maneant

[1] *Vide errores, qui ex ſenſibus naſcuntur,* L. III. p. I. c. 4.

neant ambo ſimul : quod & moveri poteſt , & quieſcere : hæc adjuncta corpus ab omni ente , quod non eſt corpus , ſecernunt;idque in omni eventu,& loco, & tempore. Quare hæc notio eſt *diſtincta* , & *completa* . Quod ſi dicerem , *corpus* eſſe rem , quæ exſiſtit , & apta eſt moveri , & quieſcere : hi characteres non diſtinguerent corpus ab omni re omni tempore , & loco . Nam mens & ipſa exſtat: movetur etiam , & ſiſtit cum corpore .

2. Si dico , *fluvium* eſſe aquam , quæ alveo continetur, & pondere ſuo ruit , & ad mare tendit ; habeo ideam *diſtinctam*, & *completam* Fluvii . Item ſi dico , *homo* eſt vivens , quod loquitur , intelligit , ratiocinatur , & omnino libere operatur ; hæc idea eſt *diſtincta* , & *completa* . Pone nunc me rem expedire hoc modo: Fluvium eſſe aquam turbidam, quæ piſces alit : Hominem vero eſſe bipedem erecta facie ambulantem ; hæ ideæ eſſent *incompletæ* : quia etiam lacus piſces habet, & turbidus eſt: & occurrunt belluæ, quæ erectæ incedunt . Alia exempla habes apud Wolfium . [1] Itaque idea diſtincta vel eſt *completa* , vel *incompleta* .

IIII.

De idea Adæquata , & Inadæquata .

Quod ſi notas omnes , quæ rem ab aliis in omni tempore , & loco , & eventu ſecernunt, numerando percenſentes , ipſarum quoque notarum characteres poſſumus enumerare ſingulatim; talis idea præcipui objecti vocatur *adæquata* : ſecus , *inadæquata* eſt .

E. g. Cum dico , *ignem* eſſe corpus , quod lucem & calorem producit , & habet vim incendendi, & conterendi ligna : ſi poſſum diſtincte percenſere notas omnes *lucis*, *caloris* ,

[1] In Logica C. de Ideis .

ris, potentiæ incendendi, & terendi ligna, quibus ab aliis corporibus diſcriminatur: hoc eſt, ſi habeo ideam diſtinctam horum adjunctorum; hæc notio eſt *adæquata*: propterea quia comprehendit partes omnes, quæ in objecto internoſci poſſunt. Sin autem peculiares characteres illarum notarum omnium enumerare ſingulatim non poſſum; cognitio eſt *inadæquata*. Quare recta eſt diviſio ideæ diſtinctæ in *adæquatam*, & *inadæquatam*.

COROLLARIUM

Hinc non poſſumus adquirere ideas *adæquatas* omnium rerum.

Non enim habemus ideam diſtinctam adjunctorum omnium, quibus unaquæque res conſtat: nam ſenſus omnia perſpicue non exhibent. Immo vel hoc nomine pauciſſimæ ideæ *adæquatæ* comparari poſſunt in hac vita: ut recte hoc loco monet Wolfius.

CAPUT XI.

De ideis referendo ad objecta, h. e. de ideis Subſtantiæ, Adjunctorum, Relationum.

ET de modo repræſentandi hucuſque. Jam ſi res ipſas conſideramus, ſine labore intelligemus, ideas omnes ad tres claſſes poſſe revocari, *Subſtantiam*, *Adjuncta*, *Relationes*. [1]

F Nam

[1] *Ariſtoteles refert entia, ſeu omnia, quæ ſunt, in decem claſſes, quas* Categorias *vocat. Una eſt* Subſtantiæ, *ſeu rei quæ per ſe exſiſtere poteſt: alia eſt* Accidentium, *ſeu earum rerum quæ per ſe eſſe non poſſunt. In prima claſſe* SUB-STAN-

Nam omnia, quæ cognoſcimus, vel ſeorſum poſſunt eſſe, & id vocamus *ſubſtantiam*: vel ſunt adjuncta alicujus rei, & hæc vocamus *accidentia* ſeu *modos*: vel eſt aliquid, quod

---

STANTIÆ *ordine ſubſtantias collocat*. 2. QUANTITAS *eſt vel diſcreta, ut ſunt* numeri: *vel continua, quæ vel eſt permanens ut* corpus, *vel ſucceſſiva uti* motus. 3. QUALITAS: *quæ vel eſt animi, ut* virtutes *ac facultates ſcientiarum: vel corporis, uti* durities, calor, frigus, figura. 4. RELATIO: *quæ facit ut una res ad aliam cognoſcendam ducat: de qua infra nos*. 5. ACTIO: *vel quæ in agente, ut* amor, cognitio: *vel quæ in alia re recipitur, ut* calefacio. 6. PASSIO: *quæ eſt contraria actioni: ut* calefieri. 7. UBI *ſeu locus: ut cum dicimus*, eſſe Romæ, eſſe domi, eſſe ruri. 8. TEMPUS: *ut quando adverbiis tempus ſignificantibus reſpondemus*, cras, perendie. 9. SITUS: *quod exprimitur hiſce verbis*, ſtat, cubat. 10. HABITUS *id eſt ea, quæ circa corpus ſunt, ut* tibialia, pileus, *& quælibet* veſtis.

Ad hæc explicanda multa Scholaſtici conglobant inutilia. Reapſe tamen hujuſmodi diviſio nihil eſt aliud niſi nomenclatura quædam, quæ oſtendit, quo nomine Ariſtoteles quædam entia adſcerit.

Deinde mala diviſio eſt. Nam primum præteriit Ens, quod in ſubſtantiam, *&* accidens *dividitur*. *Deinde plures ſpecies* accidentium: *ut ſunt* quies, *& accidentia ſpirituum*, cognitio, volitio. *Deinde* vacuum: *de quo tametſi nihil cogites, exſiſtit tamen. Poſtremo quinque* prædicabilia, *ſeu univerſales ideas: atque entia* moralia, *&* artificialia *prætermiſit*.

Præterea relatio *non explicat modum exſiſtendi, qui res ipſas adficit: ſed comparationem unius rei ad aliam. Ad hæc refert* longitudinem *ad* quantitatem, *& objecta ſenſuum ad* qualitates, *& dicit*, colorem eſſe objectum viſus: *cum tamen* extenſio, *&* motus *incurrant etiam in viſum: adeoque* quantitas *ſit ſimul* qualitas. *Quare diviſio non recte ſe habet*.

quod ad aliud refertur, & id vocamus *relationem*. Nullum quartum.

E. g. Lignum *quadratum* eſt res, quæ ſeorſum a figura quadrata poteſt exſiſtere: nam fieri poteſt rotundum, vel triangulare. Itaque eſſe poteſt ſine figura quadrata: & id nos vocamus *ſubſtantiam*. Contra vero *quadratura*, & *rotunditas* a nullo corpore poteſt eſſe, aut conſiderari ſeparata. Sed eſt aliquid, quod adjungitur corpori ſeu ſubſtantiæ, & cujus gratia ipſa dicitur vel quadrata, vel rotunda. Id autem vocamus *accidens*, ſeu *modum* ſubſtantiæ.

I.

Ideæ ſubſtantiarum.

Ex dictis proximo capite fit manifeſtum, non habere nos ideam claram & diſtinctam *ſubſtantiæ*, ſed valde obſcuram. Nam ideæ, quas habemus, ſingularum ſubſtantiarum ſenſu adquiruntur. At ſenſus adtingunt tantum modos, qui ſubſtantiam ornant, ſubſtantiæ vero naturam non item. Eapropter ſubſtantia ab aliis rebus nequit ſejungi.

E. g. *Ferrum* offert nobis ideam corporis cinericii coloris, gravis, duri, quod malleo tundi & extendi poteſt, & non niſi magno & adſiduo igne funditur: quod rubigine conſumitur, & a magnete trahitur, & omnino eſt accommodatum ad corpora ſecanda. Nihil præterea ſcimus: [1] & tametſi conemur ferri naturam penitus cognoſcere, nihil facimus. Verum hæc idea nihil aliud repræſentat, niſi adjuncta & modos ferri. Quis enim audeat dicere, aliud ſe, præter iſta, in ferro reperire?

[1] *Alias ferri proprietates Chemiæ præſidio exploratas habent Philoſophi: vide Boerhaaven.* Chemia P. 1. p. m. 39. *Sed ne hæ quidem ullo modo naturam ferri aperiunt.*

Ergo idea illa ferri, quam habemus, eſt compoſita ex ideis adjunctorum omnium. Quia tamen certo ſcimus, adjuncta illa poſſe mutari, e. g. figuram quadratam in rotundam; tum colorem mutari poſſe ſi eum vel diligenter expoliamus, vel aëri exponamus; item fieri durior, & dividendis lignis accommodatior, quin ipſa natura ferri mutetur: colligimus, præter adjuncta, & proprietates, aliud in ferro eſſe, quod nos vocamus *ſubjectum ſubſtantiam*. Quid vero illud ſit, & in quo ab aliis ſecernatur, neſcimus.

Itaque notio *ſubſtantiæ*, ut recte monet Lockius, eſt idea rei nobis prorſus incognitæ, quam nos fingimus eſſe baſim, ut ita dicam, *accidentium*. Idea vero ſingularum ſubſtantiarum, ut *ferri*, & *ligni*, eſt idea compoſita ex ideis proprietatum omnium: cui jungimus ideam obſcuriſſimam cujuſdam rei nobis incognitæ, quam nos cogitamus habere tales proprietates. Quod ſignificat, nullam niſi obſcuriſſimam nos habere ideam ſubſtantiæ.

Quin Sacræ litteræ nihil ajunt præterea, niſi eſſe ſubſtantias incorporeas, e. g. animos humanos, & angelos: quid vero ſint, non explicant: uſque adeo ut ne ipſi quidem Theologi eodem ſenſu ea verba uſurpaverint. [1]

Male itaque ratiocinantur, qui cenſent, ex iis, quas cognoſcimus, proprietatibus naturam rei plane cognoſci. Nam tametſi nonnullas proprietates noſcamus, pro certo adfirmare non poſſumus, nullas ſupereſſe proprietates, quæ nobis cognitæ non ſint. Quare ex proprietatibus, quas novimus, res alias ab aliis ſejungere poſſumus: & quo plures proprietates internoſcimus, eo magis ad cognitionem naturæ accedimus: id tamen longe diſtat a clara & diſtincta eſſentiæ ſeu naturæ cognitione.

II.

[1] *Petavius adducit plures ex veteribus Patribus, qui cenſent, angelos eſſe corporeos, vel ſaltim corpore, & ſpiritu conſtitutos: pravos vero angelos eſſe corporatos.* Dogmat. Theol. De Angelis L. 1. c. 3.

II.

Ideæ Adjunctorum ſeu Modorum.

Ideæ vero earum rerum, quæ ſubſtantiam exornant, & a Philoſophis *modi*, ſeu *accidentia*, ſeu *adjuncta* vocantur, clariores aliis ſunt. Modi vel ſunt *interni*, vel *externi*. Interni, qui & *Phyſici* vocantur, ſunt, qui ſubſtantiæ ipſi adhærent, & ſine illa omnino eſſe non poſſunt: ut *curvitas* baculi, *albitudo* ſalis.

Quoniam vero ſubſtantiæ ſunt dupliciter; corporeæ, & non corporeæ ſeu ſpirituales; etiam modi duplicis generis ſunt. Modi ſubſtantiæ corporeæ ſunt, *figura*, *motio*, cetera: ſpiritualis ſunt, *cognitiones*, *appetitiones*, adfectiones *doloris*, & *voluptatis*, cetera.

Externi modi, qui & *Morales* nominantur, ſunt, qui non ipſi ſubſtantiæ adhærent, ſed a nobis concipiuntur quaſi eſſent in ſubſtantia: ut cum dicimus, eſſe rem *volitam*, eſſe *odio habitam*.

Hi tranſlate appellantur *modi ſubſtantiæ*: quia potius ſunt adfectiones animi noſtri, quam illius rei cui tribuuntur. Vocantur autem *morales*, propterea quod ex hominum moribus, & communi ſenſu hujuſmodi appellationes ſumuntur. e. g. Cum homo agit aliquid ſecundum legem, aut communem hominum exiſtimationem, hæ actiones vocantur *juſtæ* & *bonæ*: ſecus, vocantur *malæ* & *vitioſæ*.

Eſt aliud genus modorum, qui tametſi reſpiciendo ad rem, cui adjunguntur, ſint accidentia, re ipſa ſunt ſubſtantiæ. e. g. *Veſtitus* eſt accidens, ſi eum refero ad corpus meum: tamen reapſe eſt ſubſtantia, quia poteſt eſſe ſine ſubjecto corpore.

III.

Ideæ Relationum .

Jam cum rem aliquam ita conſidero, ut hujus conſideratio ad alterius conſiderationem me ducat , denominatio , quæ id exprimit , & objecto tribuitur , vocatur *relatio* .

E. g. Cum cognoſco Petrum ut in ſe eſt , hæc dicitur idea Petri. Sin autem eum mente refero ad patrem, & animadverto, *Petrum eſſe filium Paulli*; hæc vox *filius* eſt *relativa* : denominatio *filii* eſt *relatio* : cognitio quæ percipit , Petrum eſſe filium Paulli , eſt *idea relationis* .

Hinc *relatio* non eſt aliqua res, quæ creetur , & in objecto ſit : ſed eſt appellatio , quæ alicui rei tribui poteſt, ſi modo adſit cauſſa in ipſa re .

E. g. Paullus dum Grammaticam alios docet, cauſſam mihi præbet , quamobrem eum vocem *præceptorem* : id eſt, referam ad pueros , qui eum audiunt, & dicam, artem pure & emendate loquendi eis tradere : poſſeque eorum errores notare,& emendare:quod ipſum eſt eſſe præceptorem Grammaticæ ſeu Grammatiſtam . Quod tironem monitum volumus , nec decipiatur ab copioſis & intricatis diſputationibus , quas vulgares Logici inſtituunt: quæ ſi ad hanc explicationem revocantur , nihil aliud ſunt niſi mera verba .

Porro nulla res eſt , quæ , ſi nobis placeat , non poſſit eſſe fundamentum *relationis*: poſſumus enim rem quampiam tot tamque differentibus modis conſiderare,ut non ad unam modo , ſed ad plures alias referatur .

E. g. Res omnes , quæ in Mundo ſunt , generali nomine *creaturæ* continentur . En relatio: nam iſtud nomen me ducit , ut obſcure cognoſcam *creatorem* : nec enim creatura ſine creatore aut eſſe,aut cognoſci poteſt. Item unumquodque animans vel eſt *pater* , vel *filius* : unaquæque res vel

vel eſt *ſimilis*, vel *diſſimilis* alteri. Proinde nulla res eſt, quæ nobis non det occaſionem, cur plurimis vocabulis relativis ſeu relationibus adficiatur.

Corollarium.

Hinc de ideis relativis nihil adfirmari, aut negari poteſt, niſi, quale ſit fundamentum relationis, prius expendatur.

E. g. Albertus Magnus fuit magnus naturæ perſcrutator, magnuſque Philoſophus, ſi cum iis compararetur, qui a VI. Eccleſiæ ſæculo uſque ad XIII. floruerunt. Sin autem cum Boyleo, Leeuwenoekio, Hombergio, Muſſchenbroekio, Hookio, Boerhaavenio, ceteriſque proximi, & præſentis ſæculi Philoſophis conferatur, nullus fuit. Quare niſi prius conſtituamus, qualis ſit terminus *relationis*, temere aliquid adfirmabimus.

Caput XII.

De aliis ideis referendo ad objecta, h. e. de ideis Singularibus, Particularibus, Univerſalibus.

Quidquid autem nos exſtare percipimus, vocamus *ſingulare* ſeu *individuum*: e. g. hoc conclave, in quo ſcribo, hic Petrus, quem video, ſunt *individua*. Etenim hoc conclave talia adjuncta habet, quæ faciunt ut ſit hoc conclave tantum; ut nihil aliud adjungi queat, dum eſt hoc conclave. Si enim conclavi *quadrato* poſſet addi *rotunditas*, jam non eſſet hoc conclave, ſed aliud. Ita ſi Petro huic poſſet adjungi aliquid vel minimum, quod antea non haberet; non eſſet hic Petrus & individuum, ſed aliud.

Itaque collectio omnium proprietatum, & modorum,

quibus hæc res conſtat, non alia, cauſſa eſt cur Petrus ſit hoc individuum potius, quam aliud. Adeoque notitia *individualis* eſt, quæ repræſentat omnes modos rei: ſeu, quod idem eſt, repræſentat rem exſiſtentem, & omnino ab alia ſecretam. [1]

Jam vero *individua* ipſa, tametſi proprietatibus, & modis differant, in quibuſdam ſimilia ſunt.

E. g. Petrus, Paullus, Franciſcus, ceteri vel ætate, vel ſtatura, vel facie, vel veſtitu, vel alia re differunt: in hoc tamen ſunt ſimiles, quod corpore animali, & mente ſunt præditi, id eſt ſunt homines. Eapropter hos ad claſſem quamdam revocamus, quam nomine *hominis* diſtinguimus. Hæc autem claſſis vocatur *ſpecies*. Proinde *ſpecies* nihil aliud eſt, quam ſimilitudo individuorum.

Quod ſi plures *ſpecies* conſideramus, in quibuſdam proprietatibus differunt, conveniunt tamen perpetuo in aliis. Hæc autem ſimilitudo ſpecierum dicitur *genus*.

E. g. Omnes homines unam claſſem, ſeu ſpeciem animalis faciunt, leones aliam, aliam boves: & harum quælibet peculiarem notam habet, cur ab alia ſejungatur: tamen in hoc conveniunt omnes, quod *vivant*, & *ſentiant*: quæ duo *animalis* vocabulo ſignificamus.

Eodem modo duorum generum ſimilitudo vocatur *ſpecies*

[1] *Cognitio individuorum, ut Petri, Paulli, Franciſc., ſenſibus comparatur. Cum vero ſenſus non cognoſcant peculiarem fabricationem uniuſcujuſque individui; ſit conſequens, nos hoc tantum cognoſcere, exſtare individuum: quid vero individuum ſit, non cognoſcere. Tantum videmus*, ſingularem conjunctionem plurium adjunctorum *ſecernere hoc individuum ab aliis. Quænam vero ſit illa conjunctio, explicare non poſſumus. Quare qui de* principio individuationis *anxie diſputant, amant loqui de iis, quæ non intelligunt.*

ſpecies ſubalterna : donec ad primam ſubſtantiam perveniamus. Sed hæc ex paradigmate aliquo fient perſpicua.

Corollarium I.

Hinc ideæ *generis*, & *ſpeciei* ſunt univerſales.

Nam univerſale illud vocamus, *quod eſt commune cum multis*. Vocabulum *homo* poteſt aptari plurimis hominibus: idea etiam, quæ huic vocabulo reſpondet, plures res ſimiles exprimit. Id ipſum de *animali* adfirmamus.

Corollarium II.

Hinc ideæ univerſales fiunt a mente noſtra abſtractione & præciſione.

Nam ſpecies tunc fit, cum, omiſſis & veluti mente præciſis ſingulari bus uniuſcujuſque individui modis, ea tantum conſidero, in quibus ſunt ſimilia. Quæ cognitio hac de cauſſa vocatur Log icis *præciſio* ſeu *idea abſtracta*.

Corollarium III.

Hinc nullum exſtat univerſale re ipſa.

Nam nulla exſtat res, quæ ſit communis cum multis individuis. Natura enim Petri non eſt in Paullo: & e converſo illa Paulli non in Petro, ſed tantum quædam huic ſimilis. Exſtant igitur dumtaxat individua, quorum ſimilitudo in cauſſa eſt, cur ideas univerſales eliciamus.

Corollarium IIII.

Hinc idea *individui* plus exprimit, quam idea *ſpeciei*. Hæc vero plus, quam idea *generis*.

Nam *individuum* exprimit rem eo modo, quo exſiſtit: h. e.

h. e. ornatam omnibus proprietatibus: *ſpecies* exprimit prædicata, in quibus ſunt ſimilia; miſſis aliis, per quæ differunt: *genus* vero minus adhuc exprimit. Illud autem, quod additur, vocatur *differentia*. Sic *rationabile* eſt differentia hominis a bellua: collectio autem proprietatum Petri (Scholaſtici eam vocant *Petreitatem*) eſt differentia Petri a Paullo.

Corollarium V.

Hinc *ſpecies* de *individuo* adfirmari poteſt: *genus* etiam de *ſpecie*: non contra.

Nam cum *Petrus* exprimat plura, quam *homo*, vere dico, *Petrus eſt homo*: quod valet, *in Petro dantur prædicata ſimilia aliis hominibus*. Male tamen dicam, *Homo eſt Petrus*: quod hoc valet, *prædicata, quæ Petrus habet ſimilia aliis hominibus, conſtituunt integrum individuum, quem vocamus Petrum*: quod eſt falſum. Eodem nomine bene adfirmo, *Homo eſt animans*: male vero, *Animans eſt homo*.

Quod ſi a me quæritis, Adoleſcentes, quare, etiamſi nulla idea habeat objectum univerſale, tamen appelletur *univerſalis*; dicam ſic vocari, non quia reapſe ita ſit, ſed quia ita eſſe videtur. Id aliquo inluſtrabimus exemplo.

1. Cum conſidero, Petrum in hoc eſſe ſimile aliis hominibus, quod *ſentiat*, *&* *ratiocinetur*; &, quin memorem alias proprietates, hæc duo vocabulo *homo* ſignifico; effingo ideam univerſalem *hominis*. Hæc autem idea habet objectum ſingulare. Verum quia ego cogitans Petrum, Paullum, Joannem, poſſum talem ideam elicere, tamque ſimilem priori illi ideæ *hominis*, ut videatur eadem idea; & inter diſputandum vel in Logica, vel Phyſica de omnibus hominibus ita loquor, quaſi eſſet unus homo; eapropter per inprudentiam mihi perſuadeo, eſſe unam rem, adeoque univerſalem.

2. Cum

2. Cum in *malo* e. g. præſidio microſcopii exploro, quonam pacto ſuccus e terra extractus per canales quoſdam ingrediatur, percoletur, donec tamdem in ſubſtantiam arboris & fructus cedat, fingo ideam talem, qualem effingere poſſum pruni, palmitis, ceterarum. Itaque quod ad Phyſicam inveſtigationem pertinet, perinde ſe habent omnes arbores, ac ſi eſſet malus tantum: & de iis, propter ſimilem fabricationem eadem diſputamus. Quare unaquæque harumce idearum habet objectum reapſe ſingulare: nobis tamen inprudentibus videntur omnes, idem objectum habere, ſeu univerſale.

Jam ſi in Petro id tantum cognoſco, in quo eſt ſimile leoni, bovi, pecudi: h. e. ſi percipio tantum eum & *vivere*, *&* *ſentire*; exprimo ideam univerſalem *animantis*: h. e. ideam, quæ habet objectum ſingulare, ſed tam ſimile aliis, ut videatur idem objectum, & univerſale.

COROLLARIUM

Hinc ad ideam univerſalem plura individua cognoſcere neceſſe eſt.

Nam tametſi aliquis homo primo mihi veniat in mentem, oportet mentem meam alia individua veloci cogitatione percenſere. Secus non advertet, tale prædicatum eſſe univerſale, h. e. ſimile aliis. Nam fieri non poteſt, ut animadvertam rem unam eſſe ſimilem alteri, cum tamen nulla habeatur, cui ſit ſimilis.

Neque opus eſt, ut ſingula percenſeam nominatim: cum id ad rem aliquam adſimilandam inportunum ſit: mens enim velociſſimo curſu luſtrat omnia.

1. E. g. Cum legimus ſcriptum aliquod, videmur nobis ſingula vocabula una cognitione intelligere: quod ſecus eſt. Nam ſi rem diligentius conſideramus, perſpicue cognoſcemus, non ſolum ſingulis litteris, quæ in quolibet vo-

cabulo

cabulo continentur, ſed ſingulis intervallis litterarum ſingulas perceptiones reſpondere. Adeo ut dum putamus, nos unam perceptionem tantum habere, decem, aut quindecim continenter menti noſtræ ſe offerant.

2. Cum audio vocem *Rex*, *Sacerdos*, *Pater*, videor mihi unam rem tantum cognoſcere: quod non ita ſe habet. Nam cum hæc vocabula ſint relativa, non poſſum ſignificatum vocum intelligere, quin Regem ad ſubditos, Sacerdotem ad rem divinam, Parentem ad filios referam. Tamen vix eſt, qui ſibi perſuadeat, ſe tot objecta uno veluti ictu oculi percipere. Cauſſa eſt, quia tam celeriter id conficimus, ut mens noſtra rapidiſſimo ſuo curſu acta ne advertat quidem: nec imago eorum, quæ cognovimus, in animo noſtro alte defixa inpreſſaque eſt.

Eodem nomine nullum eſt *Nomen* reapſe univerſale. Nam cum dico, *Petrus eſt homo*, *Paullus eſt homo*, *Franciſcus eſt homo*, videor mihi idem nomen de tribus individuis enuntiare: quod multo aliter ſe habet. Nam tria nomina ſimilia, id eſt, quæ ſimilem oris conformationem in proferente poſtulant, & ſimilem adſectionem in audientis tympano auris movent, & ſimilem ideam in eo, qui audit, ſuſcitant, dumtaxat protuli. Tam ergo eſt poſſibile, ut in tribus illis propoſitionibus idem nomen enuntiem, quam eſt poſſibile, ut tria individua ſint unum individuum. Quare nomen *homo* videtur eſſe idem & univerſale, propterea quia tam eſt ſimile alteri nomini *homo*, *homo*, ut nemo illud ſecernere queat.

COROLLARIA.

I. Hinc refutatur Plato, qui magno verborum apparatu perſuadere conabatur, eſſe *æterna rerum exemplaria*, ſeu ſubſtantias univerſales a Deo emanantes, & ab eo diſtinctas: quæ ſola mente percipi poterant.

II. Re-

II. Refutantur Semiplatonici ſeu Eclectici, qui putabant, eſſe quaſdam naturas univerſales, ut *hominis*, *animalis*, *viventis*: tum & *bonum*, & *pulcrum* natura eſſe univerſale, & æternum: & id genus deliria. [1] Hæc enim omnia ſunt fabulæ, ut ex dictis eſt manifeſtum.

III. Rejiciuntur Scholaſtici, qui exiſtimant, eſſe aliquam *naturam univerſalem*, de qua ad faſtidium uſque diſputant in ſcholis. [2]

Hi enim ex nimio uſu idearum abſtractarum, quæ in acceptione vulgari habentur univerſales, facile ſibi perſuaſere, earum objecta vere eſſe univerſalia. Deinde cum viderent, eadem nomina rebus ipſis haud inepte tribui, in aliam ſententiam ivere, non plus eſſe in objecta re, quam vocabula exprimunt. Proinde quaſi naturas rerum liquido cognitas haberent, multa & intoleranda dixere, quæ vel tiro quiſque oculatus futilia eſſe animadvertet.

Exemplum ſit, *Diviſio rei univerſalis in* v. *Prædicabilia*:

---

[1] *Confer. Ariſtot.* Ethic. ad Nicomach. L. 1. c. 4. *&* *ibi Euſtratius, in* Comment. *Confer. Petavius*, Dogm. Theolog. Tom. 1. L. III. c. 9. & 10. *& Cl. Bruckerus*, Hiſt. Philoſ. de Ideis. S. 1. §. 2. 5. 6. 9. Auguſt. 1743. 16.

[2] *Veteres Reales a ſæculo X. in hac ſententia fuiſſe, ut exiſtimarent, ideas univerſales vel eſſe ſubſtantias exſiſtentes in ſingularibus, vel ideas Platonicas, vel formas inmerſas materiæ, ut cenſet Ariſtoteles, vel ſtatum rei Phyſicum cum Logica notione confuſum, copioſe demonſtrat Joan. Saresberienſis*, Metalogici L. II. c. 11. *ubi auctores nominat. Reales enim partim ad Platonicos, partim ad Ariſtotelicos pertinebant: Nominales vero ad Stoicos. Confer. idem Brucker. l. c. p. m. 218. ſeqq. Quid vero recentiores Scholaſtici de hoc argumento diſputent, nemini ignotum eſt.*

lia : [1] de qua ſine ullo fine in ſcholis diſputatur, quaſi re vera eſſent quinque res, quibus talia nomina poſſent appingi. Quæ enim dicunt de quatuor primis Prædicabilibus, huic baſi inædificatur: *Intelligere ſe, qualis ſit natura hominis, belluæ, cetera*. Quod ſine ulla dubitatione eſt falſum. Nam Philoſophi quamtumvis oculati proprietates quaſdam rerum tantum cognoſcunt, eſſentiam non item: nec niſi temere dicent, eſſe hoc potius, quam illud. Quod ei, qui celebres perſcrutatores naturæ hujus, & ſuperioris ſæculi, pervolverit, manifeſtum erit.

Cavete igitur, Adoleſcentes, ne putetis ea, quæ per *abſtractionem* dicuntur, reápſe ita ſe habere. Nec vobis perſuadéatis, comparare vos poſſe adæquatas ideas rerum, quæ in orbe terræ ſunt: utrumque enim falſum eſt. Sed rem quamque ſuo merito exiſtimate: nec aliquid dijudicetis quin prius ſumma animi contentione diſquiratis, utrum res ita ſe habeat, an ſecus.

L I-

[1] *Conferat, qui plura cupit, quæ de* Quinque Prædicabilibus *in vulgatis Logicis traduntur : a quibus nos abſtinere commodius duximus.*

LIBRI PRIMI

PARS ALTERA

DE IDEARUM SIGNIS

CAPUT I.

De natura Vocum, & quonam pacto ſint Signa.

CUM Deus hominem finxerit ad ſocietatem, humana autem ſocietas ſtare non poſſit, niſi homines, quæ in animo cogitant, ſibi invicem monſtrent aperte; oportuit modum inſtituere, quo perceptiones mentis veluti e domo ſua foras prodirent, & aliis manifeſtarentur. Ad hunc finem conſequendum nihil aptius pulcriuſque reperiri potuit, quam cogitata noſtra ita humanis vocibus alligare, ut iis auditis, quæ alii percipiunt in animo, plane intelligeremus. Cum enim tanta ſit facilitas vocabula proferendi, quantam nos intelligere quodammodo poſſumus, explicare non poſſumus; nulla excogitari poterat accommodatior via ad infinitam perceptionum copiam, incredibilemque percipiendi celeritatem declarandam, quam voces, quæ & infinitæ propemodum ſunt, & innumeris pæne modis fingi poſſunt & moderari.

Veteres de origine ſermonis deliria multa cogitarunt. Fuere qui dicerent, homines infantes natos, neceſſitate,

quæ

quæ cupiebant, quærendi, quoſdam ſonos edidiſſe. [1] Alii autem adfirmarunt, primos homines a Deo habuiſſe, ut vocabula quædam proferrent, quæ natura ſua res ſignificarent. [2] Poſtremo alii copioſe diſputarunt de Adami lingua, quoque modo ex pauciſſimis vocabulis ad tantam amplitudinem pervenerit. [3]

Verum hæc confutatione non indigent. Nam quod ad primas duas ſententias ſpectat, conſuetudo cum infantium, tum eorum, qui ſurdi ſunt, pro confutatione eſt: hi enim omnes, niſi loqui audiant, non loquuntur. Nec illud tertium de Adamo diſputationem habet: quo enim modo vocabula rerum habuerit ille, neſcimus. [4] Iccirco iſtis inutilibus ſuperſedemus, & venimus ad utiliora.

Id

---

[1] *Epicurei: audiatur pro omnibus Lucretius*:

„ At varios linguæ ſonitus natura ſubegit
„ Mittere, & utilitas expreſſit nomina rerum.

L. v. *de Rer. Natur. v.* 1027. *Confer. Diodor. Sicul. L.* 1. *&* *Horat.* Serm. L. 1. Satyr. 3. ver. 99. ſeq.

[2] *Eſt in hac ſententia Cratylus apud Platonem, qui ſic loquitur*: Ὀνόματος ὀρθότητα εἶναι ἑκάστῳ τῶν ὄντων φύσει πεφυκῖαν. *cetera*. Plato in Cratylo pag. 383. Edition. Serrani. *Et iterum hæc habet*: ὅτι τὰ πρῶτα ὀνόματα οἱ θεοὶ ἔθεσαν, καὶ διὰ ταῦτα ὀρθῶς ἔχει. *pag.* 425.

[3] *Rich. Simon.* Hiſt. Critic. Veter. Teſt. *L.* 1. *c.* 14.

[4] *Viri non nulli docti argumentis demonſtrarunt, Adamum niſi loqui audiſſet, aut Deus illi manifeſtaſſet alio modo, habere eum facultatem loquendi, numquam locuturum: quod experientia in ſurdis oſtendit. Quare exiſtimant veroſimile eſſe, rem tali modo eveniſſe, ne miracula ſine ulla neceſſitate ponantur. Deinde ſuſpicantur, Deum permiſiſſe, ut arbitratu ſuo ſonos uniret, & iis deſignaret unamquamque rem: quæ poſtea*

Id ergo certum eſt, hominem facultatem habere ſonos ore articulatos edendi: quod tali modo fit. Ab poſtrema parte linguæ ad pulmones protenditur canalis quidam, quam *aſperam arteriam* ſeu *tracheam* vocant. Hæc prope linguæ radicem amplior eſt, & vocatur *larinx*, cujus foramen nominatur *glotta*. Porro glotta cartilaginibus & muſculis obvolvitur, tali virtute præditis, ut eam vel laxare, vel reſtringere queant. Aer itaque per tracheam intrans pulmones [qui tali modo comparati ſunt, ut & dilatari, & contrahi poſſint] cum inde exit, & in glottæ cartilagines incurrit, hujus membranulas concutit, & tremorem quemdam ſeu fremitum edit. Hunc autem fremitum, ſeu ſonum, qui tantum ex vocalibus conſtat, lingua noſtra articulatum facit, h. é. ex conſonantibus, & vocalibus compoſitum, ſeu per ſyllabas diſtinctum; dum verſus palatum, vel dentes aërem inpellit: dum eum continet, vel quodammodo fluere permittit: aliis & aliis modis fingit & moderatur. En vox humana, ſeu vocabula. [1]

G Quod

poſtea vocatæ ſunt illo modo, quo Adamus vocavit. Colligunt id ex illo Geneſ. II. *v.* 19.

ויבא אל האדם לראות מה־יקרא־לו וכל אשר יקרא־לו האדם
נפש היה הוא שמו : ויקרא האדם שמות לכל הבהמה :

id eſt: Et adduxit ad ipſum hominem, ad videndum quid vocaret illud: & omne quod vocavit illud homo animæ viventis, hoc nomen ejus: & vocavit homo nomina omni animali. *Et hic eſt ſenſus verborum Moyſis*: *non vero ille, quem alii fingunt cum dicunt, Adamum ea nomina inpoſuiſſe, quæ plane explicarent naturas uniuſcujuſque animalis*: *quod nec in textu habetur, nec ex eo deducitur.*

[1] *Plura alia phænomena, dum vocem edimus, evenire, viri docti demonſtrarunt. De quibus hoc loco diſputare non eſt conſilium. Qui ea penitus intelligere cupit, legat doctiſſimum*

Quod ſi lingua fremitum illum non fingit, *inarticulata* vox dicitur, ut ſunt *ſuſpiria*, & *gemitus*: qui quoſdam animi adfectus ſe ipſis ſignificant: de quibus in præſentia non diſputamus.

Voces autem articulatæ ſunt ſigna rerum, ad quas ſignificandas adhibentur. Nam ſignum eſt, *quod præter ſui ideam excitat in animo ideam alterius rei*. Vox autem *Alexander Macedo* excitat in menſe ideam Alexandri Magni.

Jam plures ſunt res, quæ conjunctam habent ideam alterius rei. Quædam natura ſua cum aliqua re ſunt connexa, & eam ſignificant: e. g. *fumus* ſignificat *ignem*. Hæc vocantur ſigna *naturalia*. Alia vero ab hominum arbitrio habent, ut rem ſignificent: e. g. *ramus* in caupona *vinum* ſignificat: *laurea* in capite hominis, *triumphum*. Vocantur hæc ſigna *arbitraria*.

Præterea idem ſignum plures res diverſo modo ſignificare poteſt. Nam *ramus olivæ* natura ſignificat & *pomum*, & *arborem*: tamen in porta cauponæ ex conſtitutione hominum ſignificat etiam *vinum*. Deinde idem nomen & ſigno, & rei ſignificatæ accommodari poteſt: e. g. *imago Joannis V.* quæ in nummis aureis fingi ſolet, vocatur *Joannes V.*

I. Hinc fit manifeſtum, voces eſſe *ſigna arbitraria* rerum, ad quas ſignificandas conſtitutæ ſunt. Id manifeſto conficitur ab linguarum, quæ in orbe terræ ſunt, varietate. Voces enim, quæ Luſitanis aliquid ſignificant, Gallis, & Germanis vel nihil ſignificant, vel aliud diverſum. Immo in eodem regno, provincia, & urbe, voces aliud & aliud pro lubitu hominum declarant.

Sunt voces, quæ, ſi proprie accipiantur, verecunde dicuntur: quæ ab aliis prolatæ, vel alia occaſione obſcene ſonant.

ſimum Ammanum, *de* Loquela, edit. ann. 1727. *qui ſolus in hoc negotio audiri meretur*.

ſonant. [1] Sunt, quæ in uſu ſunt apud plebem, quas politi homines & urbani non intelligunt. Sunt, quæ Aulicis, quæ Philoſophis, quæ Poetis, & aliis ejuſdem gentis familiares ſunt, quas, qui illa munera non tractant, vix percipiunt. Si tabernas, ſi officinas quaſque curioſe percurras, audies vocabula, quæ, ut in lingua vernacula eruditus ſis, vel numquam audiſti, vel aliud ſignificare exiſtimaſti. Si vetera monumenta tuæ linguæ legas, voces offendes, quæ jam obſoletæ ſunt, & fortaſſe non intelliges. Adeo verum eſt vocum ſignificationem ab hominum conſtitutione pendere.

II. Hinc voces ſunt etiam *ſigna arbitraria* perceptionum, quæ ipſis rebus reſpondent.

E. g. Mater coram infante pronuntians vocem *feles*, digitum frequenter intendit in felem. Puellus initio non niſi ideam vocis habet: adſuetus tamen vocem non audire, quin ſimul felem adſpiciat, ita in memoria conjunguntur idea *vocis*, & idea *felis*, ut una audita alia ſtatim objiciatur: idque tam velociter, ut videatur habere ſe ideam felis tantum, non vocis. Procedente ætate, & cum puer jam intelligit quid ſit cognitio, audiens vocem *feles*, non ſolum cognoſcit felem, ſed etiam cognoſcit, eum, qui profert, habere ideam felis.

Itaque audita voce *feles*, triplex idea animo obverſatur: idea *ſoni*, ſecerno etenim illum ſonum ab alio: idea *felis*, intelligo enim de fele eſſe ſermonem: & idea *notionis*, quam habet ille, qui loquitur; nam certo ſcio, eum, qui mecum loquitur, habere ideam felis. Hæc tria vox quælibet ſignificat. Quoniam vero de fele præſertim eſt ſermo, & hunc præcipue volumus ſignificare; iccirco per er-

 rorem

[1] *Confer. Cicero*, Epiſt. Famil. L. IX. epiſt. 22. ad Pætum, *qui hæc accurate exponit*.

rorem exiſtimamus, hanc vocem *feles* ſignificare felem duntaxat.

Eodem modo cum linguam peregrinam addiſcimus evenit. Nam præceptor docet, vocem *donna* e. g. Italis ſignificare vocem *femina*: idque memoriæ mandatur, & veluti quodam nexu hæ ideæ copulantur. Hinc audita voce *donna* (præter ideam ſoni) ſtatim objicitur idea vocis *femina*: deinde objicitur idea rei ſignificatæ nimirum feminæ: tertio loco occurrit idea notionis, quam habet, qui vocem edit. Ergo quatuor ideæ occurrunt menti. Quod evidens fit in iis, qui peregrinum idioma non dum arripuerunt: hi enim plane cognoſcunt, ſe has quatuor ideas habere. Quia tamen finis eſt, rem tantum cum aliis communicare, ideo reliqua non curamus, tantum dicimus, audita voce *donna*, ipſam feminam ſignificari.

Quod ſi pro vocibus *ſcriptura* utimur ad res ſignificandas, eadem idearum ſeries obverſatur animo. Conſtituerunt Itali, his litteris *d*, *o*, *n*, *n*, *a*, notare ſonum quem edimus, cum dicimus *donna*. Itaque cognitis litteris ordine poſitis, primum occurrit menti idea complexa litterarum: id eſt, quinque ideæ litterarum: deinde obverſatur idea vocis *donna*, cujus loco ſcriptura illa utimur: tum idea occurrit ipſius feminæ: poſtremo objicitur idea notionis, quam habuit ille, qui vocem ſcripſit. Cum tamen præcipuus ſcripturæ, ut vocum, finis ſit, rem ſignificare; eapropter per inprudentiam exiſtimamus, ſcriptura unum tantum ſignificari: quamvis, ſi rem curioſius exploramus, multo plura menti ictu veluti oculi objiciantur.

Scriptura igitur, ut vox, & rerum, & idearum ***arbitrarium ſignum*** eſt, idque vel ſcriptura conſtet characteribus communibus, vel hieroglyphicis & figuris: qui mos erat Aegyptiorum, ut etiam nunc Romæ videmus in Obeliſcis, qui hoc characterum genere depicti ſunt.

II. Hinc voces (idem de ſcriptura dicendum eſt) non ſolum

ſolum ſunt ſigna rerum, & perceptionum, ad quas demonſtrandas inſtitutæ ſunt; ſed etiam aliarum rerum, quæ ex uſu cum illis ſunt conjunctæ: qui plerumque ſunt adfectus animi.

E. g. Hæc vox *mentiris*, ſi proprie accipiatur, nihil aliud ſignificat, quam *aliud ſentis, aliud dicis*. Adtamen homines huic voci ideam alligarunt hominis *præ ſe contemnentis eum, cum quo loquitur, eumque contumelia adficientis*. Quæ *ſecundaria* ſignificatio nominatur.

Hæc autem ſignificatio *ſecundaria* interdum ipſi voci eſt alligata, interdum non item: ſed vel geſtui corporis, vel oris conformationi, vel ipſi vocis intentioni & remiſſioni, vel contextui ſermonis, loco, tempori, ceteriſque adjunctis. Quare qui hujuſmodi verba alio geſtu, aliiſque adjunctis profert, nihil incommodum aut intolerabile pronuntiat.

Ex quo fit manifeſtum, verba, ſi *primariam* ſignificationem conſideramus, obſcena non eſſe: nulla enim res licet turpis eſt, quæ non aliquo honeſto vocabulo poſſit explicari. Quod ſi voluntatis propenſionem, quæ illo vocabulo *ſecundo loco* ſignificatur, perpendimus, vel honeſta, vel inhoneſta eſt. Nam ſi ita rem ſignificat, ut ſimul indicet, hominem non niſi coactum hujuſmodi res nominare, eaque verba uſurpare; honeſta vox putatur: id enim probi homines & urbani faciunt. Secus, fœda eſt & de trivio.

Etiam & illud manifeſtum fit, cur ſermo omni figurarum varietate ornatus multo magis, quam ſimplex, efficax ſit ad aliquid conficiendum, & animos, quo Orator velit, flectendum. Nimirum verba illa per tropum uſurpata adfectus loquentis varios demonſtrant. Qui proinde ſimiles adfectus in iis, qui audiunt, excitare ſolent.

Corollarium I.

Hinc voces (de ſcriptura idem dicendum eſt) nihil amplius ſignificant, niſi quod ille, qui loquitur, mente concipit.

Corollarium II.

Hinc eadem vox apud diverſos homines non ſemper eamdem ideam ſignificat.

Corollarium III.

Hinc vocabula non ex noſtris ideis interpretari debemus, ſed ex ideis eorum, qui vocibus utuntur.

Exemplo clarior res fit. Vocem *Deus* eruditi, & ineruditi Græci, Romani, Barbari promiſcue uſurparunt. Sciſciteris ab ſingulis, qualem ideam eidem voci ſubjecerint: longe diverſa ſenſiſſe intelliges. Epicureus reſpondebit, intelligere ſe Deum corporatum figura quaſi humana. Stoicus, eſſe ignem per univerſum ſparſum. Platonicus alio modo: alio Pythagoreus, & Peripateticus,& ceteri reſpondebunt. Hæc Philoſophi.

Ineruditi vero cum Græci, tum Romani putabant, plures eſſe Deos, eoſque finitos, & humanis infirmitatibus animi ſubjectos. In quo adhuc mire diſſentiebant. Adeo ut ſi differentias idearum, quæ huic vocabulo ſuppoſitæ fuere, perſequi vellemus omnes, finem ſcribendi non faceremus.

Sed quid ego Ethnicos commemoro, ſi nobis tam multa ſuppetunt exempla domeſtica? Chriſtiani omnes voce *Deus* utimur frequenter: at non eodem ſenſu omnes. Indoctum, & agreſtem ſi interrogas, quid ſit Deus: audies, eſſe

eſſe rem homini ſimilem, quæ audit, loquitur, ambulat. Vix eſt, qui, audito nomine *Deus Pater*, non ſibi fingat, ſenem liberali facie, barba in pectus demiſſa, triangulo redimitum, ſedentem ad ſiniſtram Chriſti, & reliqua. Periculum ego feci, & commiſerabar homines audiens, quæ quiſque pro ſua facultate reſpondebat.

Semidoctum ſi interrogas, & ipſe diverſa dabit, explanare volens confidenter, quid ſit Deus. Doctiſſimum quemque & accurati judicii ſi conſulis, audies, Nullam nos habere ideam claram Dei, ſed obſcuriſſimam: atque potius cum veteribus Epiſcopis explicare poſſe, quid Deus non ſit, quam quid ſit. [1] Hi omnes, quique pro ſua eruditione, eidem vocabulo *Deus* differentes ideas adjungunt.

Quare ſi legens librum aliquem Græcorum, aut Romanorum, aut quorumdam ex veteribus Hæreticis, qui inpias de Deo ſententias excogitarunt, nomen *Deus* eo intellectu accepero & expoſuero, quo Catholici docti loquuntur; fecero inepte: propterea quia Hiſtoria demonſtrat, diverſo ſenſu illos accepiſſe, ac nos.

Eodem modo, ſi mihi perſuaſero, quod ſane quam frequentiſſimum eſt, nomen *Deus* tantum exprimere, quantus Deus eſt; turpiter erravero: cum certum ſit, vocabula

 nihil

[1] „ *Deus ineffabilis eſt: facilius dicimus quid non ſit,* „ *quam quid ſit. Terram cogitas? non eſt hoc Deus. Mare cogitas? non eſt hoc Deus..... Hæc ſolum potui dicere, quid non ſit. Quæris quid ſit? Quod oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis adſcendit.* Auguſt. in Pſalm. 85. n. 12.

„ *Deus enim eſt, qui cum dicitur, non poteſt dici: cum* „ *æſtimatur, non poteſt æſtimari: cum definitur, ipſa ſua definitione creſcit, quem totum omnia neſciunt, & metuendo ſciunt.* Auctor libri de Fide Orthodoxa, apud Ambroſium.

nihil amplius ſignificare, quam quod illi, qui loquuntur, conſtituunt. Nam cum homines ignorent, quid ſint eſſentiæ rerum, non poſſunt ullis vocabulis naturam & proprietates omnes comprehendere.

Caput II.

De Generibus vocum quibus homines utuntur.

JAm cum omnia, quæ percipimus, & ſub ſermonem cadunt, ſint vel *res*, vel *modus* rei; ad hæc ſignificanda quædam inſtituta ſunt vocabula, quæ vocantur *nomina*. Ea, quæ res ſignificant, appellantur ſubſtantiva: ut *Sol*, *Luna*. Quæ modum rei, ſeu rem cum relatione ad aliud, vocantur adjectiva: ut *pulcer*, *niger*. Quod ſi ſubſtantiva interdum ſignificant modos, ut *albedo, prudentia*, hoc ideo evenit propterea quia mente percipimus hujuſmodi modos inſtar rei & ſubſtantiæ, h. e. ſine relatione ad aliud.

Porro autem humanum commercium amat varietatem, & brevitatem. Hinc *pronomina* excogitata ſunt, quæ loco *nominis* eaſdem res ſeu modos ſignificarent: at non ita clare ac *nomina*: ut inutiles repetitiones vitaremus, & aurium ſenſui, qui ſane eſt faſtidioſiſſimus, conſuleremus.

Cum autem hominum conſuetudo ac commercium nequeat ſtare, niſi voluntatem noſtram aliis manifeſtemus ajentes, aut negantes; iccirco vocabula inventa ſunt, quibus hæc demonſtraremus, quæ vocantur *verba*. Verbum enim eſt vocabulum, quod ſignificat, me non ſolum aliquid percipere, ſed etiam adfirmare ſeu judicare unam ideam alteri convenire, vel non convenire.

Verum hæc ſimplicitas ſignificandi tantum in verbo *ſum* perdurat: nec in omnibus perſonis, ſed ſolum in prima *ſum*, & tertia *eſt*. (in ceteris, ſi exſiſtentiam ſignificent, inveniri poteſt: quod plerumque non evenit) Nam cum incre-

Incredibilis percipiendi velocitas homines vel nihil de hoc cogitantes inpellat ad ſermonis compendium, adfirmationi illi, quæ propria erat *verbi*, addiderunt ſignificationem adtributi, perſonæ, temporis, cetera. *Amo* enim non ſolum ſignificat *eſſe amorem*, ſed *me in præſentia amore adfici*. Immo, ſi indicativum demis, exprimit etiam quoſdam animi motus, nimirum imperii, ut *fac*: deſiderii, ut *legas*, *auſcultes*.

Eadem ſermonem compendifaciendi voluntas ac ſtudium reliquas vocabulorum peperit claſſes, *participium*, *præpoſitionem*, *interjectionem*, *conjunctionem*. Quæ reapſe *nomina* ſunt, tametſi aliis & aliis vocabulis diſtinguantur. Participium in hoc eſt Nomen, quod res ſignificat, nihil judicans: in hoc Verbum, quod exprimit differentiam aliquam temporis, ut *legens*, *lecturus*. Cetera exprimunt relationes quaſdam, ſeu modum quo res fit, & a nobis percipitur: & compendia ſermoni faciunt.

Quo vero facilius intelligamus, quam fuerint brevitatis homines ſtudioſi, ipſa vocabula ſigillatim conſideremus, profecto intelligemus, pleraque vocabula, ſi pauca excipias, eſſe in omnibus linguis univerſalia. Id non caſu, ſed conſilio & neceſſitate factum fuiſſe, nullo negotio deprehenditur. Nam ſi ſingulas res ſingulis vocabulis diſtingueremus, quis eſſet modus vocabulorum fingendorum? quis ea memoria tenere poſſet? Age fingamus, me vel omnes capitis capillos, vel unius arboris frondes, vel arenæ granulos, quæ in hac domo continentur, & his ſimilia ſuis nominibus velle ſecernere: fingamus, quod multo eſt difficilius, me hæc poſſe mandare monumentis, & Lexicon compingere: poterone vel de iis cum alio diſputare, vel aliquem ex Lexico diſputantem intelligere? Præterea quodnam inde emolumentum exſiſtit ad augendas diſciplinas, & rempublicam adjuvandam? nullum profecto.

Quare fixum & ratum ſit, non caſu, ſed neceſſitate hæc fuiſſe inducta vocabula univerſalia. Nam ubi utilitas

exigebat,

exigebat, ut in urbibus, caſtellis, regionibus, populis diſtinguendis: ubi autem omnino neceſſe erat, ut in hominum nominibus conſtituendis; ſingularia verba ficta fuere & uſurpata. Nec enim aliter commercium humanum poterat conſtare, niſi eum, quo cum mihi res eſt, ab aliis poſſem diſtinguere, & ſeorſum nominare. Hæc in tanta dicendorum copia delibaſſe, ſatis fuerit: cetera, quæ de vocabulorum proprietatibus diſputantur communiter, uſu, & meditatione ſine ullo labore percipient tirones.

CAPUT III.

De uſu vocum in Philoſophia præſertim.

VOces itaque quia datæ homini ſunt tamquam ſigna, quibus aperire poſſit quid cogitat, ceterorumque ſuaviſſima perfrui conſuetudine; ſi homines eſſe volumus, id eſt, ſi alios intelligere, ab iiſque conamur intelligi; non nulla facere, quædam vero cavere ſedulo neceſſe eſt. Quod tametſi hominibus ſingulis neceſſarium ſit; iis tamen, qui Philoſophi eſſe cupiunt, uſque adeo eſt neceſſarium, ut niſi fecerint, explodendi ſint a convictu litteratorum.

I. *Principio iis tantum vocibus uti debemus, quæ conjunctum habeant ſignificatum alicujus certæ ideæ*: ſecus abutemur perverſe auditorum patientia ſonos inanes edendo. Quod frequentiſſime uſuvenit: potior enim hominum pars, nec indoctorum modo, ſed eruditorum, quod ab prima ætate adſueti ſunt vocabula quædam in familiari ſermone uſurpare; plurima infarciunt, quæ tamen interrogati ipſi, quid ſignificent, neſciunt explicare. [1]

1. E. g.

[1] *Confer. Cl. Werenfelſ. de* Logomachiis Eruditorum *C.* 6.

1. E. g. Cum vellent aliqui declarare, quid ſit *memoria*; dixere, *eſſe thecam repoſitorium receptaculum idearum*: & ſibi perſuaſere, intelligere ſe quid enuntiabant. Quod ſecus fuit: voci enim *theca*, aut *repoſitorium*, aut *receptaculum*, cum animo noſtro adtribuitur, nulla clara idea reſpondet. Proinde eſt ſonus inanis, quo decipiuntur inprudentes, & cui obſcuriſſima tantum adjungitur idea.

2. Alii, quibus, per inprudentiam ſuam, aut aliorum malignitatem, res male ceſſit; incuſant *ſtellas*, *fatum*, & hujuſmodi alia: & ſibi perſuadent, ſe acu tetigiſſe rem, quæ eos male habuit. In quo mire falluntur: nam illæ voces, dum ad res noſtras aut proſperas, aut adverſas referuntur, ſunt verba *nihili*: & quæ illi ipſi, qui uſurpant, non intelligunt.

II. *Deinde cavere debemus, ne cogitationes noſtras verbis obſcuris exprimamus*. Nam terminus obſcurus adjunctam habet obſcuram notionem. Ergo, qui illum audit, non poterit ſecernere ideam, quæ illi reſpondet, ab aliis: eapropter non intelliget, quid tu profers.

Obſcuritas hæc ex duplici fonte profluit. 1. Ex qualitate vocum, quæ aut nullam, aut minime commodam habent interpretationem. 2. Ex nexu & ſyntaxi vocum, quæ in cauſſa eſt, cur nullam certam ideam declarare poſſint. Hæc melius exemplis, quam præceptis, inluſtrantur. Nos autem a doctioribus ſumemus exempla, quippe qui auctoritate ſua facilius movent lectores.

1. Utuntur aliquando homines vocibus vel a ſe inventis, vel ab aliis traditis, quæ nihil ſignificant. Hujuſmodi eſt ἐντελέχεια *entelechia*, ὕλη *materia*, μορφὴ *forma* apud Ariſtotelem. Etiam voces *antiperiſtaſis*, *antipathia*, *ſympathia*, *natura univerſalis*, *animalitas*, *præciſio objectiva*, *ſpecies intelligibilis*, *hæcceitas*, *quiditas*, & hujuſmodi ſexcenta apud Scholaſticos. *Ideæ æternæ* apud Platonicos. Vox *Dii* apud Epicureos. Medicorum Galenicorum, tum & Chemico-

rum

rum veterum, ut Theophraſti Paracelſi [1] Roberti Fluddi, Boehmii, J. B. Helmontii, ceterorumque Theoſophicorum ampulloſa vocabula : atque etiam Aſtrologorum verba, quæ rem nullam ſignificant.

2. Aliud exemplum ſint hæ propoſitiones: *Materia magis appetit formas perfectiores. Poſſibilis eſt materia ſpiritualis : & creatura indeputabilis: & ſpiritus volens non intelligens : & ſpiritus intelligens non volens: & ſubſtantia intellectiva limitata ad ſolas cognitiones ſpeculativas. Ubicatio Angeli eſt diviſibilis re ipſa. Poteſt aliqua res eſſe, & nullibi eſſe, ſeu nullam habere ubicationem*: & ſexcenta hujuſmodi monſtra, quæ quidam Philoſophi frequenter proferunt.

Quamvis enim hujuſmodi voces ſeorſum ſumtas intelligamus, dum vero copulantur alia aliam contaminat, & vim omnem ſignificandi amittunt : nulla enim res eſt, cui tales propoſitiones reſpondeant. Non aliter ac bene intelligo, quid ſit *quadratum*, quid *rotundum* : at vero *quadratum rotundum* quid ſit, nullo prorſus modo intelligo. Item clare percipio, quid ſit *Minos*, quid *Taurus* : at *Minotaurus*, ſeu monſtrum, quod ſemitauro, & ſemihomine conſtet, quid ſit, nullus intelligit.

Frequens hæc eſt vocum copulatio apud eruditos, ſi expertes ingenui pudoris inſcitiam ſuam profiteri recuſant, nec curant ſtudioſe, ut alios non decipiant. Quos ego Philoſophi cognomine minime dignos puto. Multa in hoc peccant Poetæ : non nihil Oratores, & etiam Hiſtorici dum Oratorem agunt.

3. Martialis deſcribens ſignum, in quo piſces erant ſculpti, ſic loquitur : [1] *Artis*

[1] *Tanta obſcuritate, tamque inſolentibus vocabulis utitur Paracelſus, ut Michael Toxitenius ſcripſerit* Onomaſticon, *in quo illius voces exponit, ut illius ſcripta intelligi poſſint.*

[1] *L. III. Epig. 35.*

Artis Phidiacæ toreuma clarum
Piſces adſpicis : adde aquam natabunt.

& alio loco pulcerrimum ſignum commemorans, hæc habet : [1]

Inſerta phialæ Mentoris manu ducta
Lacerta vivit, & timetur argentum.

Hæc vocabula, *natabunt*, *vivit*, *timetur argentum*, dum hoc loco copulantur, hujuſmodi ſunt, quibus clara idea non reſpondet. Sed pejora peccat cum Domitianum ſuum effert in cælum. Hic ſane talia occurrunt, quæ nullo modo explicaret Poeta. Conſideremus vel illud, quod de elephanto cecinit : [2]

Quod pius, & ſupplex elephas te, Cæſar, adorat,
Hic modo qui tauro tam metuendus erat ;
Non facit hoc juſſus, nulloque docente magiſtro :
Crede mihi, numen ſentit & ille tuum.

Quantas nugas hic agat Martialis, nullus non videt. *Pius, ſupplex, adorat, numen Domitiani, ſentire numen elephantum*, ſunt verba nihili, hoc eſt quæ hoc loco nihil tolerabile ſignificant. Perplacent tamen hæc virorum ſummorum errata non nullis Poetaſtris, qui tum demum ſe belle & ſcite aliquid ſcribere putant, cum eos verſus fundunt, qui commodam nullam interpretationem habent, & quos illi ipſi, qui ſcribunt, nedum alii non intelligunt. A quo vitio nec ipſi interdum meliores Poetæ ſibi temperant.

4. Virgilius deſcribens Didonis caſum miſerandum, cujus anima ob inmaturam mortem luctabat cum corpore, & ſolvere nexus non poterat ; nec prius receſſit, quam Iris flavum crinem ſecavit ; ſic claudit : [3]

. . . . *omnis & una*

Di-

[1] *Ibid. Ep.* 41.
[2] Lib. Spectacul. Ep. 17.
[3] Aen. *L.* IIII. *fine*.

Dilapſus calor , atque in ventos vita receſſit .

Alio vero loco [1] narrans Turni necem , hæc habet :

. . . . *aſt illi ſolvuntur frigore membra*
Vitaque cum gemitu fugit indignata ſub umbras .

Si quæreremus a Virgilio , quid eſſet , *luctare animam cum corpore* : quid , *recedere vitam in ventos* : quid , *fugere vitam ſub umbras*: facile oſtenderemus , Poetam talem habere ideam illius , quod ſcribit , qualem ille haberet qui diceret : *Chimæram, quæ cum Minotauro amice in vacuo amœniſſimo , qui eſſet in centro orbis terræ , vivebat ; mutaſſe domicilium , & in præſentia habitare in orbe quadrato , qui eſt extra univerſitatem rerum* . In primo enim loco Epicureum aperte agit , quæ erat philoſophia Virgilii : [2] in altero Stoicorum dogma præ ſe fert, vel ex Fabularis philoſophiæ decretis loquitur : quorum utrumque multo minus intelligi poteſt , quam illud Epicuri . [3]

Jam ſi Lucanum , Claudianum , reliquoſque ſequioris ævi expendimus , quot non inepta , & nullo modo intelligibilia offendemus ? Audiamus Claudianum ipſum de *Raptu Proſerpinæ* non ad lyram canentem , ſed buccinantem hoc modo :

Inferni raptoris equos, adflataque curru
Sidera Tænario , caligantesque profundæ
Junonis thalamos , audaci promere cantu
Mens congeſta jubet .

Quan-

[1] L. XII. fine .

[2] *Legatur Gaſſendus , de* Vita Epicuri. L. II. c. *6. & Servius ad* Eclogam VI.

[3] *Quid dixerint Platonici , & Stoici , ac Epicurei , ex Apparatu noſtro intelligitur . Confer. Lactant.* Inſtitut. L. VII. c. 7. *Plutarch. de* Placitis . L. III. c. 7. *Lucretius ,* L. II. v. 507. & 844. *Virgilium autem omnium placita interdum admiſcuiſſe , fatetur Donatus , in* Vita Virgilii .

Quanta quamque ambitioſa epitheta! quæ tamen plus ſonant, quam ſignificant. Explica tamen: *Mens congeſta jubet promere cantu equos, & ſidera curru adflata*: nihil, quod intelligi poſſit, elices. Adeoque ſunt verba ampulloſa, & nihil ſignificantia, quæ ipſe, qui uſurpat, vix intelligit. Et, quod miremini, Poeta noſter tam vehementi inſpiratione divina erat adflatus, ut propoſiti oblitus, non *raptum Proſerpinæ, ſed raptoris equos, & ſidera, & thalamos caligantes* promſerit cantu.

6. Quid? nec ipſi Chriſtiani doctiſſimi ab hiſce ineptiis temperant aliquando. Vel unus Barlæus quodam hymno in Chriſtum [1] tot vel Ethnica, vel nihil ſignificantia conglomerat, ut mirentur qui legant, talia viro docto in mentem venire potuiſſe. Perpendite vel hæc pauca, quæ ipſe eveniſſe deſcribit:

. . . . Stellataque machina Mundi
Proſcripſit ferale jubar: micuere ſecundo
Omine ſidereæ facies, dum pignora cælum
Tanta ſibi promiſſa putat: ſua frigora fulgens
Aegoceros media voluit miteſcere bruma.
Et tepuit glacialis hiems: deceſſit Olympo
Arctophylax: fugit ſocia cum conjuge Cepheus,
Et Chiron, Perſeuſque furens, & Plejas, & ipſe
Amphitryoniades.

Quis ſanus hic putet, Poetam ullam certam habere ideam illius, quod canit? quis non potius dementem, & blaterantem exiſtimet? Mittimus recentiores alios, nihil enim frequentius occurrit. [2]

Ex

[1] *L. 1. Heroic.*

[2] *Nemo nos hic arceſſat violatæ Poeſios: ſcimus enim fictionem eſſe ornamentum, &, ut ita dicam, formam & eſſentiam Poeſios: atque licere Poetæ aliquid audere a communi con-*

Ex Hiſtoricis haud pauca excerpere poſſemus, ſed vetat conſilium operis. Plinius [1] de elephantis loquens, eorumque prudentiam, nedum cognitionem, exaggerans, ita ſcribit: *Religio quoque ſiderum, Soliſque, ac Lunæ veneratio eſt illis*. Quis neget eſſe nimium? tamen docto ſcriptori perſuaſum erat, intelligere ſe quod enuntiabat.

8. Sed præter ceteros Cornelius Tacitus hunc ſcopulum offendit. Nam cum propoſitum eſſet illi, & ſententiis, & ſtilo ſupra omnes laudari; pluriinaque paucis cuperet explicare; vix fieri potuit quin in aliquas ineptias incideret: tum etiam obſcura verba, & vix intelligibilia adhiberet. Hic inducens Agrippinam viduam Germanici [hunc Tiberius imp. veneno necaverat] quæ in Tiberium invehitur hoc nomine, quod Auguſto immolans, poſteros illius odio habeat, loquitur hoc modo: *Non in effigies mutas divinum ſpiritum transfuſum: ſed imaginem veram cæle-*

conſuetudine diverſum, & id ipſum mirabili dicendi genere explicare. Hoc agimus, non licere Poetæ verbis nihil ſignificantibus, & periodis, quæ rectam interpretationem non habeant, uti: quod plerumque uſuvenit. Nam tametſi figuratum dicendi genus amet Poeta, tamen veriſimilia dicere debet, & cavere ſibi ab iis, quæ communi ſenſui repugnant: ne ineptus, & mendax habeatur potius, quam Poeta. Nec nos moveat Veterum auctoritas ut putemus, omne, quod ipſi fecerunt, eſſe rectum. Nam præterquam quod in hac litterarum luce, omnia ex merito, non ex antiquitate, judicantur: tam multa contra artis regulas in veteribus Poetis, Claudiano, Lucano, Flacco, Statio, Martiale, Ovidio: interdum vero in Horatio, etiam dum artem tradit, & Homero, & Virgilio [ſed in hoc rarius] docti homines notarunt, ut qui hiſce ſe nominibus tuetur ut errores perſpicuos inducat, tamquam harum rerum inperitus audiendus non ſit.

[2] *L. VIII. c.* 1.

cæleſti ſanguine ortam intelligere diſcrimen, ſuſcipere ſordes. Sed quidnam eſſet, *Divinus ſpiritus in Agrippinam transfuſus*, id ægre explicaret Tacitus: propterea quod nulla huic enuntiationi idea clara reſpondet.

Proximus Tacito eſt Florus, niſi quod judicandi acie longe Tacito inferior eſt. Hic enim cum granditatem orationis adfectaret, & vix aliquid proprie dictum ipſi placeret, in ea incidit aliquando, quæ interpretationem non habent. Deſcripturus Romanorum expeditionem in ultimos Gallæciæ populos, enthuſiaſmo quodam abreptus loquitur hoc modo: *Decimus Brutus Gallæcos domuit, atque omnes Gallæciæ populos, formidatumque militibus flumen oblivionis: peragratoque victor Oceani littore, non prius ſigna convertit, quam cadentem in maria ſolem, obrutumque aquis ignem, non ſine quodam ſacrilegii metu & horrore, deprehendit*. [1] Quis capiat, quid ſibi velit declamator noſter?

Prætermittimus Oratores, ne longi ſimus. Itaque cum viro doctiſſimo, & hiſce rebus ſubacto [2] ita concludimus: Si pleroſque auctores cum veteres, tum recentiores ad hanc trutinam revocabimus; infinita loca in iiſdem facile inveniemus, in quibus talia verba occurrunt, quæ nulla arte explicari poſſunt: propterea quia nullam certam ideam ſignificant.

III. *Tertio loco cavere debemus, ne uni voci plures notiones adfingamus*. Nam ſi ita facimus, qui audit non intelliget, de qua notione nos verba faciamus. Incredibile dictu eſt, quot jurgia in ſcholis excitentur paſſim, propterea quod huic legi non ſerviunt diſputantes. Iccirco contendunt vehementer non de re aliqua, quam unus neget, alter adfirmet; ſed de ſignificatione vocabuli: cui alter quamdam ideam adjungit, alter aliam.

[1] L. II. c. 17.
[2] Bibliotheque Univerſele, Tome X. p. m. 343.

Exemplo ſint hæc vocabula : *formaliter , materialiter, eſſentialiter* . Nam diverſæ ſignificationes aliis & aliis temporibus unicuique eorum adjunguntur . Quocirca audito vocabulo temere pronuntio , declarare hoc potius , quam aliud .

Quoniam vero plures res obverſantur menti,quam voces , quibus eas declarare poſſimus; adeo ut interdum coacti ſimus plura objecta uno vocabulo notare ; id omnino vitare non poſſumus . Unum ſupereſt remedium,ut conſtituamus, quem ſignificatum cum illa voce conjungimus, ne inutiliter & nos , & alios torqueamus . Quod quia Geometræ accurate faciunt, eapropter vix umquam ratiocinando altercantur inter ſe .

IIII. *Quarto loco cavere debet,a vocibus indeterminatis, æquivocis , translatis* : idque ob eamdem rationem .

Nam vox *indeterminata* ſeu *vaga* eſt, cui eadem notio perpetuo non reſpondet , ſed eſt multis rebus communis . Quare qui eam audit nequit diſcernere , qualem ideam potiſſimum velis cum ea conjungere .

E. g. Definiunt multi cum B. Auguſtino Philoſophiam hoc modo: *Divinarum, humanarumque rerum cognitio ſeu notitia* . Cum autem vocabula *cognitio ſeu notitia* ſint vaga , qui legit certior non fit , de qua notitia ſermo ſit: an de Hiſtorica , an Philoſophica , an Mathematica , an de Certa, an vero de Probabili notitia . Quare melius uterentur vocabulo *ſcientia* , quod ex diſciplina Philoſophorum ſignificat , certum habitum demonſtrandi . [1]

Æquivoci termini ſunt,qui pluribus rebus natura differentibus poſſunt adtribui:adeoque ſunt *indeterminati*. Eos itaque ſedulo vitare debemus,ſi volumus intelligi . Hujuſmodi eſt nomen *Homo* , quando tribuitur homini viventi , & picto , & ſtatuæ . Qui enim tali nomine utitur ad picturas,

[1] *Baumeiſterus* , Inſtitutiones Phil. C. 2. §. 135.

ras, & id genus alia ſignificanda, niſi moneat lectorem, cauſſa erit cur ſæpe fallatur.

Terminus *translatus* eſt, qui dum adjungitur alteri voci, videtur nobis nativum ſenſum ac ſignificationem amittere, & aliam induere. [1] Quod hoc nomine fit, ut facilius & venuſtius, quod volumus, explicemus. [2]

E. g. *Flumen* proprie ſignificat aquam, quæ in alveo fluit ad mare. Tamen cum lego apud Ciceronem: [3] *Nullius tantum eſt flumen ingenii, nulli dicendi, aut ſcribendi tanta vis, tanta copia, quæ non dicam exornare, ſed enarrare, C. Cæſar, res tuas geſtas poſſit*: & alio loco: *Veniet aureum flumen orationis fundens Ariſtoteles*: judicare debeo, non proprio ſenſu, ſed per metaphoram dici: & ſignificare nihil aliud, quam facultatem plurima verba, & ſententias efferendi.

Frequentiſſimæ translationes occurrunt in vulgari ſermone, vix ut ab illis temperare poſſimus. Hæ tamen facillime dignoſcuntur: & qui audit, aut legit ſine labore intelligit, quid ſcriptor ſibi velit. Apud Poetas, & Oratores multo audaciores metaphoræ paſſim ſe offerunt. Sed Oratoribus, & Poetis relinquimus verborum translationes. At Philoſophus ab omnibus verborum lenociniis ambitioſius

H 2 con-

---

[1] *Nativa ſignificatio vocabuli numquam translatione perimitur, aut mutatur.* Flumen *enim in exemplo adducendo ſemper ſignificat flumen, ſeu aquam fluentem. Sed ingenium ac copia dicendi propter ſimilitudinem quamdam menti objicitur veluti converſa in aliam ſpeciem, nimirum aquam: ideo mens, quæ duo illa confundit, proprietatem aquæ tribuit ingenio. Confer. diſertiſſimus Gravina*, *in* Dialogo de Lingua Latina.

[2] „ *Modum transferendi verba neceſſitas genuit inopia* „ *coacta, & anguſtiis: poſt autem delectatio jucunditaſque ce-* „ *lebravit*. Cicero, de Oratore L. II. c. 38.

[3] *Cicero*, pro Milone n. 2.

conquiſitis abſtinet. Quod ſi in hujuſmodi locutiones incurrat, callide eas & accurate interpretetur oportet.

COROLLARIUM

Hinc Philoſophus vocabulis uti debet ſecundum communem uſum loquendi.

E. g. Si de rebus domeſticis, vel forenſibus, vel publicis loquatur, quotidianis vocabulis, & in vulgata acceptione uti debet Sin autem Philoſophorum verbis aliquid exprimere neceſſe ſit, uſurpabit illa eo intellectu, quo natio Philoſophorum uſurpat. Quod ſi diverſam ſignificationem cum illa voce conjungere cupit, declaret quo ſenſu accipiat, & accurate voces definiat.

CAPUT IIII.

Diſputat de vocibus Simplicibus, & Compoſitis; Claris, & Confuſis.

VOces autem eaſdem proprietates habent ac ideæ, quarum ſunt ſigna. Quare ex iis, quæ diximus de ideis, fit planum, quidnam de vocibus exiſtimare atque diſputare debeamus. Pauca tamen adducenda, quæ uberiorem lucem dictis adferant, & doceant tirones, vitare errores in uſu vocum.

I. Porro quemadmodum ideæ ſimplices ſunt claræ, compoſitæ vero obſcuræ; ita voces, quæ ideas ſimplices repræſentant, claræ: quæ compoſitas, erunt confuſæ. Hinc voces ſimplicium non indigent definitione: maxime vero illæ compoſitæ, quia per clariores voces explicari poſſunt.

E. g. Interroget me quis, quid ſit *dolor*: non potero clarioribus vocibus doloris ideam exprimere. Quamvis enim rem plane expedire contendam, aliis & aliis vocabulis, quæ idem

idem ſignificent, utar: reapſe vero non explicabunt liquido, quid ſit dolor. Si tamen interroget, quid ſit *camelus* [quæ vox eſt compoſita a *κάμπτω flecto*, & *μηρὸς femur*, quia genua flectit] potero ex ideis *femoris*, *genuum*, *coloris*, *figuræ*, *quadrupedis*, clariorem ideam cameli exhibere.

II. Occurrunt tamen vocabula ſimplicium idearum, quæ ſunt obſcura : illa nimirum, quæ adfectiones animi, & ſenſuum declarant.

1. E. g. Non omnes homines eodem modo objectis externis adficiuntur. De me primum dicam. Ego, qui μύωψ hoc eſt luſcioſus ſum, ita comparatos oculos habeo, ut intuenti luminaria accenſa in obſcuro loco, quadruplo majora mihi videntur, quam re vera ſunt. Admoto tamen vitro, quo utor, quadruplo minora ſunt, & elegantiam omnem deperdunt. Quare cum ego noctu faciem templi aliquam faculis diſtinctam adſpicio, vel templum ornatum luminibus ingredior, pulcrior illa ſpecies mihi eſt ſi nude inſpicio, quam ſi oculis vitro armatis.

2. Præterea ſunt, qui res aliis ingratas ſumma cum voluptate deguſtant. Sunt qui acutius aliis in eadem diſtantia audiunt. Odor quidam nobis gratus eſt, qui puerperis eſt inſuavis: & hujuſmodi ſexcenta. Eapropter tametſi iiſdem vocabulis diverſi homines ſuos ſenſus explicent, non omnes eaſdem ideas deſignant. Itaque vocabula, quantumvis clara videantur, ſunt reapſe confuſa.

3. Præterea quælibet adfectio vel ſenſuum, vel animi, pro diverſitate fibrarum ſingulorum corporum, majori, vel minori mentis ad alia diſtractione, interdum remiſſa, interdum acutior eſt : idque in eodem homine, & multo magis in diverſis. Videmus enim quoſdam viſo ſerpente e. g. non commoveri: quoſdam leviſſime: vehementer vero alios: alios metu exanimari. Hi veluti gradus eodem vocabulo nequeunt explicari. Quare vocabula hujuſmodi ſunt reapſe *confuſa*.

 4. Eo-

4. Eodem modo adfectiones *mentis*, & *voluntatis* ſe habent. Quidam enim celerius percipiunt, & ardentius amant: quidam tardius & remiſſius faciunt utrumque: &, quod miremini, idem homo in alio & alio tempore, alia & alia occupatione, eamdem rem & vult, & recuſat ardenter, & remiſſe: percipit facile, & difficulter: quod uſus hominum oſtendit. Quare etſi certo ſciam, alium idem, quod ego, facere; quam facile, quamque celeriter, neſcio.

Certe quidem adverbia *multum*, *parum*, *vehementer*, cetera, huic errori quodammodo occurrunt. Verum cum ego de aliorum ſenſibus atque animi adfectibus nequeam judicare, niſi ex meis; per errorem utar vocabulo, quod non belle exprimit, quod alius ſentit. Eapropter vocabula ſunt confuſa.

5. Quæ diximus congruentius quadrant in ea vocabula, quibus eas corporum proprietates exprimimus, quæ in nobis ſenſus animi excitant. Nam penitus ignoramus, quæ partium figura, tum & qua ratione partes inſenſiles corporum ſenſus noſtros moveant. Iccirco vocabula, quibus eas proprietates explicamus, ſunt confuſa: propterea quia non ſatis diſtinguunt, quod in objecto corpore eſt.

III. Ideæ ſimplices, quæ *abſtractæ* dicuntur, ut *extenſionis*, *exſiſtentiæ*, *temporis*, reliquæ, quia claræ magis ſunt, quam eæ, quæ ſenſu adquiruntur; exſiſtit, ut etiam voces, quæ eas denotant, diſtinctiores ſint. Clariores autem & diſtinctiores ſunt illæ ideæ, quas perfecte metiri & complecti poſſumus: ut *quantitas*, vel ea numeris, vel figuris exprimatur.

E. g. Hæ ideæ: *Sex & ſex ſunt duodecim: Si æqualibus addas æqualia, tota erunt æqualia*: ſunt clariſſimæ, & omnibus perviæ. Iccirco *Arithmetica*, & *Geometrica* vocabula peculiare id præter ceteras voces habent, ut ſint clara & diſtincta.

IIII. Ideæ vero compoſitæ tales ſunt, quales ideæ ſimplices,

plices, ex quibus componuntur. Quæ quidem ſimplices ideæ, quia plerumque ſunt obſcuræ, ſi Arithmetica, & Geometrica nomina excipias, hinc & compoſitæ ideæ, & nomina, quæ eas deſignant: quibus hac de cauſſa non niſi caute uti debemus.

CAPUT V.

De vocibus Subſtantiarum, Modorum, Relationum.

I.

I. SUbſtantiæ, uti ſupra demonſtravimus, non niſi obſcuram ideam habemus. Hinc vocabulum *ſubſtantiæ*, quia obſcurum eſt, cauſſa exſtitit multorum errorum. Nam cum homines ignorarent, quænam res huic vocabulo eſſet ſuppoſita; id eſt, ſubſtantiam ſeu naturam rei ſeu illud, quod res eſt, penitus non cognoſcerent; alias & alias proprietates illi adfixerunt.

Exemplo ſit vox *Anima*: quæ ſubſtantiam incognitam ſignificat, & cui non omnes eamdem ideam adjungunt. Fuere, qui illi proprietates rotundiſſimarum, & tenuiſſimarum particularum, quæ quam celerrime moveantur, adtribuerent, ut Epicurei. Fuere, qui proprietates ignis, ut Pythagorei, Heraclitus, Stoici. Fuere, qui alterius incognitæ ſubſtantiæ, ex anima mundi decerptæ, naturam dedere, ut Plato. Fuere, qui ex plurimis naturis compoſitam exiſtimarunt, ut Crantor. Fuere demum, qui eam vocarunt, primam *entelechiam* corporis organici, ut Ariſtoteles: qui vel in hoc patefecit, quanta ignoratio ſit naturæ animi noſtri: ipſe enim, qui meliora dare non potuit, verba protulit obſcuriora. Hæc Philoſophi graviſſimi diſputarunt. Ex quo facile conjicitur, quot monſtra dixerint illi, qui gravioribus ſtudiis non erant contriti.

Alterum exemplum ſit vox *Deus*. Cum enim ratio perſuadeat, unum eſſe, qui omnia fecerit, & gubernet; Ethnici, quod non intelligerent clare, quid hoc nomine contineretur; Deorum turbam induxere, ut Idololatræ omnes. Deinde quoſdam Deos mala, quoſdam bona efficere dixere: ut Aegyptii, & Medi, & Perſæ, & ex noſtris Marcionitæ, & Manichæi.

Præterea de Natura Dei abſurdas ſententias excogitarunt. Quidam Deum eſſe animum per univerſam naturam diffuſum, corporeum tamen, & igni ſubtiliſſimo ſimillimum, dixere, ut Pythagorei. Quidam eſſe puriſſimum ætherem, ſeu ignem *artificialem*, qui in extrema cæli parte præſertim poſitus ſit; ut Stoici, Heraclitus, & alii. Non nulli vero Deos non habere corpus, ſed quaſi corpus; nec ſanguinem, ſed quaſi ſanguinem: eſſe tamen corpus ſui generis, humana ſpecie præditos, & otioſam vitam degentes in intermundiis; ut Epicurei.

Sunt,qui incertam notionem huic nomini ſuppoſuere: ut Xenophanes, qui ait, Deum eſſe ſubſtantiam globoſam, nec corpori humano, nec animo ſimilem: & Zeno Eleates, qui ait, Deum eſſe rotundum, ſed nec finitum, nec infinitum; neque mobile, neque inmobile: adeo ut illi ipſi conſtituere neſciant, qualem ideam huic voci adhibeant. Longum foret reliqua percenſere, quæ Ethnici indocti, & non nulli Chriſtiani excogitarunt: hæc ſatis conficiunt, quam varias ideas eadem vox deſignare ſoleat.

Quare cum in aliquo ſcriptore occurrit vocabulum, quod ſubſtantiam & naturam ſignificet; non ex noſtris ideis, ſed illius, qui utitur, definiendum.

II. Idea vero corporeæ ſubſtantiæ eſt æque clara ac modi, ex quibus componitur. Cum autem nos modos omnes ſubſtantiæ mente nequeamus complecti, exſiſtit, ut talia vocabula ſint obſcura.

III. Vocabula ſubſtantiarum compoſitarum, ut *ſenatus*,

tus, *ſynodus*, *civitas*, *provincia*, ſunt confuſa. Etenim non omnes eamdem ideam his nominibus adtribuunt.

E. g. *Senatus* prima Romanæ reipublicæ ætate ſignificabat ſummum optimatum conſilium, penes quod erat Reipublicæ ſumma: præter magiſtratuum creationem, legum lationem, & belli, paciſque arbitrium: [1] quo tempore populi juſſa minime erant firma, niſi Senatus acceſſiſſet auctoritas. Poſt leges ſacras adeo fuit extenuata potentia Senatus, ut aliud ſignificaret: & cum antea populus auctoritate Senatus regeretur, poſtea populi juſſu Senatus confirmabatur auctoritas. [2] Sub Imperatoribus aliud ſignificabat, propterea quod inminuta erat potentia Senatus. Hoc tempore in urbe nomen manet, potentia extincta eſt: eapropter aliud hoc nomen ſignificat. Venetorum ſenatus maxima cum laude ſummum imperium obtinet: Januenſis ſenatus etiam: etiam Lucenſis: multum tamen inter tres illos intereſt. Porro Ulyſippone idem nomen habetis: potentia vero minor adhuc, quam in urbe. Hi omnes vel dignitate, vel potentia, vel ſenatorum numero, vel ordinibus, vel legibus differunt: tamen eodem nomine ſignificantur. Idem de reliquis nominibus eſto judicium. Iccirco cum hujuſmodi nomina occurrunt, non ex noſtræ gentis uſu, ſed illius, de qua loquimur, exponenda ſunt.

I I.

I. De *modis* eadem eſt præceptio: etenim nomina ſequuntur naturam modorum, quos ſignificant. Hinc vocabula modorum *ſimplicium*, e. g. *figuræ*, *motus*, *diviſibilitatis*, ſunt clara.

Nam

[1] *Confer. Zamoſcb. hoc eſt Sigonius*, *de* Senatu. L. II. p. 171.

[2] *Polybius* Hiſt. L. VI. *potentiam Senatus exponit*.

Nam bene intelligo dicentem: *Petrus ambulat* : *Paullus comedit* . Quamvis enim plane non intelligam, qua ratione ille membra moveat, hic cibum conterat ; quo niſu, quamque celeriter id faciant; tamen clare cognoſco, hæc duo fieri ab illis.

II. Etiam vocabula modorum *abſtractorum*, ut *lineæ*, *figuræ*, *numerorum*, ſunt clara.

Nam plane percipio ſi quis ait : *Linea palmaris eſt minor quam bipalmaris . Duo & duo ſunt quatuor . Globus non eſt figura quadrata* . Non igitur facile errabimus, hæc interpretantes vocabula : propterea quia claram ideam exhibent illius rei, quam ſignificant.

III. Vocabula vero modorum *compoſitorum* ſunt, uti modi ipſi, obſcura.

E. g. Sonus his modis conſtat : colliſione corporum, undulatione aëris, adfectione membranæ ſeu tympani auris, cetera . Item *lux* componitur ex figura particularum corporis luminoſi, ex motu earumdem, ex repercuſſione ab objecto corpore, & incurſu in oculos intuentis, ex horum adfectione, cetera . Cumque idea ſoni ſit obſcura & confuſa pro diverſitate hominum, qui vel obſcurius, vel acutius audiunt; etiam talia ſunt vocabula, quæ ſonos exprimunt : nec enim ſatis diſtinguunt intentionem ſoni ab aliis : proinde accurate interpretanda ſunt.

IIII. Etiam vocabula modorum *moralium*, qui ſunt compoſiti omnes, ſunt obſcura & confuſa . Id exemplo inluſtrabimus, quo Clercius uſus eſt . [1]

Amoris tam variæ tamque differentes ſignificationes ſunt, ut enumerari vix queant. Primo ſignificat, propenſionem maris erga feminam, hoc eſt, commiſcendorum corporum miram libidinem . In amore autem (de licito loquor) hæc inſunt . 1. Sanguinis motus concitatus, & veluti

[1] *In* Arte Critica P. II. s. 2. c. 2.

luti bullitus, cum video, aut recordor feminam amatam. 2. voluptas ex illius conſuetudine, immo & memoria. 3. vehemens deſiderium potiundi. 4. vota, quæ facio pro re proſpera ejuſdem, idque eo animo, ut ad officia omnia paratus ſim. 5. dolor in adverſis, lætitia in proſperis, quæ illi, quam diligo, eveniunt. 6. ſuperba exiſtimatio de illa ſive corporis, ſive animi dotes ſpectes. 7. vehementiſſimus timor perdendi eam, & nimia zelotypia. 8. major, aut minor vis horumce adfectuum. Quis ergo ſanus & dicat, intelligere ſe & certo ſcire, quomodo ſe habent hæc omnia in eo, qui amat? Ergo hæc legens, quæ paſſim occurrunt vocabula, non plane intelligo, quid ipſe ſcribat: nec niſi inprudenter judicabo, unum eſſe potius, quam aliud.

Præterea *amor* paſſim accipitur pro amicitia duorum, ut illa erat Niſi, & Euryali; Pyladis, & Oreſtis. Etenim in ea omnia reperiuntur, quæ in amore, ſi voluptatem corpoream ſepares. *Amor* etiam nominatur pietas liberorum in parentes, parentum in liberos, in cognatos omnes: quæ caritas omnes alias caritates amicorum ſuperat. Quare qui filios non habet, qui nullos cognatos & ſanguine conjunctos novit, omnino non percipit, quam vim habeant hujuſmodi adfectus. Eapropter non intelliget, quid alius, qui illa voluptate adficitur, verbis illis ſuis deſignare cupit.

Etiam pietas in patriam vocatur *amor*. Cupiditates omnes, quibus ambitio, & avaritia definitur, exprimuntur nomine *amoris*. Dicitur enim, *amor divitiarum*, *bonorum*, *regni capiendi*. Odium vero contrarios adfectus ſignificat.

En idem vocabulum res prorſus differentes exprimit. Veteres Hiſtorici, Poetæ, Oratores frequentiſſime hiſce vocabulis utuntur. Nulli tamen frequentius quam Poetæ, quorum non nulli ſunt, qui vix aliud quam de amore ſcripſerunt: quales ex Græcis Theocritus, Anacreon, Ariſtophanes, ceteri: ex Latinis Ovidius, Catullus, Tibullus,

lus, Propertius: cui merito ſuo addi poteſt Plautus, Terentius, Horatius, Martialis, reliqui. Hos ut interpretemur naturam, & proprietates omnes *odii*, & *amoris* perſpectas habeamus neceſſe eſt: quod qui non faciunt, arroganter illi dicunt, ſe veterum libros penitus intelligere.

Et ut paucis plurima comprehendam, vocabula modorum *moralium*, cujuſmodi ſunt *virtutes*, & *vitia*, ut ſine ullo errore enarremus, oportet cum ſcientiam officiorum, tum interiorem diſciplinam populi, de quo eſt ſermo, cognitam habeamus. Non enim omnia ubique honeſta, & turpia habentur: ſed majorum inſtitutis iſta dijudicari ſolemne fuit.

E g. Sane Perſis poſt Cambiſem [1] & Aegyptiis [2] & Athenienſibus [3] licebat ſororem germanam habere in matrimonio: quod eæ civitates, & regna tali inſtituto uterentur. Id vero reliquis Græcis, Latinis, Chriſtianis omnibus nefarium ſcelus habetur. Laudi & pietati ducebatur Hebræis, conjuncti viduam, qui ſine liberis deceſſerat, ducere uxorem, & ex ea liberos defuncti viri nomine ſuſcipere. [4] Occidere interfectorem propinqui: inimicum odio habere: fœnerari gentibus exteris, nemini in illa gente fuit turpitudini: quod ultimum nec ipſi Romani homines vituperabant. Hæc tamen omnia Catholicorum legibus permiſſa non ſunt: immo vero & Græci non nulli turpem uſuram exiſtimabant. Athenienſibus, ab Socratis temporibus, permiſſum fuit, duas uxores habere. Id vero Romani, & nationes aliæ deteſtabantur.

Ne plura, ſi hiſtorias cum veteres, tum recentes pervolvimus, & mores populorum accurate examinamus, inveniemus

---

[1] *Herodot. L.* 1. *c.* 131. 32. *Diogenes Laert. s.* 5.
[2] *Pauſan. in* Atticis p. 170.
[3] *Nepos*, *in* Cimonis vita.
[4] Ruth. C. 4.

veniemus vitium aliquid eſſe in hac gente, quod alibi laudi vertitur: quoſdam vocare inpudicitiam, quod alii ſanctimoniam nuncupant: hos juſtitiam, pietatem, religionem; illos vero injuſtitiam, odium, inpietatem appellare.

Quid? quod ejuſdem hominis actiones pro tempore, & loco, & re ſunt aliæ aliis turpiores. Turpius eſt, amicum occidere, quam inimicum: parentem vero turpiſſimum. E contrario, levius maledicere ignobili, quam viro magnati. Levius in platea, quam coram Rege. Levius iratum maledicere, quam prudentem. Graviſſimum omnium maledictum, in templo coram omnibus, qui rei divinæ interſunt.

Cum ergo tam variæ ſint tamque diſcrepantes hominum ſententiæ, tametſi eodem, aut contrario vocabulo deſignentur; oportet ſcriptoris perſonam, quem legimus, induamus, quaque mente ipſe ſcripſerit nobiſcum reputemus, ſi vere vocabula explanare cupimus.

Fatemur, id ſine errore interdum fieri non poſſe: propterea quia vix occurrit ſcriptor, qui hujuſmodi vocabula definiat accurate: quin immo plerique omnes Oratorio modo utuntur. Veruntamen ſi id fecerimus diligenter, ad veritatem quam fieri poteſt accedemus.

Summa hæc ſit: debere nos vocabula *modorum moralium*, non ex proprio ſenſu, ſed ex Hiſtoria, ac reliquis adjunctis interpretari. Deinde fontes, ex quibus ſcientia *juſti*, & *injuſti* derivatur, cognitos habere: & id genus alia, quæ ſcriptoris mentem aperte demonſtrent.

III.

Relationes, quod ſupra docuimus, [1] ſunt innumeræ:

[1] *Hoc Libro p.* 1. *Cap.* II.

ræ : nulla enim res eſt, quæ referri ad aliam, immo ad ſeipſam non poſſit, ſi alio & alio modo conſideretur.

Hinc nomina, quæ ipſas *relationes* exprimunt, & ipſa innumera ſunt. Nec ſolum Philoſophi, ſed in ipſo familiari ſermone tam frequenter utimur relationibus, vix ut credi poſſit. Atque, ut recte monet vir acutiſſimus, [1] nomina ipſa, quæ nobis *abſoluta*, id eſt non relata videntur, vere ſunt relata. Quod modo rem accuratius perpendamus, verum eſſe reperiemus.

I. Principio *Adjectiva* pleraque ſunt relata. **Pauca** exempla ſubjiciam.

Frequenter in familiari ſermone occurrit vocabulum *magnum*. Sic dicimus, *mons eſt magnus*: quod hoc valet, eſſe maximum eorum montium, quos videmus. Dicimus, *profundam eſſe foſſam, & vallem*: hoc eſt, eſſe humilem inter eas, quas cognovimus. Dicimus, *vinum eſſe bonum*: id eſt, inter ea, quæ guſtavimus, ſelectum. Dicimus, *bonam eſſe mulieris formam*: quod ſignificat, præter iſtas quotidianas formas eſſe elegantem.

Præterea dicimus, Joannem de Caſtro in India, parva Luſitanorum manu magnam vim hoſtium fudiſſe. Quod valet, nobis non conſtare, minores exercitus in illis locis tam egregia facinora patraſſe. Itaque parvus ille exercitus dicetur, ſi cum Darii, aut Xerxis filii copiis, quibus Græciam invaſere: Si cum Caii Cæſaris legionibus, quibus Gallos, & Britannos debellavit; comparetur. At erit magnus, ſi cum decem mille Græcis conferatur, qui ad Marathonem Datim, qui centum millia peditum, equitum decem millia ducebat, prœlio profligarunt, adeoque perterruerunt, ut Perſæ non caſtra, ſed naves peterent. [2] Si cum Græcis conferatur, qui quatuor mille numero ad Ther-

---

[1] *Clercius*, Arte Crit. P. II. s. 2. c. 4.

[2] *Nepos, in* Miltiade.

Thermopylas Xerxem, qui trigeſies centum millia hominum habebat, biduum & amplius ſuſtinuerunt: immo vero Perſarum viginti millia occiderunt. [1] Tum demum ſi comparetur cum ejuſdem Cæſaris legionibus, quæ in Galliis inmenſam fortiſſimorum hominum turbam, pæne dixerim totas Gallias, non ſemel tantum fregerunt & diſſiparunt. [2]

Eodem modo de ceteris philoſophabimur. Proclives ſunt omnes qui amicis, & popularibus ſuis tribuant ingenium excellens, acre judicium, lectiſſimam eruditionem, ſummam providentiam, fortitudinem, & id genus alia: quod huc redit, hujuſmodi homines præter ceteros, quibuſcum vivimus, hiſce animi & corporis dotibus excellere. Quæ omnia, ſi cum nationibus fortiſſimis, atque exquiſita doctrina excultis conferrentur, aut nulla, aut mediocria exiſtimarentur.

II. Deinde *ſubſtantiva* plurima etiam ſunt relata: ut *juſtitia*, *ſanctitas*, *bonitas*, cetera. Nam dum propoſitione adfirmantur, eumdem ſenſum faciunt, quem adjectiva. Idem enim eſt, *Petrus gaudet juſtitia*: ac dicere, *Petrus eſt juſtus*. Eapropter & ipſa cum relatione rebus tribuuntur.

III. Tertio loco, *Adverbia* omnia, ut *belle*, *diſerte*, *vehementer*, *amanter*, quæ modos rei ſignificant, tametſi *abſoluta* iis, qui incaute proferunt, videantur; & ipſa ſunt *relativa*. Nam quæcumque talibus vocibus exprimuntur, habent alios & alios gradus, ſeu recipiunt magis & minus: eapropter cum relatione adfirmantur.

E. g. Ajo, *Petrum ardenter amare*: *belle ac diſerte loqui*. Hæc propoſitio hoc præfert: *ardenter præter iſtos, quos video, amare*: *belle ac diſerte præ omnibus, quos audivi*,

[1] *Pauſanias*, *L*. x. *p*. 645. *Herodot*. *L*. VII. c. 207. *ſeqq*.

[2] *Confer. idem Cæſar*, *de* Bello Gallico *paſſim*.

vi, *loqui*. Vel hoc modo: *ardenter præ ſe ipſo alio tempore*, *&* *loco*.

Et ne ſingula perſequar vocabulorum genera relativa, quod foret inmenſum, cum viro erudititiſſimo concludam hoc modo: Adjuncta omnia corporis, & animi noſtri, quæ jungi poſſunt vocabulis *magis*, & *minus*, ut virtutes, *juſtitia*, *fortitudo*, *prudentia*: ut vitia, *inertia*, *malignitas*, *parvitas animi*: ut actiones, *motus*, *perceptio*, *deſiderium*: & hujuſmodi alia occaſionem dant, cur nominibus *relativis* adficiantur. Quin immo hujuſmodi nomina, quidquid nos de illis cogitemus, reapſe ſunt *relata*, & reſpiciendo ad aliud rebus ipſis accommodantur.

Caveat itaque lector, ne nomina *relativa* cum abſolutis miſceat, ut plerumque fit: atque relativum nomen non alio modo interpretetur, niſi reſpiciendo ad ea, ad quæ fertur.

C a p u t V.

De vocibus Abſtractis.

Reliqua ſunt vocabula *Abſtracta*, de quibus poſtremo loco differemus. Ea ſunt hujuſmodi, *humanitas*, quæ ab humanus ducitur, *juſtitia* a juſtus, *animalitas* ab animal, & his ſimilia.

Hæc vocabula excogitata fuere hoc nomine, ut facilius explicaremus modum, quo rem eſſe concipimus: ſeu ideas abſtractas noſtras commodius aperiremus. Verum hiſce vocabulis uſi ſunt homines, Poetæ præſertim, & Philoſophi, tam frequenter, immo interdum tam inperite; vel ut aliis placerent, vel ut perſuaderent iis, ſe reconditam eruditionem habere; ut egregie inpoſuerint univerſo generi humano. Adeo ut ineruditi iis adſueti prorſus ſibi perſuaſerint, exſtare res tales, quales illi fabulabantur. Exemplis hæc inluſtrabimus. 1. Cum-

1. Cum animadverterent homines, Niſum ſuaviſſima Euryali conſuetudine perfrui, illique fauſta & felicia precari; dixere, *Niſum amare Euryalum*: & illam adfectionem animi, qua alter in alterum ferebatur, vocarunt *amorem*. Cumque de illa benevolentia ſeorſum loquerentur, & illius proprietates mirabiles explorarent, tam multa de *amore* dixere, omnino ut excitarint alios, qui hujuſmodi adfectum putarent rem eſſe magnam & ſingularem. Hinc Poetæ, qui nihil niſi mirabile cogitant, quo facilius aliorum adtentionem rapiant ad ſe; *Amorem*, quaſi Deum mirabilia molientem, intulerunt. Hinc reliqui adfectus animi, *Juſtitia*, *Memoria*, *Fortitudo*, cetera, Deorum nomine inſignita fuerunt.

Primi fabulas hæc eſſe [1] certo ſciebant. Poſtea longo audiendi uſu ſibi perſuaſere populi, reapſe eſſe perſonas, quæ coli deberent. Quæ religio ſemel ac invaſit gentes, nullus tametſi oculatus auderet ei repugnare ſine capitis periculo. Et hoc modo deceptio propagata eſt.

2. Non ſecus ac inter noſtros, qui primi *angelos* tamquam juvenes alatos pinxerunt, non illi quidem putabant, ita eſſe. Tamen vix hodie ulli indocto perſuaſeris, non ineſſe angelis alas, & figuram humanam cum ſumma dignitate oris, & vocis.

3. Eadem ratione uſi ſunt Philoſophi. Diſputaturi e. g. de proprietatibus animi, & corporis Petri, ut rerum cauſſas reperirent; agnoverunt, per quam aptum eſſe uti aliquo vocabulo, quod omnia humana individua comprehenderet: nam quæ uni homini conveniebant,& alteri congruere neceſſe erat. Hinc nata eſt vox *natura humana*: quæ nihil aliud ſignificabat, niſi ideam quam habemus earum

 pro-

[1] *Cicero ridet honores Diis tributos hoc modo*: „ *Vide* „ *igitur, ne virtutibus hominum iſti honores habeantur, non* „ *inmortalitatibus*. De Natura Deor. L. III. n. 46.

proprietatum, in quibus homines ſunt ſimiles; & ab iis diſtinguuntur, qui homines non ſunt: reapſe nihil aliud habet pro objecto.

Explicaturi quænam cauſſa ſit, quare cum *vinum*, & *aqua*, & *æs* eadem materia conſtent, tamen aliud ſit *vinum*, aliud *aqua*, aliud *æs*; dixere cauſſam eſſe, quia materia diverſo modo formata eſt: & de hac *forma* ſic locuti ſunt, quaſi eſſet res, quæ exſtaret ſeorſum.

Præterea dixerunt, illud per quod Petrus eſt Petrus, id eſt hic homo non alius, eſſe *hæcceitatem* ſuam, ſeu *petreitatem*, ſeu *perſonalitatem*: & de hac ſunt locuti, perinde quaſi res eſſet, quæ exſiſteret. Præterea, cum vellent explicare, Deum habere ideas rerum, quas facit; ſeu nihil facere, quin cognoſcat, quid faciat; dixere, eſſe in mente divina *ideas æternas*, & exemplaria rerum omnium. Quæ omnia quadam ratione vere adſirmabantur. Hæc vetuſtiſſimi homines.

At qui poſt fuere Philoſophi [1] cum originem vocabulorum, & ſignificandi vim diligenter non explorarent, exiſtimarunt exſtare res tales, quales illæ voces declarabant: & vel calliditate, ut rem novam proferre viderentur, vel anticipatione quadam adfirmarunt, eſſe neſcio quam rem, quæ vocatur *natura humana*: aliam, quæ ſit *forma*: aliam, quæ ſit *perſona*: cetera. Nec id ſolum, ſed quidam dixerunt, eas eſſe ſubſtantias ſeparatas: quidam eſſe inmerſas in materiam. [2] Præterea non nulli hanc de *perſona ſeparata* doctrinam Catholicæ eccleſiæ placitis omnino eſſe conſentaneam

[1] *Chaldæi, Pythagorei, Platonici, Semiplatonici, & plerique Scholaſticorum.*

[2] *Confer. quæ ſupra diſputavimus. Conf. Plutarch. de Placit. Phil. L. 1. c. 10. & Ariſt. Phyſic. L. 1. c. 1. & 3.*

neam per ſummam inprudentiam adfirmarunt. [1] Quos in præſentia exagitare alienum eſſe videtur: alio loco pro merito faciemus.

Ergo cum vocabula *abſtracta* occurrunt, animadvertat lector, deſignare tantum ideas noſtras: & referendo ad ideas, quas habemus, explicari debere. Deinde cum ſenſum habuerit in tuto, non ſit nimium ſollicitus de vocum expoſitione, quæ plerumque vel inperitia, vel cavillatione ſcriptorum interpretationem non habent.

Laborant hoc vitio ſcriptores bene multi, præſertim Poetæ, & præter ceteros, qui vulgata lingua *mileſias* ſcribunt:

[1] *Conſtans eccleſiæ Catholicæ doctrina, in Epheſino concilio oppoſita Neſtorio: qui, quemadmodum duas naturas, ita duas perſonas, & duos Chriſtos in eodem Chriſto ponebat unione tantum morali: Deinde firmata in Calchedonenſi contra Eutychetem: qui, quemadmodum unam perſonam, ita unam tantum naturam in Chriſto admittebat: Poſtremo confirmata in Conſtantinopolitano* II.*, qui quatuor priora Concilia confirmavit, hæc eſt: ,, Confitemur unum eumdemque Chriſtum, ,, Filium, Dominum, Unigenitum, in duabus naturis inconfuſe, inmutabiliter, indiviſe, inſeparabiliter agnoſcendum: ,, nuſquam ſublata differentia naturarum propter unitionem; ,, magiſque ſalva proprietate utriuſque naturæ, & in unam ,, perſonam atque ſubſiſtentiam concurrente. Sunt verba concilii Calchedonenſis. At nuſquam dixere Patres,* Perſonalitatem humanam eſſe aliquid reale ab ipſa natura ſeparabile: *nec de hoc umquam locutus Neſtorius. Quidquid dicant ii, qui veneranda Eccleſiæ decreta obtorto collo ad Peripateticas ſententias conſtabiliendas trahere conantur. Conferatur Natalis Alexander, in* Hiſt. Eccl. V. Sæculi Art. 12. & 13. & Panoplia ibidem, Diſſert. 23. *Tournelly, de* Incarnat. Quæſt. 1. art. 3. concluſ. 4. ſol. 26. & Quæſt. 7. & 8. *Petavius, de* Incarnat. *L.* 1. *c.* 9.

bunt: qui verbis ſæpiſſime utuntur, quibus vel abſtracta ſolum, vel nulla ineſt ſignificandi vis. Deinde eorum plerique, qui *mileſio* ſermone narratiunculas ſcribunt: qui in hoc ſolum diſſimiles ſunt Poetis, quod verſiculos non faciunt. In hunc cenſum venit *Joannes Barclajus*: qui non modo vocibus vagis abundat, ſed tanta obſcuritate cogitata ſua involvit, ut ne ipſe quidem, ſi exſiſtat, de ſuis ſcriptis interrogatus, ea valeat explicare. Huic addo *Laurentium Gratianum*, & his ſimiles, qui dedita opera ſententias ſuas verborum vel inſolentia, vel obſcuritate occultant. Quos ſi contempſeris omnes, recte feceris.

In eodem numero ſunt Hiſtorici non nulli, ii præſertim, qui vel laudare, vel vituperare homines ſibi propoſuerunt. Quod Clercius quibuſdam Curtii, & Taciti locis luculenter confirmat. Quibus addere poſſet Florum, Paterculum, &, quod mirabilius, Livium, & Salluſtium; qui nec ipſi ab his vocabulis ſibi temperant. Accenſendi his ſunt Oratores: idque eadem de cauſſa, quia placere populo, non ideas ſuas accurate declarare curant.

Poſtremo philoſophi Scholaſtici: qui, quod de rebus prorſus incognitis & involutis diſputare amant, verbis utuntur, quæ vel incertam, vel nullam habent ſignificationem: eapropter nec aliquid commode explicant, nec intelligi poſſunt. A quo ſane vitio nec Carteſiani ipſi, aut Gaſſendiani philoſophi cavent interdum. Itaque ſi auctores hujuſmodi offendamus, aſtute eorum vocabula explanemus oportet.

ALOY-

ALOYSII ANTONII VERNEII

ARCHIDIACONI EBORENSIS

DE RE LOGICA

AD USUM

LUSITANORUM ADOLESCENTIUM

LIBER TERTIUS

IN QUO

DE JUDICIO, ET RATIOCINATIONE DISSERITUR.

PARS PRIMA

DE JUDICIO.

CAPUT I.

De natura Judicii.

POſtea quam mens noſtra ideis rerum omnium perfuſa eſt, iis utitur pro lubitu: atque alias cum aliis comparat, & intelligit, utrum conveniant, an ſecus: hoc vocamus *judicare*. Itaque judicium eſt, *perceptio relationis, quæ reperitur inter duas ideas*.

E. g. Habeam ideam *bovis*, & ideam *canis*: referam unam ad aliam, & intelligam, ideam bovis eſſe majorem, id

id eſt repræſentare aliquid majus, quam idea canis. Item habeam ideam meæ manus dexteræ, & ſiniſtræ: comparem eas inter ſe, & dignoſcam, ideam dexteræ eſſe æqualem ideæ ſiniſtræ. Cognitio qua animadverto, ideam bovis eſſe majorem idea canis, & ideas ambarum manuum eſſe æquales, vocantur *judicia*.

Sunt Philoſophi, qui ſibi perſuadent, cognoſcere ſe penitus, quid ſit judicium; & de eo plurima confidenter adfirmant. Cum tamen de re loquantur, quam numquam viderunt, & de qua planiorem ipſi, quam ceteri, intelligentiam non habent; audiendi non ſunt.

Philoſophi cordatiores profitentur ignorare ſe, quid ſint perceptiones mentis: & merito quidem. Nam cum nemo homo intelligat, qualis ſit natura rei ſpiritalis ſeu animi noſtri, & præſertim facultatis illius, quam Deus poſuit in animo, & quam mentem nominamus; conſequitur, percipi non poſſe, quales ſint ejuſdem mentis actiones ſeu cognitiones. Et niſi Deus nobis id manifeſtaverit in hac vita, perpetuo in ignoratione verſabimur.

Omnino id ſcimus clare & evidenter, mentem noſtram judicare: h. e. dum comparat ideam *Stellæ*, cum idea *Solis*, penitus percipere, hanc eſſe majorem illa; quod ipſum eſt adfirmare: vel non eſſe ambas æquales, quod eſt negare. Judicium vero non conſiſtit in idea *Solis*, aut *Stellæ*: ſed ponitur in nuda cognitione, quæ id percipit ſeu adfirmat: & eſt omnino indiviſibile. Nec enim intelligi poteſt, quid ſit dimidium aut tertia pars judicii. Sed hæc ad bene judicandum ſupervacanea ſunt.

Porro autem judicium cum verbis exprimitur, vocatur *enuntiatio*, vulgo *propoſitio*. Quare, ſi de judicio aliquid conſtituere cupimus, de propoſitionibus agendum eſſe videtur.

CA-

CAPUT II.

De judicio verbis expreſſo, ſeu de Propoſitionis natura.

Propoſitio eſt, *oratio adfirmans, vel negans aliquid de aliquo*: [1] Reſpondet enim judicio, quod vel duas ideas componit, vel disjungit. Itaque duas habet partes: ea, de qua aliquid adfirmatur, aut negatur, nominatur *ſubjectum*: quæ de illa adfirmatur, aut negatur, *prædicatum*. Vel prædicatum ſit primo, vel ſecundo loco, perinde eſt.

E. g. In his, *Deus eſt juſtus*: *Homo non eſt equus*: nomina *Deus*, & *Homo* ſunt ſubjectum: nomina *juſtus*, & *equus* ſunt prædicatum.

Eſt præterea *nexus*, ſeu verbum *eſt*, quo vis judicandi declaratur. Nam prima hoc adfirmat: *In idea Dei includitur idea juſtitiæ*. Altera, quia verbo additur negatio, hoc: *In idea hominis non includitur idea equi*.

Nulla excogitari poteſt propoſitio, quæ non aliquid ajat, aut neget: h. e. quæ non conſtet prædicato, ſubjecto, & verbo *eſt*, ſi ea diligenter expendatur.

E. g. In his adfirmationibus: *vivo*, *morior*; *Petrus amat*, includuntur hæ: *ego ſum vivens*. *Ego ſum moriens*. *Petrus eſt amans*.

Eodem modo ſe habent reliquæ propoſitiones. Nam Optativæ, ut *vivam*, *peream*, hunc ſenſum reddunt: *ego ſum cupiens, ut ego ſim vivens*. *Ego ſum cupiens, ut ego ſim periens*. Imperativæ, ut *ama*, *amato*, exponuntur hoc modo: *ego ſum cupiens, vel jubens, ut tu ſis amans*. Interrogativæ, ut *amem*? hoc modo: *ego ſum cupiens ſcire, ſi tu es amans*. Conſimili modo explicabis Exclamativas, Potentiales, Præcativas, cetera.

 Jam

[1] *Ariſtotel.* Analyt. Prior. L. 1. c. 1.

Jam vero in propoſitione plurima conſiderare poſſumus. Primum, quot partibus conſtet. Deinde, quo pacto hæ partes coaleſcant, aut disjungantur. Tertio loco, plura, an pauciora objecta comprehendat. Id Logici explicant hoc modo: conſiderari debere *materiam*, *formam*, *quantitatem* propoſitionis: in quibus ſunt quædam non contemnenda, quæ nos breviter percurremus.

CAPUT III.

De materia Propoſitionis.

JAm prædicatum, & ſubjectum propoſitionis, quæ, vocantur *extrema* ſeu *termini*, plurimis modis inter ſe vinciri poſſunt: ex quibus totidem propoſitiones naſcuntur.

Vel enim prædicatum ita cum ſubjecto convenit, ut numquam ab illo ſeparari poſſit, & dicitur propoſitio *neceſſaria*: ut *Homo eſt vivens*. Vel poſſunt aliquando non convenire, & vocatur *contingens*; ut *Equus ambulat*. Vel demum prædicatum numquam poteſt convenire ſubjecto, & appellatur *impoſſibilis*: ut *Petrus eſt canis*.

Propoſitiones negativæ veræ referuntur ad *neceſſariam*, aut *contingentem*: nullum tertium. Vel enim unum nullo modo poteſt convenire alteri, ut *Homo non eſt equus*; & eſt *neceſſaria*. Vel poſſunt unum & aliud convenire, ut *Joannes non eſt bonus*; & eſt *contingens*.

Hæ propoſitiones vocantur *abſolutæ*, ſi ſimpliciter adfirment, aut negent, hoc modo: *Homo eſt animans*. *Alexander Magnus fuit Rex*. Quod ſi exprimant modum, quo prædicatum cum ſubjecto conſentit, vocantur *modales*: ut *Homo neceſſario eſt animans*. *Alexander contingenter fuit Rex*.

Sunt tamen non nullæ, quæ ſimplices eſſe videntur, re vera ſunt modales. Hæ autem ad *neceſſariam*, vel *contingentem* reducuntur. e. g. *Egregium eſt*, *a laudato viro lau-*

laudari. Honeſtum eſt, incumbere in litteras. Quæ explicari poſſunt hoc modo: *Neceſſario laudabile eſt, laudari a laudato viro. Neceſſario honeſtum eſt, incumbere in litteras.*

De Simplici, & Compoſita.

Simplex propoſitio eſt, quæ uno tantum prædicato, ac ſubjecto conſtat: ut *Angelus eſt inmortalis*. Compoſita ſeu complexa eſt, cujus prædicatum, vel ſubjectum ex aliis præſidio quarumdam particularum componitur: ut *Petrus, & Paullus ſunt homines. Deus eſt juſtus, & Miſericors.*

Hæ particulæ plures eſſe poſſunt, tamen ad ſex claſſes revocantur, ex quibus propoſitiones ipſæ nomina habent. Singularum exempla ſubjiciemus.

1. *Copulativa* propoſitio eſt, in qua plures res vel ex parte ſubjecti, vel prædicati particula aliqua copulantur. Particulæ vero hujuſmodi ſunt: *&, que, ac, atque, etiam, quoque, cum, tum, necnon, nec, neque.*

E. g. *Mens, ratio, & conſilium in ſenibus eſt*: quæ hoc valet: *Mens eſt in ſenibus: & ratio eſt in ſenibus: & conſilium eſt in ſenibus.* Aliquando conjunctio negativa eſt expreſſa: ut *Nec tibi diva Parens, generis nec Dardanus auctor, perfide.* Aliquando vero eſt occulta: ut *Nemo meorum recordatur mei*: hoc eſt, *Nec hic, nec ille, nec quiſpiam meorum recordatur mei.*

2. *Disjunctiva* propoſitio eſt, in qua duæ propoſitiones his particulis conjunguntur, *aut, vel, ſeu, ſive.* e. g. *Aut ediſces Philoſophiam, aut cedam te fuſtibus.*

3. *Condicionalis*, quæ etiam vocatur *hypothetica*, eſt, in qua prædicatum tribuitur ſubjecto aliqua lege ſeu condicione, quæ exprimitur particulis *ſi, ſin, ſiquidem, modo, ut, niſi, dum.* e. g. *Si homo nulla gravi cauſſa occidet alium, capite plectetur.*

4. *Cauſſalis* eſt, quæ cauſſam præfert, cur prædicatum ſub-

ſubjecto tribuatur: quod effertur talibus particulis, *uti, quia, quoniam, ideo, iccirco, eo quod, etenim, ſiquidem*.

E. g. *Sol factus eſt, ut mundum luce ſua perfunderet*: *vel quia mundum ſua luce neceſſe erat inluminare*. Hic cauſſalis eſt expreſſa: in hac vero involuta: *Non ignara mali miſeris ſuccurrere diſco*: quæ explicatur hoc modo: *Quia non ſum ignara mali, diſco ſuccurrere miſeris*.

Ad hanc claſſem revocantur *reduplicativæ*, quæ exprimuntur hiſce verbis, *qua, quatenus, ut*. Nam idem eſt, *Homo ut homo obnoxius eſt multis miſeriis*, ac dicere, *Homo quia eſt homo*.

5. *Relativa* eſt, quæ aliquam comparationem continet, & exprimitur talibus particulis, *ubi, ante, ibi, prius, poſt*: e. g. *Ubi enim ſunt duo, vel tres congregati in nomine meo, ibi ſum in medio eorum* [1]

6. *Diſcretiva* eſt, in qua propoſitiones ſimplices particulis *adverſativis* junguntur.

E. g. *Vides tu quidem, ſed non comedes de ea*: clara eſt adverſatio. *Video meliora proboque, deteriora ſequor*: hic eſt occulta: quæ exponitur hoc modo: *Video meliora, ſed ſequor deteriora*.

Jam vero propoſitiones vel ſunt compoſitæ *ratione materiæ*, vel *ratione formæ*. Ratione materiæ ſunt illæ, de quibus ſupra. Ratione formæ ſunt illæ, quarum una pars eſt objectum alterius: ut *Cupio, P. C. me eſſe clementem*. Ad quam claſſem referuntur etiam modales.

De Exponibili.

Atque hucuſque de illis, quæ ſine ulla dubitatione compoſitæ ſunt. Quædam tamen ſunt propoſitiones, quarum compoſitio non illico animo occurrit; ſed poſtea quam, quid

[1] *Matt. C. XVIII. 20.*

quid ſignificent, exponimus, fit manifeſta: iccirco vocantur *exponibiles*. Videntur adfirmativæ, quamvis plerumque ſint negativæ. Exempla ſubjiciam.

1. *Excluſiva* eſt, in qua prædicatum de ſolo ſubjecto adfirmatur, aut contra: idque vi harum particularum, *tantumodo, ſolum, dumtaxat, unice*.

E. g. *Solus Deus inmortalis adorandus eſt*. Quæ exponitur hoc modo: *Deus adorandus eſt, & is nimirum qui eſt inmortalis*. Ad hanc claſſem pertinet Exceptiva: ut, *Homo eſt rationalis excepto corpore*: quæ idem enuntiat, ſed alio modo.

2. *Comparativa* eſt, in qua prædicatum adfirmatur de ſubjecto cum relatione ad aliud: quæ relatio exprimitur vel nominibus comparativis, vel particulis *quam, quanto, magis, tanto*.

E. g. *Sertorius fuit peritior belli, quam Pompejus. Lucanus eſt inferior in Poeſi Virgilio*. In his includuntur duæ hoc modo: *Pompejus fuit bellicæ artis peritus, at non æque peritus ac Sertorius. Lucanus eſt bonus Poeta, at non æque bonus ac Virgilius*. Poſſunt tamen includi plures quam duæ: e. g. *Quanto majores ſumus, tanto nos ſubmiſſius geremus*. Quæ explicatur hoc modo: *Majores ſimus aliis, & hac de cauſſa curare debemus, ne illi nos ſuperent omni varietate virtutum, & rurſum ſimus inferiores iis*.

Occurrunt interdum propoſitiones, in quibus, ut recte monet vir doctus, id, de quo adfirmatur eſſe *melius*, non dicitur abſolute *bonum*, ſed explicatur diverſo modo.

E. g. *Melior eſt honeſta paupertas, male partis divitiis*. Hæc propoſitio non poteſt explicari tali modo: *Divitiæ male partæ bonæ ſunt; melior tamen eſt paupertas honeſta*: ſed hoc modo: *Honeſta paupertas non eſt vituperanda; verum divitiæ male partæ vituperandæ ſunt*. Id plerumque uſuvenit, quando per tropum comparativum vocabulum uſurpamus. Qui enim proprie loqui vellet, deberet in his, & ſimilibus

milibus non uti comparativo, ſed poſitivo, vel periphraſi. Quod memoria teneamus oportet, ne inepte interpretemur auctores, ſcripturam Sacram præſertim, cujus in libris Salomonis, & Siracidis, frequenter tales propoſitiones ſe offerunt.

3. *Inceptiva* eſt, in qua prædicatum ita ſubjecto convenit, ut antea convenire illi non poſſet.

E. g. *Luſitana hiſtoria Joanne V. regnante accuratius ſcribi cœpit*. Hæc complectitur duas propoſitiones hoc modo: *Hiſtoria Luſitana ante Joannem V. tenebris obvoluta erat: ſed eo imperante in bono lumine collocata eſt*.

4. *Deſitiva* e diverſo ſe habet: ut *Maurorum imperium in Luſitania ab clade per Alphonſum I. accepta, labefactari cœpit*. In hac propoſitione continentur hæ duæ: *Imperium Maurorum in Luſitania ante Alphonſum regem florebat: ſed poſtea quam illos Rex ſtrenuus profligavit, deſiit obtinere*. Reapſe tamen propoſitio *Deſitiva* eſt etiam *Inceptiva*, reſpiciendo ad diverſa.

5. *Continuativa* eſt, in qua prædicatum non ſolum ante, ſed etiam in præſentia convenit ſubjecto.

E. g. *Joannes III. is fuit, qui Luſitanorum rem florentem ſervavit*. Hæc propoſitio adfirmat tria: 1. ante Joannem rem noſtram floruiſſe. 2. ſub Joanne pari gradu ſtetiſſe. 3. poſt Joannem cladem ſubiiſſe. Omnis igitur propoſitio, in qua aliquid, præter id, quod exprimitur, continetur; eſt compoſita: & ut de ea judicemus, non illud tantum, quod præfert, ſed quod involvit, eſt perpendendum.

De Incidente.

Propoſitiones autem complexæ ſecundum materiam, interdum continent alias propoſitiones, quæ *incidentes* appellantur.

E. g. *Joannes V. qui fuit ditiſſimus omnium regum Luſitano-*

tanorum, multa magnifica fieri curavit. Continetur in ſubjecto hæc propoſitio: *Qui fuit ditiſſimus noſtrorum Regum*. Hoc tamen intereſt. *Incidens* exprimit judicium, quod feceram, & in præſentia ſuppono, cum aliud adfirmo. *Complexa* vero exprimit judicium, quod nunc facio, & eſt adfirmationis ſcopus.

Quo vero plures fuerint incidentes, eo magis complexa erit propoſitio.

Exemplum ſit illud Ciceronis exordium pro Milone: *Etſi vereor, Judices, ne turpe ſit pro fortiſſimo viro dicere incipientem timere; minimeque deceat, cum Titus Annius Milo ipſe magis de reipublicæ ſalute, quam de ſua perturbetur; me ad ejus cauſſam parem animi magnitudinem adferre non poſſe; tamen hæc novi judicii nova forma terret oculos: qui quocumque inciderunt, veterem conſuetudinem fori, & priſtinum morem judiciorum requirunt*. Hæc propoſitio continet plures incidentes in ſubjecto, ante verbum *terret*. Propoſitum enim eſt dicere, *dandam ſibi eſſe veniam, quod terreretur armatorum corona*.

Plura hujuſmodi exempla invenietis in Orationibus præſertim Ciceronis, & in Poetis. [1] Legatis ſeptemdecim primos verſus poematis Epici Ludovici Camoenſii, vulgo *Luſiada*, & ſciatis, eſſe unam propoſitionem complexam ex plurimis incidentibus. Immo vix in ſermone noſtro, præſertim cum aliquanto ornatius loquimur, niſi complexis propoſitionibus, quæ plurimis conſtant incidentibus, utimur.

Hæ vero incidentes non ſolum in ſubjecto, ſed etiam in prædicato ſe offerunt: ut *Cicero amiciſſimus fuit Lucretio, qui*

---

[1] *Lucretius ille elegantiſſimus, initio poematis* de Rerum Natura, *Almam Venerem invocans, texit propoſitionem conſtantem plurimis incidentibus, quæ tam longa eſt, ut* 34. *verſus complectatur*.

qui erat elegantiſſimus Poetarum. Aliquando vero utroque loco: ut *Hannibal, qui fuit fortiſſimus Carthaginienſium, vicit Romanos, qui erant fortiſſimi omnium populorum*.

Sunt propoſitiones quæ videntur non habere incidentes, & tamen habent. e. g. *Recentiores Phyſiologi oſtendunt, aerem eſſe gravem*. Hæc propoſitio duplicem intellectum habet. Nam ſi facit hunc ſenſum: *Aer, uti Philoſophi recentiores oſtendunt, eſt corpus grave*: tunc illud, *recentiores Philoſophi oſtendunt*, eſt incidens membrum. Quod ſi erat mihi in animo tantum referre, quid ſcripſerint Philoſophi *de aere*; hoc caſu propoſitio non habebit incidentem.

Quamobrem quotieſcumque ſe offert propoſitio valde complexa, diligenter ſeparemus incidentes, ne decipiamur in judicando. Quod ſi non liquido conſtet, qualis nam ſit incidens propoſitio; inveſtigemus accurate mentem proferentis, & finem, quem ſibi poſuit. Sic facile dignoſcemus, quid ille, qui profert, unica illa propoſitione havet adfirmare.

Caput IIII.

De Propoſitionis forma.

IN omni propoſitione vel duo extrema conjungimus, quod eſt *adfirmare*: vel divellimus, quod eſt *negare*. Hæc autem adfirmatio, vel negatio vocatur Logicis *forma* propoſitionis.

Proprium adfirmationis eſt, conjungere extrema ſecundum ampliſſimam ſignificationem, quam ſubjectum habet: non ſecundum eam, quam habet prædicatum.

E. g. Cum dico, *Omnis homo eſt animal*: hæc propoſitio ex communi uſu loquendi non ſignificat: *Omnis homo eſt omne genus animalis*: ſed hoc tantum: *Omnis homo eſt aliquod genus animalis*. Id Logici explicant hoc modo: *Adfirmatio diſtribuit ſubjectum, non prædicatum*. Ne-

Negatio vero divellit omne prædicatum ab omni ſubjecto. Cum dico, *Nullus homo eſt lapis*: hoc dico: *Nec hic, nec ille, nec alius homo eſt ullum genus lapidis*. Iccirco Logici dicunt, *Negationem diſtribuere prædicatum, & ſubjectum*.

Interdum vero occurrunt propoſitiones, quæ videntur negativæ, reapſe ſunt adfirmativæ: quia negatio non adficit verbum, ſed prædicatum, vel ſubjectum: ut *Non meditate ſcribens fallitur plerumque*. *Equus eſt non homo*. Senſus primæ eſt: *Ille, qui ſcribit res non meditatas, fallitur plerumque*. Senſus ſecundæ eſt: *Equus eſt res aliqua, quæ non eſt homo*.

E diverſo ſunt propoſitiones, quæ videntur adfirmativæ, reapſe vero negant. Id tiro facilius intelliget ſi expenderit, qualis ſit mens proferentis: non enim ex verborum ordine, & ſono, qui fallit interdum, ſed ex fine proferentis judicanda hæc ſunt. Clarius id cognoſcitur in ſyllogiſmis, quam in propoſitionibus ſeorſum ſumtis. Exemplo ſit ille ſyllogiſmus pervulgatus:

Omnis bonus paſtor paratus eſt animam ponere pro ovibus ſuis.
Hoc ſæculo pauci ſunt paſtores, qui parati ſint animas ponere pro ovibus ſuis.
Igitur, hoc ſæculo pauci ſunt boni paſtores.

Secunda, & tertia propoſitio hujus ſyllogiſmi videntur adfirmativæ, tamen ſunt negativæ, & faciunt hunc ſenſum: *Plurimi hoc ſæculo paſtores non ſunt parati animam ponere pro ovibus ſuis.* Ex quo ita colligimus: *Plurimi hoc ſæculo paſtores non ſunt paſtores boni*. Hæc diligenter animadvertenda ſunt, præſertim cum ſyllogiſmos expendimus, ne per errorem judicemus, peccare eos in leges communes, cum tamen non peccent.

CA-

Caput V.

De Propoſitionis quantitate .

QUando prædicatum pluribus, aut paucioribus ſubjectis convenit, vel repugnat, hæc vocatur *quantitas* propoſitionis . Id plerumque ex ampliori , aut ſtrictiori ſubjecti ſignificatione proficiſcitur .

Itaque cum ſubjectum pro omnibus individuis accipitur , pro quibus accipi poteſt , vocatur propoſitio *univerſalis*: ut *Omnis homo eſt vivens*. Sin autem unum individuum ſignificet , quin ullum certum deſignet , vocatur *particularis* : ut *Aliquis homo eſt vivens* . Quod ſi aliquod individuum peculiari appellatione deſignetur , nominatur *ſingularis* : ut *Joannes eſt vivens*. Poſtremo ſi nullum nomen addatur , quod vel extendat , vel reſtringat ſignificatum ſubjecti nominis , vocatur *indefinita* : ut *Homo eſt vivens* . *Homo eſt albus* .

Harum duæ ultimæ claſſes reducuntur ad priores . Nam *Joannes* nihil amplius ſignificare poteſt , quam *hunc Joannem* . Eapropter ſingularis propoſitio habetur aliquando pro univerſali .

Indefinita autem ſi eſt neceſſaria , ut *Homo eſt animal* , cenſetur univerſalis . Quia *eſſe animal* neceſſario convenit omni homini . Si vero eſt contingens , ut *Homo eſt albus* , habetur pro particulari . Non enim omnes homines ſunt albi .

Quando prædicatum ita convenit omnibus , ut nullus excipi queat , vocatur univerſalis *metaphyſice*: ut *Omnis homo eſt animal* . Si vero ita convenit , ut poſſit alicui interdum non convenire, eſt univerſalis *moraliter*: ut *Aethiopes ſunt libidinoſi* . *Græca fides non eſt firma* . Quamvis enim ſi utriuſque gentis vivendi ritum conſideramus , plerique omnes

mnes his flagitiis inquinati ſint; aliquando tamen excipiuntur non nulli.

Plurimum tamen intereſt Philoſophi, ex particularibus propoſitionibus univerſales deducere, quibus noſtrarum cognitionum fines prorogentur. Id ut faciamus, conſideremus oportet, quonam pacto prædicatum particularis cum ſubjecto conſentit: eamque explicationem addamus, quæ prædicatum ad omnia ſubjecta trahat.

E. g. In hac propoſitione: *Quidam homo eſt Philoſophus*: ſi inveſtigamus, cur prædicatum ſubjecto conſentiat, reperiemus cauſſam eſſe, propterea quia aliqui homines facultate gaudent rerum cauſſas perſpicue intelligendi, & inde per ratiocinationem conſecutiones deducendi. Itaque faciam univerſalem hoc modo: *Omnis homo, qui facultatem habet rerum cauſſas inveſtigandi, & ſua pronuntiata demonſtrandi, eſt Philoſophus*.

Hac ratione & cognitiones mentis noſtræ mirandum in modum augentur, & graviores diſciplinæ ad ſummum faſtigium provehuntur: nam quod ſubjecto univerſali tribuitur, ſingulis in eo contentis tribui poteſt. Quod ipſum eſt dilatare fines noſtræ inveſtigationis. [1]

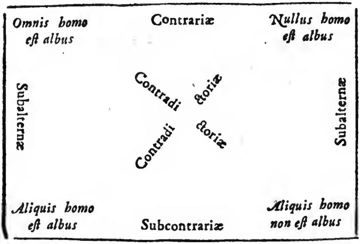
COROLLARIUM.

Hinc omnes propoſitiones ad quatuor claſſes referuntur: quod exprimunt Philoſophi quatuor litteris. A *adfirmativam*, E *negativam* univerſales: I *adfirmativam*, O *negativam* particulares ſignificant.

[1] *Baum. l. c. §. 216.*

De Oppoſitione.

Oppoſitio propoſitionum eſt, *Comparatio duarum propoſitionum, quæ idem prædicatum, & ſubjectum habent, mutata tantum forma, vel quantitate, vel utraque.* Jam ſi propoſitiones hoc modo comparamus, apertum eſt, quadrifariam inter ſe opponi. Quarum differentiam exhibet hæc figura, quæ diligenter eſt conſideranda.

Corollaria

I. Hinc ſi vera eſt propoſitio univerſalis, vera etiam erit ſubalterna particularis: non contra.

II. Hinc ſi falſa eſt particularis, falſa etiam erit univerſalis: non vero contra.

III. Hinc Subalternæ poſſunt eſſe ſimul veræ: *Omnis homo eſt animal: Aliquis homo eſt animal*: & ſimul falſæ: *Nullus*

lus homo eſt animal: *Aliquis homo non eſt animal*. Quare non ſunt ſtricte oppoſitæ.

IIII. Hinc Contradictoriarum altera neceſſario erit vera, altera falſa.

Quia quod adfirmatur in una eodem ſenſu negatur in alia. Idem autem non poteſt ſimul eſſe, & non eſſe. Ideo ſunt vere oppoſitæ.]1]

V. Hinc Contrariæ ſimul falſæ eſſe poſſunt: ſimul veræ non poſſunt.

Poſſunt eſſe ſimul falſæ, ſi ſunt contingentes. Simul veræ non poſſunt eſſe, quia tunc [per 1.] ſimul veræ eſſent Subalternæ earum: &, quod inde fit conſequens, Contradictoriæ ſimul veræ eſſent.

VI. Hinc Subcontrariæ poſſunt eſſe ſimul veræ: non tamen ſimul falſæ.

Nam verum eſt, *aliquem hominem eſſe album*, nempe Europæum: verum etiam eſt, *aliquem hominem non eſſe album*, nimirum Aethiopem. E diverſo ſi falſum eſt, *aliquem hominem eſſe lapidem*; fit conſequens nullum remanere ſubjectum, de quo verum ſit dicere, *eſſe lapidem*. Unde vera erit Subcontraria alia, *aliquis homo non eſt lapis*. Hæ propoſitiones, quia non habent idem ſubjectum, reapſe non ſunt oppoſitæ.

---

[1] *Negarunt hanc veritatem veteres quidam, ut Heraclitus, Anaxagoras, Protagoras, Empedocles, Cratylus, & etiam Sceptici. Illi adfirmabant*, contradictoria poſſe eſſe ſimul vera, *propterea quod negabant falſitatem, & exiſtimabant, quidquid unicuique videtur verum, ita eſſe. Hi vero contendebant*, contradictoria poſſe eſſe ſimul falſa, *quia tollebant omnem veritatem. Vide quæ diſputabimus L. IIII. p. 1. c. 1. 2. 4.*

Scholion

Hæ regulæ, ſi recte intelligantur, omnino ſunt accommodatæ ad inveſtigandam veritatem. Nam ſi cognoſco aliquam propoſitionem eſſe falſam, harum regularum ope, quid verum ſit, colligo. Et qui ad eas animum non advertunt, fieri non poteſt ut vel diſputando, vel ſcribendo in λογομαχίαν logomachiam *non incidant, propterea quod in terminis contradictoriis non verſantur.*

De Converſione.

Evenit aliquando, cum diſputamus, ut propoſitiones perturbate efferamus: id eſt, quod erat primum ſecundo loco ponatur: idque vel per inprudentiam noſtram, vel cavillationem collocutoris. Vocatur hæc *converſio.* Quo vero id ita fiat, ut ſemper eumdem ſenſum præferant, hæc ſervanda ſunt.

1. Univerſalis negativa, & particularis adfirmativa ſi convertantur, ſervetur eadem quantitas hoc modo: *Nullus homo eſt lapis: Nullus lapis eſt homo. Aliquis homo eſt vivens: Aliquod vivens eſt homo.* Hæc converſio dicitur *ſimplex.*

2. Univerſalis adfirmativa ſi convertatur, mutari debet quantitas univerſalis in particularem: ut *Omnis homo eſt animal: Aliquod animal eſt homo.* Secus non præfert eumdem ſenſum. [1] Hæc vocatur *per accidens.* Eodem modo converti poteſt univerſalis negativa: ut *Nullus homo eſt lapis: Aliquis lapis non eſt homo.*

3. Particularis negativa non poteſt alio modo converti niſi termini finiti fiant indefiniti adhibita *non*: quod vocatur *per*

[1] *Ex dictis hoc Libro c. 4.*

per contrapoſitionem: ut *Aliquis homo non eſt juſtus*: *Aliquod non juſtum eſt non homo*. Item univerſalis adfirmativa: *Omnis homo eſt animal*: *Omne non animal eſt non homo*: quaſi dicas, *Omne illud, quod non eſt animal, etiam non eſt homo*, quod eſt verum.

Hæc autem convertendi ratio eſt prorſus inutilis. Quod ſi talis propoſitio occurrat, reducatur ea ad terminos finitos, quo facilius, quid ſignificet, intelligatur. Hæ regulæ duobus verſiculis continentur.

E I ſimpliciter convertitur: *E. A. per accid*:
A O per contra: *Sic fit converſio tota*.

De Aequipollentibus.

Poſſunt tamen duæ propoſitiones reapſe oppoſitæ revocari ad eumdem ſenſum, ope particulæ *non*; quo caſu vocantur Logicis *Aequipollentes*. Id ut faciant, plurima ipſi præſcribunt, & doctrinam non inutilem verſiculis & regulis multis obſcurant. Hæc tamen accurata vocabulorum explicatione multo facilius & melius, quam legibus, reducuntur: atque ex communi uſu loquendi ſine ullis præceptis intelligitur, quando particula *non* mutet ſenſum. Regula autem eſt:

Præ contradic: *poſt* contra: *præ poſtque* ſubalter.

Quæ hoc ſignificat: Negatio *in contradictoriis* præponitur ſubjecto, ut fiant æquipollentes: *in contrariis* poſt ſubjectum: *in ſubalternis* ante, & poſt ſubjectum.

CAPUT VI.

De quibuſdam Propoſitionibus, quæ in uſu ſunt apud Philoſophos.

SUnt aliæ propoſitiones, quæ ad ſuperiores revocantur; tamen quia ſuis nominibus diſtinguuntur, & præcipui uſus in gravioribus diſciplinis ſunt, debent percenſeri.

I.

Propoſitio, quæ naturam rei diſtincte & complexim explicat, vocatur *definitio* rei, ſeu *realis*. Hæc quomodo intelligenda ſunt, ex iis, quæ de notitia diſtincta & completa diximus, [1] palam eſt.

COROLLARIA

I. Hinc *debet percenſere notas omnes, quæ rem definitam ab aliis omni tempore, & loco ſecernunt*: ſi non omnes enumerat, non eſt definitio, ſed *deſcriptio*.

E. g. Si dico, *horologium eſſe machinationem, quæ vel ſtilo, vel percuſſione oſtendit, quota ſit hora diei*, hæc eſt *definitio* horologii: quia in omni loco diſtinguit horologium. Si vero dico, *eſſe fabricationem rotundam, quæ pendet ex catena prope lectum*; hæc propoſitio, tametſi clara, eſt *deſcriptio* horologii: quia ſolum numerat adtributa, quæ aliquando illi non conveniunt, vel aliis poſſunt convenire. Nam ſi horologium non prope lectum penderet, ſed ſuper menſam eſſet; aut ſi loco horologii globus alius e catenula penderet; non intelligeres, quid ego peterem. Quæ nota eſt communis

[1] *L. II. p.* 1. *c.* 12.

munis cum multis, vocatur *genus*, ut *machinatio*: quæ peculiaris illius rei eſt, vocatur *differentia*, ut reliquæ.

II. Hinc *nec terminis latioris, nec anguſtioris ſignificationis conſtare debet, quam definitum*: nam utroque caſu non ſecernit rem definitam ab aliis.

E. g. Male definio equum hoc modo: *ens quod ambulat*: quia latius patet definito. Item male definio hominem tali modo: *animal eruditum*: quia id non convenit omnibus hominibus. Quare definitio debet ſtricte rei definitæ congruere, ut altera de altera veriſſime poſſit adfirmari: quod Logici vocant, *reciprocari cum definito*.

III. Hinc *clarior eſſe debet re definita*. Aliter nec exponet naturam rei, nec eam diſtinguet a reliquis.

Peccant in hanc legem Philoſophi multiplici nomine. 1. Cum explicant rem verbis homonymis: ut Peripatetici, qui definiunt *infinitum* hoc modo: *quod fines non habet*. Nam id ipſum intelligimus, audita voce *infinitum*. Veruntamen definitione *identica* interdum commode utimur, ſi vocabula aliqua antea explicavimus.

2. Cum verbis valde obſcuris rem definiunt: ut iidem Peripatetici, qui *animam* hoc modo definiunt: *actus primus corporis naturalis organici potentia vitam habentis*: & his ſimiles finitiones. Etenim his auditis, incertior ſum de natura *animæ*, quam ante.

3. Cum vocabulis negativis rem finiunt: ut cum ipſi dicunt: *materia eſt id, quod neque eſt quid, neque quantum, neque quale, neque quidquam eorum quibus ens denominatur*. Hæc enim explicatio lectorem non efficit doctiorem: nemo enim, qui non omnino deliret, ea audita adfirmaverit, intelligere ſe, quid ſit *materia*. Idem peccabo ſi dixero: *homo eſt illud, quod non eſt equus*: nam præter equum plura ſunt entia, quæ de homine adfirmari non poſſunt.

Tamen quia per obſcuritatem humani ingenii rerum proprietates non adſequimur omnes; ſi res ſunt ſtricte op-

poſitæ hoc eſt contradiſtoriæ, tolerari poteſt hujuſmodi definitio. Quare non inepte dico: ens compoſitum eſt, *quod partes non babet*: ſimplex eſt, *quod habet partes*.

4. Cum terminis obſcuris, aut translatis utuntur, præter communem ſignificationem. Nam talia vocabula impedimento ſunt, ne aperiamus naturam rei definitæ. Quod ſi antea hæc forent explicata, definitio inprobanda non eſſet.

Corollaria

I. Hinc eæ res definiri poſſunt, quarum habemus ideas ex pluribus ſimplicibus compoſitas: ut ſunt *ſpecies*, nam *individua* deſcribuntur tantum.

II. Hinc ideæ ſimplices definiri non poſſunt: quia nulla ibi enumeratio rerum. [1] Veruntamen hæ definitiones, ſi proprietates rei non enumerant omnes, non ſunt definitiones *reales*, ſed *nominales*.

II.

Propoſitio quæ explicat, qualem ideam nomini, quo utor, adfigo, vocatur *definitio nominis*.

E. g. Cum dico: *Triangulum eſt, figura tribus lineis definita*. *Horologium eſt, fabricatio quæ ſtilo horas diei indicat*: definio nomen: hoc eſt, aperio quid illis nominibus ſignificem. Pleræque definitiones, quæ in ſcholis traduntur, ſunt tantum definitiones *nominales*, etiamſi videantur *reales*: quia res ipſas penitus non pernoſcimus.

Quoniam vero eidem nomini *triangulum*, & *horologium* poſſum adjungere diverſam ideam, conſequitur, nominum definitiones pendere ab hominum arbitrio: nec aliquem jure reprehendi, quod nomina arbitratu ſuo definiat, modo

[1] *Confer. quæ diximus de Ideis*.

modo vocabula eadem ſignificatione ſumat perpetuo. Nam & ii, qui vocantur Mathematici, nomina pro lubitu definiunt: & Philoſophi recentiores, immo ipſemet Wolfius, vir accuratiſſimus, novas aliquas definitiones nominum proponit. Cenſultius tamen fuerit, definitionibus receptis uti, ſi modo nihil incommodi præferant, ne obſcuri lectoribus ſimus.

Duo hic curemus oportet. 1. *Ut nomina, quæ in controverſiam veniunt* [omnia definire, quæ ſunt perſpicua, nullo modo eſſet neceſſarium] *accurate definiamus, ne ex ambiguo diſputemus*. Peccant hoc peccatum Peripatetici, qui, quod vocabula non definiant, ad convicia atque pugnos uſque altercantur inter ſe: tametſi eadem ipſi diſputantes enuntient aliis & aliis verbis.

2. *Ne cum nomina definimus, putemus, nos rem ipſam definire*. In hanc regulam iidem ſæpiſſime peccant: cum enim nuda vocabula arbitratu ſuo definiant, perſuadent ſibi, ſe naturas rerum penitus cognoſcere & finire.

E. g. Interroges eos, quid ſit *arbor*: ajunt, *eſſe vivens inſenſitivum*. Quid ſit *flumen*: reponunt, *eſſe exbalationem in nube accenſam, quæ tendit deorſum*. Verum hæ explicationes tantum declarant, quæ res iis nominibus ſignificentur: at rerum naturas non aperiunt: niſi prius cognoſcam, quid ſit *vivens*, *inſenſitivum*, *exbalatio*, *nubes*, *accenſio*, cetera.

III.

Propoſitio, quæ reſolvit totum in partes, quo facilius, quid contineat, intelligatur, vocatur *diviſio*. Id quod reſolvitur, aut ſecatur, vocatur *diviſum*: partes, in quas dividitur, *membra dividentia*.

Alia eſt diviſio *Phyſica*, ut cum dividimus lignum in partes. Alia *Logica*, ut cum mente divido Logicam in *practicam* & *ſpeculatricem*: Subſtantiam in *corpus*, & *ſpiritum*. Hæ partes vocantur *inferiora*. I. Hinc

I. Hinc *diviſum nec plus, nec minus debet habere, quam membra dividentia ſimul*.

Vitioſe igitur dividunt Ariſtotelici *ens* in decem *categorias*: quia plures conſtitui poſſunt. Vitioſe etiam divido *canem* hoc modo, in *terreſtrem, marinum, ſidereum*: quia duæ ultimæ partes non ſunt canis, niſi voce tenus.

II. Hinc *nullum membrum contineat aliud, nec de eo adfirmetur*.

Quare numerus non recte dividitur in *inparem*, & *parem*, & *binarium*: nam *binarius* continetur in *pari*. Recte vero in *inparem*, & *parem*: nullum tertium. Quod ſi unum in alio continetur, tamen alterum de altero adfirmari non poteſt, recta eſt diviſio. Quo nomine recte dividunt Geometræ extenſionem in *lineam*, *ſuperficiem*, *ſolidum*:

III. Hinc *membra non ſint aut prorſus diſparia, aut valde minuta*.

Et recte quidem: nam utroque caſu maximam confuſionem exſiſtere neceſſe eſt. e. g. Si de Europa diſputans, eam ſecarem in Italiam, & reliquam Europam; inepta eſſet diviſio. Nam de reliquis regnis diſſerens, cum ad Italiam venirem, vix tenerem memoria, eſſe alterum membrum diviſionis. Deinde ſi rem infinite divido, fatigatur & obruitur mens multitudine membrorum: & iterum exſiſtit confuſio, quam vitare cupiebamus.

Logicus itaque pro ſua ſapientia rem ita dividat, ut clarior inde rei cognitio habeatur, quo facilius & accuratius eam definiat, & in bono lumine collocet. Atque illud caveat ſtudioſe, quod ſupra de definitione monuimus, ne, cum dividit ſignificationem nominis, exiſtimet ſe rem ipſam dividere: quod flagitium Ariſtoteles ipſe, & veteres non nulli inprudentes admiſerunt.

IIII.

Propoſitio quælibet vel eſt *Theoretica, vel Practica* relative ad objectum. Theoretica eſt, quæ aliquid de ſubjecto ſimpliciter ait, vel negat: ut *Homo eſt aptus ad ratiocinandum.* Practica eſt, quæ enuntiat aliquid fieri poſſe, vel debere: ut *Qui ſalvus eſſe vult, is bona opera perpetuo faciat.*

Cum propoſitio theoretica ex terminorum intellectu, ſine ulla probatione, vera eſſe cognoſcitur, vocatur *Axioma*: ut *Idem non poteſt ſimul eſſe, & non eſſe. Bis quinque faciunt decem.*

Revocatur ad hanc claſſem propoſitio, quæ ex definitione aliqua neceſſario nexu deducitur, adeo ut illius veritas ſine ulla probatione admittatur.

Si ex hac definitione, *Homo eſt animans intellectivum, & liberum*, deduco has propoſitiones: *Homo eſt præditus voluntate*: *Homo eſt liber*: *Homo eſt intelligentia præditus*: hæc ſunt *axiomata*, quia ſe ipſis nota fiunt. Eodem nomine adficiuntur *identicæ* propoſitiones: ut *Omnes homines ſunt homines*.

V.

Quod ſi propoſitio practica ex una definitione evidenter proficiſcitur, vocatur *Poſtulatum*: e. g. *Ex puncto A ad punctum B duci poteſt linea recta. Quiſque poteſt facere quod vult.*

VI.

Si propoſitio theoretica ex plurimis definitionibus, & axiomatis ducitur per ratiocinationem, vocatur *Theorema*: cujuſmodi ſunt omnes *demonſtrationes* perfectæ. [1]

VII.

[1] *Habes exemplum infra L. IIII. p. 1. c. 9.*

VII.

Si vero propoſitio practica ex plurimis definitionibus ducitur, vocatur *Problema*: e. g. *Mens noſtra adſiduæ meditationis præſidio adquirit habitum recte cogitandi*: eſt *Problema*, quod poteſt demonſtrari. Aliæ ſignificationes huic vocabulo *problema* adhibentur, quæ nihil ad nos.

VIII.

Propoſitiones, quæ ex definitionibus, & axiomatis perſpicue & ſine ullis ambagibus conſequuntur, vocantur *Corollaria*: e. g. ſi ex hac, *Omnes homines ratiocinantur*: infero hoc modo: *Ergo Petrus ratiocinatur*, eſt *corollarium*. Aliquando vero latius patet hæc vox, & ſignificat quamcumque propoſitionem, quæ ex aliis neceſſario nexu ducitur. Quo ſenſu nos in hac Logica *corollaria* addimus, ut brevitati conſulamus.

VIIII.

Interdum propoſitionibus adduntur breves explicationes, quæ vel obſcuritatem & dubium omne tollunt, vel quædam, quæ neceſſaria ſunt, declarant. Hæ vocantur *Scholia*, ſeu *Notationes*: quarum etiam in noſtris lucubrationibus occurrunt non nullæ.

X.

Poſtremo cum ex aliis diſciplinis advocamus quamdam propoſitionem vel perſpicuam, vel demonſtratam, ut in aliqua materia demonſtrationem componamus; hæc vocantur *Lemmata*.

E. g.

E. g. Demonſtraturus in Logica, ſenſus noſtros aliquando falli, dum rerum gravitatem æſtimant; ſumo ex Phyſica tamquam certum hoc lemma, *Aer eſt grave*: & inde confirmo, nos, dum judicamus ab aëre corpora noſtra ex omni parte non premi, egregie decipi.

LI-

LIBRI TERTII

PARS ALTERA

DE

RATIOCINATIONE

CAPUT I.

De natura Ratiocinationis.

QUamquam mens noſtra peculiare hoc habeat, ut ideas, quas adquiſivit, alias cum aliis comparet, & intelligat, conveniant ne, an aliter; interdum tamen per obſcuritatem idearum evenit, ut continuo convenientiam non percipiat. Icciroo hac induſtria rem aperit: duas illas ideas cum tertia idea clariori confert. & ſi intelligit cum illa congruere, colligit etiam, aliam aliæ convenire.

E. g. Idea *Solis*,& idea *lucis* tam perſpicue altera congruit alteri, ut cum eas inter ſe confero, ſtatim judico, *Solem eſſe lucem*. Verum idea *Solis*, & idea *ignis* non adeo evidenter conveniunt, ut me cogant protinus judicare, *Solem eſſe ignem*. Itaque hac arte rem expedio: quæro proprietatem aliquam notiſſimam ignis, nimirum *comburendi* facultatem; eamque cum duobus comparo hoc modo: *Quidquid comburit lignum eſt ignis*: hoc eſt evidens. Et rurſum, *Solis radii vitrea lente, vel ſpeculo æneo colligati comburunt lignum*: hoc etiam experientia eſt notum. Quibus conſtitutis,

tis perſpicuum ſit, *Solem eſſe ignem*. Nullus enim eſt qui non videat, Solem habere proprietatem illam notiſſimam ignis, hoc eſt *eſſe ignem*.

Hæc judicandi ratio, ſeu progrediendi ab uno ad aliud, vocatur *ratiocinatio* ſeu *diſcurſus*. Judicium illud, a quo incipit curſus mentis, vocatur *antecedens*, ſeu *præmiſſa*. Illud vero, quod poſtremo loco eſt, & in quo curſus conſiſtit, vocatur *concluſio*, *conſecutio*, *conſequentia*.

Porro cum duas ideas comparamus cum illa tertia, vel intelligimus convenire cum ea, & tunc colligimus inter ſe etiam convenire ambas: vel unam tertiæ convenire, aliam non convenire percipimus, & ducimus inde, non convenire inter ſe. Prior ratiocinatio vocatur *adfirmativa*: poſterior *negativa*. Utriuſque leges paullo diſtinctius exponemus.

1. En exemplum *adfirmativæ*. Ideam rei, quæ adurit, Latini ſignificarunt nomine *ignis*: adeo indoctum ſi interrogas, quid ſit illud quod adurit, reſpondebit, eſſe ignem. Itaque hæc enunciatio eſt perſpicua: *Quidquid adurit eſt ignis*. Sed experientia habeo exploratum, *Radios Solis ſpeculo uſtorio colligatos uſtulare quidquid objicitur*. Igitur ſic colligo: *Radii ſolares ſunt ignei*. Eodem modo ſcimus hoc aliud: *Quicumque aufert per vim rem alienam, eſt latro*. Sed ego video, *Marcellum per vim auferre res omnes Titii*. Itaque vero colligo, *Marcellum eſſe latronem*.

Jam ſi me ipſum interrogem, cur tribuam Marcello nomen *latronis*, ſtatim cognoſcam hanc eſſe cauſſam, quia video in Marcello notas omnes & characteres hominis, qui communiter *latro* appellatur: hoc eſt, video Marcellum contineri in illo ſubjecto, de quo adfirmo eſſe *latronem*. Iccirco quod nomen adtribuitur cuicumque homini, qui id facit, & Marcello tribui debet.

Igitur vis ratiocinationis adfirmativæ innititur huic principio: *Quidquid convenit omnibus, & ſingulis individuis unius ſpeciei, convenit etiam huic individuo, quod ad eamdem*

dem ſpeciem pertinet. Hoc vulgares Logici efferunt hoc modo : *Dici de omni*, *dici de ſingulis*.

Ecce exemplum ratiocinationis *negativæ*. Certo ſcio, *nullum lapidem eſſe, qui, ſi mittatur in aquam, in ſuperficie ſiſtat* : ſed omnes mergi, & fundum petere. Intelligo, *hanc particulam adamantis ſubtiliſſimam reapſe eſſe lapidem.* Colligo igitur neceſſario, *particulam illam, ſi in aquam injiciatur, non eſſe in ſuperficie manſuram*. Præterea certus ſum, idque perpetua experientia, *nullum vivens perpetuo vivere.* Animadverto, *Petrum, quamquam ſit optima valitudine, nihilo ſecius eſſe viventem*. Itaque concludo, *Petrum perpetuam vitam non eſſe victurum*.

Vis igitur ratiocinationis negativæ ex hoc axiomate proficiſcitur : *Quidquid de ſpecie omni negatur, etiam de ſingulis individuis negatur*. Scholaſtici tale principium vocant, *Dici de nullo*.

Quod ſi utriuſque effati cum ajentis, tum negantis perſpicuitatem, & firmitatem perſcrutamur, facile cognoſcemus ex hoc fonte manare : *Eadem res nequit ſimul eſſe, & non eſſe*. Nam dum adfirmo, *omnem hominem eſſe viventem*; id adfirmo de ſingulis individuis nullo excepto : etenim τὸ *omnis* idem ſignificat, ac ſi eos ſingulatim nominarem. Deinde cognoſco, Petrum illa generali propoſitione comprehendi ſeu *eſſe hominem*. Quibus poſitis ſi fas eſſet dicere, *Petrus non eſt vivens:* tunc idem Petrus dum in prima propoſitione involvitur, eſſet vivens : dum in ultima exprimitur, non eſſet vivens : quod ſanus nullus judicaverit.

Præterea cum dico, *Nullus homo eſt lapis*, hoc dico, nulla res eſt, cui conveniat nomen *homo*, cui etiam convenire poſſit nomen *lapis*. Conſidero deinde, Petrum comprehendi in illa univerſali : hoc eſt, eſſe unum ex illis, cui convenit nomen *homo*. Itaque ſi colligerem hoc modo : *Petrus eſt lapis:* tunc idem Petrus [in prima propoſitione concluſus] non eſſet lapis : & iterum [in ultima propoſitione] lapis vocaretur : quod prorſus fieri non poteſt. Co-

Corollarium I.

Hinc omnis ratiocinatio tribus tantum terminis conſtare debet, nimirum duabus ideis, quas comparare volumus inter ſe; & tertia aliqua idea, cum qua utramque comparamus.

Exemplo ſit hæc ratiocinatio: *Qui non obtemperat divinæ legi eſt peccator. Petrus non obtemperat divinæ legi. Igitur, Petrus eſt peccator.* Tres in ea ſunt termini: *Petrus, peccator, qui non obtemperat divinæ legi*: qui eſt terminus communis. Communis terminus Logicis vocatur *medius terminus*: qui cum illo confertur in primo judicio, eſt *major terminus*: qui in ſecundo, judicio, *terminus minor*.

Corollarium II.

Hinc in omni ratiocinatione tria tantum judicia inveniri debent.

Nam duos *terminos* cum *medio* comparamus, quotieſcumque ratiocinamur. Itaque tria judicia requiruntur: unum, quo comparemus *majorem terminum* cum *medio*: alterum, quo *minorem terminum* cum eodem *medio*: tertium, quo terminos ipſos inter ſe conferamus. Nullus excogitari poteſt diſcurſus mentis, in quo non tria judicia reperiamus. [1] Judicium, in quo eſt *terminus major*, vocatur *major* enuntiatio: aliud, in quo *minor* confertur, vocatur enuntiatio *minor*: tertium, *concluſio*.

Corollarium III.

Hinc in altera præmiſſarum concluſio continetur, in altera id ipſum declaratur. L Si

[1] *Confer. quæ dicemus capite ſequenti.*

Si major eſt continens, minor eſt declarans, ut in hoc: *Spiritus eſt inmortalis. Animus eſt ſpiritus. Igitur, animus eſt inmortalis.* Hic minor declarat, hanc rem *animus* contineri in illo ſubjecto univerſali *ſpiritus*. Si minor eſt continens, major declarat, ut in hoc: *Aliquis homo eſt vivens. Omne vivens eſt ſenſitivum. Igitur, aliquod ſenſitivum eſt homo.* Major declarat, hanc rem *homo* contineri in illo ſubjecto *vivens*. Si vero alterutra præmiſſa eſt negativa, hæc eſt continens: quia ratiocinatio negativa habet concluſionem negativam: concluſio autem negativa non niſi in præmiſſa negativa contineri poteſt.

Corollarium IIII.

Hinc quidquid de ratiocinatione diſſeritur, valet etiam in ſyllogiſmis.

Eſt enim ſyllogiſmus, *ratiocinatio verbis expreſſa*. Itaque quod convenit ratiocinationi convenit etiam ſyllogiſmo; & contra, ſi illud excipias, quod vocum peculiare eſt.

Scholion.

Quoniam ratiocinationes quales ſint, non niſi per voces ſit manifeſtum; & quæ de ſyllogiſmis diſputantur in ipſas ratiocinationes quadrant; deinceps de ſyllogiſmis diſputabimus: & quæ utilitatis non nihil videbuntur habere, explicabimus accurate. Superſedebimus ceteris, quæ obſtaculo ſunt tironibus, ne utiliora perſequantur.

CA-

CAPUT II.

De ratiocinatione verbis expreſſa ſeu de Syllogiſmi natura.

CUm *Syllogiſmus* reſpondeat perfecte ratiocinationi mentis [coroll. 4.] tres etiam habet terminos, qui reſpondent tribus ideis: [coroll. 1.] & tres propoſitiones, quæ reſpondent tribus judiciis: [coroll. 2.] & termini, ac propoſitiones ipſæ iiſdem vocabulis exprimuntur, atque in ratiocinatione.

Porro prædicatum, & ſubjectum concluſionis quatuor modis comparari poſſunt cum medio, ex quo quatuor conjunctiones ſeu *Figuræ* naſcuntur. Harum prima frequentiſſime eſt in uſu: reliquæ vero non item.

I.	II.	III.	IIII.
M. P.	P. M.	M. P.	P. M.
S. M.	S. M.	M. S.	M. S.

I. *Omne quod fertur deorſum eſt corpus grave.*
Omnis lapis fertur deorſum.
Ergo, omnis lapis eſt corpus grave.

II. *Omnis homo prudens providet futurum.*
Infantes pueri non provident futurum,
Ergo, infantes pueri non ſunt prudentes.

III. *Nullus Luſitanus eſt Italus.*
Quidam Luſitani ſunt divites.
Ergo, quidam divites non ſunt Itali.

IIII. *Omne animal vivit, & ſentit.*
Omne quod vivit, & ſentit eſt ſubſtantia.
Ergo, quædam ſubſtantia eſt animal.

Quoniam vero propoſitiones quadruplicis generis ſunt, A. E. J. O. in qualibet Figura aliæ conjunctiones propoſi-

poſitionum excogitari poſſunt, quæ vocantur *Modi*. Horum tantum XVIIII. ſunt legitimi ſeu boni: qui ſuis vocabulis a Logicis deſignantur. [1]

I. Quamquam vero ſyllogiſmus tribus propoſitionibus conſtet, tamen non omnes propoſitiones exprimi ſolent; ſed aliqua, propterea quia nimis perſpicua judicatur, compendii, aut elegantiæ cauſſa reticetur. Hæc argumentatio vocatur *Enthymema*.

E. g. 1. *Spiritus eſt inmortalis*.
Ergo, Deus eſt inmortalis.
2. *Homo non eſt bellua*.
Ergo, Petrus non eſt bellua.

Hæ conſecutiones perſpicue ſunt veræ. Sed cum ex hucuſque diſputatis evidens ſit, ex uno judicio nullam concluſionem deduci; fit conſequens, duabus eos præmiſſis conſtare. Itaque in primo ſubauditur hæc minor: *Deus eſt ſpiritus*. In ſecundo hæc: *Petrus eſt homo*.

II. Interdum vel uni, vel utrique præmiſſæ ſua probatio adjungitur: quæ argumentatio appellatur *Epicherema*.

E. g. *Qui occidit injuſte alium perpetuo ſibi timere debet*. [Probatio] Nam fieri non poteſt quin delictum pateſcat, & occiſor aliquem offendat, qui vel odio eum occidat, vel jure poſtulet de crimine.

Sed Caimus injuria occidit Abelem fratrem. [Probatio] Nam id ſacræ litteræ luculenter demonſtrant.

Merito igitur ſibi timebat, ne primus, quem offenderet, ab eo pœnas ſumeret ſceleris graviſſimi.

Nihil frequentius in ſermone vel familiari, vel erudito, quam *Epicheremata* occurrunt. Immo ſyllogiſmi compoſiti omnes, qui vel metaphoris, vel tranſpoſitionibus leporem

---

[1] *Hujuſmodi vocabula habes in* Appendice de Arte Syllogiſtica *Cap. 3. fine hujus Logicæ*.

rem & venuſtatem orationi conciliant, ſunt *Epicheremata* alio & alio modo formata.

III. Aliquando uni ſyllogiſmo perfecto alter ita ſubnectitur, ut prioris ſyllogiſmi concluſio ſit major poſterioris, & duo ſyllogiſmi ex quinque propoſitionibus componantur. Hæc argumentatio vocatur *Proſyllogiſmus*, & quarta illa propoſitio *lemma*, ſeu *minor ſubſumpta*.

E. g. *Omnis homo eſt vivens.*
Omne riſibile eſt homo.
E. Omne riſibile eſt vivens.
Sed nullus lapis eſt vivens.
E. Nullus lapis eſt homo.

Syllogiſmus itaque eſt præſtantiſſima argumentationis forma. Ceteræ, de quibus vulgares Logici copioſe diſputant, ad ſyllogiſmum nullo negotio revocari poſſunt.

IIII. *Inductio* eſt, *argumentatio in qua, quod de ſingulis individuis adfirmatur, de tota ſpecie adfirmatur*. Non quod partes omnes debeant ſingulatim numerari, ſufficit ſi id verbo aliquo commode aperiamus.

E. g. 1. *Petrus, Joannes, Franciſcus, & ceteri homines ſunt animalia.*
Igitur omnis homo eſt animal.
2. *Nec Petrus, nec Paullus, nec alius homo eſt, qui aliquando non peccet.*
Igitur nullus homo eſt, qui non peccet:

In primo tacetur hæc adfirmatio, quæ debet eſſe major: *Si ſinguli homines ſunt animalia, etiam ſpecies humana, ſeu omnis homo eſt animal*. In ſecundo hæc: *Si ſinguli homines peccant, & ſpeciei humanæ convenit peccare*. Nam ſi addas has propoſitiones, conſtabit ſyllogiſmus. Ubi illud notandum eſt, duas propoſitiones ſecundi ſyllogiſmi eſſe adfirmativas, quamvis negativæ videantur.

V. *Exemplum* eſt, *argumentatio in qua ex uno ſingulari magis cognito aliud ſingulare illi ſimile colligitur.*

E. g. *David pœnitentiam agens ſalvus eſt.*

Igitur & Petrus ſi pœnitentiam egerit, ſalvus erit.

Hæc argumentatio ad ſyllogiſmum, vel proſyllogiſmum, vel epicherema reducitur, ſi majorem addas, & propoſitiones alio modo conformes. Ad ſyllogiſmum hoc modo:

De rebus ſimilibus ſimilia prædicata poſſunt adfirmari.

Sed David, & Petrus pœnitentiam agentes ſunt ſimiles.

Igitur ſi Davidi convenit eſſe ſalvum, & Petro conveniet eſſe ſalvum.

Ad proſyllogiſmum hoc modo reduci poteſt:

Rebus ſimilibus eadem prædicata conveniunt.

Sed David, & Petrus pœnitentiam agentes ſunt ſimiles.

Igitur eadem de illis poſſunt adfirmari.

Sed David pœnitens ſalutem conſecutus eſt.

Igitur Petrus pœnitens ſalutem couſequetur.

Ad horum rationem facile componi poteſt epicherema.

VI. *Sorites* eſt, *argumentatio, quæ conſtat plurimis propoſitionibus eo ordine poſitis, ut prædicatum prioris ſit ſubjectum poſterioris: donec prædicatum ultimæ, & ſubjectum primæ conjungantur.*

E. g. *Joannes eſt homo.*
Homo eſt animal.
Animal eſt vivens.
Vivens eſt ſubſtantia.
E. Joannes eſt ſubſtantia.

In Sorite tot ſunt ſyllogiſmi, quot ſunt propoſitiones inter primam & ultimam. Facile autem ſyllogiſmi oſtenduntur, ſi ſecundam ponas loco majoris, & primam loco minoris, hoc modo:

1. *Homo eſt animal.*
Joannes eſt homo.
Joannes eſt animal.

2. *Animal eſt vivens:*
Joannes eſt animal.
Joannes eſt vivens.

3. *Vir*

3. *Vivens eſt ſubſtantia.*
Joannes eſt vivens.
Joannes eſt ſubſtantia.

VII. *Dilemma* eſt,*argumentatio in qua facta membrorum numeratione, id ipſum, quod de utroque membro probavimus, toti adtribuimus*, hoc modo:

Si uxor eſt ducenda, aut eſt ducenda pulcra, aut deformis.
Non pulcra: quia Zelotypiam movet.
Non etiam deformis, quia faſtidium.
Igitur, nulla ducenda eſt.

Hic etiam vis apparet ſyllogiſmi, ſi unam propoſitionem adjungas, & orationem conformes hoc modo:

Feminæ, quæ producunt angorem animi, ducendæ non ſunt.
Sed nulla femina eſt, vel ea pulcra ſit, vel deformis, quæ non producat angorem animi.
Igitur, nulla ducenda eſt.

Poteſt etiam duplex ſyllogiſmus ex eodem formari, quorum quilibet ſuam partem explicet.

Hinc fit manifeſtum 1. partes omnes enumerari debere. 2. tale incomodum ex utroque membro naſci oportere, quod prudentem hominem moveat. Hæc duo quoniam in adducto dilemmate deficiunt, vitioſum eſt. [1]

CAPUT III.

De modo inveſtigandi firmitatem Argumentationis.

QUO vero planius intelligamus, utrum argumentatio legit tima ſit, & recte cocludat, nec ne, plurima Ariſtoteles, ceterique Dialectici excogitarunt: & leges minu-

[1] *Conferantur quæ diſſeremus in* Appendice de Arte Syllogiſtica C. 4.

tiſſimas tradiderunt, quarum ope in qualibet Figura ſyllogiſmi recte conformarentur.

Has autem leges & veras eſſe, & ſummo ingenii acumine excogitatas, negare non poſſumus. Verum cum experientia habeamus exploratum, neminem eorum, qui recte ratiocinantur, vel ipſe aliquid cogitet, & ſcribat, vel diſputando cum alio contendat, ne ipſis quidem Dialecticis exceptis, dum adtente aliquid agunt; hujuſmodi regulis adjuvari ut aliquid conficiat; iccirco recentiores Philoſophi tantam regularum multitudinem, quæ memoriam fatigat, rejecerunt: & inveſtigarunt commodiorem legem, ex qua de bonitate ratiocinationis fieri poſſemus certiores.

Auctor Artis Cogitandi [1] Corſinius [2] Clercius [3] ſinguli ſingulas propoſuerunt leges: quarum poſteriores duæ ad primam reduci poſſe videntur. Mihi vero rem accuratius meditanti, una tantum regula ſe offert, ad quam non modo ſyllogiſmi omnes exigi poſſunt, ſed inmenſa illa regularum copia, quam Dialectici tradiderunt, nullo negotio revocatur. [4] Quæ ipſa & facile memoria teneri & non difficulter ad quemque ſyllogiſmum applicari poteſt.

Regula eſt: *Syllogiſmus tribus tantum terminis conſtare debet: nimirum duobus extremis, quos comparare volumus inter ſe: & medio, cum quo utrumque comparamus.*

Quod hanc regulam non ſervant, ſophiſmata omnia fallunt, ut conſideranti patebit. Quo vero faciiius pernoſcamus, an ſint tres termini, an aliter, ſingula vocabula tum propoſitionis, quæ probanda eſt, tum argumenti ſeu medii, quo ipſa eſt probanda, accurate ſunt exponenda.

Quæ

---

[1] *Part. III. c.* 10.

[2] *In Logica P. III. c.* 3.

[3] *Log. P. IIII. c.* 5.

[4] *Confer. quæ in* Appendice de Arte Syllogiſtica *dicemus, ubi hæc perfecte demonſtrabimus.*

Quæ quoniam in ſyllogiſmis, qui tribus conſtant vocabulis, nullo negotio occurrunt, iccirco Dialecticus tiro, qui cum operæ pretio meditari cupit, expendat ſtudioſe ſyllogiſmos, & epicheremata valde complexa: ut ſunt orationes, ceteraque, quibus aliquid argumentando conficimus.

Ac primum, ſeparet propoſitiones, tum eas, quæ primo ponuntur, tum quæ ſunt incidentes: & animadvertat, adfirmativæ ſint, an negativæ. Deinde, in ſingulis propoſitionibus vocabula interpretetur accurate: ſic facile percipiet, quot ſunt termini præcipuæ propoſitionis: & an ipſæ propoſitiones cohæreant, an non. Hæc ut facilius penituſque intelligantur, duplex ſubjiciemus exemplum: alterum legitimi ſyllogiſmi, alterum fallacis.

1. Primum exemplum ſit Ciceronis oratio pro Milone. Probaturus Cicero, *Clodium jure occiſum fuiſse a Milone*; primo ponit tamquam omnibus exploratum, *eum, qui nobis inſidias facit, jure meritoque occidi poſse*: quod Naturæ lege, & Gentium, & exemplis ex veteri memoria petitis confirmat. Deinde oſtendit, *Clodium inſidias feciſse Miloni*: quod ab apparatu, & ſatellitio Clodii, ceteriſque adjunctis ducit. Hinc infert, *licuiſse Miloni Clodium occidere*. Itaque oratio illa hoc ſyllogiſmo continetur.

Is qui alteri inſidias facit jure occiditur.
Clodius is eſt, qui inſidias fecit Miloni.
Igitur, Clodius jure occiſus eſt a Milone.

In hoc ſyllogiſmo perſpicue occurrunt tres termini: *inſidias facere, jure occidere, Clodius*, ideo recte concludit.

2. Alterum exemplum ſit illud ſophiſma a B. Auguſtino relatum:

Tu non es, quod ego ſum.
Ego ſum homo.
Igitur, tu non es homo.

Hujus ſyllogiſmi major hoc ſignificat: *Tu non es hic homo, qui ego ſum*. Minor hoc præfert: *Ego ſum aliquis homo*. Con-

Concluſio vero hoc : *Tu non es ullus omnino homo* . Igitur ſunt quatuor termini : *tu, hic homo, ego* , *aliquis homo* : immo quinque ſi addas *nullus homo* . Iccirco eſt vitioſum .

Eodem nomine peccant reliqua ſophiſmata, & ad eamdem legem nullo negotio exigi poſſunt , ut conſideranti erit apertum .

Quo vero tirones planius deprehendant , quam ſit neceſſarium terminos accurate definire , ut de ſyllogiſmis complexis recte dijudicemus; & percipiamus clare, habeant tres terminos tantum, an ſecus; tertium ſubjiciemus exemplum .

Frequenter Scholaſtici dum a recentioribus Philoſophis argumentis fatigantur , hoc ſe ſyllogiſmo defendunt .

Majores noſtri, viri graviſſimi , ad unum omnes dixere, neceſſariam eſſe Logicam ad diſciplinas omnes , & præſertim ad Theologiam addiſcendam , & Hæreticorum inpudentiam confringendam .

Sed nos Logicam docemus .

Ergo Logica , quam excolimus , neceſſaria eſt ad diſciplinas omnes, & etiam Theologiam addiſcendam, atque Hæreticos confutandos .

Qui de hoc ſyllogiſmo cupit judicare , oportet primo concluſionem probandam intelligat : quam niſi intelligit , ſtultum eſt amplius diſputare . Subjectum itaque eſt *logica Peripatetica* , ſeu *Scholaſtica* : hoc eſt, diſciplina , quæ conſtat *Proœmialibus, Univerſalibus, Signis* , *arte Syllogiſtica* , & *Topicis* . Aliquando vero Ariſtotelia logica tantumodo ſignificat libros de *Univerſalibus* , & *Signis* .

Diſciplinæ omnes vel ſunt humaniores , ut Grammatica , Rhetorica , Poetica, Hiſtorica, Critica : vel graviores, ut Mathematica , Phyſiologia , Ethica , juriſprudentia Civilis, & Pontificia, Theologia . Hæc vel eſt Naturalis. vel Superna : hæc rurſum vel eſt Hermeneutica , vel Dogmatica , vel Polemica . Recte igitur percipienda ſunt hæc : tum & qui-

& quibus fundamentis innitantur ſingulæ diſciplinæ, qualeſque uniuſcujuſque ſint fines, probe examinandum.

Hæretici vel ſunt veteres, vel recentiores. Illi ab philoſophorum vel Orientalium, vel Græcorum ſectis plerumque ſua dogmata duxerunt: ut Valentiniani, Cerdoniani, Marcionitæ, Hermogeniani, Origeniſtæ, Manichæi, ceteri. Hi in multiplici ſunt differentia: nec enim omnes idem defendunt, nec eamdem viam ſequuntur. Unaquæque ſecta ſua principia habet, ſuos canonas, quos aliæ refellunt: ut Anabaptiſtæ, Sacramentarii, Confeſſioniſtæ, & quæ ex iſtis natæ ſunt ſectæ innumeræ. Quibus addendi ſunt recentiores Athei, Polythei, Deiſtæ. Quæ homini hiſtoria tum Eccleſiaſtica, tum Litteraria erudito minime dubia ſunt.

Itaque qui tali argumento utitur, hoc ſibi ſumit probandum: *Proœmialia*, *Univerſalia*, & *Signa*, vel ſaltim cetera, quæ nominavimus, ea eſſe, ſine quibus diſciplinæ omnes, &, quod plus eſt, Theologia ipſa comparari non poteſt. Deinde neceſſaria ea eſſe ad refutandam infinitam Hæreticorum vim in omni varietate dogmatum ſuorum.

His conſtitutis, quo argumento ſeu *medio* id efficere velint, perpendendum eſt. Quare in majori propoſitione accurate examinandum, quid ſignificetur nomine *majorum*, quid *viri graviſſimi*: an veteres Epiſcopi uſque ad VI. Eccleſiæ ſæculum: an qui ab hoc ſæculo uſque ad ſolidum X. vixere: an qui XI. & XII. an qui ab XIII. uſque ad finem XV. an qui XVI. an demum qui ſuperiori ſæculo poſt inſtauratas graviores diſciplinas ſcripſere. Hæ enim ſingulæ claſſes in alio & alio ſunt pretio: & quemadmodum per quoſdam veluti gradus uſque ad ſæculum XV. deteriores ſunt factæ; ita gradatim priſtinum ſplendorem ſunt conſecutæ, atque ad meliorem formam redactæ ſunt. Quare non omnibus idem prædicatum accommodari poteſt.

Deinde diligenter conſiderandum eſt, an ſingulæ veterum claſſes de eadem *Logica* ſint locutæ, quæ a XIII. ſæculo in

lo in uſu fuit,& etiam nunc ab Scholaſticis excolitur. Deinde, an de tota Logica, an de una ſui parte. Nam qui *Univerſalibus*, & *Signis* tradendis, Logicæ ambitum definiunt, ii quidem, dum hoc argumento utuntur,aliud omnino, quam cœteri Scholaſtici, vocabulo *Logica* ſignificare videntur.

Poſtremo loco, ut reliqua omittam, diligenter diſquirendum, quid ſignificetur vocabulo *Theologia*. Nam aliud ſignificabant veteres Chriſtiani, & Epiſcopi: aliud Scholaſtici. Quæ niſi plane interpretemur, & conſtituamus, quo ſenſu ea vocabula ſumimus, inepte hoc argumento utimur ad aliquid conficiendum.

Cum hæc recte ſunt explanata, ſine labore intelligitur, Scholaſticorum ratiocinationem eſſe paralogiſmum. Nam ut major vera ſit, oportet talem ſenſum reddat: *Veteres Epiſcopi dixere, bonam Logicam eſſe neceſſariam ad recte ratiocinandum, & Hæreticos confutandos*. Minor hunc faciat: *Noſtra Logica, eſt diverſa, h. e. non eſt eadem bona Logica veterum. Igitur noſtra Logica eſt neceſſaria*. Quis autem hic non videt, aliter *Logicam* in majori ſumi, aliter in minori? Itaque ſunt quatuor termini: *bona Logica, neceſſaria ad ratiocinandum, noſtra Logica, diverſa ſeu non bona Logica*. Qua de cauſſa vitioſa eſt.

Jam ſi majori propoſitioni adderent hanc minorem: *Sed noſtra Logica eſt eadem Logica veterum Epiſcoporum, & Eccleſiæ doctorum*: recte concluderet hoc modo: *Ergo, noſtra Logica eſt neceſſaria*. Verum cum hæc minor ſit falſa, propterea quia veteres Chriſtiani ad confutandos Hæreticos Scholaſticorum logica non ſunt uſi, ut ex eorum ſcriptis, & hiſtoria Eccleſiæ manifeſtum eſt; conſequitur, concluſionem, quæ ex ea ducitur, eſſe falſam.

Verum hæc analyſis poſtulat ingenium & ſubtile, & adſiduo judicandi uſu ſubactum. Quod non niſi legendis optimis auctoribus, & uſu doctorum hominum, atque quotidiana

diana ſcribendi, & diſputandi exercitatione comparatur. Deinde poſtulat vaſtam lectionem,& hiſtoriæ præſertim Litterariæ notitiam interiorem. Quæ qui habet, hic facile & vocabulorum ſenſum, & propoſitionum nexum intelliget: atque ea, quæ aliis ſunt abſtruſa & intricata, perſpicue & plane ratione comprehendet.

Hæc duo quoniam in pueris, & tironibus deſiderantur, vix umquam de inproviſo bene ratiocinantur de rebus graviſſimis, aut diſputantium fallacias intelligunt. Quare monendi ſunt hi,ut ſedulo in hac analyſi conficienda ſe exerceant, uſque donec tantam facilitatem adquirant,quanta neceſſaria eſt ut ictu oculi ſingulas ratiocinationis partes mente comprehendant. Quæ quidem facilitas ab homine non hebete, & bene exercitato non difficulter comparatur.

Hæc regula ab Auctore Artis Cogitandi exponitur hoc modo: *Debet præmiſſarum altera continere concluſionem, idque ab altera declarari*. Si ita ſe habeat, recte colligit ſyllogiſmus: aliter, eſt vitioſus. Exemplo ſit ille Ciceronis ſyllogiſmus:

Qui inſidias facit jure occiditur.
Sed Clodius inſidias fecit Miloni.
Igitur Clodius jure occiſus eſt.

Major, quia eſt neceſſaria, hoc ſignificat: *Omnis homo, qui inſidias facit, jure occiditur*. Quid autem intereſt inter majorem & concluſionem? unum tantum: ſubjectum majoris eſt, *qui inſidias facit*: concluſionis vero, *Clodius*. Minor autem oſtendit, Clodium eſſe unum ex illis hominibus, qui inſidias facit. Perſpicuum eſt igitur, idem prædicatum, quod tribuitur illis hominibus, etiam Clodio adtribui debere. Quare recte colligit ſyllogiſmus:

Sit exemplum fallacis illud Auguſtini ſophiſma, quod hoc modo exponemus:

Tu non es hic homo, qui ego ſum.
Ego ſum aliquis homo.
Igitur, tu non es ullus homo.

Quis

Quis hic non videt, in prædicato majoris, quod eſt ſingulare, nullo modo comprehendi prædicatum concluſionis, quod eſt univerſale ? Qua de cauſſa vitioſum eſt. Id ipſum ſi cetera ſophiſmata perſcrutamur, liquido innveniemus. [1]

Jam vero hujuſmodi regulam noſtræ perfecte reſpondere, perſpicuum eſt. Nam ſi vocamus ad examen, cur ſyllogiſmus recte concludat, cum in majori concluſio continetur, reperiemus cauſſam eſſe, quia duo tantum termini cum medio conferuntur. Quare eadem eſt. Qui hanc explicandi viam commodiorem exiſtimant, ea utantur : quod & nos, quia valde eſt vulgata, interdum faciemus.

Scholion I.

Reliquæ argumentationes, quæ primo adſpectu ſyllogiſmi non videntur, etiamſi ad eam revocari poſſunt, tamen ex legibus, quas ſancivimus, facile poſſunt componi. Si quis vero ſcire cupiat, quales ſint Dialecticorum vulgatæ regulæ, ſine noſtræ Logicæ breviter ac perſpicue demonſtratas inveniet. Quod nos eo conſilio fecimus, ut iis, quibus religio eſt a trita via recedere, morem gereremus.

Scholion II.

Quas huc uſque explicavimus leges potius neceſſariæ ſunt, ut de aliorum ratiocinationibus judicemus, quam ut ratiocinando aliquid conficiamus. Omnino unum eſt neceſſarium, perſpicuas, & veras cognitiones adquirere : quod qui faciunt, ii quidem nullo negotio legitime concludunt : qui vero id non curant, licet argumentaitonum regulas in promptu habeant, per-

[1] *Confer.* Auctor Art. Cog. L. c. C. xi. *ubi eam ad quoſdam ſyllogiſmos intricatiores applicat.*

perpetuo male ratiocinantur. Non enim niſi ex propoſitionibus & perſpicuis & veris, veræ concluſiones, quæque aptæ ſint ad mentem acuendam, atque diſciplinas perpoliendas, deduci poſſunt.

ALOY-

ALOYSII ANTONII VERNEII

ARCHIDIACONI EBORENSIS

DE RE LOGICA

AD USUM

LUSITANORUM ADOLESCENTIUM

LIBER QUARTUS

IN QUO

DE COGNITIONE VERI DISPUTATUR.

PARS PRIMA

DE VERITATE CERTA

CAPUT I.

Oſtenditur Veritatem inveſtigari & conſequi poſſe.

PErceptiones animi noſtri, de quibus ſuperioribus libris egimus, ea de cauſſa a nobis explicantur & poliuntur, ut veritatem adſequamur: ad quam impetu quodam naturæ feruntur omnes. Nemo enim eſt, qui, ſi interrogetur, velit ne verum intelligere, an aliter, non id ſe havere ſcire cum quodam gaudio fateatur. Quæ vox quoniam frequentiſſime occurrit, non apud ineruditos modo, ſed etiam Philoſophos, quid illa ſignificet, conſtituamus oportet.

Vox

Vox veritas triplicem apud Philoſophos habet intellectum 1. *Verum* dicitur omne ens vel exſiſtens, vel poſſibile, cum eſt conforme ideæ, quam Deus habet de illo. Quare hoc ſenſu, Petrus eſt *verus* Petrus, quia reſpondet perfecte ideæ Dei. Hæc vocatur *realis*, ſeu *metaphyſica*. 2. *Verus* dicitur etiam ſermo noſter, cum eſt congruens menti noſtræ. Qui ita ſentiunt ut loquuntur, nominantur *veraces*: quibus ex altera parte reſpondent *mendaces*, qui aliud ſentiunt, aliud dicunt. Hæc vocatur *ethica*. 3. *Verum* præterea appellatur judicium noſtrum, ſeu propoſitio, cum eſt conveniens rei ut eſt reapſe. e. g. Cum dico: *Petrus eſt animal*: *Paullus eſt liber*: hæc concordia propoſitionis cum re, eſt *veritas Logica*. Si vero ea adfirmem, quæ re vera non ita ſe habent; vocatur *Logice falſa*. De hac in præſentia diſputamus.

Fuere Philoſophi qui dixere, non poſſe hominem certo ſcire, an judicium ſuum ſit conforme rei, quam adfirmat, an aliter: ſed omnes cognitiones eſſe incertas, & dubias. Hujuſmodi præter ceteros [1] fuere *Sceptici*: qui a Pyrrhone, Anaxarchi Eleatici diſcipulo, nomen habuere *Pyrrhoniorum*: a modo vero philoſophandi, *Scepticorum*. Iccirco ſectarum omnium dogmata perpetuo confutabant: nihil definiebant, *neque hoc ipſum quidem*, *nihil definio*. [2] Tantum admittebant, ſcire ſe, ſecundum ſenſuum, & animi motum atque uſum, quod vivant, quod videant, quod dies ſit. [3] Ignorare tamen, quo

M pacto

[1] *Primus omnium, qui generalem dubitationem induxit, memoratur Xenophanes a Laert. L. VIIII. ſ. 20. poſt Empedocles a Cicerone, & alii. Sed explicatum non eſt, an ii reapſe dubitarint; an monere tantum voluerint alios, ne ſtulte & incaute ideis adſentirentur.*

[2] *Laert. l. c. ſ.* 74.

[3] *idem ibidem. ſ.* 103.

pacto & vivant, & videant: nec poſſe conſtituere omnino certe, neſcire ſe quomodo id ſit: ſed dubitanter diſputandum.

Arceſilas, Academiæ Mediæ princeps, & ipſe parum differre a Pyrrhone videbatur: & conſtanter ajebat, nihil eſſe quod ſciri poſſet, ne illud quidem Socraticum, *nihil ſe ſcire*: [1] ſed perpetuo dubitandum, & in utramque partem diſputandum. Tametſi re vera nihil aliud velle videatur, niſi oſtendere obſcuritatem & imbecillitatem humanæ mentis, & incertitudinem cognitionum: ipſe enim dogmaticus exſtitit, ſeu quædam interdum conſtituit. [2]

Carneades vero, Novæ Academiæ conditor, ut invidiam declinaret, dicebat, omnibus veris falſa quædam eſſe adjuncta tanta ſimilitudine, ut nulla inſit certa judicandi & adſentiendi nota. [3] Veruntamen ſapienti concedebat *opinari*: id eſt, quoſdam probabilitatis gradus relinquebat, ſeu aliquod magis, & minus bonum videri fatebatur; quod hominem moveret, & quo vitam ſapienter poſſet inſtituere. [4] Quod ipſum negabant Pyrrhonii: & contendebant, hominem, dum bene agit, aut bonum amplectitur, uſu & conſuetudine duci.

Hanc philoſophandi viam, quamvis moderatam, recentiores quidam amplexati ſunt. Quos inter primum locum tenet *Franciſcus Sanchezius* Luſitanus Bracarenſis. Quo ego homine nihil arbitror inveniri poſſe præſtantius, ſive acumen judicii ſpectes, ſive eruditionem Philoſophicam, & Mathematicam. Scripſit librum, *De multum nobi-*

[1] *Cicer.* Acad. QQ. L. I. n. 12.

[2] *Aldroband.* ad Laert. L. IIII. ſ. 28.

[3] *Cicer.* Nat. D. L. I. c. 5.

[4] *Cicer.* Acad. QQ. L. IIII. n. 24. *Sextus Empiricus*, Adverſ. Mathem. L. VII. ſ. 153.

nobili, & prima univerſali ſcientia, quod nihil ſcitur. Moritur anno CIↃIↃCXXXVI. Paullo poſt *Franciſcus Mottæus Vayerius* Gallus, vir multæ lectionis, & ingenii acutiſſimi, eamdem methodum totis viribus commendavit, cum in aliis libris, tum vero magis in ſuis *Dialogis*.

Sed præ aliis tale inſtitutum excoluerunt viri eruditiſſimi duo: alter *Petrus Daniel Huetius* Epiſcopus Abrincenſis, in libro *de Imbecillitate Mentis Humanæ*: alter Petrus Bælius, qui in *Dictionario Hiſtorico-Critico*, præſertim verbo *Pyrrho*, cauſſam *ſcepticiſmi* acutiſſimis ſophiſmatibus confirmavit: quæ tantam ſpeciem veri habent, ut non niſi acerrimi ingenii Philoſophus, iſque admodum exercitatus, ab his ſe poſſit erroribus, & laqueis explicare. [1]

Verum veteres illi quamvis ἀκαταληψίαν *acatalepſian* rerum omnium aliis inculcarent, hoc tamen illis erat infixum, vere ſe adfirmare, *nihil percipi poſſe*. Itaque *criterium* veritatis aliquod præ ſe ferebant: quapropter commiſeratione potius, quam reſponſione, digni erant. Quis enim ſanus dubitet, ſit, necne? Loquatur, an taceat? jaceat, an ſtet? ambulet, ſedeat? Ego vero nullos tam deſipere exiſtimo, ut de his interrogati neſciant reſpondere. Pueruli, mulierculæ, agreſtes ipſi, & indoctiſſimi, ſi aliquem de his interrogantem intelligant, alterutrum verum eſſe adfirmabunt.

Atque, ut ſcite monet vir clariſſimus, quis ſibi perſuadeat, ita nos a ſapientiſſimo & providentiſſimo rerum conditore male tractari, ut nobis inpreſſerit vehementiſſimum

[1] *Confutavit Bælium, & in eo Pyrrhonios ceteros, Cl. Crouſazius in libro Gallice ſcripto*: Examen Pyrrhoniſmi Veteris, & Novi: & *Jan. Franc. Buddeus*, Diſſert. de Scepticiſmo Morali. *Argumenta Scepticorum qui ſcire cupit, legat Huetium laudato libro*.

mum deſiderium inveniendi veritatem, quam tamen nos nulla induſtria explorare poſſe ſciamus? Aut eſſet inprovidus, & inpotens Deus; aut nos deciperet, & torqueret perpetuo inani appetitione: quod a bonitate & præſtantia divini numinis alienum eſt. Cum ergo veritatem ardenter deſideremus, proque ea conſequenda nihil non faciant homines; poſſe nos ad illam pervenire conſequens eſt. Datur igitur *criterium veritatis*, ſeu certa nota cur verum a falſo ſecernamus.

Illud ſupereſt ut doceamus, quibus auxiliis ad verum inveſtigandum pervenire poſſimus. Quod facilius explicabimus, ſi hominem per omnes cognitionis gradus, tamquam per quaſdam zotheculas, ad ipſum gynæceum veritatis perducamus.

CAPUT II.

Quibus gradibus *ad veritatem perveniamus diſquiritur.*

AC profecto omnis cognitionis expertem hominem naſci, omnino eſt certum, uti primo libro docuimus. Infans plurimis ideis perfunditur, iis nimirum, quæ ſenſuum miniſterio adquiruntur. Pauca admodum conſtituunt infantes: nam ea tantum reputant ſibi bona, quæ palatum, & tactum molliter adficiunt: ea mala, quæ dolorem adferunt: nec id conſideratione, ſed facilitate quadam naturæ. De reliquis omnino nihil.

Grandior factus non nihil jam judicat, ſed prorſus in eodem genere. Movetur plurimum auctoritate loquentis. Itaque duo illi fontes deliberandi, *ſenſus*, & *auctoritas*. Perſuadet enim ſibi, eſſe verum quidquid videt, & quidquid audit. Quare, ſi acu pungitur, exiſtimat dolorem eſſe in acu, & in eum invehitur. Si de larvis, de gigantibus,

bus, de viris, qui bipalmarem ſtaturam non excedunt, de iis, qui ſunt monoculi, deque hujuſmodi nugis aliquem dicentem audit; nullus dubitat verum eſſe id omne. Habet quidem plurimas cognitiones certas, ut *ſe eſſe*, *eſſe diem*, *eſſe noctem*: ſed de his ita eſt perſuaſus, ut, ſi aliquis vir gravis contrarium adſeveret, ſi non credit illico, non nihil dubitet tamen. Itaque hujuſmodi judicia, quamvis perſpicua ſint, tamen vix audeam vocare ſcientiam.

Homo vero ineruditus in hoc differt a puero, quod ex diuturno cognoſcendi uſu non adeo facile mutet judicium de rebus perſpicuis: cetera eſt ſimilis. Nam plurimum movetur ſenſu, & auctoritate eorum, quos putat doctiores ſe eſſe. In hoc homine perſpicuæ multæ cognitiones ſunt: pleræque tamen aut dubiæ, aut falſæ, idque meditationis defectu.

Jam qui lectione tritus eſt, & meditando clariores cognitiones comparavit, certo ſcit, plurima ita ſe habere uti videntur: de aliis dubitat: cumque multum in utramque partem diſputet, conſtituere aliquando non audet. Eſt enim mens noſtra arctis terminis circumſcripta: nec plane internoſcit cauſſas rerum, earum etiam, quæ ſibi familiares ſunt. Nam quis naturam animi ſui noſcit? quis machinationem iſtam corporis noſtri? quis fabricationem vel minimi animalis? quis naturam & proprietates omnes corporis?

Itaque Philoſophus, qui modo hoc nomine dignus eſt, de his interrogatus ingenuo pudore profitetur, ignorare ſe quid ſint: nec niſi perplexe, & dubitanter adfirmare quædam. Proinde ſi pauca demas, nihil aliud facit vir doctus, quam adſentiri cum quadam dubitatione: quod judicium vocatur *probabile*. Nec niſi eis certo adhæret, quæ extra omnem dubitationis aleam poſita videntur, & prorſus ſunt perſpicua: quæ pauca, uti diximus, ſunt.

 I. Hinc

I. Hinc ſit manifeſtum, quibus gradibus ad veritatem perveniamus. Primo igitur dubitamus, ſitne verum, quod intuemur, an aliter. Qui enim inprudenter adſentitur, is profecto verum non adſequetur. Nam plurima fallunt hominem oculatum etiam: quid de illo ſperandum, qui ſine ulla hæſitatione, quidquid objicitur, putat verum?

II. Dum vero momenta perpendimus, evenit interdum, ut non plane intelligamus, in quam partem majus pondus trahat: quod ubi contingit, a judicando temperare debemus, & diutius explorare: en iterum dubitatio. Interdum vero in alterutram partem vi rationum allicimur & trahimur, ita tamen ut quædam etiam argumenta ex adverſa parte occurrant. Hoc caſu non niſi dubitanter judicamus: quod Philoſophis eſt *opinari*: & hic gradus adſenſus *probabilitas* vocatur. Probabilitas autem eſt duplex: nam ſi argumenta ex ratione ducuntur, vocatur probabilitas *intrinſeca*: ſi ab auctoritate dicentis, *extrinſeca*.

III. Jam ſi momenta rationum pendentibus nulla omnino ratio occurrit cur dubitemus, an res ita ſe habeat; vocatur *certitudo*: ut cum dico: *Virga palmaris eſt minor quam bipalmaris. Corpus hominis eſt majus quam manus. Duo & duo paria ſunt*. Nam hæc judicia, & ſimilia ſunt omnino certa.

COROLLARIUM I.

Hinc non omne judicium certum eſt verum.

Nam poſſum eſſe certus de re aliqua, id eſt, adfirmare aliquid ſine ulla dubitatione, & tamen falſum adfirmare. Plenæ exemplorum ſunt hiſtoriæ.

E. g. Lutheranum Theologum ſi interrogas, verum ne dicat, ſine ulla hæſitatione reſpondebit, ita eſſe. Idem

 Cal-

Calvinianus, idem Socinianus, Judæus, Muhammedanus, ceteri. Tamen hi omnes falſum dicunt. Sed tam ſunt perſuaſi, ſe veram colendi Deum viam tenere, ut pro ea defendenda ſe occidi facile patiantur. Quid? Philoſophos ſi audis de ſuis dogmatibus diſputantes, nullum profecto invenies, qui ſe verum adſecutum eſſe non dicat: tametſi alii perſpicuis rationibus oſtendant, falli eum.

Corollarium II.

Hinc omnis propoſitio vera vel eſt nobis certo vera, vel ſimilis veræ. Quia poſſum adſentiri ſine ſollicitudine alteri propoſitioni veræ, & alteri falſæ, quæ mihi vera eſſe videatur.

Item omnis propoſitio falſa vel eſt certo falſa, vel ſimilis falſæ. Quia e contrario poſſum negare adſenſum omnino firmiter alicui propoſitioni, quæ reapſe ſit falſa: & alteri, quæ appareat falſa, ſed ſit vera.

Corollarium III.

Hinc eadem propoſitio alteri poteſt eſſe *certa*, alteri *incerta*.

Nam poteſt aliquis diſtincte, cognoſcere connexionem prædicati cum ſubjecto, & ſimul cognoſcere; nihil in contrariam partem dici poſſe; & huic erit *certa*. Alter vero non ita clare percipere, & huic erit *falſa*. Exemplo ſit hæc propoſitio, *Aer eſt grave*: quæ Newtoniano philoſopho eſt certa; Peripatetico vero falſa, plurimum incerta.

Corollarium IIII.

Hinc duplex eſt veritas: *certa*, cum penitus ſum perſuaſus, rem ita ſe habere: *probabilis*, cum ita ſum perſuaſus ut timeam, ne id ipſum ſit ſalſum. [1]

Caput III.

De modo cognoſcendi id, quod certo eſt verum.

Sunt autem characteres non nulli, ſeu certæ adſentiendi notæ, quæ etiam *criteria veritatis* vocantur, [2] quæ verum a falſo ſecernunt: & in quæ intuentes nos veritatem, quam quærimus, invenimus. In his conſtituendis non mediocriter veteres diſſentiebant. Eorum tamen ſententiæ ad tres veluti claſſes revocari poſſunt.

I. Quidam exiſtimabant, ſenſus ſolos eſſe nuntios veri, in iiſque judicium veri conſiſtere. Fuere in hac ſententia Aſclepiades [3] Protagoras [4] ceterique, qui putabant, ea

[1] *Objectum Logicæ eſſe duplex, nempe* verum, *&* veriſimile, *agnovit Ariſtoteles cum Logicam diviſit in Dialecticam, quæ verum explorat probabilibus argumentis: & Analyticam, quæ veritatem certiſſima argumentatione perſequitur. Ipſe tamen de veritate probabili nihil, quod ſit ex uſu, reliquit: de certa vero obſcuriſſime diſputavit.*

[2] Criterium *Græce* κριτήριον *ita, a Cicerone explicatur, ut ſit* inſignis, & propria percipiendi nota [*Academic. QQ. IIII. n.* 31.] *ſeu* regula veri, & falſi *dignoſcendi. ibidem n.* 11.

[3] *Sextus Empiricus*, Adverſ. Logic. I.

[4] *Empiric.* Pyrrhon. Hyp. I. *c.* 32. *ſ.* 216. *Laertius*, de Placit. Phil. L. VIIII. ſ. 51.

ea,quæ cuique videantur vera,eſſe vera: ut Democritus [1] & Eleatici tantum non omnes, qui falſitatem omnem tollebant. Quibus ex altera parte repugnabant Sceptici, & Academici medii, ac novi, qui nullam perſpicuam veritatem, nullum judicium veri exſtare dicebant. [2)

II. Alii dixere, ſolam cogitationem, & mentem eſſe *criterium*: ſenſus autem, propter eorum tarditatem, non poſſe vera judicare. Hujuſmodi fuere Plato [3] Empedocles [4] Xenophanes [5] Parmenides. [6]

III. Poſtremo alii *criterium* partim in ſenſu, partim in animo poſuerunt: id eſt, in rebus ſenſilibus judices veri eſſe ſenſus: in iis vero, quæ intelligentia continentur, eſſe animum. Ad hanc claſſem revocatur Speuſippus [7] cum Academia veteri, Ariſtoteles [8] & Peripatetici. [9] Etiam Epicurus referendus eſt: [10] qui omne judicium in ſenſibus, & in rerum notitiis ſeu anticipationibus, & in voluptate conſtituit, ita tamen ut primas partes tribuat ſenſibus. Quemadmodum etiam Cyrenaici,qui in permotionibus intimis doloris, & voluptatis,quæ a ſenſibus oriuntur, judicium veri eſſe putabant. [11]

In

---

[1] *Empiric.* Adverſ. Mathem. L. VII. ſ. 135. & L. VIII. ſ. 139. *Plutarch.* ad Col. Tom. II. p. 411.

[2] *Cicer.* Acad. L. 1. n. 12.

[3] *Cicero*, Acad. QQ. IIII. n. 46.

[4] *Ibid. n.* 5.

[5] *Empiricus*, Adverſ. Mathem. L. VII. ſ. 49.

[6] *Laert. L. VIIII. ſ.* 22.

[7] *Empiric. L. VII. ſ.* 145.

[8] *Laert. V. ſ.* 29.

[9] *Cicero*, Fin. IIII. n. 4.

[10] *Idem* Acad. QQ. IIII. *n.* 46. & *de* Natura Deor. L. I. n. 70.

[11] *Idem Academ. IIII. n.* 7.

In eamdem ſententiam loquebantur Stoici: qui tametſi in ſolis ſenſibus collectim ſumtis *criterium* veri eſſe defenderent, tamen in ſenſu, & anticipatione, ſeu rerum, & propoſitionum univerſalium cognitione, illud ponebant: quod præter ceteros Chryſippus defendit. [1] Quare verbis magis, quam ſententiis, ab Ariſtotele, & Epicuro diſcrepabant. In eadem ſententia eſt Potamon [2] Eclecticorum princeps, & Ariſtocles, [3] ut alios taceam.

Præterea ſunt homines, qui non illi quidem omne falſum tollunt; ſed *contradictorias plures veritates admittunt*: ut Judæi, qui defendunt, Rabbinos ſeu Doctores legis, etiamſi pugnantia dicant, tamen dicere verum. Qui merito ſuo ad primam, aut ſecundam claſſem reduci poſſunt.

Fuere etiam inter Chriſtianos, qui defenderent, quædam ſecundum Philoſophos falſa eſſe, quæ apud Juriſprudentes ſunt vera: ut Alexander Neapolitanus quidam. [4] Alii dixere, quædam in Philoſophia eſſe vera, quæ ſunt falſa in Theologia. Hi rurſum vel id fecere ex nimio in Ariſtotelem amore, quo eum Sacris codicibus conciliarent, ut Pomponatius [5] & Averroeſiani aliqui: vel ex odio Philoſophiæ, ut Lutherus aliquando: vel ut Atheiſmum ſuum celarent, ut Auctor *Speciminis Ratiocinandi* qui fuit diſcipulus Benedicti Spinoſæ, Athei ingenioſiſſimi.

Recentiores poſt Carteſium [6] exiſtimant, *criterium veri eſſe perſpicuam cognitionem*. Hoc tamen inter eos intereſt. Quidam arbitrantur, nullam rem creatam eſſe, quæ talem cognitionem generet: ſed ſolam Dei locutionem eam

[1] *Laert.* L. VI. ſ. 49.
[2] *Laert.* Procem. ſ. 21.
[3] *Apud Euſebium*, Præpar. L. XI. c. 17.
[4] *Chriſt. Thomaſius*, Introd. ad Phil. c. V. §. 41.
[5] De Fato L. III. c. 1. & Inmortal. Animæ c. 15.
[6] Medit. V. de Prima Philoſ.

eam eſſe, quæ certos nos facit non errare. Eſt in hac ſententia Huetius. [1] Benedictus autem Spinoſa contendit, mentem noſtram omnia videre in Deo, quia eſt particula mentis divinæ. [2] Quam ſententiam alii *Pantheiſtæ*, & *Fanatici* receperunt magno cum plauſu. Malebranchius vero conſtanter adfirmat, mentem noſtram *eſſentialiter* conjunctam eſſe Deo, & in Dei lumine verum intueri.

Sed qui rem ſine ullo præjudicio examinarunt cenſent, unum eſſe judicium veri *rei evidentiam*: id eſt, ea eſſe vera, quæ nos perſpicue vera eſſe intelligimus; vel ex perſpicua veritate perſpicue deducuntur. Nam quæ ita ſunt clara cogunt nos, ut iis adſentiamur. Non aliter ac in meridie apertis oculis, & valentibus, fieri nequit quin objecta corpora videamus. Quod adeo evidens eſt, ut ſupervacaneum ſit, id ipſum argumentorum copia confirmare.

Primum igitur conſulere debemus interius animi judicium, quam *conſcientiam* vocant: [3] quæ ſi nos certiores facit, nullam rationem occurrere, quæ rem dubiam faciat, nulli dubitemus, habere nos cognitionem perſpicuam. Sin autem vereamur ne, per tarditatem humanæ mentis, decipiamur adhuc; inveſtigemus quid ceteri homines, ii præſertim, qui ingenio, ac doctrina præter ceteros pollent, exiſtiment: qui ſi dixerint, rem ita ſe habere, ſine ulla dubitatione judicabimus, rem eſſe certam & perſpicuam.

Porro autem evidentia vel eſt *phyſica*, vel *metaphyſica*, vel *mathematica*. Evidentia *phyſica* eſt, quæ per ſenſus integros, & valentes habetur. e. g. Cum clare adſpicio Petrum e regione ſtantem, habeo evidentiam Phyſicam exſiſtentiæ Petri. Eodem modo de reliquis ſenſibus judicabimus.

Me-

[1] De Imbecillit. Mentis Hum.

[2] Tractatus Theologico-Politic. c. 1.

[3] *Malebranchius*, de Inq. V. L. I. c. 2. §. 4.

Metaphyſica eſt, quam habent axiomata Metaphyſica: ut *Totum eſt majus ſua parte*: &, quæ ex iis componuntur, demonſtrationes. Item argumentationes, quibus demonſtramus exſtare Deum, aut animum noſtrum eſſe ſpiritalem, liberum, cetera, evidentia Metaphyſica fruuntur.

Mathematica eſt, quam habent Mathematicorum axiomata, & demonſtrationes. Itaque hæc axiomata: *Si æqualibus addas æqualia, tota erunt æqualia*: *Si ab æqualibus demas æqualia, quæ remanent, erunt æqualia*: habent eam evidentiam Mathematicam, quæ ſine ullis argumentis fit nota. Demonſtratio vero qua efficitur, *tres angulos unius trianguli eſſe æquales duobus rectis*; & ipſa habet Mathematicam evidentiam, quæ ratiocinatione comparatur.

Metaphyſica, & *Mathematica* evidentia eadem certitudine fruuntur. In hoc differunt, quod hæc celerius, quam illa, nos moveat ut adſentiamur. Nam demonſtrationes Mathematicæ conſtant numeris, & figuris, quæ facilius in animo defiguntur. Demonſtrationes vero Metaphyſicæ ex ideis abſtractis componuntur, quas non niſi homines litteris ſubacti penitus intelligunt. Utraque tamen evidentia vocabulo *Mathematica* ſignificatur. His conſtitutis ſit

Lex I. *Evidentia Mathematica præferri debet Phyſicæ evidentiæ*.

Nam cognitio, quæ per ſenſus habetur, quamvis perſpicua ſit, tamen nos fallere poteſt: [1] non ita vero quæ perſpicua demonſtratione comparatur. Hinc cum Mathematica evidentia efficiatur, aërem prodigioſa vi undique premere corpora noſtra, adeo ut plus quam mille [2] pondo aëris

---

[1] *Conferantur quæ diſputabimus capite ſequenti*.

[2] *Mariotte*, de la Nature de l'Air. *Sturmius*, Colleg. Experiment. P. II. *Otto de Guerick*, *Boyle*, *ceteri*, *qui de* Aëre *ſcripſerunt*. *Confer*. Journal des Savans, an. 1679. April. p. m. 107.

aëris ſinguli ſuſtineamus; ſi quis regeſſerit, ſe nullo modo pondus, & preſſionem aëris ſentire, hujuſmodi ratio flocci facienda eſt, præ illa evidentia.

Lex II. *Mathematica, & Phyſica evidentia anteponi debet auctoritati humanæ.*

Nam humana fides etiamſi firma videatur, tamen fallere poteſt: iccirco conferri nequit cum Phyſica evidentia, & multo minus cum Mathematica. Hinc ſi mille auctores graviſſimi dicerent, *Zonam Torridam non coli, nec habitari*; audiendi non eſſent: nam alii ſuis oculis vident, in illo orbis terræ tractu homines nimis multos habitare. Item ſi dicerent, *Lunam eſſe paullo minorem Sole*; minime eſſent adtendendi: propterea quia Mathematica evidentia conficitur, Lunam eſſe longo intervallo minorem: & opinamur, rationem eam cum Sole habere, quam $\frac{1}{60}$ habet ad 1,000,000. [1]

Lex III. *Mathematica evidentia non adverſatur auctoritati divinæ.*

Nam evidentia Mathematica eſt, ipſa rei veritas, & perſpicuitas, quam rationis ope percipimus: quam rationem Deus nobis dedit, ut verum exploremus. Auctoritas itidem divina eſt vera. At verum non adverſatur vero.

Lex IIII. *Cum Mathematica, aut Phyſica evidentia alteri Mathematicæ, aut Phyſicæ adverſatur, alterutra eſt falſa. Si Mathematica repugnat Deo dicenti, vel non eſt evidentia, vel id Deus liquido non dixit.*

Ratio primæ partis eſt manifeſta. Nam Mathematica evidentia eſt veritas rei. Ergo non repugnat alteri Mathematicæ: quia verum non repugnat vero. Item Phyſica, id eſt ea, quæ experientia comparatur, ſi recte inſtituatur, non

[1] *Caſſini*, Elemens de l'Aſtronomie, p. 49. Recueil d'Obſervat. par Mrs. de l'Academie. *Conferatur etiam Nieventytius*, Contempl. XXV. §. 4. ſeqq.

non opponitur alteri experientiæ. Quare utroque caſu judicandum eſt, alterutrum eſſe falſum: & quin aliquid conſtituamus, rem diu multumque examinare neceſſe eſt.

Secunda conſtat. Nam quod Deus dixit eſt verum. Ergo non poteſt haberi evidentia Mathematica ex adverſa parte. Unum ſupereſt, ut conſulas quid Catholica ſentiat eccleſia: quæ ſi liquido proponit, Deum id dixiſſe; ſcito te non habere evidentiam Mathematicam. Quod ſi liquido id non conſtat, ex ſapientiſſimorum hominum ſententia, qui rem libero judicio examinarunt, conſtituendum eſt.

COROLLARIUM I.

Hinc recte Philoſophi judicium veritatis partim in ſenſibus, partim in mente poſuere.

Nam tametſi mens ſit illa, quæ judicet, non ſenſus; tamen non niſi ab ſenſibus habet ideas, de quibus judicat.

COROLLARIUM II.

Hinc falſo dicit Huetius, non niſi a Deo certiores nos fieri, nos non errare judicando.

Nam ſi ratione nihil poſſumus certo definire, quomodo certiores erimus, Deum id nobis dixiſſe? Non omnes divino ſpiritu adflantur, & vocem Dei, nullo interpoſito, audiunt. Deinde homines ſæpiſſime in judicando decipiuntur. Quapropter nequeunt plane conſtituere, an in præſentia a Deo fiant certiores, an aliter.

COROLLARIUM III.

Hinc falſo adfirmat Spinoſa, mentem noſtram eſſe modificationem ſeu particulam divinæ mentis.

Duo enim homines diverſa, immo & contraria eodem tem-

tempore cognoſcunt, & cupiunt: tum infinita propemodum ignorant: quorum utrumque a Deo alienum eſt. Quo nomine falſa etiam eſt ſententia Malebranchii.

CAPUT IIII.

De fallaciis Senſuum, quæ veritatis cognitionem retardant.

OBſtant tamen non nulla, idque frequenter, ne veritatem adſequamur: quæ Logicus perſpecta habere debet, ut ea, quoad facere poterit, declinet; ſin autem, errata quodammodo emendet. Hæc ad tres claſſes commode referuntur, *Senſus*, *Mentem*, *Voluntatem*: de quibus ordine explicabimus.

I.

Principio ſenſus noſtri, per quos primas ideas adquirimus, ſæpiſſime nos fallunt. Non quod re ipſa fallant, ſed quia occaſionem præbent cur fallamur, judicando ita eſſe. Nam oculi id præſtant in capite, quod præſtaret vitrum ad lentis figuram conformatum. Hi enim excipiunt imaginem objecti, & eam in retina depingunt: quod jam primo libro demonſtravimus. Quare non oculi nos decipiunt: ſed nos, qui, per ſtupiditatem & tarditatem ſenſuum, obſcure objectum percipimus; cum exiſtimamus ita eſſe, ut pingitur, fallimur ſæpiſſime. Aliqua exempla ſubjiciemus, cetera apud recentiores invenietis. [1]

1. Vix umquam certo judicare poſſumus, nos veram rerum

[1] *Ex recentioribus præter ceteros Malebranchius*, de Inquir. Verit. *ex quo plurima ſumſit Soria*, in Inſtit. Philoſ. Ration. c. 9.

rerum magnitudinem ratione comprehendere. Nam quemadmodum lentes vitreæ, ſi majores, vel minores ſunt, magis aut minus convexæ, objecta vel majora, vel minora repræſentant; ita oculi noſtri, ſi magis aut minus ſint convexi, idem præſtabunt. Nos autem, etiamſi non poſſimus definire, quam ſimilem figuram habeant oculi duorum hominum; ſcimus tamen & frequenter videmus, duos homines, immo & eumdem interdum diverſo modo conformatos oculos habere. Jam ſi quid minimum intereſt vel in figura, vel in denſitate humorum, vel in ſitu; diverſam extenſionem corporis, ut vitreæ lentes, exhibebunt. Ideo nec pro certo dicere poſſumus, quam magnum ſit objectum, quod intuemur.

Confirmat id ipſum experientia. Nam vitra oculorum, quæ ſenibus opitulantur, adoleſcentes non juvant. Deinde ea, quæ homini *myopi* juſtam hominis magnitudinem offerunt, alteri bene videnti, minorem offerunt. Vix ut ſine errore adfirmemus, alterutrum eſſe verum.

2. Decipimur etiam aliquando cum conſtituimus, an corpora ſint æqualia, an ſecus. Nam cum in aliquo horto deambulamus, in quo arbores vel in quincuncem ſint poſitæ, vel in duas lineas parallelas; ſi initio viæ collocati ultimas intuemur, hæ multo minores apparent: tum & via ipſa latior initio, & ſenſim anguſtior venit in conſpectum. Quodſi viam pergimus, & exacte eam metimur, vel æqualis eſt, vel extrema pars viæ amplior, atque arbores ipſæ proceriores ſe offerunt. Idem uſuvenit, cum duos homines ſtatura æquales alterum prope nos, alterum longe conſpicimus. Hic enim multo minor, quam ille, oculis ſe offert.

3. Figuram etiam corporum vaſtæ molis, ſi longo intervallo diſtant, vix certo conſtituemus. Nam turris quadrata, cum longe adſpicitur, ſine angulis videtur. Etiam corpora exiliſſima, quæ rotunda videntur, ut arenæ granulum,

num, ſi microſcopio adhibito ea contemplamur, plurimas habent ſuperficies,& figuras differentes. Inſenſilia vero, quæ nudis oculis non apparent, ſi ea microſcopio exploramus, plurima,& multarum figurarum ſe offerunt. e. g. In aqua pluviali, in aqua communi, in aceto, & aliis humoribus infinita propemodum animalia conſpicimus, quæ ſine vitro conſpici non poſſunt.[1] Item aer,qui purus videtur, ſi radium lucis, qui ab janua clauſa in eonclave obſcurum inlabitur, contemplamur, infinita corpuſcula heterogenea habet. Iccirco caute pronunciabimus, corpora vel prorſus non eſſe, vel figuras eas habere, quæ apparent.

4. De *motu* vero cum judicamus, frequentiſſime decipimur. Vulgatum eſt illud de nave, in qua, cum quis vehitur ſedens, videtur ſibi eſſe inmotus: terræ vero, & reliqua, quæ linquit, videntur recedere. Eodem modo qui longe aliquem lente & placide videt deambulantem, putat eum conſiſtere. Luna, Venus, & plurima ſidera videntur non moveri, tamen moventur. Cum e dolio aliquo oleum per foramen ruit cum impetu, tam placide fluit, ut intuens adfirmare non dubitet, oleum non fluere, ſed conſiſtere. Cetera lubens prætereo, nam hæc ſatis conficiunt, quam in iſtis dijudicandis homines decipiantur.

Item, quam *velox* ſit motus, vix certo conſtituemus. Nam æque velox motus dicitur, qui æquali tempore æquale ſpatium percurrit. At cum video duos equos ſimul currentes ad metam, non poſſum definire, an eodem tempore æqualia ſpatia conficiant. Quare inprudenter adfirmabo, æque velociter currere. Nam fieri poteſt, ut qui minori intervallo proximus eſt mihi,videatur velocius currere, quam alius: quod interdum eſt falſum.

N Jam

[1] *Conferatur Leeuvvenoekius, in* Arcanis Naturæ ope Microſcopiorum detectis, *qui plura exempla ſuppeditat. Cui addi poteſt Hartſoekerus, Hookius, alii.*

5. Jam vero ſatis notum eſt, *colores* ſæpiſſime occaſionem dare cur fallamur. Nam ſi longe, aut ſub veſperum montem arboribus conſitum adſpiciamus, ſine ullis arboribus nudum videbimus. Illæ ipſæ arbores floribus veſtitæ, ornatæ pomis, ſi e remoto cernuntur loco, omnino ſine ullo ornatu apparent.

6. Etiam falluntur homines cum judicant, *colores eſſe in objecto corpore*. Quod non indoctis modo, ſed & Peripateticis omnibus uſu venit. Nam exploratum eſt, nullos colores in objecto eſse, ſed in eo, qui adſpicit: i. e. objecta corpora, pro ſuperficie magis, vel minus ſcabra, ſunt cauſſa, cur lux hoc,vel illo modo oculum adficiat, atque hanc perceptionem ſuſcitet in animo,qui vocatur *color*. Conficitur id multiplici experimento: ſed unum, & alterum ſufficiet in præſentia.

Nam ſi lapidis ſuperficiem ſcabram polias, diverſum colorem exhibet. Quod plane conficit, colorem non eſſe in objecto: nam nulla cauſſa adeſt, quæ novum colorem generet. Tritum jam eſt Clariſs. Newtoni experimentum. Si in conclavi obſcurò radios lucis per foramen in feneſtra factum excipis priſmate cryſtallino, hi radii interim dum cryſtallum, & conclave pervadunt, colorati non videntur: dum in adverſam chartam albam incurrunt, ita refringuntur, ut excitent in nobis ſenſum ſeptem colorum, qui hoc ordine in charta exprimuntur: *violaceus, purpureus, cæruleus, viridis, flavus, aurantius, ruber*. Atqui charta facultatem non habet producendi colores, nec mutandi naturam radiorum, qui colorati non erant. Ex quo conſequitur, nihil aliud eſſe colores niſi perceptiones, quæ in animo excitantur, ad præſentiam alicujus corporis; quod hos, aut illos lucis radios rejicit ad oculos, alios abſorbet, idque ex lege a Deo rerum naturæ præſcripta. [1]

11.

[1] *Newtonus*, in Optica p. m. 103. 153.

II.

1. *Auditus* itidem frequens errorum eſt cauſſa. Nam primo exiſtimamus, *ſonum* eſſe rem, quæ extra nos eſt, & ab corpore ſonoro venit: quod tamen eſt falſum. Nam, uti de viſu docuimus, nihil aliud facit corpus ſonorum, quam citiſſime tremere: qui tremor aërem ad tympanum auris inpellit, idque ita movet, ut excitet in animo ſenſum *ſoni*. Nam tam diu corpora ſonant, ut campanæ, & fides, quam diu tremunt. Quem tremorem ſi manu, vel alio corpore impedis & ſiſtis, ceſſat ſonus.

2. Deinde putamus, vocem repercuſſam ab aliqua turri, aut caverna, aut puteo, quam vocamus *echo*, ab illa parte venire: quod manifeſto eſt falſum. Nam aër motus, cum in corpus incurrit,quod aptum eſt,ut eumdem ad aures mittat, quin tremorem minuat; vocem & ſonum ab illa parte remittere videtur, quæ dicitur *echo*. Non aliter ac in ſpeculo corpora apparent eſſe ultra ſpeculum: cum tamen e regione ſint.

Vidi ego quædam loca, ubi, ſi vocem placide ederes, ter *echo* audiebatur. Ferunt [1] in majori Aegypti pyramide ſonum repercuſſum ab interiori parte, *echo* duodecies referre. Sed majus aliquid, immo prorſus mirabile illud eſt, quod narrant de quadam *echo* prope *Ormeſſon*, quæ interdiu XIIII. ſyllabas redit, nocte vero VII. [2] Cujus ſimilis eſt alia in Anglia prope *Vooſtock*, in qua XVII. ſyllabæ interdiu, per noctem vero XX. diſtincte audiuntur. [3] Ut aliam in hortis gentis Simonettæ prope Me-

[1] *Lucas*, Voyages Tom. 1. pag. 43.
[2] *Marinus Merſſenus*, Harm. Univ. L. III. pag.214.
[3] Journal des Savans 16. Août. 1677.

pe Mediolanum taceam percelebrem; quæ xxx. vices vocem reddit. [1] Itaque ſedulo caveamus, ne ſecundum id, quod ſenſus repræſentant, ſine ullo examine judicemus.

III.

I. *Odoratus*, & *Guſtatus* eodem nomine nos decipiunt: propterea quia cauſſa ſunt, cur inprudentes exiſtimemus, *odorem*, & *ſaporem* eſſe in corpore, quod tangimus: cum tamen ſint nihil aliud, quam animi ſenſus, qui excitantur in nobis a particulis inſenſilibus corporum, quæ organa hæc duo contingunt. Nam ſi eſſent res, quæ ſeorſum a nobis exſtarent; idem corpus odorum, & idem cibus ſingulos homines eodem modo adficeret. Id tamen ſecus eſt: nam *zibethum* e. c. aut *odor lilii* gratus eſt aliis, aliis prorſus intolerabilis. Etiam, quid cibi poſſint, experimur communiter. Nec enim omnes eodem cibo delectantur: quinimmo quoſdam cibos averſantur, & non ſine nauſea vident, nedum guſtant. Et, quod magis mirabile eſt, quæ nobis adoleſcentibus in deliciis fuere, dum ad virilem, vel ſenilem ætatem pervenimus, diſplicent interdum: quod unuſquiſque in ſe ipſo facile experietur. Hæc ſani.

In ægrotis vero mirabiliora phænomena occurrunt. Quis neſciat, mulieres oppilatæ quot ſpurcitias vorent? ſalem, carbonem, calcem, laterculos, cretam, & inmundiora alia: quæ illæ ipſæ, dum tali morbo liberantur, non ſine ſtomachi perturbatione nominant. Gravidas etiam quot ego vidi res, quæ nulli fatuo in mentem venirent, ſumma cum animi contentione perquirere, & avidiſ-

---

[4] *Kirker*, Fonurgia *L. II. T. Schotus*, in Magia.

avidiſſime deguſtare [morbo, an adfectatione neſcio, id ſcio, frequentiſſime evenire] eaque comedere, quæ mox puerperæ recuſabant? Febri laborantes amara ſentiunt, quæ ſani dulcia & ſuavia habent. Idem in *odoribus* obtingit.

Hæc perſpicue conficiunt, non in objectis corporibus eſſe odores, & ſapores, ſed cauſſam tantum cur hac ſentiamus: quæ, pro diverſa conſtitutione organorum duorum hominum, vel ejuſdem hominis, dum morbo, vel ætate laborat; diverſo modo fibras ſenſuum movent, titillant, pungunt; ut nervi diverſimode adfecti alias & alias perceptiones excitent in animo, quæ ipſæ ſunt vel odores, vel ſapores.

IIII.

I. *Tactus* denique, quod latius, quam ceteri ſenſus, pateat [hoc organon non peculiarem locum in fabricatione humana habet, ſed per totum corpus diffuſum eſt] uberrimus errorum fons eſt. Nam ſine ulla dubitatione judicamus, ea in objectis eſſe, quæ tactu diſtinguimus. Principio *calor*, & *frigus* videntur in corporibus eſſe, reapſe tamen non ſunt. Id certa experientia unicuique oſtendet. Nam ſi alteram manum bene calidam, alteram nimis frigidam in eamdem aquam tepidam mergas, quæ frigida erit calidam ſentiet, contra vero, quæ calida frigidam. Non ita diceremus, ſi aqua eſſet calida: nam utraque manus moderatum calorem ſentiret: non ſecus ac utraque manus ſentit, eam eſſe corpus, eſſe fluidam, eſſe gravem, quia ita eſt.

Item cælum Ulyſipponenſe e. g. homini in *Lapponia*, *Finlandia*, *Ruſſia* nato, videtur calidum: illi vero, qui ab *Maranhone*, vel *Parà*, vel ab alia zonæ Tor-

ridæ parte venit, frigidum videtur. Miramur aliquando Aethiopes, cum naves noſtræ nudos eos in litore exponunt. Inſcite tamen: nam ſi nobiſcum reputaremus, natos eos eſſe in calidiſſima regione, & perpetuo ita vixiſſe; cauſsa nulla eſset, cur miraremur. Non aliter ac nullus miratur, ſe nudam faciem, id eſt nobiliorem & elegantiorem corporis partem, oſtendere, quia ita inſtituti & educati ſumus.

II. Venio ad *levitatem*; & *aſperitatem*: in quibus dijudicandis tam multa peccant homines, ut mirari poſſimus. Pronuntiamus aliquando, corpora aliqua eſſe perfecte levigata e. g. globum vitreum, qui tamen non eſt. Nam muſcæ per eum globum ambulant: quod certe non facerent, niſi cavitates quædam eſſent, & prominentiæ, quas ungulis tenere & capere poſſent, quo ſe ſuſpenderent. Pulcerrima manus, & levis nudis oculis apparet, quæ tamen, microſcopio adhibito, ſcabra eſt. Quod ipſum in reliquis corporibus levigatiſſimis boni microſcopii ope oculis deprehendimus. Adeoque planum eſt, ſenſum *tactus* non ſecernere partes inſenſiles corporum: quas ſi ſentiret, & diſtingueret, numquam judicaremus, ea eſſe levigata. Præterea quod puello, & feminæ urbanæ, ac deliciis difluenti, aſperum videtur; ruſtico & ſole, & nive, & adſiduo labore ſubacto, ne leviter quidem ſcabrum videtur: quia eam fibram, & cutem habet, quæ non facile movetur. Quare caute in iis, quæ per tactum percipimus, judicare oportet.

III. Fallimur etiam per tactum, quod putamus, ea corpus noſtrum non adficere, quæ adficiunt. Nos undique premimur a prodigioſa vi aëris. Nam Philoſophi poſt *Torricellium* oſtendunt evidenter, aërem magno niſu ad terram tendere: adeo ut hæc cauſsa ſit, cur in antlia aquam ſuſtineat altam pedes XXXII. mercurium vero polices XXVIII. ultra quam altitudinem neque aqua, neque mercurius

curius umquam adſcendit. [1] Nec ſolum terram premere perpendiculariter, ſed omni ex parte. Nos enim undique comprimimur ab aëre, idque tam violenter, ut explicari vix queat: tamen nullus id ſentit, propterea quia a prima exſpiratione auræ vitalis undique ita ſumus compreſſi, nec aliquam in ſenſibus patimur mutationem. Item qui mergitur in mare, & fundum petit, non ille quidem ſentit magnam vim aquæ, quæ ſuper corpus eſt, hoc nomine, quia omni ex parte premitur æqualiter.

Unde mirari deſinamus quod piſces velociter in aqua moveantur. Hæc enim tam eſt conſentanea naturæ illorum, quam noſtræ aër. Quid? nec ipſe aër nobis ſenſu, niſi moveatur, percipitur. Ita indocti conſtanter defendunt, aërem non eſſe corpus: immo & Peripatetici dicunt, *quantitatem* non habere, & eſſe leviſſimum. Itidem fallimur frequenter, cum *ſoliditatem*, & *gravitatem*, & *fluiditatem*, & *extenſionem*, & *figuram*, & *motum* corporum æſtimamus: cum *dolorem*, aut *voluptatem* metimur ex tactu. Quæ ex iis, quæ diximus, perſpicue fluunt.

Hic fit manifeſtum, ſenſus illos nuntios veri plurimam occaſionem nobis præbere cur fallamur. 1. Ob *debilitatem & tarditatem*: nam ſi ita eſſent comparati, uti eſſe poſſent, omnia nobis diſtincte repræſentarent. Nam & aper multo plura, & diſtinctius audit, quam nos: & ſimia guſtat acutius: immo & nos ipſi microſcopii ope ea videmus, quæ ſine tali præſidio exſtare vix ſuſpicaremur. 2. Ob *voluptatem*, quam tactu, & viſu, & aure percipimus: quæ nos impedit, ne rem, ut opus eſſet, examinemus.

N 4 Deo

[1] *Hoc experimentum, etiamſi tot alia non adeſſent, perſpicue oſtendit, quanto in errore verſentur illi, qui adfirmant, aerem expertem eſſe ponderis. Conferantur auctores ſuperiori capite nominati.*

Sed quoniam Deus nobis ſenſus non dedit ornatus cauſſa, ſed ut iis utamur, eorumque ope cognitiones adquiramus, atque vitam omnem ſapienter inſtituamus; idcirco *criterium* aliquod ſit oportet, ut veras a falſis perceptiones internoſcamus.

Criterium autem eſt tale: *Eæ imagines certiſſimæ haberi debent, quæ, adjunctis omnibus accurate expenſis, ſemper ab eodem, vel a ceteris ſenſibus eædem conſpiciuntur: idque ab eodem homine, & multo magis a diverſis hominibus, qui eaſdem diligenter examinarunt.* Nam ſi ne hoc quidem caſu veræ haberi poſſent imagines, deluderet nos perpetuo Deus: quod a tanta bonitate alienum eſt. Quo ſane nomine Pyrrhoniorum commentum a melioribus Philoſophis confutatur. Hanc doctrinam duobus canonibus facilitatis cauſſa comprehendemus.

CANONES.

I. *Ne pronuntiato, ea eſſe vera, quæ ſenſus repræſentant; aut non eſſe, quia in ſenſus non incurrunt; quin prius ſedulo id perpendas, & doctorum ſententiam adhibeas.*

II. *Experimenta ne facito, ut veteres aliqui faciebant: ſed melioribus inſtrumentis, quæ recentiores excogitarunt & poliverunt, diligentiſſime utitor.*

CAPUT V.

De adfectibus voluntatis, qui veritatis adſecutionem impediunt.

PArum haberemus ſi ſenſus tantummodo nos in errores inducerent: nam, cum errores hujuſmodi ſint conſpicui, eſſet in promtu remedium, nimirum de iis, quæ ſenſibus

bus percipiuntur, caute pronuntiare : eaque ad examen etiam atque etiam revocare, antea quam judicium faceremus. Sed eſt alia cauſſa, quæ quo teſtior eſt, eo validius hominem ab veritate revocat, & ad errorem inpellit. Ejuſmodi ſunt *adfectus animi*. Nam cum animus percipit res ſenſiles prout bonæ, vel malæ ſunt, oritur quidam animi motus [hic vocatur *appetitus*: rerum autem, quæ materiæ expertes ſunt, appetitio eſt *voluntas*] cum fluoris nervorum, e ſanguinis ingenti commotione conjunctus; qui *adfectus* nuncupatur; quemque vel voluptas animi, vel dolor ſequitur.

Mirabile dictu eſt, quam valide, quamque celeriter hi adfectus, ſi ſunt vehementes, hominem tranſverſum agant. Quod uſu exploratum eſt. Hi primo mentem impediunt, ne accurate examinet ea, de quibus deliberare debet. Ex quo conſequitur, ut ideas obſcuras adquirat, & judicando fallatur. Deinde quædam, ut amemus, efficiunt; quædam vero refugiamus, quæ non debemus. Nam, non ſecus ac microſcopia, & ea, quæ placent, & diſplicent, ampliant, dilatant adeo, ut mens illo fulgore percluſa judicet eſſe bonum, aut malum, quod re vera non eſt. Id tam multis argumentis confici poteſt, ut copia me inopem faciat. Pauca tamen addam : in ceteris moneo, ut unuſquiſque ſe ipſum conſulat : ſi enim ſuas actiones odoretur & æſtimet pro merito, exempla nimis multa reperiet.

I. Præcipuus adfectuum fons, ex quo omnes dimanant, eſt, ut ſcite Ariſtoteles, inmodicus amor quo unuſquiſque ſe amat, quam *Philautiam* nominamus: quare *Philautia* haberi debet parens errorum, qui a voluntate oriuntur. Amamus vehementer nos, noſtraque omnia, dicta, facta, cogitata. Nec aliquid tam glorioſum de ullo homine prædicari poſſe putamus, quod non de nobis potiori jure dici debere judicemus. Hic adfectus quaſi morbus

morbus quidam non ſemidoctos modo, ſed etiam doctiſſimos aliquando pervaſit.

Cicero, quam libet inſtitutus præceptis ſeverioris Philoſophiæ, magnifice de ſe ſentit: & rerum a ſe geſtarum prædicationem texit perpetuo. Adeo ut Lucceium rogarit, ut ea ornaret vehementius, quam fortaſſe ſentiret: & in eo Hiſtoriæ leges negligeret. [1] Verius dixerimus, veteres omnes, qui aliqua laude nobiles extiterunt, nimis appetentes fuiſſe gloriæ: & nihil aliud deſideraſſe, niſi ut res ſuæ ab aliis prædicarentur. Cujuſmodi, ut alios prætercam, fuere Themiſtocles, Magnus Alexander, Pompejus, Scipio Africanus, M. Varro, C. Trebonius. E recentioribus plurimi eruditi idem peccatum peccarunt. Quod nobilis auctor Menckenius ſingulari libro oſtendit. [2] Immo obſcuriſſimi ſcriptores eamdem ſæpe tibiam inflant, ut de ſe, non ſine aliorum contemptu, perpetuo loquantur: ſuaque, etſi leviſſima, inpudentiuſcule extollant. Qui adfectus judicandi aciem omnio retundunt.

II. Hinc & illud exſiſtit, ut de rebus judicium faciamus, non prout ſunt, ſed pro modo, quo nos adficiunt. Itaque quæ nobis convenire putamus, bona, pulcra, juſta: quæ non convenire, e contrario judicamus. Amicos ſuos, conjunctos, præceptores, populares, plurimi ita extollunt, ut nihil ſanctius, nihil eruditius, nihil omni laude cumulatius ne cogitari quidem poſſe dicant. Si quem vero eorum errata notantem audiunt, ei mala omnia inprecantur: & quaſi hominem ſuperis inviſum, reipublicæ pernicioſum, nova atque nefaria facinora molientem, adeo averſantur, ut nihil ſupra.

III. Apertius id videtur in illis, qui alicui ſectæ nomen

[1] *Cicer.* L. V. Epiſt. 12. ad Famil.

[2] *In libro inſcripto*, Charlatanaria Eruditorum. 8.

men dederunt. Quis enim huic Philoſopho dixerit, doctorem ejus erraſſe? quis perſuaſerit, debere eum præceptoris ſententias ad aliorum doctorum lumen revocare? Vulgatum illud eſt Averroeſii, qui, cum Ariſtotelem interpretaretur, dicere non dubitarit, quod *Ariſtotelis doctrina eſt ſumma veritas, quoniam ejus intellectus fuit finis intellectus humani: quare bene dicitur de illo, quod ipſe fuit creatus & datus nobis a Divina providentia, ut non ignoremus, poſſibilia ſciri*. [1] Et alio loco: [2] *Nullus eorum, qui ſecuti ſunt eum uſque ad hoc tempus, quod eſt mille & quingentorum annorum, quidquam addidit, nec invenies in ejus verbis errorem alicujus quantitatis*.

Hæc homini Ethnico, in illa ætate ſcribenti, & qui celebriores auctores non legerat, condonari poſſunt: at in viris Catholicis, & in hac Europæ luce, ferenda non ſunt. Audivi, ego Peripateticum dicentem, veteres Epiſcopos a prima uſque Eccleſiæ ætate, Ariſtotelem quaſi normam diſputandi, etiam in rebus Fidei, habuiſſe: nec latum unguem ab illius ſententiis receſſiſſe. Neque adfirmare dubitarim, plurimos etiam nunc in eadem hæreſi, quamvis occultius, permanere.

IIII. Quidam tanto amore antiquitatis occupantur, ut id ſolum laudabile putent, quod in veteribus codicibus invenitur. Id viris cetera eruditiſſimis, & moderatiſſimis eveniſſe eſt certum; Philologis, & Criticis præſertim, qui, cum libros inluſtrant, ea in illis videre ſibi videntur, quæ reapſe non vident. Grotius, magnus homo, Sacram ſcripturam dilucidans, graviſſimorum Ethnicorum ſententias de jure Naturæ, & Gentium omnino expreſſas ibi videri exiſtimat. Alii in Ethnicorum libris

[1] *Averroeſ. in* Deſtructorio. diſſ. 3.
[2] *Averroeſ.* Præfat. in Phyſicam Ariſt.

bris loquentem Moyſen reperiunt. Quæ viri alii oculatiſſimi, & præjudiciis non occupati in iis non cerni adſeverant.

Fuere Interpretes, qui Bibliorum libros explicantes, quaſdam ſententias ad Ariſtotelis placita revocare non dubitarunt. Quidam etiam in utroque Teſtamento logicam Ariſtotelis felici ſidere invenit. Plurimi e diverſo, nihil niſi recentiorum doctrinam crepant: vetera omnia, quaſi manifeſto eſsent falſa, contemnunt: immo veteres libros ne legunt quidem. Nempe imbuti illis opinionibus, quas acceperunt, hæc ſolum vident, in reliquis ſunt cæci.

V. Hinc & illud exſiſtit, ut qui talibus opinionibus tenentur, nihil rectum exiſtiment, niſi quod ex illis fontibus dimanat. Hæc conſtanter & pervicaciter tuentur: reſpuunt cetera tamquam falſa & damnoſa. Verentur ſcilicet, ne inconſtantiæ, aut erroris notam ſubeant: & laudem, quam tantis ſudoribus compararunt, ingenua erroris confeſſione perdant. Hæc *philautia* homines prohibet, ne verum perveſtigent: quod in ſenibus multo magis, quam in adoleſcentibus, uſu venit.

VI. Hinc illorum, qui in contraria ſententia ſunt, ſcripta aut omnino non legunt, aut oſcitanter legunt: quod ſi paullo adtentius examinant, hoc conſilio faciunt, ut eorum ſententias confutent. Quotus enim quiſque eſt, eorum etiam, qui magno ſupercilio recentiorum ſententias vituperant, qui Carteſium, qui Gaſſendum, qui Malebranchium, qui Leibnizium, qui Wolfium, quique ceteros Philoſophos acutiſſimos pervolutarit, ac non potius aliorum fide condemnet? Quot vero ſunt, qui Cl. Newtoni ſententiam de *adtractione* corporum repudiant, qui tantum Philoſophum ne intelligunt quidem?

Jam vero ii, qui adverſariorum ſcripta pervolvunt, nonne videmus, quam maligne, quamque invidioſe illorum ſententias traducant? quot falſa illis adfingant, de qui-

quibus ne ſomniarunt quidem? quam crudeliter in mortuos ſæviant, quorum, ſi vivi eſſent, vel ſolum conſpectum vererentur? Patriam, mores, religionem etiam accuſant adverſariorum. Si qua vero ab illis ingenioſe & ſubtiliter dicta offendunt, aut tacent, aut veluti inepta explodunt, aut ad pravum ſenſum contorquent: quæ, ſi ſuorum fautorum eſſent, ſummis laudibus ferrent in cælum.

VII. Hinc illud diſſentiendi ſtudium, & inexplicabilis quædam rixandi cupiditas, quæ homines non nullos agit, ut nil tam firmum, tamque perſpicuum habeatur, quod illi non ſuis diſputationibus debilitare, & obſcurare conentur. Hi enim, quaſi ad diſcordiam nati eſſent, omnia ad diſputationis trutinam revocant: & ſi forte in propoſita materia argumenta non habent, illico quærunt, an conjunctum, an ſeparatum genus ſyllogiſmi faciant. Sunt Philoſophi, qui, tradituri adoleſcentibus alicujus ſcientiæ rudimenta, eos primum doceant, certare verbis, & inpudentiuſcule garrire, quam aliqua præcepta tradant, quæ pueros ad ipſa penetralia ſcientiæ perducant. Alii ne ipſam quidem Dei exſiſtentiam, perpetua omnium ſæculorum traditione firmatam, ſine clamore & altercatione recipiunt. Pleni exemplorum ſunt libri, quæ facile foret proferre, niſi res eſſet notiſſima.

VIII. Hinc intoleranda illa naſcitur ſuperbia, qua homines adeo principatum ſibi tribuunt in litteris, ut vel aliorum eruditionem in aliis ſtudiis minuant; vel, ſi illis parcunt, in ea tamen facultate, quam tractant, omnes præ ſe contemnant. *Eſt mos hominum*, inquit Cicero, *ut nolint eumdem pluribus rebus excellere*. [1] Hic autem mos ad noſtram uſque ætatem pervenit. Juriſperitus e. g. ſi Theologum de jure vel publico, vel privato diſputantem audit, plerumque deridet. Scilicet Juriſprudentia illi ſolum,

[1] In Brut. c. 21.

lum, qui doctoris inſignibus decoratur, eſt pervia: ceteros a ſe repellit. Theologus vero, tametſi Juriſconſultum laudet, tamen nefarium ſcelus putat, ſi ille de Sacra ſcientia quidquam delibat. Quaſi leges Cæſarum non ex Sacris litteris, & Ethica diſciplina inluſtrentur; aut quaſi Sacrorum ſtatuta canonum non Principum conſtitutionibus adjuventur. Atque hæc nominatim de *philautia*, & ejus contrario *odio*: ad quos quia reliqui adfectus referuntur, de iis dicemus pauca.

VIIII. *Zelotypia* vero quæ mala non in ſocietate humana progenerat! ad quas ineptias non inpellit viros fortiſſimos! Amans nimia philautia ductus putat, amaſiæ benevolentiam unice deberi ſibi: ſe eum eſſe, quem venuſti vultus feminæ omnes debeant amare, & reliquos omnes contemnere. Iccirco injuriam ſibi fieri, niſi ſolus ametur: ac jure ſe in rivales ſævire poſſe. Hac inſania actus facile ſibi perſuadet, quicumque amaſiam intuetur, eſſe rivalem: præponi alterum ſibi: & ab utroque maximam ſibi injuriam irrogari. Hinc in tot pueriles ineptias incidunt, qui tali adfectione tenentur, ut rideantur merito. Interdum vero res eas faciunt, & dicunt, quas dementes ipſi vix per furorem cogitent.

X. Jam *Spes*, & multo magis *Deſiderium* quid non in mortalium pectore turbant? quam diſtrahunt mentem, ne ea, quæ ſunt, advertat. Qui cupiunt, & ſperant, ipſi ſibi ſomnia fingunt: hæc amant, hæc adorant, nihil præterea vident. Hinc facile putant, ea ſe habere, quæ ſperant: palpatoribus aures præbent, iis credunt, & mire falluntur. Paralyſi, vel hydrope laboranti dicat aliquis circulator, habere ſe remedium exquiſitum, quo eos unius diei circulo liberet a morbo: ut mille homines graviſſimi oſtendant, fieri non poſſe; ægroti verum eſſe putabunt.

XI. At *Ambitio* nonne videmus, quam vehementer homines torqueat; eoſque cogat indecora multa, & quæ di-

dignitatem hominis imminuant, ſine ullo pudore efficere? Hic adfectus latius exporrigitur, quam vulgo putatur: & ſtudioſe curant homines, ut eum aliis & aliis nominibus obſcurent, ne probro, & riſui pateant.

Sunt, qui honores ſe ambire dicunt, ut conjunctis ſint præſidio. Hi ambitionem ſuam titulo *pietatis* celant. Alii paullo callidiores clamitant perpetuo, non commiſſuros ſe, ut ad honores evehantur, quia omnino digni non ſunt. Hi nempe ſperant, facile ſe hac arte ad aliquod faſtigium provehi poſſe. En ambitio nomine *contemptus honorum* involuta. Qui in aulis Regum verſantur, plerique eam ſpecioſo nomine tegunt *obſequii*. Nimirum laudant hi perpetuo facta, & dicta eorum, ab quibus fortunas ſperant: & memores Terentiani effati, *Obſequium amicos, veritas odium parit*; imperant ſibi omnia adſentari, & omnia pro veris habere. Quæ conſuetudo judicium corrumpit, & aciem judicandi retardat.

„ Hinc (*ut monet vir doctiſſimus*) laudationes evaſere „ adeo communes, & tam promiſcue congeruntur in o- „ mnes, ut jam dici nequeat, quid ſit de laudatis ſentien- „ dum. Ubinam ille Concionator, qui hominum non au- „ diat in *Gazeta*, eloquentiſſimus? qui auditores ipſa do- „ ctrinæ ſublimitate non rapiat in admirationem ſui? Qui- „ cumque moritur pietate inſignis eſt. Triobuli ſcripto- „ res vel volumina conflare poſſunt, ſi in unum compin- „ gunt amicorum elogia: adeo ut in hac profuſiſſima lau- „ dum ſine delectu diſtributione, mirum ſit aliquos inve- „ niri, qui tam cupide illas appetant, collataſque tanto „ ſtudio colligant, atque conſervent. [1] Quiſque pru- „ dens hæc pro ſua ſapientia ad eos, quos novit, applicet.

XII. Simillima huic eſt *Avaritia*, quæ quam mentem obtuderit hominum, quot bella in omni mundi ætate ſuſcitarit,

[1] Auctor Artis Cogit. P. III. c. 20. p. m. 252.

tarit, quot regna ſolitaria fecerit & deſerta, Hiſtoria luculenter oſtendit. Sane qui tali adſectu aguntur, vix aut ne vix quidem verum audire, nedum ratione comprehendere, & ardente conſiderare poſſunt.

XIII. *Timor* etiam mirabilia phænomena in hominum animis progenerat. Qui nimio timore corripiuntur, vix umquam res, prout ſunt, intelligunt: putant ſe videre quod non vident, & perpetuo male ratiocinantur. Hinc tot portenta in Ethnicorum hiſtoriis ſe offerunt: quæ ex hoc fonte fluxere, quod populi, ab ſacerdotibus decepti, ſibi perſuaſere, Deos immortales viſibili ſupplicio pœnas de ſcelere eſſe ſumturos. Et motis ſemel in religionem animis, facile fuit ut exiſtimarent, quæcumque minus ordinaria eveniebant, vel Lunæ, aut Solis defectionem, vel ovum ſolito majorem, vel ſerpentem domi, & id genus ineptias; hæc, inquam, eſſe oſtenta, quibus Dii illi ſui iram & indignationem declararent.

Sed & apud noſtros quam multæ fabulæ timore naſcuntur! Qui timent, ipſi noctium occurſacula, buſtorum ſpectra horrenda dictu ſe videre adſeverant. Quæcumque noctu audiuntur, lemures ſunt. Si qua femina annoſa, & pannoſa occurrit, hæc ſcilicet præ ſe fert mirificam facultatem, Dæmonas pro lubitu revocandi, male faciendi cui velit, & inpune hominem occidendi: & ſexcenta hujuſmodi nugaciſſima, quæ, niſi terrore correpti, aut fatui, numquam adfirmabunt.

XIIII. *Ira* quam præcipites det homines, nullus non ſentit. Hæc mentem animi retundit, oculos ipſos occæcat, ut nihil tam abſonum aut dici, aut cogitari poſſit, quod iracundus homo in ipſo furore non faciat: adeo ut ſui compotem pudeat aliquando, talia patraſſe. Hinc animus tam vehementer percellitur, vix ut poſſit recte de rebus judicare: ſed quæ obſtant, majora: cetera multo minora eſſe exiſtimat: iccirco deteriorem partem eligit ſemper. Quare ſi ratio-

rationem ſubducimus, inveniemus, mortalium calamitates majores ab iracundia profectas eſſe.

His breviter perluſtratis, manifeſtum fit, eos animi motus, qui rationem perturbant [omnes enim perturbant] compeſci oportere: & Philoſophorum eſſe curare, ne adfectionibus ullis agitemur, ſed ſerenam mentem habeamus, ſi recte & ſapienter cupimus judicare. Nam ut navis in medio mari vehementibus, & contrariis acta ventibus, neque curſum tenere, neque portum petere poteſt; ſic animus noſter adfectionibus illis, quaſi vento, circumactus, vix umquam veritatem, quo tendit, conſequetur. Iccirco memoriæ mandate hunc

CANONEM.

Ne dum adfectu aliquo occupati eſtis, judicetis: quod ſi judicaſtis, rem iterum ad examen vocate: tum demum libere, & re accurate perpenſa, pronuntiate.

CAPUT VI.

De fallaciis Mentis, quæ obſtant, ne verum inveniamus.

SEd etiam mens noſtra cauſſam domeſticam habet multorum errorum, in quos frequentiſſime delabimur: qui veritatis adſecutionem mirabiliter retardant. Hos ut vitemus, neceſſe eſt cauſſas pernoſcere, & alta mente defigere: quo facilius eas, cum occurrerint, declinemus. Nos eas ad tres claſſes non incommode revocamus, *tarditatem noſtram*, *methodi defectum*, & *præjudicia*: quas eodem ordine explicabimus.

I.

Prima ac potiſſima cauſſa,propter quam fallimur judicando, eſt, ipſa mentis noſtræ natura: quæ & intelligendi facultatem anguſtis limitibus habet definitam; & illa ipſa, quæ intelligit, tam obſcure intelligit, vix ut credi poſſit. Id, ſi cognitiones noſtras diligentius examinamus, planum fiet.

Nam mens noſtra, tametſi habitet in corpore, tamen plane ignorat mirabilem fabricationem corporis, cerebri præſertim. Non quod minime ſit ad cognoſcendum idonea; nam ſi ei alienum cerebrum objicitur, & partes ſunt conſpicuæ, perfecte cognoſcit: ſed hoc nomine tantum, quia Deus noluit animum res pernoſcere, niſi per ſenſus.

Deinde non adſequitur naturam rerum quantum libet vulgarium: e. g. nequit conſtituere, an corpus partes infinitas habeat, an ſecus: quæ ſit natura Solis, Lunæ, ſtellarum, tum earum, quæ vagæ, tum quæ inerrantes dicuntur: poſtremo, an in aſtris ſint animantia, & ejuſmodi ſexcenta. Ut mittam in præſentia res, quæ fieri poſſunt a Deo, de quibus nugaciſſima multa fabulatur Schola, quæ omnino intelligi, nedum definiri, nequeunt.

Verum hæc tarditas & imbecillitas prorſus emendari non poteſt: unum adhibere poſſumus remedium, ſtudioſe cavere, ne ea definiamus, ad quæ inveſtiganda omnino apti non ſumus. Harum autem duæ ſunt claſſes: una earum rerum, quæ intelligentiam noſtram ſuperant: ut *divinæ proprietates*, reſque omnes *poſſibiles*, quæ nec rationibus naturæ, nec divina locutione definiri poſſunt & explicari. Altera eſt rerum, quæ intelligi illæ quidem poſſunt, attamen caremus neceſſariis præſidiis, quibus ad earum cognitionem perveniamus: ut illæ ſunt, quas paullo ante nominavimus, tum etiam hiſtoriæ antiquiſſimæ, & hujuſmodi ſexcenta. Et hæc de prima cauſſa. II. Al-

11.

Altera vero cauſſa eſt, *methodi defectus*. Hæc latiſſime patet, & ex ea plurimi errores, & infinita mala naſcuntur. Principio quidam tortuoſam & dirutam viam inſiſtentes, ad finem ſibi propoſitum non perveniunt: ſed frequenter labuntur: immo quo plus in eadem progrediuntur, eo magis a veritate deflectunt. Frequentiſſime hunc ſcopulum homines litterati offendunt.

Sunt homines, qui, tametſi Mathematicas diſciplinas non calleant, tamen de Philoſophorum recentiorum ſcriptis judicium faciunt confidenter; audentque plurima in Phyſica lucubrare. Sunt, qui Sacra biblia interpretantur, quin Græce, & Hæbraice ſciant: quin ullam hiſtoriæ Judaicæ, & Profanæ eruditionem habeant: qui plane hoſpites ſunt in Critica arte. Sunt, qui Romanas leges e ſuperiori loco exponunt, qui nulla hiſtoriæ Romanæ notitia tincti ſunt, nec Ethices, & Politices rudimenta vel ſummis labiis deguſtarunt. Sunt, qui Pontificium jus, qui Sacram ſcientiam docent, quin umquam Patrum ſcripta pervolverint, & Eccleſiæ veterem diſciplinam examinarint. Poſtremo, ut reliquos prætermittam, ſunt Medici, qui infinitam morborum varietatem, qui corpus humanum frequenter exercent, ſe curaturos eſſe ſibi perſuadent, quin umquam humani corporis viderint ſectionem. Hi omnes, quia, quæ neceſſaria ſunt, ignorant, paucos in his diſciplinis habebunt progreſſus.

2. Alii vero, tametſi recta pergant, tamen in contrarium vitium incurrunt. Nimirum cum haveant omnia ſcire, & præter ceteros laudari, res plane diverſas eodem tempore legunt: cumque minime indocti videri cupiant, indoctiſſimi præ ceteris ſunt. Etenim mens, quæ vix aliquam diſciplinam perfecte tenet, dum plura ſimul legit, nihil pe-

nitus ac profunde cognoſcit: adeoque non niſi confuſas ideas adquirit, & hac de cauſſa in judicando decipitur.

Poſtremo ſunt alii, qui, cum animum ad aliquam diſciplinam applicant, utiliora relinquunt, iiſque inmorantur, quibus ſatius eſſet abſtinere. Ut ii, qui, dum Ariſtotelem explicant, meliores libros prætereunt: abſtruſiores vero, vel potius eos, qui nulla arte ſanari poſſunt, examinant: & laborant multum de voce *entelechia*, & his ſimilibus nugis. Tum & ii, qui Cæſaris Commentarios e. g. exponentes, ex quibus prudentia incredibilis, & maxime militaris comparari poteſt; occupantur toti verborum elegantia: & ex hac laude, quæ cum piſtoribus, & coquis ea ætate erat communis, virum clariſſimum metiuntur.

His accenſendi ſunt quidam viri docti, qui eruditionem reconditam eam quidem, ſed inutilem & otioſam, ſtudioſe perquirunt, & venditant. Ut illi, qui de numero Pyramidum, de hieroglyphicis, & pictura Aegyptiorum, de poeſi Hebræorum, de diphthongis Latinorum, plurimis verbis diſputant: & hujus generis ineptiis, de quibus Philologi præſertim, & Grammatici altercantur inter ſe ritu mulierum. Ut mihi talia conſideranti, frequenter veniat in mentem illud Athenæi: *Exceptis Medicis, nihil Grammaticis eſſe ſtultius*.

4. His denique addit amicus noſter illos, qui novitatis ſtudio adeo delectantur, ut, niſi nova & inaudita producant, putent, ſe eſſe expungendos ab albo eruditorum. Quæ inſania quot Philoſophos, cetera acutiſſimos & eruditiſſimos, tranſverſum abripuerit, & proximo ſæculo vidimus, & etiam in præſenti videmus.

III.

Tertia errorum cauſſa ſunt *præjudicia*, ſeu anticipata judicia, quæ mens noſtra de aliquibus rebus facit: ex quibus

bus & illud exſiſtit, ut cetera judicia plane ſimilia formemus, nec libere & ex merito de re ulla judicemus. Nam cum homines a prima ætate adſueti ſint alios audire, qui illorum animis rerum quarumdam ſpecies inprimunt; facile ſibi perſuadent, eſſe vera, quæ audiunt: & eam fidem talibus adjungunt, ut difficulter in contrariam partem torqueri poſſint. Ex quo infinita errorum ſeges progerminat. Itaque illa præjudiciorum multitudo, quæ homines tenet, ad præjudicium *auctoritatis* revocatur: ſi pauca demas, quæ in adultis hominibus vel odio, vel amore naſcuntur.

I. Ac primo parentum auctoritas eſt filiis norma judicandi, & plurium errorum cauſſa. Parentes enim filios a prima ætate ineptis præjudiciis imbuunt, quæ nutrices confirmant indeſinenter; cumque tenelli illi animi uſu rationis non valeant, & in judicando minime ſint exercitati, perſuadere ſibi non poſſunt, ſe a parentibus eſſe deceptos: iccirco mirandum in modum falluntur. Hinc *ſpectra*, & *larvæ*, & *lemures*, & *virtutes herbarum, ac medicamentorum*, & *circulatorum miracula*, & nugaciſſima cetera, quæ infelicium puerorum aures pulſant: uſque adeo ut viri facti, & ab eruditiſſimis viris admoniti, illis ſe præjudiciis vix ullo tempore denudent.

Deinde plerique omnes parentes filios ſuos molliter tractant, & genio indulgere ſinunt: quod ſibi perſuadent, ſi ſecus facerent, maximum damnum eos eſſe facturos. Hinc pueri in voluptates corporeas ſæpiſſime inmerguntur, præſertim cibi, & veneris: quæ & mentis acumen retundunt, & memoriam debilitant, & hominem ita agunt tranſverſum, ut vix umquam aliquid ſerio & meditate cogitare, & examinare poſſit. Sic enim habetote, Adoleſcentes, nullam capitaliorem peſtem vel corpori, vel animo obtingere, quam corporis voluptates: quæ non ſolum fabricationem hominis ſenſim labefactant, ſed, cum majores ac longiores ſunt, omne animi lumen extinguunt. Plures enim exſtructæ men-

ſæ, plures frequentes poculi, plures ipſa venus, quam peſtis, quam bellum, tollit e mundo.

Hinc iidem parentes plerumque filios a litteris repellunt, ne eorum ſanitati noceant. Quod ſi ad aliquam diſciplinam adjungunt, ſtudioſe curant, ne ii ſeſe in ſtudia inmergant: idque hoc nomine, quod ſtudiorum curſus & longus eſt, & intricatus, nec facile mens humana ex illis ſe laqueis poteſt expedire.

Hi autem duplici nomine mihi videntur errare: primum, quod conſtanter defendunt, ſtudia officere ſanitati. Nam ſi eorum, qui litteris in aliqua civitate ſtudent, tum indoctorum numerum inimus & rationem habemus, multo plures ſenes in Monaſteriis,&Univerſitatibus ſtudiorum, habita ratione numeri, reperiemus,quam in reliqua civitate. Deinde quod contendunt, diſciplinas omnes obſcuras eſſe, & difficilis intellectus: cum id non niſi in paucis ſit verum,& potius methodo,quam rebus ipſis,vitio tribuatur.

Alii vero filios ſuos nimis dure excipiunt, & nimio rigore obtundunt. Quare filii male educati, atque ab omni judicandi præſidio inparati, vel neſciunt recte cogitare, vel coguntur eorum aſperitate, & exemplis perpetuo male ratiocinari. Quæ quidem conſuetudo temporis progreſſu altera natura eſt, & ex ea pleraque omnia falſa judicia proficiſcuntur.

Hinc,parentibus auctoribus,diverſas in republica profeſſiones amplectuntur, & animum ad aliquam artem adjungunt, prius quam intelligant, an apti ſint,qui in ea cum laude ſe exerceant, an non. Quod in cauſſa eſt, cur illa ſæpiſſime ſequantur, ad quæ eos non fert animus: & vel inertia, vel tarditate perpetuo in errore verſentur.

Offendimus ſæpiſſime præceptores diſciplinis excolendis parum aptos: qui ſi militari diſciplinæ, vel alteri arti reipublicæ utili vacaſſent, ad aliquam fortaſſe præſtantiam perveniſſent. Contra plurimi in rem militarem incum-

incumbunt, qui multo felicius litteris darent operam: & illis, qui e ſuperiori loco docent, nullo negotio anteponerentur. Quare conſultius foret, ſingulorum propenſiones prius excutere, quam ad certa ſtudia animum applicarent.

II. Parentibus ſuccedunt præceptores, qui mirificis ſententiis frequenter imbuunt puerulos: & auctoritate ſua continent, ne alias diſciplinas, quam, quas ipſi callent, ediſcant.

Peripateticus doctor clamitat, futiles & infirmas eſſe Recentiorum diſciplinas. Artem Criticam, hiſtoriam Naturæ, Geometriam, Arithmeticam, Mechanicam, & his ſimilia, nugas puerorum eſſe putat: homineſque his diſciplinis inluſtres, non ſecus ac inſanos, exſibilat. Contra vero Univerſalia, & Signa, & Syllogiſticam, & Topica, & ingentem ſputatilicarum quæſtiuncularum turbam, quam Phyſicam, & Metaphyſicam inſcribit, ubique crepat: atque iis Philoſophicæ ſcientiæ limites omnino definiri contendit. Quinimmo interdum novam puerorum animis religionem incutit, ne ipſi Mathematicam, vel Phyſicam diſciplinam addiſcant; neve ea, quæ rata & fixa ipſe habet, vocent ad examen.

Puellus hiſce admonitionibus innutritus præceptoris ſui pronuntiata veneratur & oſculatur: exiſtimatque nihil præſtantius poſſe cogitari. Præclara aliorum inventa, quaſi meræ nugæ eſſent, averſatur: &, vel ſolo audito nomine recentiorum ſyſtematum, exhorreſcit: iccirco diſciplinarum fontes ignorat, nec aliquid eruditis auribus dignum aut cogitare poteſt, aut emittere. Itaque grandior factus, & ipſe alios eodem lacte enutrit: & inſcitiam tanto labore propagat, quanto opus non eſſet, ut in optimis diſciplinis clariſſimus haberetur.

Hæc cauſſa fuit, cur diſciplinæ graviores per tot ſæcula in ſordibus jacuerint: nimirum quia præceptores, qui doctiſſimi putabantur, viris equiſque contendebant, ne

pueri veteres magiſtros deſererent: neve aliquid novum, quod in illis non eſſet, cogitarent. Dolebant ſiquidem homines hujuſmodi, quod juniores eos doctrina ſuperarent: & ambitioſe curabant, ne gloriam illam, quam tot laboribus ipſi eſſent conſecuti, nova iſta doctrina, ac dicendi via labefactaret. Itaque confidenter opponebant, plurimas hæreſes etiam melioris Philoſophiæ ope in Theologia ſuſcitari: atque argumento iſto ab invidia ducto, falſo illo quidem, ſed cum plauſu recepto, aliorum inventa, immo etiam ingenium perdiderunt. [1]

Ex hac vero inſtitutione nimis multa præjudicia naſcuntur, quæ ex adjunctis perſonarum, & librorum deſumi ſolent. Quis enim, inquiunt, non ea faciat, aut eſſe vera credat, quæ ab homine ætate provecto fiunt? quæ ab eo, qui pietatem erga Deum vel habet, vel ſimulat? qui ſapientiam, & moderationem animi præ ſe fert? qui nobilitate, qui divitiis, qui dignitate, qui honoribus ceteros antecellit? qui vitæ genere, qui nomine, qui ingenio ab aliis diſcriminatur? quis putet, hunc errare poſſe? Contra vero quis ſibi perſuadeat, aliquid egregium cogitari poſſe a juvene, aut a paupere, eoque pannoſo, nullis ornamentis, nullis dignitatis inſignibus præter ceteros noto? qui nihil expedite loquitur, qui vitæ diſciplina, qui vultu, qui geſtu aliquid deforme oſtentat?

Hæc ſunt communia præjudicia auctoritatis, quibus homines in omni vitæ parte ducuntur. Non quod expreſſe hoc dicant: *Eſt dives, aut nobilis, aut ſenex: igitur errare non poteſt*: nam hujuſce conſecutionis vitium ſtatim oculis objicitur. Sed taciti ita ſentiunt, & conſtituunt; & quin diſtincte cogitent de iis, ex diuturno uſu audiendi, & inprudenter cogitandi, impetu quodam naturæ ad hanc regulam actiones ſuas conformant.

Adde

[1] *De his in Apparatu noſtro copioſe diſputamus.*

Adde huc eos, qui ex librorum multitudine, magnitudine, titulis, raritate, pretio, vel auctoris, vel poſſeſſoris eruditionem metiuntur. Nihil profecto frequentius non apud ineruditos modo, ſed etiam pleroſque eorum, qui in litteras incumbunt, quam hoc præjudicium, occurrit.

Quis enim non nullis perſuaſerit, copioſa illa volumina Toſtati, Abulenſis Epiſcopi, quæ *Sacram Scripturam* exponunt, non dico Calmeto, aliiſque copioſioribus, ſed ipſi Tirino, & Menochio, ceteriſque, qui breviter ſcripſerunt, multis nominibus eſſe poſthabenda? Quis Hiſtoriæ, & Critices inperitus exiſtimet, Saliani *Annales Veter. Teſtam.* ſex magnis codicibus in folio, uti vocant, multo eſſe viliores Petavii *Rationario*, aut Sigonii, cæterorumque brevibus commentariis de *Republica Hebræorum*? Quis Caſuiſtarum ſibi perſuadeat, Leandri, Salmanticenſium, aliorumque Caſuiſtarum ingentia volumina, quæ *Moralem diſciplinam* continent, vel uni Antoine libello de *Re Morali*, [1] ut alios taceam, locum dare debere? Ad hæc quis Recentioris phyſicæ expers cenſeat, unius Newtoni codicem de *Phyſica*, eumque breviſſimum, bibliothecas Scholaſticorum, Carteſianorum, & Gaſſendianorum omnes, ſi quis rerum fontes, & ordinem perpenderit, certitudine, ſoliditate, utilitate ſuperare? Idem de ceteris eſto judicium, quæ ſæpiſſime homines in errores inducunt.

Perpende cetera librorum adjuncta, idque libero judicio, plane deprehendes, non tituli pompam, quæ magnum quid

[1] *P. Paullus Gabriel Antoine Societatis Jeſu edidit* Theologiam Moralem Univerſam. 4. *Hujus poſtrema editio facta fuit Romæ ab Joanne Generoſo Salomonio, cura amici noſtri Philippi de Carboneano, qui eam ubi neceſſe erat inluſtravit.*

quid polliceri videatur, ut *Theatrum*, ut *Theſaurus*, ut *Polyanthea*, ut *Encyclopedia*, ut *Corpus Juris Canonici*, aut *Civilis*: non raritatem, aut pretium librorum, non cetera hujus farinæ & nomen & æſtimationem libris dare poſſe. Tamen ex hiſce præjudiciis plerique omnes ſemidoctorum errores proficiſcuntur. Quibus ſe illi egregie liberarent; ſi res merito ſuo, non ex aliorum opinionibus, judicarent.

3. Jam cum homo ex præceptorum diſciplina excedit, incurrit in mores popularium, qui tantum abeſt judicium expoliant, ut plerumque in errore confirment. Cum enim erroribus, quos cum primo lacte ebibimus, non niſi meditatio accuratiſſima medeatur; & pauci ſint, qui primas ideas, qui vim vocum libero judicio perpendant; exſiſtit, ut major pars hominum in erroribus pueritiæ perſeveret: & errore, ac obſtinatione ſua populares ſuos obfirmet. Hinc populares eoſdem plerumque mores habent, iiſdem cibis libenter victitant, eaſdem opiniones fovent. Nec id ſolum in re levi, ſed etiam in graviſſimis negotiis; &, quod plus eſt, in illo maximi momenti negotio, quod ſpectat ad religionem.

Interroges populum, quid ſit *Angelus*: reſpondebit, eſſe puerum alatum. Interroges, quid ſit *Dæmon*: audies, eſſe fœdiſſimum hominem, qui ſatyrum ſpecie præfert. Interroges etiam, quid ſit *Luna*, quid *Sol*: audies, eſſe animal, quod vultu hominem refert, & his ſimilia. Interroges, quid ſit *Deus*: adhuc pejora accipies.

Quid? quod eorum, qui verſantur in litteris, plurimi amplexantur opiniones mirifice abſurdas. Sunt qui ſibi perſuadeant, ſe, modo ſua in Deum peccata ſacerdoti confiteantur, & abſolutionis verba audiant, vere ab omni culpa liberari: nihil interim cogitantes, an doleant de flagitiis commiſſis; conſtituantque firmiſſime, ſe in poſterum tempus innocenter victuros. Horum quam frequens ſit nume-

rus,

rus, utinam ipſi non fuiſſemus experti. Alii alia non minus noxia defendunt. Vere ut videar mihi dicere, eorum, qui dedita opera ſolidiori Theologiæ non vacant, paucos eſſe, qui veram religionis, & modi colendi Deum habeant ideam: confuſam plerumque, & erroneam qui mordicus teneant, multos eſſe.

Femellæ, & indocti miraculo adſcribunt quidquid non intelligunt, & in ſuperſtitionem facillime incidunt. Quod ſi aliquem tales ineptias ridentem audiunt, tamquam perverſum hæreticum plenis buccis accuſant. Fidei decreta ſeu articulos inepte explicant, & intoleranda multa defendunt. Nimirum miſera plebs religionem aliam ſibi fingit, diverſam ab ea, quam Theologi, & viri ſapientes habent. Cumque filiis, & amicis eaſdem opiniones inſtillent; mirum non eſt, ſi præjudicatæ iſtæ & ineptiſſimæ opiniones tam late pateant, ut civitates, & regna pervadant.

Itaque tametſi homines liberaliter educati, & qui viris doctis, ac piis familiariter uſi ſunt, ab iiſque hæc ſæpe & multum audierunt, puriorem religionis habeant ideam; potior tamen hominum pars, id eſt feminæ, plebeii, & ruſtici, puriſſimam religionis noſtræ doctrinam otioſis commentis, & intoleranda ſuperſtitione contaminant. Ut vix ab eodem fonte, quo nos, quæ ipſi credunt, hauſiſſe videantur. Vel quia a nullo ſacerdote religionis rudimenta rite acceperunt; vel quia eos paſtores ſortiuntur, qui, pro dolor! germanam religionis ideam, ineruditi ipſi, neſciunt explicare.

Hæc, quæ in Catholica & puriſſima religione tam ſunt trita & vulgaria, apud Heterodoxas gentes, quæ veritatis lumine non colluſtrantur, evenire mirum non eſt. Multa itaque veteres Romani plebeii pro veris habebant, quæ doctiſſimi homines, ſi non publice, at privatim damnabant. Multa nunc temporis apud Muhammedanos indoctos vigent, quæ politi illorum ſcriptores tamquam fal a explo-

plodunt . Nihil igitur agunt ii, qui ex Muhammedanorum vulgarium ſuperſtitione illorum omnium religionem metiuntur . Nam multa illi quidem falſa defendunt : [ut omnes defendunt , qui a vera & Catholica religione ſejuncti ſunt] at multa præclara in eorum legimus auctoribus , quæ ſi non nulli expenderent , abſtinerent profecto a calumniis , quibus Arabes proſequuntur , & Hebræos : quod etiam de Hæreticis dictum volo . Contra vero inpudenter Heterodoxi omnes ſacroſanctam Chriſti religionem derident, propter ſuperſtitionem , & inperitiam aliquorum ; qui ea fingunt , & defendunt , quæ Romana eccleſia non docet .

Ergo , ut hiſce fallaciis occurramus, ſequentes Canones , ſecundum ordinem errorum , conſtituendi ſunt : & ea, quæ præcipiunt , ſervanda .

CANON I.

Quæ vires humanæ mentis excedunt, ne veſtigato : operam enim perdes . Quæ plane intelligi non poſſunt, vitato . Poſſibiles res ne inveſtigato .

CANON II.

Via ac ratione ſtudeto : clariora & faciliora prius ediſcito , ex quibus , quæ conſequuntur , dilucidentur . Plura ſimul ne addiſcito : ſed ſeorſum unamquamque, & acerrime meditator . Inutilia & otioſa reſecato , utilioribus vacato . Caveto ab ſtudio novandi : adtamen non ſerviliter ſed libere judicato .

CANON III.

Caveto a præjudicatis ſententiis , quas vel uſu domeſtico , vel ſcholæ , vel populi comparaſti . Singulas ideas , & voces

voces ad examen revocato: nec eis adſentitor, quin prius intelligas, ita ſe habere. Diſciplinis, Minerva invita, ne vacato. De aliorum opinionibus temere ne pronuntiato: nec ex turbæ, ſed ex optimatum ſenſu res omnes exiſtimato.

CAPUT VII.

Quo modo veritatem certam experimentis captis adſequamur, oſtenditur.

QUod ſi homines hiſce canonibus recte uterentur; ſenſuumque, & voluntatis, & mentis erroribus declinatis, inveſtigationi veritatis unice vacarent; dubium non eſt, quin eſſent plurimas veritates conſecuturi, ſi non omnino clare, ſaltim eo modo, quo in hac vita poſſunt adquiri. Nam, tametſi Deus non homini eam facultatem dederit, quæ ſatis ſit, ut omnia, ea præſertim, quæ ab ipſa natura involuta ſunt, perſpicue deprehendat; tantum tamen dedit quantum ſatis eſt, ut plurima, & pulcerrima conſequatur: & ex horum veſtigatione ad ipſius Dei numinis incredibilem pulcritudinem adſurgat.

Primum igitur ſenſuum ope, ſeu experientia plurimas veritates intelligimus, uti ſupra docuimus. Experientia autem Philoſophis eſt, *cognitio adquiſita ex obſervatione eorum, quæ ſenſibus obvia ſunt*. e. g. Experientia certus ſum, *nivem refrigerare manum, ignem vero calefacere*. Ideoque exſiſtentia & individua corpora, quæ ſenſus adficiunt, experientiæ ſubjiciuntur: ea vero, quorum notio nulla haberi poteſt, per experientiam non conſtant.

Quoniam vero quæ poſſunt cognoſci, vel extra nos, vel in animo ſunt; duplex eſt experientia, *externa*, & *interna*. Per experientiam internam percipimus ea, quæ in animo eveniunt: id eſt nos hoc, vel illo modo percipere: hæc, & illa velle, aut refugere. Itaque per ſenſum internum

num animadverto, guſtato ſale, in animo meo exſiſtere adfectionem moleſtam: ex adſpectu ſerpentis naſci ſenſum timoris, cetera. Hæc alio nomine vocatur *conſcientia*, ſeu *intimus ſenſus*. Experientia vero externa comparamus ea, quæ ſenſus externos movent & adficiunt. e. g. *aquam madefacere, ignem adurere*.

Sed quoniam ea, quæ conſcientia ſcimus, poſſunt eſſe vel clara, vel obſcura; iccirco ſedulo exponenda ſunt, ne judicando fallamur. e. g. Scimus intimo ſenſu, nos *percipere dolorem*: quo gradu vero, niſi poſtea quam id meditati ſumus, neſcimus. Itaque obſervandæ diligenter ſunt res, ne in cognoſcendo decipiamur.

Quæ vero ſenſibus externis percipimus, revocanda ſunt ad ea, quæ ſupra diximus de ſenſibus. 1. Ut ſenſus ſint integri, & valentes. Hinc qui icterico morbo adfecti ſunt, ii quidem omnia flava vident. Qui febri laborant, amara omnia ſentiunt.

2. Ut rem medullitus examinemus. Nam frequentiſſime evenit, ut præcipitanter judicantes, aliud pro alio accipiamus.

3. Ut ſi uno ſenſu verum adſequi non poſſumus, aliis eamdem rem expendamus. e. g. Arena quædam alba ſaccharo tam eſt ſimilis, ut nihil ſupra. Itaque vix umquam viſu alterum ab altero diſcernes: at facile diſcernes, ſi utrumque deguſtes.

4. Ut objectum corpus & ſit conſpicuum, & non magno intervallo diſtet. Qui enim *myopes* ſunt, objecta aliquanto remota aut omnino non vident, aut tam confuſe vident, ut ab aliis nequeant diſcernere. *Presbytæ* vero facilius & clarius vident remotiora, quam proxima. Utrique ergo inſtrumentis vitreis objectum ſibi apte proponent. *Tubi optici* clare oſtendunt res remotas: *microſcopia* vero ea, quæ minutiſſima ſunt, & viſum fugiunt.

5. Ut corpus, ſeu medium, per quod lux tranſit, recte ſe ha-

ſe habeat. Nam qui videt per nebulam, res diſtincte non videt. Qui videt objectum per duplex medium, unum rarius, aliud denſius plerumque fallitur. Hac de cauſſa remus, cujus pars in aquam merſa eſt, apparet fractus: quia pars per unum, pars per duo corpora diverſæ denſitatis videtur.

6. Ut ea, quæ reapſe experimur, vera eſse conſtituamus: non ita vero quæ alio modo, id eſt, vel anticipatione, vel phantaſia ſeu imaginandi facultate, vel ratiocinatione ſe offerunt. Familiare hoc eſt hominibus, qui præjudiciis tenentur, ut ea ſentire ſe dicant, quæ revera non ſentiunt.

7. Ut ſi non nihil dubitaverimus, an errore teneamur, conſulamus eos, qui obſervatione naturæ contriti ſunt, plurimumque valent judicio. Nam ſæpe hujuſmodi homines nos docent, dubitationes noſtras nihil habere momenti.

8. Ut exquiſitioribus inſtrumentis, quoad ejus fieri poteſt, utamur. Nam inſtrumenta ſelectiora, ut *teleſcopia, microſcopia, machina pneumatica*, cetera, quæ recentiorum ſtudio hoc ſæculo mirandum in modum perpolita ſunt, vel excogitata, ea perſpicue oſtendunt, quæ alia ſuperiori ſæculo inventa vel nullo modo patefaciunt, vel obſcure tantum.

9. Ut non ante dijudicemus, effectum ex aliqua cauſsa manare, quin prius exploratum habeamus; talem effectum ex alia cauſsa proficiſci non poſse. In hoc ultimo momenta ſunt maxime ad bene ex aliquo experimento ratiocinandum: quare non nullis id inluſtrabimus exemplis.

1. *Exemplum* ſit illud celebratiſſimum de antlia. Aquas antlia tolli & hauriri, non heri aut nudius tertius, ſed per plura ſæcula experti ſunt homines: & qui ſe eſſe oculatiores putabant; dixere cauſsam eſse, quia *natura horret vacuum*. Putabant illi, ſe acu tetigiſse rem: verum egregie decepti ſunt, propterea quia non veſtigarunt, an alia cauſsa eſset, quæ id faceret. Poſtea vero quam Philo-

ſophi

ſophi id ſtudioſe expenderunt, facile intellexerunt; aëris externi pondus cauſſam eſſe, quæ aquas tolleret. [1]

2. Præterea qui reſpicit cælum nudis oculis exiſtimat; videre ſe infinitas ſtellas: quod eſt falſum. Nam Aſtronomi graviſſimi fatentur, non multas videri. Hevelius numerat CIↃIↃCCCLXXXVIII. Flamſteedius vero CIↃCIↃCIↃ idque teleſcopii ope. Nulli tamen dubitamus, multo majorem eſſe numerum ſtellarum, ſed quæ vix teleſcopii præſidio diſcerni poſſint. Quod ſi quiſquam curioſius exploraret, cur ſibi innumeræ viderentur, reperiret cauſſam eſse, quia nimia velocitate torquens oculos, imagines in cerebro velociſſime ſibi ſuccedentes faciunt, ut multo plures, & propemodum infinitæ videantur.

3. Præterea *via lactea* Ariſtoteli videbatur [2] eſse copioſa exhalatio ab ſtellis inluſtrata. At Galilæus, Keplerus, Blancanus teleſcopio demonſtrarunt, nihil eſse aliud niſi conglobationem minutiſſimarum ſtellularum. Ad hæc ſtellæ quædam, quæ ſimplices videntur, cum aliis ſunt conjunctæ. Galilæus [3] *in ſtella nubila*, quæ eſt in capite *Orionis*, XXI. diſtincte cognovit: in *Pleiadibus* XXXX. Hookius eaſdem *Pleiadas* examinans, clare vidit LXXVIII. ſtellas: Reita vero (4) plus quam centum: & in ſola conſtellatione *Orionis* circiter CIↃCIↃ.

Hæc ſatis ſuperque efficiunt, Philoſophum, antea quam dijudicet, certi effectus aliquam eſse cauſsam; debere diligenter examinare, an poſſint adeſse aliæ cauſsæ. Si habuerit exploratum, nullam aliam eſse; nullus dubitet adfirmare,

(1) Hiſt. de l'Academie des Sciences 1687. p. 260. 1696. p. 403. *Mr. Mariotte*, de la Nature de l'Air. p. 196. *Ottho de Guericke* de Aere L. III. c. 18.

(2) In Meteor. Tract. 4.

(3) Nunc. Sider. *p.* 31.

(4) Oculo Enoch, & Eliæ, & Aſtron. Merc.

firmare, rem ita ſe habere. Sin incertitudinem venari nequeat, ea tantum pro veris habeat, in quæ majus pondus rationum trahit. Quod ſi ne probabiliter quidem poterit aliquid definire, temperet a judicando.

Porro judicia, quæ per experientiam comparantur, id eſt ex ſingularibus notionibus ducuntur, vocantur *intuitiva*: nimirum, *cum tribuimus enti ea, quæ in ejus notione complexa evidenter continentur*. Quæ vero ex intuitivis per argumentationem ducuntur, appellantur *diſcurſiva*.

E. g. Notio *caloris* perſpicue continetur in notione *ignis*: proinde hoc judicium, *Ignis eſt calidus*, eſt *intuitivum*. Contra, ſi Petrum adſpicio expoſitum meridiano ſoli, & cum memoria teneam, ſolem meridianum plus ſatis calefacere; hoc modo infero, *Ergo Petrus ſatis caleſcet*: hoc judicium eſt *diſcurſivum*.

Judicia adfirmativa *intuitiva* fiunt hoc modo. Sit ſubjectum res, quam percipio, e. g. *ignis*: ſit prædicatum proprietas, quæ ex ſubjecto evidenter ducitur, e. g. *urere*. Itaque exſiſtit judicium hoc modo: *Ignis urit*. Intuitivum vero *negativum* fit tali modo. Sit ſubjectum res percepta, e. g. *homo*. Conſiderem deinde in arboribus, e. g. eſſe ramos, & frondes, non ita vero in homine: ſit igitur arbor prædicatum hoc modo: *Homo non eſt arbor*.

Hujuſmodi judicia ſunt ea quidem ſingularia, ſed ex iis ducuntur univerſalia tali modo. Si prædicatum, & ſubjectum contingenter cohærent, nequit fieri propoſitio univerſalis. Sin autem neceſſario, recte fit univerſalis, uti alio loco demonſtravimus.

E. g. Video in media hieme aquam aëri expoſitam eſſe gelu. Quia tamen exploratum habeo, aquam non ſemper ita ſe habere, ſed aliquando eſſe fluidam; falſo dicam: *Omnis aqua eſt gelu*. Contra, quia video calorem numquam ſeparari ab igne, vere dico: *Omnis ignis eſt calidus*. Hæc judicia univerſalia ad diſciplinas amplificandas prorſus ac-

commodata ſunt: propterea quia hæc fines noſtrarum cognitionum dilatant, dum aliis & aliis individuis applicari poſſunt.

Corollaria.

I. Hinc experientiæ locus eſt tantum in Phyſica: quæ ex Naturæ hiſtoria fere tota deſumitur.

In abſtruſioribus vero diſciplinis, quæ ratiocinatione adquiruntur, ut Mathematica, Ethica; tum etiam in iis, quæ auctoritate continentur, ut Juriſprudentia, & Theologia ſuperna; experientia non dominatur.

II. Hinc rerum poſſibilium experientia nulla capi poteſt.

Cum enim eæ non exſiſtant, non incurrunt in ſenſus. Quare ſatius eſt iis ſuperſedere.

III. Hinc de rerum naturis ſeu eſſentiis ab experientia dijudicari non poteſt.

Experimentis enim tantum cognoſcimus exſiſtentiam rerum. Quare de rerum eſſentia caute dijudicabimus.

IIII. Hinc judicia adſiduo uſu & experientia adquiſita, ſunt *certo vera*.

V. Hinc definitiones, quæ ex ſingulis experimentis accuratiſſime inter ſe comparatis, & axiomata, quæ ex definitionibus naſcuntur, etiam ſunt certa.

Scholion.

Facilior methodus experimenta capiendi, uſu doctiſſimorum hominum, qui in hiſce exercitatiores ſunt, [1] *potius, quam*

[1] *Hujuſmodi fuere Muſſchenbroekius, Hookius, Leewenoeckius, Boyleus, Mariotte, Boerhaavenius, aliique plurimi*

quam lectione librorum, qui præcepta tradunt, comparatur. Quare auctor ſum tironibus, huic illam præferant: & in ea tantum ſe exerceant, quantum neceſſarium erit, ut facilitatem experiendi adquirant.

CAPUT VIII.

Quo modo veritatem Demonſtratione comparamus explicatur: & fallaciæ refutantur.

QUoniam vero non omnia, quæ vera ſunt, uſu & experientia cognoſci poſſunt, hoc caſu confugimus ad ratiocinationem; & propoſitionem, cujus veritatem cupimus inveſtigare, cum aliis comparamus, quæ & certa ſunt, & clariſſima: & his præſidiis perſpicue cognoſcimus, an prædicatum cum ſubiecto conſentiat, an aliter.

Curemus tamen, ut conſecutiones noſtras non niſi ex principiis firmiſſimis, & clariſſimis deducamus: cujuſmodi ſunt propoſitiones diuturna experientia adquiſitæ, definitiones, axiomata, poſtulata: vel ſaltim reliqua, quæ ex his evidenter naſcuntur. Nam niſi ex principiis huiuſmodi ratiocinantes concludimus, verbis inanibus difluere quidem poſſumus, aliquid ratione efficere ſeu demonſtrare non poſſumus.

Porro demonſtratio non uno tantum modo componi poteſt. Id diverſis nominibus explicatur: a *priori*, & *poſteriori*; *directa*, & *indirecta*. Demonſtratio a *priori* eſt, quæ ex definitionibus, & axiomatibus conſtat: vel illa in

P 2 qua

rimi, quorum in Commentariis Academiarum Londinenſis, Pariſienſis, Petropolitanæ, Edimburgenſis, Berolinenſis, Leopoldinæ, ceterarumque exſtant lucubrationes: quorum qui legit obſervationes, facile, quo modo inſtitui debeant, intelligit.

qua ex cauſſa ducitur effectus. Demonſtratio a *poſteriori* eſt ea, in qua ex certa experientia aliquid confirmatur, vel ex effectis cauſſa oſtenditur.

Demonſtratio illa dicitur *directa*, quæ ex definitionibus, & axiomatibus, vel alio modo componitur. Dicitur *indirecta*, ſeu ad *abſurdum*, cum adſumimus propoſitionem adverſantem concluſioni illi, quam demonſtrare conamur: & inde abſurdum aliquod neceſſario ſequi oſtendimus: ex quo fit evidens, propoſitionem contradictoriam eſſe veram. Utriuſque exempla ſubjiciemus.

Exemplum Demonſtrationis *directæ a priori*.

Fingamus velle me probare hanc propoſitionem, *Homo facere poteſt quod vult*: primo ponam principia hoc modo:

Definitio I. *Homo eſt animans perfectiſſimum*.

Axioma I. *Perfectiſſimum animans debet eſſe omnino liberum*.

Definitio II. *Omnimoda libertas eſt facultas aliquid faciendi, vel non faciendi, vel oppoſitum faciendi*.

Axioma II. *Qui habet omnimodam libertatem, is profecto facere poteſt quod vult*.

Demonſtratio.

1. *Quicumque eſt animans perfectiſſimum, is eſt omnino liber*: [per Axioma 1.] *Homo eſt animans perfectiſſimum*: [per Definition. 1.] *Ergo, Homo eſt omnino liber*.

2. *Qui eſt omnino liber, facere poteſt quod vult*: [per Axiom. 2.] *Ergo, Homo facere poteſt quod vult*.

Quod ſi demonſtrarem, Hominem eſſe liberum hoc nomine, quod ipſe facit quod vult; hæc eſſet Demonſtratio directa a *poſteriori*.

Exemplum Demonſtrationis *indirectæ*.

Contendam probare, *neminem poſſe eſſe parentem ſui ipſius*

ipſius : adſumam tamquam veram ejus contradictoriam hoc modo.

Fingamus, *poſſe aliquem eſſe parentem ſui ipſius*. Tunc is, qui eſſet parens, eſſet prior, quia generaret filium: rurſum non eſſet prior, quia eſt filius, filius autem eſt poſterior parente. Cum vero ſit abſurdum manifeſtum, quod idem homo ſit prior, & poſterior ſe ipſo; etiam abſurdum eſt illud, ex quo hoc ducitur, nimirum, *Aliquis poteſt eſſe parens ſui*. Igitur [ex lege contradictoriarum] adverſa huic propoſitio eſt vera: *Nemo poteſt eſſe parens ſui ipſius*.

De Fallaciis.

Et hoc modo fiunt legitimæ demonſtrationes, cum & præmiſſæ veræ ſunt, & recte conjunguntur.

E contrario duplici nomine falſæ demonſtrationes evadunt: vel quia non ſervant leges ſyllogiſmorum, quod Logici vocant *peccare in forma*, de quibus ſupra diximus: vel quia alterutra præmiſſa eſt falſa; quod vocatur *peccare in materia*, de quibus nunc eſt dicendum.

Hæ autem raciocinationes ſi dedita opera, ut nos fallant, formantur, vocantur *ſophiſmata* ſeu *fallaciæ*: ſi per errorem fiunt, *paralogiſmi*. Verum hæc differentia non eſt perpetua, & communiter hæc nomina miſcentur.

Jam *fallacia* ex duplici fonte dimanat: vel ex male adfectis ſenſibus, eorumque tarditate; quæ cauſſa eſt, cur ex eorum ideis ratiocinantes decipiamur: de quibus alio loco: [1] vel ex falſa ratiocinatione. Falſæ autem ratiocinationes etiam duplici de cauſſa exſiſtunt: 1. cum vel ambæ, vel alterutra præmiſſa dubia eſt, aut falſa. 2. cum præmiſſæ neceſſario nexu concluſioni non conjunguntur.

[1] *Hoc Libro p. 1. c. 4.*

I.

Itaque cum propoſitio altera vel *plane eſt dubia* [cum nec eſt evidens, nec ex evidenti vel proxime, vel remote ducitur] vel *plane falſa*; hoc ſophiſma vocatur Logicis *petitio principii*. Et merito vitatur, nam probatio & argumentum debet eſſe notius re probanda. Id plurimis modis fieri poteſt, quorum præcipuos ſubjiciemus.

I. Et quod ad primam pertinet, evenit id 1. cum, ut rem dubiam confirmemus, adſumimus propoſitionem vel æque obſcuram, vel obſcuriorem, vel eamdem mutatis verbis.

E. g. Ariſtoteles probaturus, Terram in centro univerſi eſſe poſitam, hoc id ſyllogiſmo efficere conatur: [1]

Gravia ad centrum Univerſi natura feruntur.

Sed experientia conſtat, gravia ad centrum Terræ ferri.

Igitur, centrum Terræ eſt centrum Univerſi.

At in majori ſumit tamquam manifeſtum, centrum Terræ, & Univerſi idem eſſe: quod ipſum eſt æque obſcurum, & eſt eadem concluſio probanda mutatis verbis.

2. Quando propoſitionem A. probamus per aliam B. & rurſum hanc B. probamus ex ipſa A.

E. g. Ariſtoteles probat errantia ſidera ſcintillare, quia plurimum diſtant a nobis: (2) & plurimum diſtare, quod ſcintillent. (3) Quod etiam vocatur *circulus Logicus*.

II. Altera pars multiplici modo evenit. 1. Cum pro principio evidenti adſumimus propoſitionem aperte falſam.

E. g. Quidam Philoſophi tamquam exploratum poſuere, *aerem*

---

[1] *De Cælo II. c. 4. & IIII. c. 3.*

[2] *Ibid. II. c. 8.*

[3] *Analyt. Prior. I. c. 13. II. c. 5.*

aerem natura eſſe calidum. Quod perſpicue eſt falſum: nam ſi cauſſas, quæ eum calefaciunt, removeas, ſenſim frigeſcit. Immo iis in locis, in quibus radii ſolares imbecilles ſunt, ut in Norwegia, Islandia, Svecia, Moſcovia Septentrionali, vix ferri poteſt.

2. Cum adſignant pro cauſſa Phyſica mera verba, quæ nihil reapſe ſignificant.

E. g. Philoſophi nimis multi, dum res ab ipſa natura involutas explicare conantur, cum id firmis, & perſpicuis argumentis nequeant efficere, & inſcitiam ſuam nolint profiteri; ad verba inania recurrunt, & plaudunt ſibi, quaſi tale myſterium reſſeraſſent. Hinc *horror vacui, virtus ſoporifera, virtus pulſifica, ſympathia, antipathia, antiperiſtaſis*, & id genus vocabula, ſonora illa quidem & ampulloſa, ſed quæ nullam interpretationem habent, nec nos faciunt doctiores.

3. Ad eamdem claſſem referuntur ii, qui, cum aliquid explicare non poſſunt, recurrunt illico ad Deum. Nam tunc merito ad illum confugimus, cum perſpectum habemus, nullam aliam eſſe cauſſam, quæ id faciat. Frequenter hanc tibiam inflant Ariſtotelici philoſophi. Vocatur hoc ſophiſma, *non cauſſa pro cauſſa*.

II.

Jam vero præmiſſæ cum concluſione non connectuntur duplici de cauſſa: 1. cauſſa *verborum*: 2. *rerum*, quæ inter ſe nequeunt conferri: ex quibus fontibus fallaciæ propemodum infinitæ dimanant.

I. Fallacia in dictione eſt 1. cum occurrit *ambiguitas* nominis, quam vocant *æquivocationem*.

E. g. *Populus ex terra creſcit.*
Multitudo hominum eſt populus.
Igitur, multitudo hominum ex terra creſcit.

 2. Cum

2. Cum *amphibolia* in periodo.

E. g. *Promitto te Aeacida Romanos vincere poſſe*.

3. Cum ad plures interrogationes uno vocabulo reſpondemus.

E. g. Si interroganti, *An virtus, & vitium amari, vel odio haberi debeat*; reſpondeam: *amari*, aut etiam *odio haberi*: decipietur qui audit. Sua igitur reſponſio unicuique parti eſt apte facienda.

4. Cum argumentamur a *ſenſu diviſo ad compoſitum*, vel contra.

E. g. Si ex verbis S. ſcripturæ, *Cæci videbant, Mulieroſi damnabuntur*, infero hoc modo: *Igitur videbant dum erant cæci*: *Igitur mulieroſi nullo umquam tempore poſſunt eſſe ſalvi*. Utraque falſa: potius e contrario inſertur.

5. Cum ex ſuſpicione contradictionis, eam exſtare adfirmo pro certo.

E. g. Si ex his propoſitionibus: *Homo eſt inmortalis, Homo eſt mortalis*, infero, eſſe contradictionem; falſo concludo: nam altera de animo, altera de corpore intelligitur.

In his itaque & ſimilibus, quæ facile excogitari poſſunt, tam eſt perſpicuum, eſſe quatuor terminos in ſyllogiſmo, ut non niſi indoctiſſimis poſſit inponere. Caveri autem nullo negotio poſſunt, ſi diligenter partes ſeparemus, & ſedulo conſtituamus, qualem ſenſum præferant vocabula.

II. Fallaciæ vero, quæ ex rebus ipſis proficiſcuntur, paullo ſunt intricatiores, & majorem curam, & aſtutiam requirunt. Nos præcipuas percenſebimus, ad quas ceteræ ſine labore referuntur. Hæ ſunt hujuſmodi.

I.

1. *Quando ex eo quod duæ res in uno vel altero prædicato ſint ſimiles, colligimus, alteram alteri eſſe ſimillimam*.

Fre-

Frequenter hunc lapidem offendunt Philoſophi, dum rerum cauſſas inveſtigant: ex quo infiniti errores in Phyſica. Id ipſum in familiari ſermone de re vel Oeconomica, vel Politica occurrit frequentiſſime. Hæc fallacia non uno tantum, ſed plurimis modis formari poteſt: ex quibus vel *enumeratio inperfecta*, vel *inductio vitioſa*, vel alio nomine appellatur.

2. Ejuſdem ſophiſmatis rei ſunt ii, qui, ut aliquid alteri faciendum perſuadeant, vitia aſtute prætereunt, commoda vero extollunt in cælum.

E. g. Scholaſtici philoſophi, ut nobis perſuadeant, Logicam ſuam ceteris eſſe præferendam, cum jactatione pronuntiant, ſe ex eadem Ariſtotelis dialectica diſputare: eſſe eam utilem ad theologiam Scholaſticam addiſcendam: tum demum neminem ſine ea in abſtruſioribus diſciplinis poſſe diſputare. Illud autem tacent: talem Dialecticam eſſe artem cavillandi, & ſine ullo fine contendendi: non tradere viam inveniendi veritatem tum certam, tum probabilem: nihil de arte Critica continere: tum denique nihil utilitatis humano generi adferre, ut in aliis diſciplinis recte ſermocinetur. Quod omnino tacendum non fuit.

II.

Quando ex iis, quæ rei quadam ratione conveniunt, ſine ulla limitatione colligimus, eidem convenire.

E. g. 1. Epicurei perſuadere conabantur, Deos habere figuram humanam, hoc argumento: *quod hæc pulcerrima ſit omnium: quidquid autem pulcerrimum Diis tribui debeat.* [1] Tamen errabant: nam humana forma eſt ea quidem pulcerrima earum, quas videmus: at omnium, quæ fieri poſſunt, pulcerrima dici nequit. Item Ariſtoteles probat, *ignem*

[1] *Cicer.* de Nat. Deor. I. c. 18.

ignem eſſe omnino levem, quod ſurſum fertur. At fallitur egregie: nam ex hoc tantum colligitur, eſſe leviorem aëre. Sunt tamen qui contendant, ignem eſſe gravem. [1] Hoc ſophiſma nominatur, *a dicto ſecumdum quid ad ſimpliciter*: & plurimis modis fieri poteſt, ex quibus diverſa nomina habet.

2. Logica, & Rhetorica utuntur homines interdum ad plura falſa perſuadenda, & ut turbas in republica moveant, & faciant tumultus. Qui igitur inde duceret, *perniciofas eſſe ſimpliciter*, erraret: nam hæc mala non ex diſciplinarum natura,ſed ex pravo uſu proficiſcuntur:nam multo plura bona, quam mala, hæ duæ diſciplinæ adferunt reipublicæ. Præterea Hæretici, qui dogmata noſtra vocarunt ad examen, non nulla negarunt, alia haud recte acceperunt. Inepte igitur inferunt non nulli, *inprudenter agere eos, qui dogmata noſtra vocant ad examen: ſed debere hæc intacta relinqui, & tantum de Scholaſtica diſputari*. Nam e re eſt Catholicæ eccleſiæ oſtendere perduellibus adverſariis, doctrinam noſtram tam eſſe firmam, ut nullis eorum machinis labefactari poſſit. Vocatur hoc ſophiſma, *fallacia accidentis*.

Peccant idem peccatum illi, qui poſtea quam exploratum habent, ſententiam aliquam præter ceteras eſſe probabilem, confidenter & ſine ulla limitatione pronuntiant, eſſe veram: velut hypotheſis cæleſtis Thyconis Brahei. Vocatur hæc fallacia, *argumentari a relativo ad abſolutum*.

III.

Quando de re, quæ plura & diverſa agere poteſt, pronuntiamus, unum tantum producere: ut in hoc ſyllogiſmo: Quod

---

[1] *Du Hamel*, Hiſt. Acad. Reg. Scient. L. 1. ſ. 2. c. 2. *Paullus Caſſati*, Diſſert. Phyſica de Igne.

Quod valde calidum eſt ſiccat.
Hæc aqua (calida) eſt calida valde.
Igitur hæc aqua ſiccat.

Utrumque enim aqua calida facere poteſt, humiditate ſua humectare, & calore ſiccum reddere, ſi facultatibus recte utaris: id eſt, ſi non ad aquam, ſed ad vas, quod eam continet, applicentur res humidæ.

IIII.

Quando probamus propoſitionem aliquam eſſe veram hoc nomine, quod adverſarii non oſtendunt, eſſe falſam.

Eſt enim adfirmantis rationes, quas habet, ponere in medium: aliorum vero eaſdem ad Philoſophorum trutinam revocare.

V.

Quando argumentamur a falſitate unius ad veritatem alterius.

E. g. Veteres illi Peripatetici hoc nomine ſectam ſuam ſe confirmare exiſtimarunt, quod plurimis verbis demonſtrarunt, Platonem, Parmenidem, ceteroſque Philoſophos falſos fuiſſe. Carteſiani ſuam hoc nomine, quod Ariſtotelis flagitia patefecerunt. Contra juniores Peripatetici judicarunt, ſe luculenter dogmata ſua lectoribus probare, propterea quod Carteſii errata quædam notarunt. Inmerito tamen: nam fieri poteſt, ut hypotheſes omnes, quæ excogitatæ fuerunt, ſint falſæ. Quod ſi ex falſitate cujuſdam propoſitionis colligo, contradictoriam eſſe veram, recte concludo. Eodem ſophiſmate infuſcantur ii, qui, ut aliquod crimen a ſe avertant, alterum de eodem crimine poſtulant.

VI.

VI.

Quando non alio argumento infirmamus propoſitionem veram, niſi auctorem irridendo.

Peccant hoc frequenter Scholaſtici cum Recentioribus philoſophis diſputantes. Verum hæc confutandi ratio infirma eſt prorſus. Cogendi ergo ſunt ii, ut theſes non cachinnis, & dicteriis, ſed argumentis & firmis, & perſpicuis enervent & confutent. Eadem via cum iis agemus, qui querelis, ejulatu, jurejurando falſum aliquid nobis perſuadere conantur: propterea quia ejuſdem ſophiſmatis rei ſunt.

VII.

Quando argumentamur ab uno genere ad aliud.

E. g. Plura Mathematicis ſunt vera, quæ Phyſicis falſa ſunt. Nam Mathematicus definit lineam hoc modo: *Longitudo ſine latitudine*: punctum vero hoc modo: *Id quod nullam habet dimenſionem.* Hæc vero in Phyſica nuſquam ſunt. Qui vero ab uno genere ad aliud tranſeunt, ut non nulli viri doctiſſimi faciunt, labuntur in hoc ſophiſma. Ad hanc claſſem referri poteſt *fallacia paritatis*.

Hæc ſunt præcipua ſophiſmata, in quæ diſputantes ii, qui non omnino delirant, incurrunt. Reliqua tam ſunt craſſa, ut vix monitione egeant tirones. Occurrunt tamen non nulla ſophiſmata explicatu difficillima, quæ prævidere non pœnitebit.

E. g. Cum eſſent tres homines ſermocinantes, poſtea quam duo dixere mendacium, tertius dixit: *Unuſquiſque noſtrum nunc falſum dixit*. Hæc propoſitio, quocumque modo ſumatur, erit ſimul vera, & falſa. Idem dicemus de ceteris, quas Logici vocant *ſe falſificantes*.

Verum nullo negotio hoc ſophiſma diſſolvemus, ſi propoſitio-

poſitionem tertii expenderimus. Nam propoſitiones ex uſu communi loquendi numquam habent ſe ipſas pro objecto, ſed alias res. Itaque ſi unuſquiſque eorum falſum dixerat, propoſitio tertii eſt vera: ſin autem, falſa eſt. Quod ſi tertius ille in animo habuit, propoſitionem ſuam pro objecto ſui ipſius habere; cum certo ſciat, id nullo modo fieri poſſe, propterea quod *idem nequit ſimul eſſe, & non eſſe verum;* plane conſequitur, hujuſmodi hominem ludere in verbis, nec dignum eſſe cujus propoſitionis *vocalis* [nam *mentalis* nulla hoc caſu eſt adfirmatio] ulla ratio habeatur.

Interdum ut ſophiſmata diluamus ſatis eſt adferre ſimilem ſyllogiſmum, cujus concluſio aperte ſit falſa. Nam hoc modo ſophiſmatis falſitas plane demonſtratur.

E. g. Dicat aliquis: *Recentiorem phyſicam eſſe inutilem, propterea quod non efficit, ut homines vivant diutius.* Tu reſponde: *Panem omnino eſſe inutilem, propterea quia non efficit, ut homines febri liberentur, aut ut liberentur frigore,* cetera.

Plerique omnes Logici inter ſophiſmata hoc recenſent: *Aliud probare quam quod eſt in quæſtione.* Quod nimis multi faciunt diſputantes, cum vel inprudentia, vel malitia aliis adtribuunt ea, de quibus numquam ſomniarunt. Verum hic quidem eſt error manifeſtus, ut etiam interdum *non cauſſa pro cauſſa*: at ſophiſma nominari non poteſt, propterea quia nos non decipit ſpecie probabilitatis, ut ſcite monet vir doctiſſimus. [1] Id facillime vitabimus, ſi ſtatum controverſiæ perſpicue conſtituerimus; quod plurimis in locis monuimus.

COROLLARIA

I. Hinc omnis propoſitio legitime demonſtrata eſt certo vera. II.

---

[1] *Mariotte*, Eſſay de Logique P. II. in fine.

II. Hinc demonſtratio eſt præſtantior via inquirendi veritatem.

III. Hinc illud eſt certo falſum, quod vel experientiæ, vel evidenti demonſtrationi repugnat, velut hoc: *Flamma eſt corpus durum: Circulus eſt triangulus.*

Scholion.

Philoſophi quidam docent, eſſe aliquos gradus falſi, ſeu rei, quæ certo falſa eſt. Nam ſunt propoſitiones, quæ falſæ demonſtrari non poſſunt; tamen ſapienti non perſuaſeris, ut iis adſentiatur: e. g. Eſſe lares ſeu dæmonas propitios, qui famulatum præſtent hominibus: *& hujuſmodi ſexcenta. Aliæ ſunt, quarum falſitas vel facile, vel operoſe demonſtratur: e. g.* Omnes angulos rectilineos eſſe æquales. *Quædam tam perſpicue ſunt falſæ, ut ſi quis demonſtrationem requirat, audiendus non ſit: ut* Ferrum eſt flavum: Equi loquuntur: *cetera.*

Caput VIII.

De effectu Demonſtrationis ſeu Scientia: ubi de Fide.

Cognitio, quæ demonſtratione comparatur, vocatur *Scientia*: nam ſcientia Philoſophis eſt, *Cognitio tam clara & perſpicua, ut nulla dubitandi ratio ſit reliqua.*

Hujuſmodi cognitiones duplici nos via conſequimur. Vel ex ſimplici conſideratione idearum: ut *Totum eſt majus ſua parte: Idem non poteſt ſimul eſſe, & non eſſe: Ego cogito, ambulo, ſedeo:* hæc eſt *ſcientia intuitionis*. Vel ex indubiis propoſitionibus [axiomatibus, definitionibus, poſtulatis] idque per argumentationem: & hæc vocatur *demonſtrationis*. Utraque cognoſcendi ratio æque certa eſt: ſecunda tamen magis eſt laborioſa, & minus clara, quam prima. Præ-

Præterea facultas,quam habet mens propoſitionem aliquam ex principiis omnino certis deducendi, ſeu demonſtrandi veritatem aliquam; & ipſa *ſcientia*, ſeu *habitus ſcientificus* nuncupatur.

Quod ſi principia, ex quibus ratiocinamur, non certa & perſpicua, ſed veriſimilia ſunt; tale judicium vocatur *opinio*: & lata ſignificatione, *ſcientia*.

Scientiæ quaſi ex altera parte reſpondet *Fides*: quod vocabulum alio ſenſu Grammatici, alio Philoſophi uſurpant. Noſtris Fides eſt, *Credere rem, quam habeo ex narratione alterius*. Quare cum credo ſcriptori dicenti, in India eſſe urbem quamdam, quam vocant *Goam*, fidem habere dicor.

Si fidem adiungo ei, qui fallere poteſt, aut ſaltim falli; meus adſenſus eſt infirmus, & ad *probabilitatem* reducitur. Quod ſi tribuo fidem illi, qui nec fallere, nec falli poteſt, nimirum Deo; hæc fides eſt tam firma, quam *ſcientia*.

Hoc autem intereſt inter *fidem*, & *ſcientiam*: quod qui habet ſcientiam, agnoſcit prædicatum, & ſubjectum propoſitionis, & eorum nexum. e. g. Cum ſentio *me ambulare*: habeo ideam perſpicuam *mei*, & *ambulationis*, & *nexus* utriuſque: id eſt, clare cognoſco, *me ambulare*. Contra, qui habet fidem, poteſt ille quidem habere ideam utriuſque, ſed non habet ideam connexionis: hanc enim judicat eſſe propter auctoritatem dicentis.

E. g. Ait quis, eſſe in Luſitania adamantem, cujus eſt libra pondo. Habet ille quidem ideam adamantis, & ponderis: ſed ideam nexus non niſi fide loquentis adfirmat. Item declarat Deus, Chriſtum eſſe Deum, & Hominem: habemus nos confuſam ideam Dei, clariorem Hominis: ſed nullam illius nexus. Ideo illum propter auctoritatem loquentis credimus.

Corollarium.

Hinc non poteſt homo habere ſimul fidem, & ſcientiam ſecundum eamdem rem: quia hæc inter ſe pugnant. At poteſt id ipſum, quod certo ſcit, aliorum auctoritate confirmare.

E. g. Experimento capto cognovi, ignem eſſe gravem. Hinc colligo, etiam flammam. Quod ſi mecum reputans, quam facile homines decipiantur, dubitem an erraverim; & legam graviſſimos Philoſophos id ipſum docuiſſe; [1] firmius id animo percipio & adſevero.

---

[1] *Boyleus*, *Hombergius*, *du Clos*, *& alii*: *vid. Hamel.* Hiſt. Academ. Reg. L. 1. ſ. 2. c. 2. *vid. etiam* Hiſtoire de l'Academie Royale des Sciences an. 1709., & 1733. *Paullus Caſſati* Diſſert. Phyſic. de Igne Diſſert. 3. Repub. des Lettres Tom. 8. p. 1278. *Sed hæc mihi explorata non ſunt: aliorum cogitata pono.*

LIBRI QUARTI

PARS ALTERA

DE

VERITATE PROBABILI

Caput I.

De veritate Probabili generatim.

HAſtenus quid ſit *certum*: hinc quid ſit *verum probabile* facile oſtenditur. Itaque quemadmodum illud certo eſt verum, quod ita eſſe cognoſcitur, ut nulla dubitandi ratio reliqua ſit; ita quod non nihil dubitationis relinquit, id quidem probabiliter tantum eſt verum.

E. g. Qui conſiderat adoleſcentem ſummo ingenio prædițum, diſcendi cupidum, ab præſidiis omnibus ad ediſcendum paratum, optimiſque magiſtris utentem; & inde colligit, evaſurum virum doctum; is quidem probabiliter judicat. Nam videt ille quidem plurima adjuncta, quæ veritatem comitari ſolent: non tamen omnia. Nam exploratum non habet, an tanta ingenii vis nullo morbo peritura ſit: an grandior factus in eadem ſententia conſtanter ſit permanſurus: an progreſſu temporis præceptoribus indoctis

non ſit uſurus : & his ſimilia multa. Quæ omnia qui haberet comperta, ſine ulla dubitatione exiſtimaret, ſe veritatem tenere.

Itaque ſi omnes veritatis characteres notos habemus, judicium noſtrum eſt certo verum, quia a rei evidentia proficiſcitur. Sin aliquos tantum cognitos habemus, tale judicium eſt probabile, nec niſi hypotheſi fundatur. Eſt autem *hypotheſis*, propoſitio, quæ habetur pro certa, quia ex ea proprietates rei commode poſſunt explicari.

E.g. Si pro vero ſumo, aëris pondus eſſe cauſſam cur plurima exhalatio e noſtris corporibus non exeat; hæc *hypotheſis* vera haberi debet, uſque donec certior non appareat: quia ex ea omnia phænomena & facile, & veriſimiliter exponi poſſunt. Hæc de propoſitione probabili.

Syllogiſmus vero *probabilis* eſt, cujus vel utraque, vel una ſaltim propoſitio eſt probabilis.

E. g. *Omnis hoſtia legitime conſecrata continet corpus Chriſti.*
Hæc hoſtia eſt legitime conſecrata.
E. Hæc hoſtia continet corpus Chriſti.

Prima propoſitio divina locutione eſt certa. Altera nobis eſt tantum probabilis : nam certo nobis non conſtat, talem ſacerdotem rite conſecraſſe. Quare concluſio eſt probabilis. Quod ſi ſacerdos rite conſecratus conſcius ſibi fuerit, ſe ex ritu Eccleſiæ hoſtiam legitime conſecraſſe; huic homini hujuſmodi propoſitio erit evidens : & concluſio erit certa quidem, ſed non evidens, propter primam inevidentem. Itaque ſyllogiſmus *probabilis*, & *demonſtrativus* non in forma differunt, ſed in materia.

Corollarium I.

Hinc eo probabilior eſt propoſitio, quo plures veritatis characteres comprehendit.

Co-

COROLLARIUM II.

Hinc omne probabile eſt poſſibile, non contra.

Prima pars conſtat. Probabilitas præ ſe fert charactères aliquos rei exſiſtentis: quod autem exſiſtit, vel poteſt exſiſtere, eſt poſſibile. Altera conſtat. Poſſum ego in præſentia hereditatem ab amico accipere: quis neget? At non eſt probabile, quia deſunt adjuncta, quæ veriſimilem rem faciant. Quod ſi amicus dives, ſine ullis heredibus neceſſariis, graviter ægrotans, me vocet ad lectum; ſe ſuaque omnia meæ fidei commendet, adfirmans jurejurando, ſe memorem accepti beneficii eſſe futurum; jam poſſum probabiliter judicare, me heredem fore.

COROLLARIUM III.

Hinc poteſt aliqua propoſitio eſſe nobis probabiliter vera, & tamen eſſe falſa. E contrario poteſt aliqua eſſe nobis probabiliter falſa, & eſſe vera reapſe.

Prima pars conſtat ab exemplo poſito. Nam ſi ille, qui promittit, non habet animum gratiam referendi, talis propoſitio eſt nobis probabiliter vera: reapſe vero falſa. Altera pars eodem exemplo inluſtrari poteſt. Nam fingamus talem hominem bis aliquid mihi promiſiſſe, quin tamen promiſſum impleverit. Itaque probabiliter in præſentia judico, verba mihi dari, meque denuo eſſe decipiendum. Quod ſi promittens in illa hora ſecum omnino conſtituerit, ſtare promiſſis; meum judicium, quamvis probabiliter verum ſit, reapſe tamen eſt falſum.

SCHOLION.

Probabilitatis *doctrina quanto ſit uſui in vita civili, ii ſoli non intelligunt, qui numquam cum hominibus verſati ſunt,*

aut eo modo ſunt verſati, ut ventris obedientia, non mentis uſu regerentur. Pleraque enim negotia, quæ homines occupant, non evidentibus principiis, ſed probabilibus propoſitionibus nituntur. Ut qui talem eruditionem contemnit, & in ſingulis rebus Mathematicam evidentiam *requirit, ab hominum ſocietate tamquam delirus ſit explodendus.*

C A P U T II.

De probabilitate Hiſtorica explicat.

SAepe nos veritatem inveſtigantes cum nec periculum facere, nec ratiocinatione perſpicua aliquid efficere poſſimus, cogimur in eorum auctoritate, qui vel negotium experti ſunt, vel ab expertis acceperunt, adquieſcere: & rem credere propter eorum, qui ſcribunt, auctoritatem, & probitatem. Verum cum ii, qui narrant, vel inprudentia, vel malitia falſum frequenter obtrudant; neceſſe eſt, ne inprudentes decipiamur, quo modo veræ, & falſæ narrationes ſecerni queant, cognoſcere. [1]

Quo vero fidem teſti prudentius habeamus, tria examinanda ſunt. 1. qualitas teſtis. 2. res narrata. 3. modus narrandi.

Teſtes non uno tantum in pretio ſunt habendi omnes. 1. Quidam ſunt prudentes, & peracris judicii: quidam indocti, & hebetes. 2. Quidam ſtudio partium aguntur: alii libere judicant. 3. Non nulli ſunt boni: alii inprobi & mendaces. 4 Sunt quidam oculati quidam auriti: & hi rurſum vel cum eo, quod narrant, ſimul fuerunt, vel ei ſuppares, vel longe ſunt illo poſteriores.

His conſtitutis, duo cum viro doctiſſimo axiomata ponimus: ex quibus non nullæ leges, tamquam conſectaria,

[1] *De hac re egregie diſputavit Cl. Rudigerus,* de Senſu Veri, & Falſi.

ria, ducuntur. I. *Quo magis certus ſum, auctorem nec voluiſſe, nec potuiſſe me decipere; eo firmiorem ei fidem habere debeo*. II. *An quis me voluerit, vel potuerit decipere, ex narrationis adjunctis, quæ vel pugnant, vel alio vitio infuſcantur, judicandum eſt*.

Regulæ de qualitate teſtium.

I.

Teſtimonium viri prudentis & exercitati judicii, qui rem narrat, quæ judicium peracre requirit, probabilius eſt teſtimonio indocti. Sin autem rem aliam narret, eſt æqualis momenti.

E.g. Si duo homines phænomenon aliquod Phyſicum a ſe viſum narrent, e. g. vidiſſe ſe cometam, novam ſtellam, ſpectrum, cetera; nemo ſanus negaverit, cultiori & ſapientiori eſſe credendum: quia alter fortaſſe rem non expendit accurate. Quot enim res falſas Ariſtotelici, ceteroquin oculati, narrant in Phyſica? quam facile ſibi perſuadent ſe ea vidiſſe, quæ non viderunt? Quod ſi ambo rem narrant, quæ ſenſibus tantum, ſine ulla ratiocinatione, comparatur; e. g. vidiſſe ſe hominem ab alio occidi; ablegandus non eſt indoctus a teſtimonio ferendo.

II.

Teſtimonium hominis, qui partium ſtudio non agitur, præferri debet illi, qui in alterutram partem propendet.

Propoſitio eſt evidens. Dignoſcitur autem, an homo in alterutram partem inclinatione voluntatis pendeat, ex adjunctis patriæ, religionis, ſectæ, ceteris. Sic homini Hiſpano referenti, Luſitanos exercitus fuſos fugatoſque a ſuis: magnam vim hoſtium interemtam: & id genus alia; niſi

eum juvent adjuncta alia, non temere credendum eſt: nam utriuſque gentis æmulatio, & æmulationis cauſſa nota eſt cunctis.

Quid? ii etiam, qui ſine odio ſcribunt, ſi ſuperbum de ſuis habent judicium, intolerandas ineptias ſcribunt. Quis non rideat *Langletum*, hominem doctum, & a recentiori hiſtoria bene paratum, qui, cum aliis præcepta recte judicandi traderet; [1] adfirmare non dubitarit, Richelium Cardinalem, quo vires Auſtriacæ gentis facilius minueret, Portugalliæ regnum Joanni IIII. Brigantino Duci dediſſe? Quaſi ignotum ſit ulli, qui hiſtoriam proximi ſæculi vel a limine ſalutavit, quo modo Joannes IIII. ad Luſitaniæ regnum pervenerit, non dicam inſcio, ſed ne ſuſpicante quidem Richelio.

II I.

Oculatus teſtis merito ſuo præfertur aurito. Quod ſi oculatus non adeſt, aurito, eique prudenti, ſua fides conſtat.

Prima pars eſt manifeſta. Nam oculatus narrat, quod vidit: illorum vero, qui audiunt, quilibet aliquid vel addit, vel mutat. Iccirco non tam locupletes ſunt teſtes. Quod ſi auritus & prudens, & probus aliquid referat, cauſſa nulla eſt cur a teſtimonio repellatur.

III I.

Auriti teſtimonium diligenter eſt expendendum, uſque donec ad eum, qui primo retulit, veniamus. Hac via & ex quo fonte hauſerint, & quid de iis ſit judicandum, penitus cognoſcemus.

[1] Metodo per ſtudiare la Storia Cap. XI. art. I.

V. *Aequa-*

V.

Aequalis ſcriptor majorem auctoritatem habet, quam ii, qui longe poſt vixerunt: & quo magis ab ea ætate ſejuncti ſunt, eo minor eorum eſt fides. Sin plurimi æquales mirifice congruunt, moralis evidentia habetur.

Regulæ de rebus quas narrant.

I.

Narratio, in qua talia adjuncta ſe offerunt, quæ inter ſe repugnant, probabilitatis expers eſt.

Nam hujuſmodi narratio præ ſe fert contradictoria, ſeu res adfirmat, quæ fieri omnino non poſſunt. Igitur non eſt probabilis: [Coroll. 2.]

II.

Si teſtis unus, quantum libet locuples, mirabile aliquid narret; parum fidei habet: potuit enim aliqua de cauſſa decipi. Sin plures integræ fidei, quamvis diverſo modo, id narrent, plus habent momenti. Sed multo plus habebunt momenti, immo prorſus fidem facient, ſi iiſdem verbis, ſi oculati, ſi perſonæ publicæ, ſi jurati teſtentur.

III.

Si res ſit minus mirabilis, & incerto rumore habeatur, parum eſt probabilis. Sin autem unus probuſque teſtis oculatus eam confirmet, plus habet ponderis. Majus vero ſi plures oculati eam narrent.

Regulæ de modo narrandi.

I.

Infimum probabilitatis gradum habent quæ Poetarum more exprimuntur.

Nemo enim eſt qui ignoret, Poetas non hunc ſibi finem ponere, ut vera narrent: ſed fabulas dedita opera excogitare, calamiſtriſque & fuco ornare, quo poſſint facilius & aures, & animum demulcere legentium.

II.

Majorem probabilitatem habent quæ Oratorie dicuntur: modo nec declamatoria ſint, nec panegyrica.

Oratores enim cum palam & in concione loquantur, veriſimile non eſt, ut falſa populo inpudenter obtrudant: aliter frontem non haberet narratio, & ſibilo exploderetur. Veruntamen dum eas amplificant, ſic urgent interdum, ut plus, quam par erat, augeant.

Hinc orationes Ciceronis non omnes eadem auctoritate cenſendæ ſunt. Quis enim audeat dicere, Ciceronem noſtrum, cum de ſuis rebus geſtis, de Mithridatico bello, de lege Agraria, de Antonii flagitiis, ad populum loqueretur, qui illa omnia nota habuiſſet; inpudentiſſime mentitum eſſe? Nolim tamen exiſtimetis, Adoleſcentes, omnia, quæ Cicero ipſe ſcribit, ad litteram eſſe accipienda. Fuit laudandus in lege Manilia Pompejus, laudavit: fuit defendendus Milo, defendit: accuſandus fuit Verres, accuſavit. Sed iterum vos moneo, ne judicetis, hujuſmodi homines tales fuiſſe, quales in illis tabellis exprimuntur. Fortaſſe non nihil & officio, & tempori tributum fuit. At Cicero modeſte laudavit: verum alii tam inepte & inconſiderate

aut

aut laudant, aut vituperant, ut minorem, quam Poetæ ipſi, præferant probabilitatem.

III.

Multo probabiliora ſunt ea, quæ Hiſtorico modo narrantur, idque nude & ſimpliciter ſine ulla amplificatione, & pigmentis; modo adſint adjuncta, de quibus infra.

CAPUT III.

De librorum mendis: & modo ſecernendi integros a corruptis.

I.

JAm vero libri hoc tantum nomine probabilem rem faciunt, ſi integri & ſinceri ſunt; id eſt, non ita depravati, ut fidem omnem perdant. Et quidem cum ars Typographica, ſeu multiplicandi typo exempla, non niſi medio xv. ſæculo Europæ fuerit nota; fit conſequens, libros omnes veteres manu deſcriptos fuiſſe: ex quo innumera menda in eos irrepere debuiſſe, perſpicuum eſt.

Nam quis ignorat, quot menda librarii, qui aliquid exſcribunt, faciant? Quis neſcit, libros etiam typis deſcriptos, quos multum & diu typothetæ volutarunt, ut errores notarent & emendarent; bene multis & majuſculis ſcatere? Quid? doctiſſimi etiam homines, & Orthographiæ callentiſſimi, nonne interdum vel oſcitatione, vel feſtinatione in errores non nullos labuntur? Hi autem ſi ſunt frequentes, ſi novis flagitiis augentur, exſiſtit & illud, ut hujuſmodi libri fidei omnis expertes ſint.

Qui mendorum cauſſas collegerunt, eas ad quatuor claſſes revocant, *Librarios*, *Criticos*, *Deceptores*, *Vetuſtatem*.

tem. [1] Ac primum *Librariorum* incuria, & inperitia innumera menda irrepere neceſſe eſt. Nam ſi doctiorum incuria cauſſa eſt multorum errorum; quid ſperandum ſi incuriæ *inperitiam* addimus? Profecto vix fieri poteſt, quin infinitæ nugæ exſcribantur: quarum tot exſtant tamque recentia exempla, ut ineptus ſim ſi id argumentis probem.

Hinc voces quaſi ſimiles, & homonymas pro aliis exſcripſere. Hinc litteras in alias ſimiles converterunt. Hinc notationes, quæ ad marginem erant codicis, idque explicationis gratia, in contextum advocarunt. Hinc lucri cauſſa deſcribentes non id curarunt, quam bene, ſed quam celeriter ſcriberent: cumque aliquando ab dictante excepta ſcriberent feſtinanter, voces, quas non intelligebant, vel dictans male pronuntiabat, male pinxerunt. Quæ cauſſæ, ut alias prætermittam, ſi concurrant, hujuſmodi ſunt, quæ non dicam ſententias depravare, ſed libros mutare, & ſui diſſimiles facere poſſint. Ut mirer veteres codices per hujuſmodi manus ad nos uſque tam parum depravatos perveniſſe.

Adde his Græcorum, & Latinorum veterum ſcribendi viam ſine ullis interpunctionibus, & interſtitiis, continua & perpetua oratione. Adde Judæorum, qui ſaltim uſque Maſſorethas ſine punctis vocalibus Sacros codices exararunt. Adde, compendiariam horum omnium ſcribendi rationem, aliquibus ſyllabis omiſſis. Adde demum, mutationem litterarum. Nam veteres Romani majuſculis litteris utebantur; ut etiam in Mſs. non nullis videmus. Poſtea invaluit *Longobardica*, quam etiam *Gothicam* vocant: qua plerique omnes codices antiqui ſunt exarati. [2] Etiam Græci primo charactere quadrato, ut habemus in inſcriptioni-

[1] *Clercius*, Arte Critica P. III. ſ. 1. *Ex Catholicis vero Lamyus*, Appar. Biblic. L. II. *Dupinus*, *alii*.

[2] *Vide Mabillonum*, de Re Diplomatica L. V.

ptionibus, uſi ſunt. Poſtea rotundiori ſunt uſi, ſine ſpiritibus, & accentibus: qui duo tractu temporis additi fuere. [1] Immo & Hebræi, qui primum utebantur Samaritano charactere, in captivitate Babylonica mutarunt eum in Aſſyrium ſeu Chaldaicum, quo nunc utuntur. [2]

Itaque cum ſcribæ inperiti [ut erant Monachi omnes, qui ſoli eo tempore, quo barbaries cum in Oriente, tum in Occidente dominabatur, deſcribendis codicibus vacabant] in hujuſmodi libros vel antiquo modo, vel male deſcriptos inciderint; fieri non potuit quin quadrata miſcuerint rotundis verba: & ſententias depravate conjunxerint, vel interciderint: eoſque perperam corruptos ad nos miſerint. [3]

2. Hæc cum adverterent *Critici* jam olim, & ſecum reputarent, libros emendatiores majori pretio a Grammaticis, & litterarum fautoribus comparari; [4] in id incubuerunt, ut libros quam diligentiſſime emendarent, aliisque venderent. Cum autem non omnia intellexerint, plurima ex ingenio emendarunt, id eſt depravatiora ediderunt: adeoque inter ipſas Medicorum manus ægrotavit Critica ars. [5] Id

---

[1] *Vide Montfauconium*, Palæographia Græca.

[2] *Vide Ludovicum Cappellum*, de Litteris Hebræorum.

[3] „ *Multum enim hanc in rem & Roma contulit* ..... „ *& Bibliopolæ quidam librariis malis uſi, neque conferentes* [deſcripta Ariſtotelis, & Theophraſti exemplaria „ cum archetypis] *quod & aliis accidit libris, qui vendendi cauſſa ſcribuntur (& hic* [Romæ] *& Alexandriæ*. „ Strabo Geogr. L. XIII. p. 419.

[4] *Videatur Joannes Wowerius*, in Polymathia c. XVI. 6. & ſeqq. *qui plurima adducit exempla operum falſo non nullis tributorum*.

[5] „ *Magna fuit exemplarium* [Sacrorum codicum] „ *di-*

Id ipſum poſt inventam Typographiam, plurimis viris doctis eveniſſe, qui audacter veterum ſcripta emendarunt, viri litteratiſſimi conqueſti ſunt. Immo ex ipſa librorum typo deſcriptorum aliorum cum aliis collatione tam eſt perſpicuum, ut nihil ſupra.

3. Horum aliqui, qui non Critici modo, ſed *Deceptores* erant, lucelli cauſſa plurima dedita opera in ſcriptis veterum novarunt, addiderunt, mutarunt: nec id modo in Ethnicorum libris, [1] ſed etiam in Eccleſiaſticis monumentis. [2] Ex quo tot non modo depravata, & interpolata, ſed ex integro ſuppoſita ſcripta profecta ſunt: quæ & inpoſuerunt veteribus, & ineruditis etiam recentioribus plerumque egregie inponunt. [3]

4. Præterea *Tempus*, rerum omnium edax, litteras ex

„ *diſcrepantia: ſive propter negligentiam quorumdam librariorum; ſive propter audaciam quorumdam male corrigentium, quæ ſcripta erant; ſive etiam propter eos, qui in correctione, quæ ſibi videntur, addunt, aut detrahunt.* Origenes Adamantius, Comm. in Matth. XVIIII. 19. p. 381. *Plura exempla Criticorum inepte ſcripta emendantium, dabit A. Gellius*, Noctium Attic. L. I. c. 7.

[1] *Vide Diogen. Laert.* de Placit. Philoſ. in Zenone L. VII. ſ. 34. *qui id Athenodoro cuidam tribuit*.

[2] „ *Epiſtolas ſcripſi rogatus a fratribus. Sed illas miniſtri quidam Diaboli zizaniis impleverunt, quædam ex illis expungentes, quædam adjicientes .... Non mirum igitur videri debet, ſi Domini ſcripta quidam adulterare aggreſſi ſunt: quandoquidem adulterarunt, quæ talia non ſunt.* Dionyſius Corinthius apud Euſebium, Hiſt. Eccleſ. L. III. c. 23.

[3] *Videatur Hieron.* De Script. Eccl. *ubi plurima Apoſtolis, & eorum diſcipulis falſo tributa memorat*: & L. II. Contra Rufinum, & ad cap. XXI. Hieremiæ.

ex inſcriptionibus, lapidibus, & multo magis ex membranis, ac ceteris codicibus delevit. Adeoque plurimæ lacunæ exſtiterunt, quas nulla arte aliquando implere & ſupplere poſſumus. Id Ariſtotelis, & Theophraſti libris eveniſſe, teſtis eſt gravis auctor Strabo. [1] Ex quo & illud exſtitit, ut libros hujuſmodi humore, & blattis confectos & perforatos, Peripatetici tam peſſime interpretati fuerint, ut fruſtra Ariſtotelem in ipſo Ariſtotele, nedum Ariſtotelicis, requiras. His itaque de cauſſis factum eſt, ut & libri omnes veteres [ſi Sacros excipias] ad nos uſque omnino depravati pervenerint; & tot alia apocrypha iis admixta fuerint, ut non niſi magno cum labore & diligentia album ab atro ſecernamus.

I I.

De modo ſecernendi integros a corruptis, veros a ſuppoſiticiis.

Veruntamen haud difficulter hæc omnia diſtinguemus, ſi regulas quaſdam præ oculis habuerimus, quas viri peracris judicii ſervandas eſſe conſtituerunt: quaſque hic adnectere neceſſarium eſt, quo tirones contra deceptorum artes facilius muniamus. Hæ ſunt hujuſmodi.

I. *Suppoſiticii libri indicium eſt, ſi in veteribus codicibus alii tribuatur auctori: cum nulla ratio eſt cur ejus non habeatur, cujus nomen præfert. Interpolati vero, ſi in veteribus codicibus aliquid deeſt, quod in recentioribus reperitur. Mutilati, ſi aliquid deeſt, quod in antiquioribus codicibus exſtabat.*

Ratio eſt manifeſta. Nam non alio monumento conficimus, libros veteres ab illis hominibus compoſitos eſſe, niſi

[1] L. XIII. p. 419. *edit. Caſaubonianæ Genevenſis.*

niſi ex ſcriptorum judicio æqualium, & ſupparium; quod veluti per manus traditum ad noſtra uſque tempora pervenit. Quare ſi illi germanum ſcriptoris alicujus partum cognoverunt, talis habendus eſt. Adeoque antiquiores inſcriptiones & tituli recentioribus præferendi ſunt, niſi graviſſima ratio nos cogat dubitare. Quod ſi codices ſint paris auctoritatis, & diverſis nominibus inſigniti, merito de conditore dubitabimus.

II. *Si, quæ a veteribus hominibus ex libro quopiam olim prolata ſunt, ea nunc in libro eadem inſcriptione inſignito deſiderantur, aut alius eſt, aut mutilus. Sin aliter legantur, ſuſpectus ſit oportet. Si omnia inveniantur ſine mutatione, germanus eſt: niſi aliæ ſint in contrariam partem ſuſpicandi rationes.* Res eſt perſpicua.

III. *Scripta, quorum nulla in priſcis catalogis mentio ſit, & quæ nec memorata ſunt ab ullo ſcriptorum ſequentium proxime ſæculorum; plurimum ficta judicanda ſunt: minimum ſuſpecta ſunt habenda.*

Caute tamen hujuſmodi argumentum *negativum* eſt adhibendum. [1] Et quidem *Phædri*, Auguſti cæſaris liberti, nemo, quod ſciamus, meminit, ante Feſtum Avienum, qui floruit imperante Theodoſio M. *Q. Curtii* nemo veterum Grammaticorum meminit: tamen ſi dictionem perpendamus, nec ille poſt Tiberii, nec hic poſt Veſpaſiani ætatem ponendus eſt: adeo uterque eſt cultus & elegans, & ætatem auream redolet.

IIII. *Quæ diſerte ſunt rejecta, aut in dubium vocata ab antiquioribus, ea vix propter recentiorum auctoritatem admitti queunt.*

Nam ratio oſtendit, eos, qui proxime illis temporibus vixere, certiores fuiſſe de rebus, quam nos.

V. *Li-*

---

[1] *De* Argumenti Negativi *vi & uſu legi poteſt Launojus ſingulari diſſertatione ad calcem L.* de Fortuna Ariſt.

V. *Liber, in quo dogmata occurrunt iis contraria, quæ ſcriptor, cujus nomen præfert, conſtanter defendit; videtur ejus non eſſe, præſertim ſi dogmata ſint magni momenti: minimum eſt interpolatus.*

Vera eſt regula: aliquando tamen non ſine aliqua limitatione uſurpari debet. Nam uſu venit interdum, ut vir doctus, re accuratius examinata, ſententiam ſuam emendet, & in contrariam partem eat: quod exemplo Ciceronis, Hippocratis, Quinctiliani confirmari poteſt. Immo & ii, qui dubitandi artem colunt impenſe, ea in diverſis locis diſputant, quæ non cohærere videntur. Fallit aliquando ineruditos Cicero, quod in libris de N. Deorum, de Finibus, ceteris, ex differentium Philoſophorum diſciplina diſputans, contrarias ſententias ſuas facere videatur: quod tamen non facit. Ipſe enim erat *Academicus*: id eſt, perpetuo diſputabat, nihil definiebat, ut ex hiſtoria Philoſophica notum eſt.

VI. *Liber in quo memorantur res, aut perſonæ ſcriptore, cujus nomen præfert, recentiores; aut ejus non eſt, aut ab alio eſt auctus.*

Si liber plurimis additamentis refertus ſit, non injuria ſuſpicabimur, eſſe ſuppoſiticium. Quod ſi paucæ voces inveniantur, ſuſpicari poſſumus, adnotationes eſſe Criticorum poſitas in margine, quæ librariorum incuria in contextum irrepſerunt.

VII. *Liber indoctus, & inperitiæ plenus non poteſt ullo modo, aut ſaltim totus viro docto tribui: nec liber fabulis ſcatens viro non inepto, quem conſtat veri amantem fuiſſe: quamvis in vetuſtis codicibus eorum nomina præferant.*

Non eſt hoc loco ſermo de rarioribus nævis, quorum vix doctiſſimus quiſque expers eſt: ſed de frequentibus mendis, & flagitiis, quæ in virum doctum non cadunt.

VIII. *Liber in quo vel dedita opera tractantur, vel tanguntur controverſiæ natæ poſt tempora ſcriptoris, cui tri-*

tribuitur ; aut in quo deprehenditur ſcriptoris illo recentioris imitatio ; ejus non eſt , cujus nomen præfert : minimum eſt interpolatus . Evidens eſt .

VIIII. *Si ſtilus ſit diverſus a certo aut ſæculi , aut ſcriptoris ſtilo , ejus non eſt, quamvis nomen ejus præferat . Sin autem ſit idem ac ſtilus alterius ſcriptoris , hujus liber cenſeri debet , ſi modo nihil impediat .*

Hæc regula plerumque vera eſt : tamen aliquando fallit . Nam idem libri ſcriptor pro ætate , pro argumento, pro lubitu multa ſcripſit ſtilo diverſo : quod ex certis operibus D. Auguſtini perſpicuum eſt .

X. *Vocabula ſæquioris ævi plane declarant , ſcriptorem eſſe recentiorem . In translatione vero ſi quid occurrat, quod conveniat linguæ , qua ſcripſiſſe conſtat auctorem , cui liber tribuitur ; aut non eſt translatio , aut eſt interpolata .*

Hæ regulæ tam ſunt rectæ rationi conſentaneæ , ut vix egeant probatione . Exemplis non nullis ſummum confirmari poſſunt . Ea qui cupit , legat eos [1] qui plurima & recondita eruditione de more iſta exornant & inluſtrant .

CAPUT IIII.

De fide habenda Divino teſtimonio .

JAm teſtimonium divinum , quamquam rem obſcuram & intricatam proponat , ſi modo nobis certo conſtet eſſe divinum , tam certam & exploratam rem facere , ut nefas ſit ei diſſentire , perſpicuum eſt . Deus enim

[1] *Clercius* , Art. Critica P. III. ſ. 2. c. 1. ſeqq. *Ex Catholicis plura exempla dabunt Langletus* , in Methodo ſtudendi Hiſtoriæ . *Soria* , in Logica . *Corſinius* in Logica. *Fortunatus a Brixia* , in Logica , *& alii paſſim* .

enim nec falli poteſt, qui omnia ſcit: nec nos fallere, qui & ſumme verax, & bonus eſt.

Duo itaque tantum examinanda ſunt. 1. *An hoc teſtimonium ſit divinum.* 2. *Si divinum eſt, an hoc tantum modo ſit accipiendum*. De primo hic dicemus: de altero ſequenti capite diſputabimus.

Et quidem Deus hominem alloqui poteſt vel per ſe ipſum declarando menti ea, quæ vult: vel in cerebro ejuſmodi ſigna inprimendo, idque vel vigil ſit homo, vel dormiens: [quo modo cum non nullis prophetis Judæis locutum fuiſſe ſcimus] vel ſonos diſtinctos & preſſos edendo, & figuram aliquam oculis objiciendo: ut cum Moyſe in Horeb, & Sinài locutus eſt.

Si Deus per ſe ipſum loquitur, tam perſpicue ſua ſenſa declarat, ut homini ſano dubium non ſit, Deum eſſe locutum. Quidquid inepti homines, & melancholici non nulli fingant, qui, niſi dementes ſunt, de fallacia & malignitate merito poſtulantur. Quare de iis non diſputamus hoc loco.

Si per alium loquitur, duo ſunt conſideranda. 1. *Quid eccleſia Romana, & Univerſalis ſentiat: quæ ſi dicit, Deum eſſe locutum, dubium non eſt, quin ita ſe habeat.* 2. *Quid ratio, eaque in re Critica valde exercitata, oſtendat.*

Ac primo conſiderandum eſt, an homines æquales, & probatæ fidei, ſubactique judicii teſtentur, ſe in hujuſmodi auctore ſigna omnia divini adfatus vidiſſe, & qualia. 2. An res eas prædixerit propheta quæ humanis rationibus nequeunt expediri: & an prædictioni eventus ſemper reſponderit. 3. Quibus nam ſignis & miraculis ſe miſſum a Deo fuiſſe confirmaverit: & an conſentientibus omnibus. Nam ſi hæc concurrant, ut ea dixerit, & fecerit, quæ vires humanas ſuperant; ſi doctrinam humanæ rationi prorſus conſentaneam docet; ſi magna veneratione exceptus eſt ab æqualibus; dubium non eſt quin hujuſmodi homo divini numinis adflatu locutus ſit.

Jam vero cum conſtat, prophetam talia dixiſſe; hæc ſupereſt religio, ut exploremus, an libri, qui res eas continent, ſint germani fetus ſacrorum hominum: & an ad nos uſque puri & intemerati pervenerint. Vel ſi quaſi per manus tradita ad nos venerit doctrina, illane nuda ac pura pervenerit, an temporis tractu hominumque narrationibus mutata fuerit & corrupta.

Hanc autem religionem ſeu ſcrupulum facile removebimus, ſi, quæ ſequuntur, ſervabimus. Primo conſulere debemus Romanam eccleſiam: quæ ſi docet, hujuſmodi librum eſſe germanum, nefas eſt repugnare. Nam præterquam quod ab ſpiritu Dei, ne erret, regatur; accurate examinavit, an libri ſint integri & ſinceri, an non: an hoc ſenſu ſint accipiendi, an aliter. 2. Et illud inveſtigandum, quid æquales dixerint ſcriptores: quid illi, qui paullo poſt fuere. Prorſus enim fieri non poteſt, ut tot homines oculati, & æquales, vel ſuppares decepti fuerint judicantes, hujuſmodi libros ab illis hominibus fuiſſe conſcriptos; idque iiſdem verbis, & ſententiis, quæ nunc exſtant. 3. Poſtremo loco inveſtigandum, an ii, qui ea ab auctore divino ſcripta eſſe teſtantur, odio, amore, ſpe incitati dicant. Quæ omnia ſi cohærent, prudens nullus negaverit, hujuſmodi libros, & doctrinam intemeratam ſervari.

Exemplo res fiet clarior. Libros omnes utriuſque Teſtamenti, qui a concilio Tridentino recenſentur, [1] eſſe divinos, ex hoc diſcimus, quod eccleſia Catholica, ab Judæorum eccleſia, & ab ipſo Chriſto, ac diſcipulis edocta, a primis uſque Chriſtiani nominis ſæculis docuit, utroſque a viris divinis ſcriptos fuiſſe, Deo ipſo dictante, vel cogitationes ſcriptoris ad hunc finem dirigente. Id æquales homines, id illi, qui paullo poſt fuere, alii aliis ſuccedentes perpetuo teſtati ſunt. Id faſſi ſunt Ethnici non nulli æquales,

[1] Seſs. IIII. decr. de Script. Canon.

les, qui ex talium librorum teſtimonio diſputabant contra noſtros. Id in ſingulis ſæculis cognitum fuit, & in conciliis Epiſcoporum conſtitutum. Id antiquiores verſiones T. V. ante Chriſtum factæ, ut Chaldaica, Syriaca, Samaritana, Græca: id aliæ poſt Chriſtum Græcæ, & innumeræ Latinæ; tum & Arabica, Aethiopica, Perſica, Gallica, Germanica, Hiſpanica, Anglica, ceteræ plane conficiunt. Id conſenſus omnium populorum, per terrarum orbem diſperſorum, qui Romano pontifici obtemperant, luculenter confirmat.

Præterea ſunt alia argumenta, quæ id ipſum aperte demonſtrant. Primum condicio hominum, qui id ſcripſerunt: qui plerumque erant agricolæ, & paſtores, ac piſcatores, omneſque indocti, & minime apti qui tale ſyſtema doctrinæ excogitarent, ut Veteris teſtamenti prædictiones exacte rebus geſtis in Novo reſponderent. Deinde ipſamet doctrina, quæ in iiſdem libris habetur, humanæ rationi conſentanea, & quæ undique ſanctimoniam reddit. Præterea ſtupenda miracula, quæ in Veteri teſtamento continentur: atque notiſſima illa Chriſti, & Apoſtolorum prodigia, quæ utriuſque codicis veritatem & ſanctitatem demonſtrant. Poſtremo martyrum innumerabilis multitudo, qui graſſante in perniciem Chriſtiani nominis Cæſarum ignito furore, Chriſti doctrinam teſtati ſunt ſummo conſenſu. Quæ omnia, ut alia miſſa faciam, conficiunt evidenter, & libros eſſe divinos, & divini numinis providentia ad nos uſque incorruptos perveniſſe.

Non ſecus ac eadem argumentandi via, Homeri, Platonis, Cæſaris, Ciceronis, Virgilii, Plutarchi, ceterorumque libros veros eorum eſſe fetus probamus, nimirum ex veterum teſtimonio, & ſummo eorum, qui prioribus ſucceſſerunt, conſenſu.

Contra vero iiſdem argumentis efficimus, librum III. & IIII. Eſdræ; lib. III. & IIII. Machabæorum; lib. de Ad

ſcenſione & teſtamento Moyſis; tum Itinerarium Clementis; Acta Andreæ, Philippi, Petri, Thomæ; Epiſtolam Chriſti ad Abgarum regem; & id genus alia, quæ a non nullis veteribus Patribus citantur, divina non eſſe, ſed falſa & apocrypha: nam & id veteres animadverterunt, & eos Catholica eccleſia perpetuo repudiavit. Hæc inter vias adnotaſſe ſatis fuerit. Plura qui cupit, legat auctores, qui de hac materia dedita opera ſcripſerunt. [1] Nos hiſce, tamquam a propoſito alienis, & parum adoleſcentibus accommodatis, ſuperſedemus.

CAPUT V.

De probabilitate Hermeneutica tractat.

QUoniam vero ſcriptores aliquando ita ſcribunt, ut vel *breviter*, vel *obſcure*, vel *negligenter* ſua ſenſa exponant; iccirco verba ſunt expendenda, quo ſenſum auctoris eruamus: id eſt, plane intelligamus, quales ideas ſuis verbis indiderit, & in animis legentium voluerit ſuſcitare. Cum ergo ex legibus acri judicio ſancitis id facimus, & auctoris ſenſa veriſimiliter oſtenduntur; hæc vocatur *probabilitas Hermeneutica*, ſeu probabilis interpretatio.

De hac interpretandi ratione dilucide & erudite, poſt Grotium, & Puſendorfium, diſputavit clariſſimus Philoſophus, & Iuriſconſultus Chriſtianus Thomaſius: [2] cujus nos veſtigia ſequemur. Regulæ autem, ad quas interpretationem noſtram exigere debemus, ita ſe habent.

I. *Opor-*

[1] *Huetius*, in Demonſtr. Evangel. & in Alnetan. QQ. Legatur *Graveſſon*, de Sacra Scriptur. P. I. §. 2. & 3. & P. II. pag. 368. & ſeqq.

[2] *In* Introduct. ad Philoſ. Ration. *ſed præſertim in* Praxi Philoſ. Ration. *&* *in* Inſtit. Juriſpr. Divin. L. II.

I.

Oportet linguam, qua ſcriptor uſus eſt, & gentis hiſtoriam, cognitam plane & exploratam habere.

Primum enim differentium linguarum verba verbis perfecte non reſpondent: quod accurati interpretes politiſſimorum ſcriptorum ingenue faſſi ſunt.[1] Adeoque verſiones, quamtum vis diligenter conſcriptæ, auctoris ſenſum frequenter planum non faciunt. Nam ſi ſcriptores domeſticos legentes verborum ſenſum interdum non adſequimur, quia verba obſoleta, & contortæ phraſes facilis interpretationis non ſunt; quid de illis ſperandum, qui lingua nobis incognita loquuntur? Deinde cum plerique omnes ſcriptores gentis ſuæ mores in ſcribendo expreſſerint, niſi hæc nobis ſint explorata, vix aut ne vix quidem eorum ſententiam internoſcemus.

Hinc cum libri Divini fœderis Hebræa, Chaldaica, & Græca lingua conſcripti fuerint; merito de temeritate & arrogantia poſtulantur, qui harum linguarum, atque vetuſtatis cum Sacræ, tum Profanæ expertes atque ignari, interpretandi negotium ſuſcipiunt.

II.

Sine ullo partium ſtudio, ſine præjudicatis ſententiis ſcriptoris verba ſunt exponenda.

Qui enim animum præjudiciis liberum non habet, is profecto non ea in ſcriptore videbit, quæ ſcripſit: ſed omnia in pejorem partem detorquebit. Sane quam frequentiſſime id evenit.

[1] *Legatur præter ceteros Coſte in Præfat. ad verſionem Gallicam Operum Lockii: Conferatur Clercius*, Arte Crit. Tom. I. p. 2. ſect. 1. c. 2. 3. 4.

II I.

Sententiæ ſcriptoris non ex noſtris opinionibus ſunt inluſtrandæ, ſed ex auctoris ſenſu: nec ſeorſum ſunt accipiendæ, ſed referendo ad ſyſtema doctrinæ, quod excogitavit; & tempus, quo ſcripſit.

Incredibile dictu eſt, quot homines, ceteroquin eruditi, hunc lapidem offendant. Ii enim vel mutila verba ſcriptoris, vel periodos a contextu ſejunctas interpretantes ſeorſum, idque ex domeſticis opinionibus & moribus; eum ſenſum ſcriptori adfingunt, de quo numquam cogitavit. Itaque non quid alii dixere, ſed quid interpretes ipſi exiſtiment illos dicere debuiſſe, vel laudant, vel tamquam ex tripode reprehendunt.

Quam multi ſunt, qui Carteſii, Leibnizii, Wolfii, ceterorumque Philoſophorum pronuntiata mutila ea quidem & corrupta, vel tamquam inepta derident, vel tamquam periculoſa caſtigant? Quam multi & pii, & docti ſeni Platoni, atque Alexandrinis Semiplatonicis, Jamblico, Plotino, Porphyrio, Proclo, ceteris; tum & Stoicis, L. Senecæ, Epicteto, M. Aurelio imperatori, reliquis, Catholicas ſententias, ſimilitudine vocum decepti, tribuerunt, de quibus ne ſomniarunt quidem: & quæ ſyſtemati, quod condiderant, adverſantur? Itaque judicare ineptum eſt de ſcriptoris ſententiis, quin prius notum habeamus, e quibus fontibus hauſerit ſua, & quale ſyſtema condiderit.

III I.

Verba cujuſcumque ſcriptoris in ſenſu obvio & ad litteram ſunt accipienda: niſi vel abſurdum ſenſum reddant, vel nullum.

Nam in rebus perſpicuis ineptum eſt, contortis interpre-

pretationibus uti, & quærere nodum in ſcirpo, ac myſteria ubi non ſunt.

Altera pars & ipſa eſt manifeſta. Nam recta ratio, & æquitas poſtulant a nobis, ne judicemus hominem ſanæ mentis iis verbis fuiſſe uſum, quæ vel abſurdum ſenſum faciant, vel nullum habeant effectum. Adeoque a germana vocum ſignificatione hoc caſu eſt recedendum.

Quod ſi perſpicuum ſit, auctorem vel ſanæ mentis non fuiſſe, vel fuiſſe jocatum, ceſſat interpretis officium. Merito ergo Juriſconſulti præcipiunt [1] ut verba *abſurda*, *impoſſibilia*, *turpia*, *perplexa* ultimis voluntatibus adjecta, pro non ſcriptis habeantur: vel quia inſanus homo reputatur, vel ut pœnas det inprudentiæ.

V.

Si auctor dedita opera mutavit ſententiam, poſterior eſt præferenda.

Nam ii, qui veritatem anxie perquirunt, nulli dubitant errata ſua, ſi qua ſunt, corrigere. Proinde ita ſe habere judicandum eſt. Eadem regula obtinet in *pactis*, ſi eædem perſonæ paciſcantur: quia hæ poſſunt mutare ſententiam: non ita vero ſi cum alio, nam prior condicio ultimam antiquat. Inluſtrant hoc præceptum Philoſophi exemplo *ſponſalium*. Poſſunt enim qui ſponderunt ambo mutare voluntatem: non poteſt alteruter cum tertio ſponſo paciſci, quia jus quæſitum primo non tollitur a poſteriori pactione.

[1] *L.* 1. & 14. & 27. *ff.* de Cond. Inſt. *L.* 45. *ff.* de Hered. Inſt.

VI.

Si occurrunt in ſcriptore ſententiæ, quæ diſcrepantes videantur, in concordiam ſunt adducendæ, ſi modo poſſunt. Sin autem, utra vel rectæ rationi, vel auctoris ſyſtemati magis ſit conſentanea, ex legibus probabilitatis conſtituendum eſt. [1]

VII.

Si verba non diſcrepantia ſunt, ſed dubia, & obſcura; ex conjectura eo modo ſunt inluſtranda, ut nihil abſonum aut ineptum præferant.

Ex regula quarta inluſtratur hæc. Conjectura autem ex triplici fonte eſt capienda. 1. ex ipſa *materia*, quæ in diſputationem venit. 2. ex locis *conjunctis*. 3. ex *fine*, quem auctor ſibi poſuit. De quibus ordine differemus.

VIII.

Verba exponi debent eo modo, quo natura rei, de qua agitur, requirit: & ex ſenſu communi eſt judicandum.

Nemo enim eſt qui non videat, eum, qui aliquid ſcribit, velle ut verba ſua eo intellectu accipiantur, quo prudentes homines ſolent accipere. Hinc Cleomenes, [2] qui feciſſet inducias aliquot dierum cum Argivis, noctu eos oſcitantes aggrediens per ſummam injuriam profligavit: nu-

---

[1] *Quonam modo hac regula in legibus, & pactionibus exponendis uti debeamus, copioſe docet Cicero* de Inventione L. II. c. 47. *& ex illius doctrina Grotius, & Puſendorfius, in locis paullo poſt declarandis.*

[2] *Plutarch.* Apophth. Lacon. p. 223.

nugans in re gravi, ſe inducias dierum feciſſe, non noctium. Hinc etiam Pruſias [1] rex Bithyniæ, cum Hannibalem in fidem ſuam, & amicitiam recepiſſet; & Romani a Rege peterent, ne inimiciſſimum ſuum ſecum haberet, ſibique dederet; cavillabatur reſpondens, ne id a ſe fieri poſtularent, quod contra jus hoſpitii eſſet: ipſi, ſi poſſent, comprehenderent: locum, ubi eſſet, facile inventuros. Nam fides data hoſpiti hoc præferebat, ne pateretur in regno ſuo comprehendi. Hæ conjecturæ ex *materia* capiuntur.

VIIII.

Quod ſi ne hoc modo quidem res poteſt dilucidari, conferenda ſunt loca antecedentia. & conſequentia: tum etiam quæcumque loca occurrunt, in quibus de eadem re diſputat, accurate ſunt examinanda; ut auctoris ſenſus veriſimiliter eruatur.

Nam ſæpe ex contextu libri mens conditoris conſtat: & quod uno loco obſcure dixit, in alio habetur explicate. Vel quod melius data opera ſe explicare voluerit; vel quod aliquid caſu addiderit, ex quo priori ſententiæ adfulget lux. Multo facilius hominis mens odorari poteſt, ſi diverſis in locis, ac temporibus eamdem materiam tractat. [2]

Uſitata Juriſconſultis, qui modo hoc nomine ſunt digni, eſt hæc interpretandi ratio: [3] uti docent præter cete-

[1] *Nepos* in Hannibale fine.

[2] „ *Qua in ſententia ſcriptor fuerit, ex ceteris ejus* „ *ſcriptis. factis, dictis, animo, atque vita ejus ſumi* „ *oportebit*. Cicero. de Invent L. II. c. 40.

[3] „ *Incivile eſt, niſi tota lege perſpecta, una aliqua* „ *particula ejus poſita, judicare, vel reſpondere*. L. 23. ff. de Legibus, & L. 26. ff. eodem. & L. 134. ff. de Verbor. oblig.

ceteros, illa Juriſprudentiæ lumina, Gothofredus [1] Reinoldus [2] Labittius. [3] Quod etiam ceteri viri docti magno cum operæ pretio habent in uſu. Hac methodo Philoſophi naris emunctæ conferentes loca, in quibus Ariſtoteles hanc vocem ἐντελέχεια *entelechia* uſurpat, plane deprehenderunt, nihil eum hujuſmodi voce notare voluiſſe, ſed lectoribus facere fucum. Hæc conjectandi via vocatur ex locis *conjunctis*: ea, quæ ſequitur, ex *fine*.

X.

Leges autem, & pacta explananda ſunt ex fine, *id eſt, ex* ratione *utriuſque*. [4]

Nam, ut recte monent Juriſconſulti, *ratio eſt anima legis*: quod etiam locum habet in pactis. Hinc ceſſante generatim fine, media etiam ceſſare debent. Adeoque ex fine utriuſque dijudicandum eſt.

E. g. Jubet legislator, propter graſſantis luis periculum, ne peregrini admittantur. Hinc, ceſſante peſte, peregrini rurſus ſunt recipiendi. Quod ſi ceſſat in uno tantum caſu, eoque rariſſimo, lex non tollitur. [5] Exemplo ſit inpubes, cui citius prudentia rerum civilium adfulget: profecto hic nihilo plus teſtari poteſt, quam reliqui inpuberes. Eſt enim hoc monſtri ſimile, nec a legislatore prævideri potuit, aut ſperari. XI.

---

[1] Comment in Reg. Jur. & Comm. in Cod. Theodoſian.

[2] Diſſert. & Orat. de Leg. Inſcript.

[3] In Uſu Indicis Pandect.

[4] *De hac materia fuſe, & ornate diſputarunt Grotius, de* Jure Belli, & Pacis L. II. c. 16. *& Puſendorfius*, de I. Naturæ & Gent. L. V. c. 12. *ex quibus pleraque ſumſit Thomaſius*, Inſtit. Juriſpr. Divinæ L. II. c. 12.

[5] L. 3. & 4. & ſeqq. ff. de Legib.

XI.

Hinc ſi ratio legis latius pateat verbis ejuſdem, utemur interpretatione * extenſiva. *Si verba latius pateant ratione*, * * reſtrictiva. *Si verba, & ratio æque pateant*, * * * declarativa.

* Exemplum ſit. Exſtat in Exodo [1] talis lex: *Si quis aperuerit ciſternam, & foderit ciſternam, & non operuerit eam, cecideritque bos, aut aſinus in eam, reddet dominus ciſternæ pretium jumentorum*. Hic planum eſt, legiſlatorem nomine *ciſternæ* comprehendiſſe quamcumque foſſam: & nomine *bovis*, & *aſini*, omne genus animantis.

* * Lex erat apud Romanos [2] *ut ne quis patronus libertos jurejurando ſibi obligaret, ne uxorem ducerent, neve liberos procrearent. Titius caſtratum libertum jurejurando ſibi adegit ne liberos tolleret. Poſtulatur de crimine*. Hoc caſu eſt manifeſtum, de his legem ſentire, qui liberos tollere poſſunt: adeoque legem limitare debemus.

* * * Tertia pars abunde eſt perſpicua. Hinc illud effatum: *Ubi eadem ratio, ibi eadem juris diſpoſitio eſt*. Quod tamen in inmunitatibus locum non habet, quæ ad exemplum non trahuntur. [3]

XII.

Hinc in dubio an ſtricte accipi debeat lex, ea interpretatio eſt amplectenda, quam æquitas requirit.

Aequitas autem Juriſconſultis eſt, *Virtus correctix ejus in quo lex propter univerſalitatem deficit*. Fundamenta æqui-

[1] Cap. XXI. 33. 34.
[2] L. 6. ff. de Jure Patron.
[3] L. 1. §. 2. ff. de Conſtit. Princip.

æquitatis ſunt, *recta ratio*, *virtus*, *benignitas*, *humanitas*. Quæ vocabula non ex vulgi ſententia, qui ea perverſe interpretatur, ſed Philoſophorum accipienda ſunt.

Hinc, ut recte cum aliis monet Heineccius, ſi quis *ſtupiditatem* pro recta ratione; *vitium* pro virtute; *nimiam indulgentiam & conniventiam* pro benignitate & humanitate amplectitur; & ad hæc principia interpretationem ſuam accommodat; non eſt hæc æquitas, ſed ſtultitia, & temeritas. [1]

XIII.

Hinc in dubio benignior legis interpretatio eſt præferenda: præſertim in odioſis, & favorabilibus. [2]

Scholion.

De interpretatione Divinorum librorum addemus pauca: cum quia leges hucuſque expoſitæ, ſi penitus intelligantur, ſapientem eorum faciant interpretem; tum quia alienum a propoſito videtur, tironem in ea inmergere, quæ tri-

[1] *Egregie hæc inluſtrat Grotius*, Comment. de Aequit. Indulg. & Facilitate c. 1. *quod eſt ad calcem Operis* de Jure Belli, & Pacis: *Confer. Puſendorfius loco cit.* §. XXI.

[2] *Nullam accuratam dari poſſe definitionem* favorabilium, & odioſorum, *quod, quæ odioſa aliis ſunt, aliis ſunt favorabilia, fuſe oſtendit Thomaſius*, Inſt. Juriſpr. Divinæ L. I. c. 12. §. 159. *& in* Appendice *hujus Cap. contra Placium. Idem tenuit Titius*, Obſerv. CCCCXXVIII. ſeq. *& ex horum doctrina Barbeyracius* in Puſendorfii laudatum locum §. XII. ſeqq. *digni omnes qui conſulantur. Verum horum doctrina regulæ noſtræ non adverſatur, ſi ea recte intelligatur.*

tritum hominem arte Critica requirunt, & plurima ac recondita doctrina perpolitum. Veruntamen non nulla & magis neceſſaria ſubjiciemus.

I.

Libri ſacri utriuſque Fœderis eo tantum modo ſunt accipiendi, quo Catholica eccleſia accepit perpetuo.

Nam eædem Scripturæ docent, [1] eccleſiam Catholicam divino numine dirigi, ne erret ſcripta Dei interpretando. Profecto omnibus Chriſtiani nominis ſæculis ad Eccleſiam in Conciliis res graviſſimas conſtituentem, vel ad ipſam Romanam eccleſiam, quæ caput eſt Univerſalis eccleſiæ, pro earum interpretatione Chriſtiani homines confugerunt: ejuſque decretis magna cum animi demiſſione obtemperarunt. [2]

II. *Scri-*

[1] „ *Et ego rogabo Patrem, & alium Paraclitum da-* „ *bit vobis, ut maneat vobiſcum in æternum ſpiritum ve-* „ *ritatis*. Joan. XIIII. 16. *Paraclitus autem ſpiritus San-* „ *ctus, quem mittet Pater in nomine meo, ille vos docebit* „ *omnia, & ſuggeret vobis omnia, quæcumque dixero vobis.* „ ibid. v. 26. Et alibi: *Ecce ego vobiſcum ſum omnibus die-* „ *bus uſque ad conſumationem ſæculi*. Matth. ultim. v. 20.

[2] „ *Sequor tractatum concilij Nicæni, de quo me nec* „ *mors, nec gladius poterit ſeparare*. Ambroſ. Epiſt. XXXII. „ *Nobis tutum eſt, in ea non progredi aliqua temeritate* „ *ſententiæ, quæ nullo in Catholico regionali Concilio termi-* „ *nata ſunt: id autem fiducia ſecuræ vocis aſſerere, quod in* „ *gubernatione Dei, & Domini noſtri, & Salvatoris Jeſu* „ *Chriſti Univerſalis eccleſiæ conſenſione roboratum eſt*. Aug. „ de Bapt. L. VII. c. 53.

II.

Scriptura ſacra data homini fuit, non ut nos Logicos, Metaphyſicos, Phyſicos, Aſtronomos faceret: ſed ut viros probos, & ſanctos faceret, & ad beatitatem perduceret.

Sane ſi Divini libri aliquid diſerte & explicate & expreſſis verbis de talibus ſcientiis traderent, dubium non eſt, Scripturæ ſententiam multis nominibus ceteris fore præferendam. Cum vero Patrum teſtimonio habeamus [1] ſcripturam Sacram eſſe epiſtolam Dei ad Hominem miſſam, per manus Prophetarum, & Apoſtolorum, quo illi ea nota faciat, quæ ad beatum adſpectum hominem perducant; ſit conſequens, male facere eos, qui Philoſophorum ſyſtemata Scripturæ verbis, quaſi ſepimento aliquo, vallare conantur. [2] Quamobrem nobiliores ſententias, atque alium longeque differentem intellectum in Sacris libris quærere debemus.

III.

Hiſtorici Libri, & qui Moralem philoſophiam continent, faciliori ratione ſunt explicandi: qui vero ad Poeſin, vel Ora-

[1] „ *Omnis ſcriptura divinitus inſpirata utilis eſt ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad erudiendum in juſtitia: ut perfectus ſit homo Dei, ad omne opus bonum inſtructus*. Paul. II. Timoth. III. 16.

„ *De illa civitate, unde peregrinamur, litteræ nobis venerunt. Ipſæ ſunt Scripturæ, quæ nos hortantur, ut bene vivamus*. Aug. Conc. 2. in Pſal. 90.

[2] *Ut Zeiſoldus*, de Conſenſu Ariſtotelis cum Scriptura Sacra: *Amerpoelius*, Carteſius Moſaizans: *Dickinſon*, *ceteri*.

Oratoriam formam accedunt, ſubtilius dilucidandi ſunt.

Itaque qui ſcribunt Hiſtoriam, ut Moſes in Pentateucho, & auctores Regum, ac Paralipomenon, videntur voluiſſe nobis tantum res geſtas narrare. Item qui doctrinæ libros ſcribunt, ut auctor Sapientiæ, & Eccleſiaſticus, nihil aliud velle videntur, quam nos ſapientiſſimis imbuere præceptis. Propterea pæne ad verbum ſunt accipiendi. Qui vero enthuſiaſmo quodam adflati ſcribunt more Poetarum, ut Jobus, & David, & Salomon in Eccleſiaſte, & Cantico; tum & qui res ſublimes Oratorio ſtilo exponunt, ut Prophetæ, ceteri; ii cum plurima abſtruſiora inculcent, non ad litteram, ſed ad tropum ſæpenumero trahendi ſunt.

IIII.

Myſticus ſenſus tunc ſolum in Scripturis quærendus eſt, quando alio ſenſu non poſſumus eas interpretari: id eſt, cum vel Eccleſia myſticam ſignificationem agnovit; vel adjuncta id ſuadent; vel demum graviſſimi interpretes illis verbis contineri putant.

Præcipua hæc interpretandi Scripturam regula eſt. Peccarunt in eam plurimi interpretes, ii præſertim, qui nulla eruditione linguarum orientalium, nullaque habita ratione locutionis Judæorum, tum *Hebraizantium*, tum *Helleniſtarum*, Sacros codices ſunt interpretati. Hi enim in ſingulis verbis ſingula myſteria ſe videre ſibi perſuadent: & infantibus ſimiles mirantur omnia, quæ non intelligunt.

E. g. Legitur in Scriptura: *Mons Dei*, *Cedrus Dei*: quæ altiſſimos montes, & cedros deſignant: illi tamen confidenter ajunt, utrobique rem ſanctam & ad Deum pertinentem ſignificari. Interdum vero legimus: *Zelo zelatus ſum pro Domino*: *Fornicans fornicabitur terra*: *Morte morieris*: *Videbo viſionem*: *Videndo vidimus*; & his ſimiles locutiones empha-

emphaticas,quæ Judæis erant peculiares. Quas cum non intelligunt interpretes non nulli myſteria quærunt in iis.

Atque ſi adtendiſſent hi homines ad Hebrææ linguæ idiotiſmos, & mores Orientalium gentium, multo ſapientius ſcripturam Sacram fuiſſent interpretati. Orientales enim omnes peculiare hoc habebant, ut emphaticis vocibus, tropis, parabolis, allegoriis, ænigmatibus præter modum delectarentur: adeo eorum ſermo vix aliud quam tropus erat. Nec Hebræi modo, ſed Aſſyrii, Chaldæi, Phœnicii, Arabes, & his ſimiles tali conſuetudine utebantur. Chriſtus ipſe, & Apoſtoli, ut ſe ad populorum mores, & captum accommodarent, in parabolis loquebantur.

Itaque qui hæc non ſentit, & ſedulo expendit, prorſus fieri non poteſt, quin nugas & ineptias venditet lectoribus. Qui vero hæc probe callent, ut recentiores doctiſſimi faciunt, ii tametſi fateantur plane, plurima obſcura eſſe in ſcriptura Sacra, propterea quod Hebræorum linguam, hiſtoriam, conſuetudines, & doctrinam perfecte non adſequimur; tamen & ineptias fugiunt ſtudioſius, & veriſimiliorem interpretationem perquirunt. [1]

CAPUT VI.

De probabilitate Morali, & Phyſica.

I. PRobabilitas Moralis tunc habetur, quando ex ſignis quibuſdam, quæ homines præ ſe ferunt, aliquid vel occultum declaramus, vel prædicimus futurum. Hæc, pro rebus, quas prædicit, appellatur *politica*, vel *practica*.

1. E. g.

[1] *Videatur Richardus Simonius*, *in* Hiſt. Critica Veter. Teſtam. *&* *Calmet.* Præf. Comment. Biblicor.

1. E. g. Video Petrum cum amicis in foro colloquentem. Obſervo gravem hominis inceſſum, rara verba, vultum ad ſeveritatem compoſitum, motus omnes ad oſtentationem comparatos: Hinc judico probabiliter, *Petrum eſſe ambitioſum*: id eſt, quærere ſtudioſe, quæ ipſi adferunt honorem. Video Paullum facie ſubtriſti, adſpernantem licitas voluptates, vacantem lucro, adtrita & ſordida veſte, qui perpetuo clamitat, ſe eſſe pauperem: Hinc probabiliter infero, *Paullum eſſe avarum*: id eſt, ea tantum ſuſpicere, quæ ipſi adferunt utilitatem. Hæc autem divinandi ratio, quæ ex ſignis externis ratiocinando animi propenſiones inveſtigat, & declarat, vocatur *probabilitas moralis* ſeu *practica*.

2. Aliquando vero ex hominum conſiliis futurum aliquem eventum prædicimus. Polybius, homo Græcus, & Scipionis familiaris, cum animadverteret, Romanam rempublicam tot eſſe vexatam diſſidiis, & inteſtinis bellorum fluctibus agitatam; prædixit, brevi interituram fore, & ad unius poteſtatem eſſe reverſuram: quod certe evenit. Cato Uticenſis cum primum ſcivit, Craſſum, Pompejum, & Cæſarem triumviratum tametſi occulte iniviſſe, dixiſſe fertur: *Ergo interiit reſpublica*: quod obtigit paullo poſt.

Idem plurimi viri docti, & rerum civilium uſu ſubacti, quique multum & diu viciſſitudines rerum publicarum, & cauſſas mutationum, & ſecretas imperantium artes meditati fuerant; magna cum omnium approbatione prædixerunt: nec modo ex eventibus conſilia, ſed ex conſiliis eventus futuros cecinere ut vates. Hæc divinatio peculiari vocabulo nominatur *probabilitas politica*.

Verum hæ conſecutiones ſunt magis, & minus probabiles; non ſecus ac judicandi vis, & uſus rerum in iis, qui conjectant: qui, ſi multum proſpiciunt, multo verius & probabilius judicant. Et hinc inluſtres homines, & in

hac arte celeberrimi exſtitere : quorum vel una Italia, Politicorum nutricula, bene multa ſuppeditat exempla. [1]

II. *Probabilitas phyſica* tunc datur, cum ex obſervatione phænomenorum aut ſenſionum, hypotheſin aliquam cogitamus, quæ phænomena omnia dilucide explicet & perite.

E. g. Ut conſtituerent Philoſophi, quænam cauſſa fluxum, & refluxum maris efficeret, in diverſas abiere ſententias. Veterum ſententiæ, ut Platonis, Apollonii, Stoicorum, & Ariſtotelis, ſunt meræ ineptiæ, quæ nihil explicant. Primi recentiorum Galilæus, Walis, Carteſius, aliquid melius cogitarunt: quæ tamen hypotheſes, quod non omnia phænomena commode explicent, probabiles non videntur; vel ſaltim infimum gradum habent probabilitatis. Hypotheſis vero Cl. Newtoni, quæ tribuit omnia adtractioni & Lunæ, & Solis; probabiliter explicat adjuncta omnia, quæ in hoc phænomeno occurrunt: iccirco reliquis eſt præferenda.

Quod ſi hypotheſis, quam pono, eſt talis, ut ex ea nequeam probare, rem ita ſe habere; non eſt hypotheſis, ſed *fictio*.

E. g. Cum dicunt Peripatetici, *horrorem vacui* eſſe cauſſam, cur antlia hauriat aquam, eſt mera fictio: quia talia verba ſunt *verba nihili*, quæ non explicant, cur aqua triginta duos pedes adſcendat, ultra non adſcendat.

Si vero hypotheſis recte phænomena exponit, verum phænomena tam poſſunt ex hac cauſſa, quam ex illa, explicari; non eſt vera hypotheſis, ſed *poſſibilitas*. Hujuſmodi

[1] *Inter eos, qui ſcriptis claruerunt, eminent Trajanus Boccalinius, Petrus Victorius, alii: ut taceam Nicolaum Machiavellum, hominem illum quidem doctum, & acutum, ſed merito profligandum. Ceteros, qui uſu valuerunt, commemorare non eſt neceſſe.*

modi eſt hypotheſis Honorati Fabri de *materia planetarum*.

Quo vero facilius probabiles hypotheſes inveniamus, oportet ut pro principiis ſumamus phænomena explorata & omnibus pervia: atque omnes cauſſas poſſibiles inveſtigemus, excutiamus accurate, ex iiſque eligamus veriſimiliorem. Verbo dicam: oportet cogitationes noſtras exigamus ad leges, quas paullo ante memoravimus. [1] Hæc enim ſunt certiora loca, ex quibus ratiocinantes probabiliter judicamus: cetera, quæ vulgo traduntur, inepta. [2]

S 2 Pau-

[1] *Hoc libro P. I. c. 5. & P. II. c. 2.*

[2] *Veteres Logicam ſuam in duas partes diſpertiebant. Altera erat ars inveniendi communes locos, ex quibus res quælibet probabiliter conficeretur: quam vocabant* Topicen. *Altera judicandi artem perſequebatur, quæ erat* Dialectica. *Ariſtoteles VIII. libros de* Topicis *ſcripſit. Cicero & ipſe* Topica *ad C. Trebatium Teſtam ſcripſit, breviter & perſpicue, & multo, mea quidem ſententia, Ariſtotele accuratius.*

Sed quamquam veteres Topica *laudarint vehementer, perſuaſum eſt omnibus, qui libero judicio utuntur, nihil tam eſſe inutile, vel de Logica ſit ſermo, vel de Rhetorica. Id tamen uſu & obſervatione certum habemus, niſi quis materiam, de qua loquitur, calleat; multis litteris iiſque reconditis imbutus ſit; & ratiocinandi regulas, quas damus, habeat perſpectas; numquam eum aliquid apte & convenienter eſſe dicturum: etiamſi libros octo Ariſtotelis memoriter recitare poſſit. Adeoque hæc ſunt vera* Topica, *ex quibus utilia argumenta promuntur.*

Quod & ipſe Cicero profitetur hoc modo: „ Sed hi loci ei demum Oratori prodeſſe poſſunt, qui eſt verſatus vel uſu, quem „ ætas

Pauca tamen notanda ſunt de vi ac poteſtate nominum, ſeu de generibus probabilitatis. Ergo cum veritatem cognoſcimus ex ſignis, quæ hujus rei non ſunt peculiaria, ſed cum aliis communia, hujuſmodi cognitio vocatur *præſumptio*: ſi ex ſignis propriis, *conjectura*.

E. g. Si ex propria & interiori Petri diſciplina colligo, eum eſſe voluptuarium; hæc eſt *conjectura*. Si ex eo, quod Petrus eſt inpubes, infero, non eſſe eum talem, qui ratione ſapienter & libere poſſit uti; hæc eſt *præſumptio*.

Si tam mihi cognitio una probabilis, quam ejus adverſaria videtur, exſiſtit *dubitatio*, id eſt, tempero mihi a judicando. Quod ſi non dubitem de tota re, ſed de quibuſdam adjunctis levioris momenti, erit *ſcrupulus*.

1. E. g. Sunt homines quibus æque probabilis videtur opinio, quæ ponit, corpus infinite dividi poſſe: & hujus adverſaria, quæ defendit, diviſionem tamdem aliquibus corpuſculis omnino inſectilibus fore definiendam. Ergo hic homo incertus erit, in quam partem diſputet: &, ſi ſapit, temperabit a judicando. 2. Litterati omnes pro certo habent, Epiſtolas, & Orationes, & libros Philoſophicos Ciceronis, tum & Lucretii, & Virgilii, & Horatii poemata, eorum eſſe germanos partus, quibus tribuuntur: tamen dubitant de rebus bene multis Geographicis, Chronologicis, Genealogicis, Philoſophicis: quæ dubitationes *ſcrupuli* ſunt nominandi.

Fie-

„ *ætas denique adfert; vel auditione & cogitatione, quæ ſtudio & diligentia præcurrit ætatem. Nam ſi . . . . . erit idem in conſuetudine civitatis, in exemplis, in inſtitutis, in moribus ac voluntatibus civium ſuorum hoſpes, non multum ei loci proderunt illi, ex quibus argumenta promuntur.* De Oratore II. c. 30. *Et iterum.* „ *Sed ego in his præceptis hanc vim & utilitatem eſſe arbitror, non ut ad reperien-*

Fieri tamen poteſt, ut rem nobis minime probabilem aliis faciamus probabilem, ratiocinantes ex principiis ab iis admiſſis: quod Philoſophi vocant, *argumentari ad hominem*.

E. g. Ait Epicureus, Deos ſuos habere non corpus, ſed quaſi corpus; nec ſanguinem, ſed quaſi ſanguinem. [1] Ex his Philoſophus acutiſſimus evidenter probat, hujuſmodi Deos nullos eſſe: nec aliud voluiſſe Epicurum, quam odium Athenienſium declinare, & oſtendere, ſe Deos voce retinere: quos tamen a Mundi fabricatione, & procuratione removebat: nec gratia, nec ira moveri prædicabat, atque omnis negotii expertes in intermundia, tamquam in ſolitudinem, relegabat: verbo dicam, proprietatibus divinis privabat omnibus. En *argumentum ad hominem*.

Corollarium I.

Hinc poteſt propoſitio eſſe probabilis uni, alteri vero non probabilis.

Nam poteſt alter adſequi rationes, quæ eam faciunt veriſimilem: alter non item. S 3 Co-

„ *periendum, quid dicamus, arte ducamur; ſed ut ea, quæ* „ *natura, quæ ſtudio, quæ exercitatione conſequimur, aut* „ *recta eſſe confidamus, aut prava intelligamus, cum, quo* „ *referenda ſint, didicerimus*. ibidem c. 57.

Itaque Topica *omni eruditione deſtituta*, *monente viro doctiſſimo*, *eſt*, Ars temere & inpudentiuſcule loquendi de iis, quæ prorſus nobis ſunt incognita. *Qui vero rem callet, is quidem, tametſi* Topicorum *expers, tamen apposite dijudicabit, natura ad id & exercitatione inpellente. Si quis tamen Locorum nomina ſcire havet, legat* Artem Cogitandi P. III. c. 18. *Sed prius perpendat, quæ vir acutiſſimus in ea præfatur c. 17.*

[1] *Cicero*, de Natura Deorum L. I.

Corollarium II.

Hinc propoſitio probabilis poteſt eſſe reapſe falſa.

Nam tametſi videar mihi acu tetigiſſe rem, fieri poteſt ut fallar: quod ſæpiſſime evenit.

Corollarium III.

Hinc ſi plurima argumenta probabilia de eadem re conglobentur, tam probabilem rem faciunt interdum, ut vix a re perſpicue demonſtrata differat: quod ipſum vocatur *evidentia moralis*. Ex quo fit manifeſtum, quantum utilitatis adferat hominibus eruditis, & qui de rebus pro merito judicare amant, doctrina *probabilitatis*.

ALOYSII ANTONII VERNEII

ARCHIDIACONI EBORENSIS

DE RE LOGICA

AD USUM

LUSITANORUM ADOLESCENTIUM

LIBER QUINTUS

IN QUO

DE INVESTIGATIONE, ET EXPLICATIONE VERI AGITUR.

PARS PRIMA

DE INVESTIGATIONE VERI

CAPUT I.

De Meditatione recte inſtituenda.

COgnitio veri tum certi, tum probabilis vix aut nullo modo Philoſopho ſuffragatur, niſi ipſe teneat viam novas & reconditas notiones inveſtigandi: in iiſque perquirendis tantum ſe exerceat, quantum neceſſarium erit, ut Philoſophi nomen cum dignitate tueatur. Nam ſi paucis iſtis notionibus, quæ magis obviæ ſunt, & non meditatione & labore, ſed per ſe ipſæ nobis, vel aliud co-

gitantibus, occurrunt, ſumus contenti; qui ab indoctis hominibus differemus, qui eiſdem, quibus nos, rerum imaginibus perfuſi ſunt? Quis enim Philoſophi nomen homini tribuet, qui nulla habita ratione Philoſophieæ meditationis, paucis & vulgatis perceptionibus, quæ vel ſponte ſe offerunt, vel ab aliis accepit, ſcientiæ, & laboris ambitum definit?

Ac ſane veteres illi & magni nominis Philoſophi, ut Plato, & Ariſtoteles, & Leucippus, & Democritus, & Epicurus, & Pythagoras, & Archimedes, & Hippocrates: tum & recentiores clariſſimi, ut Baco Verulamius, Galilæus, Carteſius, Gaſſendus, Boyleus, Newtonus, Leibnizius, Wolfius, ceteri, qui inmortalem ſibi gloriam apud poſteras gentes lucubrationibus ſuis compararunt; qui, inquam, ad tantam excellentiam pervenerunt, niſi quia naturæ contemplationi cum ſe totos dediſſent; adſidua indagandi exercitatione, & alias cum aliis ideas conferendi, pulcerrimam cognitionum ſegetem elicuerunt, qua nihil vel cogitari poteſt præſtantius? Profecto meditatio nota certa & peculiaris eſt, ex qua litteratum ab indocto; doctorem a diſcipulo; hominem ſtudiis ſubactum a tirone ſecernimus. Ut qui meditationem prorſus omnem reſpuentes, memoriam plurima & incondita eruditione ſatigant, ii quidem pſittacorum inſtar, qui ea, quæ ſæpe audierunt, inculcant; ab doctorum hominum concione ſibilo explodendi eſſe videantur.

Ergo Philoſophus, qui aliquam doctrinæ præſtantiam adipiſci cupit, primum det operam, ut meditationi diligentius vacet. Eſt autem meditatio: *Applicatio cogitationum noſtrarum ad explorandam veritatem, ſecundum leges ſapientiſſime conſtitutas: ita ut ſemper notiones veras ex aliis notionibus perſpicuis derivemus*. Adeoque meditatio non eſt negotium hominis, qui nullas adhuc cognitiones veras adquiſivit: ſed ejus tantum, qui copia perceptionum evidentium perfuſus eſt. Le-

Leges autem recto ordine inſtitutæ, ad quas inveſtigationem & meditationem noſtram debemus dirigere, vocantur Philoſophis *Methodus*. Eſt autem methodus dupliciter: altera *Analytica*, altera *Synthetica*. Analytica eſt, quæ, poſita propoſitione, cujus veritatem conamur explorare, eam in partes dividit; uſque donec ad principia, ex quibus componitur, pervenit. Synthetica eſt, quæ ex principiis certis novas concluſiones perſpicue & naturali nexu deducit: quæ dicitur methodus naturæ, & quam præter ceteras ſervant Geometræ: de qua poſtea diſputabimus.

E. g. Diſputaturus de Homine, primum conſidero, in eo eſſe *corpus*, & *animum*. Deinde corporis, & animi proprietates ſingulatim examino. Tum proprietates utriuſque partis dum conjunguntur: donec ſingula diſputando percenſeam, & intelligam, ex quibus partibus & principiis componatur. En *Analyſis*. His diligenter explicatis, ex iiſdem principiis ducendæ ſunt concluſiones: ex his rurſum aliæ concluſiones, ex quibus diſciplinæ corpus componitur. En *Syntheſis*.

I. Sed fruſtra meditationi vacabimus, niſi prius impedimenta omnia, quæ nos deterrent, ſemoveamus. Itaque hoc primum ſervandum eſt, ut præjudicia omnia, tum ea, quæ vocant *auctoritatis*, tum ea, quæ vocant *præcipitantiæ*, ſtudioſe caveamus. Quamobrem ſic animum comparare debemus, quaſi nulli umquam homines de his rebus nobiſcum fuerint locuti: non parentes, non domeſtici, non præceptores, non amici, non populares; verbo nulli, quorum auctoritas in hanc partem potius, quam in aliam, nos moveat.

Quod ſi anticipationibus & præjudicatis ſententiis vacui omnino non ſumus, & an ita ſimus, nec ne, non habemus exploratum; dubitare etiam debemus non quidem de *criterio veritatis*, quod erat Scepticorum delirium; ſed de nexu propoſitionum: & curioſe perſcrutari, an aliæ ex aliis per-

perſpicue fluant, an non. Sic facile percipiemus, graviſſimos homines aliquando pueriliter lapſos eſſe: indoctos vero quædam non contemnenda, nec inepta dixiſſe. Atque in hoc examine non præcipitanter, quod facile in errorem inducit; ſed meditate & lento pede procedendum eſt.

II. Quoniam vero notiones veræ & perſpicuæ homini quamvis libero præjudiciis non occurrunt ſponte, ſed labore & indagatione adquiruntur; ut id facilius conſequamur, intendamus aciem mentis, quam *adtentionem* nominamus. Adtentio autem excitatur, cum animo pacato rem contemplamur. Cum vitamus res, quæ ſenſus noſtros vehementer pulſant: ut ſunt ſtrepitus, & hominum confabulationes: atque hora matutina meditamur. Cum adſidue rem eamdem tractamus. Cum litteris meditationes noſtras conſignamus: quo commodius & quaſi ictu oculi earum nexum internoſcere valeamus.

Hæc tamen, ut verum fatear, magis adtentionem conſervant, quam excitant. Quod ſi homo non ſentiat, ſe ad meditandum eſſe propenſum, induſtria aliqua & arte intentionem animi excitet neceſſe eſt. Cum enim hominibus natura inſit *delectationis*, & *honoris* cupiditas, ad quas inpetu quodam naturæ feruntur omnes; facile is adtentionem excitabit ſi propoſuerit ſibi, veritatis inveſtigationem fontem eſſe omnium *bonorum*, & honeſtarum *delectationum*: nullamque ſine ea veram delectationem adquiri poſſe.

III. Sequitur examen rerum, & comparatio idearum: quæ cum a ſenſibus ortum ducant, oportet uſu & experientia *claras* ac *diſtinctas* ideas adquirere: quo ex primis notionibus, inter ſe collatis, novas ideas & notiones eliciamus. [1]

Quod ſi plures & accuratas habebimus obſervationes, ſ.u,

[1] *De modo experimenta capiendi egimus L. III. p. I. c. 8. memoria recolendi duo canones, quos ibi poſuimus.*

ſeu, quod idem eſt, *conſtantem experientiam*; facilius multo definitiones eas comparabimus, quæ claram rei, & adæquatam offerant ideam: quod ipſum eſt veritatem in bono lumine collocare, ſeu, ut Philoſophi vocant, accurate demonſtrare. Jam vero ſi rem diligenter dividimus, & ſingulas partes iterum definimus, [1] multo plures fontes habebimus, ex quibus veritas vel ſine labore profluet.

Nam ex definitionibus, addendo quamdam ideam, elicimus *axiomata*, & *poſtulata*: ex his vero *conſectaria* facili negotio ſumuntur. Si plures definitiones conferuntur inter ſe, naſcuntur *theoremata*, & *problemata*, uti paullo ante poſuimus. Sed hæc facilius multo exemplis, quam præceptionum copia, inluſtrantur. Quapropter unum ex Cl. Wolfii doctrina ſubjiciemus.

E. g. Fingamus velle me aliquid meditando explicare de ſignis veri *Amici*: hoc modo meditationem debeo inſtituere. 1. Comparo inter ſe caſus omnes, in quibus aliquis dicatur amicus alterius: & hinc notionem abſtractam ſed claram formo *Amici* hoc modo: *Amicus eſt ille, qui nos amat.* En definitio. 2. In hac vero definitione duo præcipue menti occurrunt, *amor*, & *amare alterum*: quæ duo ſunt definienda. Cum autem primum in ſecundo contineatur, iſtud tantum definio hoc modo: *Amare alterum eſt, ex alterius felicitate capere voluptatem*.

3. His conſtitutis, ex prædictis definitionibus ſponte & perſpicue fluunt non nulla axiomata. 1. *Amicus alterum amat*. 2 *Quicumque alterum non amat, ille non eſt amicus.* 3. *Quicumque alterum amare debet, debet & alteri amicus eſſe.* 4. *Ubi nullus eſt amor, ibi nulla eſt amicitia.* 5. *Quamdiu durat amor, tamdiu durat amicitia.* 6. *Quicumque efficit, ut alter ipſum amet, ille alterum ſibi reddit amicum.* 7. *Quid-*

[1] *Modum rite dividendi, & definiendi habes ſupra L. II. p. 1. c. 6.*

Quidquid in altero excitat amorem, illud alterum nobis reddit amicum. 8. *Quidquid impedit amorem, id tollit amicitiam.*

Jam ex definitione verbi *amare*, alia ducuntur axiomata. 1. *Quicumque alterum amat, alterius felicitate delectatur.* 2. *Quicumque ex alterius felicitate capere debet voluptatem, debet alium amare.* 3. *Quidquid jubet, ut ex alterius felicitate voluptatem capiamus, illud jubet, ut alterum amemus.* 4. *Quidquid excitat voluptatem ex alterius felicitate, illud excitat amorem.* 5. *Quidquid impedit voluptatem ex alterius felicitate, illud impedit amorem.* Hæc omnia & vera ſunt, & ex definitionibus poſitis fluunt manifeſte.

Jam ſi conferimus hujuſmodi axiomata inter ſe, elicitur hoc theorema: *Amicus alterius felicitate delectatur*: Quod demonſtratur tali modo. *Quicumque alterum amat, ille felicitate alterius delectatur*: [per Axiom. 1.] *Sed amicus alterum amat*: [aliud Axiom. 1.] *Igitur, amicus alterius felicitate delectatur.*

Ex hoc vero theoremate perſpicue & proxime naſcuntur hæc conſectaria. 1. *Amicus non adficitur tædio, ſi perſona amata fuerit felix.* 2. *Amicus tædio adficitur, ſi perſona amata fuerit infelix.* 3. *Qui tædio adficitur ob alterius felicitatem, non eſt amicus, ſed invidus.* 4. *Qui tædio adficitur ob alterius infelicitatem, illius malum commiſeratur.* Hæc ſunt clariſſima, & ſine ulla dubitatione recipienda.

Et hic iterum conſideranti atque hujuſmodi *conſectaria* expendenti, alia ſe offerunt theoremata hoc modo. 1. *Amicus non eſt invidus.* Quod ſic demonſtratur. *Quicumque adficitur tædio ob felicitatem alterius, eſt invidus*: [ſ. præced. Ax. 3.] *Sed amicus non adficitur tædio ob felicitatem perſonæ amatæ*: [ſ. præced. Ax. 1.] *Ergo, amicus non eſt invidus.*

Theorema II. *Amicus commiſeratione tangitur erga perſonam amatam.* Demonſtratur: *Qui tædio adficitur ob infelicitatem alterius, ille commiſeratione tangitur erga alium*:

alium : [ℱ. præced. Ax. 4.] *Amicus tædio adficitur ob infelicitatem perſonæ amatæ*: [ℱ.præced.Ax. 2.] *Ergo,amicus commiſeratione tangitur erga perſonam amatam* .

Ex his vero aliæ propoſitiones deſumi poſſunt . e g. 1. *Qui invidiæ obnoxius eſt , non eſt aptus ad amicitiam* . 2. *Qui neſcit miſerari alterius vicem , alterumve ex infelicitate ſua non vult , dum poteſt , eripere , non eſt amicus* .

Monet hic, poſt Wolfium , Baumeiſterus , poſſe nos , ſi hanc viam diligenter inſiſtimus,pulcerrimas notiones , de quibus nunquam ſuſpicati fuiſſemus , elicere : ſi definiverimus , quid ſit *delectari, felicitate alterius*: quid, *voluptas*, cetera : ex quibus nova Axiomata : ex his rurſum Theoremata , & Conſectaria nullo labore colliguntur . Modo ſtudioſe curemus , ut propoſitiones, quæ ſequuntur , cum præcedentibus legitime connectantur . Quod ſi in ſingulis diſciplinis fecerimus, modo eæ tam ſtrictæ methodo accommodari poſſint , [1] longo poſt nos intervallo reliquos , qui contrariam viam ſequuntur , relinquemus . Et de veritate *certa* hucuſque .

Jam vero probabiles veritates vel *phyſicæ* , vel *hiſtoricæ* , vel *morales* , inveſtigantur hoc modo. 1. Phænomena rei omnia perveſtigabis quam poteris accuratiſſime , & inter ſe comparabis . 2. Deinde hypotheſin aliquam finges , quæ omnia per quam commode explicet . Quæ,dum melior non occurrit, certa debet exiſtimari . Id ut facias, recolito quæ

[1] *Hæc in omni diſciplina locum habere , perſuadere nobis conantur viri quidam docti . Sed exploratum eſt Philoſophis, qui ſine præjudicio judicant , ſtrictæ huic methodo in quibuſdam diſciplinis , iis præſertim, quæ probabilitate continentur , locum non dari . Itaque curemus oportet, ut hujuſmodi methodum, quantum per diſciplinam liceat,adhibeamus: etiamſi non ſemper demonſtrationes ſtricta ratione Geometrica contexamus .*

quæ de Probabilitate diſputavimus : [1] & ex tradita doctrina , qua ratione cetera inveſtigare debeas , cognoſces .

COROLLARIUM I.

Hinc Analytica , & Synthetica methodus in diſciplinis tum *theoreticis* , tum *practicis*, uti vocant, habet locum: & utraque viri oculati utuntur aliquando .

COROLLARIUM II.

Hinc una tantum eſt bonæ methodi regula: *ſemper ab iis , quæ nobis ſunt notiora , ad minus nota eſſe progrediendum* .

Speciales enim veritatem indagandi regulæ uniuſcujuſque arbitrio & intelligentiæ relinquuntur . Nec enim omnes eadem facilitate res intelligunt: nec eadem diſputandi ratio ad omnium palatum poteſt accommodari .

SCHOLION.

Erit fortaſſe , qui nobis actionem intentet , de violatis optimæ Logicæ regulis ; propterea quod leges methodi analyticæ , *ſeu methodi* inveniendi , *ſingulas fuſe perſecuti non ſumus, nec diſtinctis titulis explicavimus: quod & Auctor Artis Cogitandi , & Soria , aliique fecerunt . Sed notare deſinent , ſi mente reputaverint , nos præcepta Logices ea methodo connexuiſſe , ut in ſingulis ejus partibus non generales modo , quæ a tironibus re quaque propoſita huc & illuc trahuntur ; ſed peculiares , & ad verum inveniendum quam maxime accommodatas , regulas traderemus . Quare qui ex harum legum præſcripto diſputarit , id habeat pro certo , ſe multo faci-*

[1] *L. IIII. p. 1. c. 2. & ſeqq.*

facilius veritatem, quam ex vulgatis regulis, eſſe inventurum.

CAPUT II.

De Lectione rite inſtituenda diſputatur.

SI omnia nos poſſemus domeſticis præſidiis experiri, quæ neceſſaria ſunt, ad veritatem in omni materia propoſita explorandam; ea, quæ diximus, ſatis eſſe viderentur, ut in perquirenda veritate tuto procederemus. Cum vero pauca labore noſtro invenire valeamus, & ſcientia noſtra aliorum auctoritate plerumque contineatur; oportet eorum ſcripta, qui ſingula perſcrutarunt, expendamus: quibus ducibus ad propoſitum nobis finem veritatis facili negotio perveniamus.

Libri autem omnes, qui humano generi, quique doctis hominibus non nihil adferunt utilitatis, vel *hiſtorici* ſunt, qui res geſtas narrant; vel *dogmatici*, qui caput aliquod doctrinæ continent. Utrique eo modo ſunt legendi, ut illud ipſum, quod auctor voluit, perfecte intelligamus. Ergo hæc prima & præcipua regula debet ſervari: *Ut tales notiones verbis adjungamus, quales auctor iis adjunxit*. Qui aliter faciunt, ii quidem non librum legunt, ſed ſomnia ſua pro conditoris cogitatis auditoribus obtrudunt.

I. Si liber eſt *Hiſtoricus*, eumque cum fructu legere cupimus, quædam ſunt animadvertenda, & ſtudioſe perpendenda. 1. *An verum narret*: quod ex iis, quæ diximus de probabilitate Hiſtorica, judicandum eſt. [1] 2. *An via ac ratione ſcribat*: id eſt, an dilucide narret, idque ſecundum ordinem temporum, cetera. 3. *An ad finem, quem ſibi poſuit auctor, mentem & propoſitum dirigat*.

Fi-

[1] *Vide L. IIII. p. 2. c. 2. & 5.*

Finis porro ſcriptorum vel ex inſcriptione, vel ex præfatione,qualis ſit, manifeſtum ſit. Si auctor præfando explicavit operis conſilium, facile dignoſcitur, an promiſſum impleverit. Sin autem, ex ceteris adjunctis, & ex more ſcriptorum omnium judicandum eſt.

In *hiſtoria Naturæ* proponunt ſibi eruditi, phænomena omnia conglobare; & uniuſcujuſque phænomeni accuratam hiſtoriam exponere: quo facilius certæ cognitiones educi queant, quæ ſcientiam naturæ poliant & amplificent.

In *Litteraria hiſtoria* conſcribenda finis eſt, initia & viciſſitudines ſcientiarum, & litteratorum vitam, & labores percenſere: quoque modo ad tantam præſtantiam eruditionis pervenerunt,& tam pulcras notitias inquiſiverunt, palam facere: quo eorum veſtigia perſequamur, & aliquid emittamus dignum politis auribus.

In *Eccleſiaſtica* eſt propoſitum, Eccleſiæ fata a primis vel Mundi, vel Chriſti temporibus narrare: & quibus adjumentis ex talibus initiis ad tantam amplitudinem pervenerit: quæ doctrina perpetuo viguerit; quamque ineptas ſententias Heterodoxi homines excogitarint, ſingulatim demonſtrare: ut eam eruditionem adquiramus, cujus ope Eccleſiam, quantum in nobis eſt, ſapienter adminiſtremus.

In *hiſtoria Civili* finis eſt, reipublicæ detrimenta, & converſiones exponere: atque ex quibus principiis vel felix, vel infelix rerum ſtatus deducendus ſit, accuratiſſime narrare: idque hoc conſilio, ut prudentiam Politicæ artis, quæ in adminiſtrandis regnis occupatur, comparemus. Quare Regum vita, & fœdera, & matrimonia, & quidquid vel auxit, vel minuit Regum potentiam, narranda ſunt. Profecto qui hujuſmodi præcepta ſervat, merito ſuo *Hiſtoricus* nominandus eſt.

II. Venio ad ſcripta *Dogmatica*. Hæc vel dogmata *hiſto-*

rice exponunt, vel *ſcientifice*: id eſt, & exponunt, & confirmant. Utroſque autem cum operæ pretio legemus, 1. Si ante oculos habeamus, quid ſibi libri conditor in eo ſcripto propoſuit explicandum. 2. Si librum dividamus in partes, ſingulaſque pro merito perpendamus. 3. Si definitiones nominum, ſi quas ipſe dedit, memoria teneamus. 4. Si ad principia, quibus ſyſtema innititur, concluſiones omnes referamus.

Hæc omnia utilia & neceſſaria ſunt: ultimum autem præter cetera eſt neceſſarium. De quo tametſi non uno tantum loco fecerimus mentionem; tamen quia nullum vitium apud tirones, & ſemidoctos frequentius, admonendi videntur ſæpe. Profecto ſi propoſitiones ſingulatim interpretamur, decipiemur plerumque: & ex hypotheſi ab adverſario repudiata futiles & infirmas concluſiones cogemus.

Quis enim non miretur Balbum apud Ciceronem [1] diſputantem, eſſe Deum, mundumque ab illo adminiſtrari, & conſulere eum rebus humanis? Quis dum audit eumdem de ſtellarum motibus, de animantium quamplurium natura, deque fabrica partium humani corporis, graviter & copioſe contra Academicos diſſerentem, non putet Arnobium ſe, aut Lactantium, aut Auguſtinum audire? Perpende iſtam propoſiticnem Balbi: [2] *Quid enim poteſt eſſe tam apertum tamque perſpicuum, cum cælum ſuſpeximus, cæleſtiaque contemplati ſumus, quam eſſe aliquod numen præſtantiſſimæ mentis, quo hæc regantur?* Quis non hic Dei numen, quod colimus, ſignificari dicat? Quod ſi ad Stoicorum ſyſtema, ex quorum diſciplina loquitur Balbus, eam revocamus, inpia eſt. Non enim verus Deus, ſed ignis ſubtiliſſimus per univerſum pertinens, & in ſideribus præſertim habitans, ſignificatur: non divina providentia, ſed

[1] *De* Natura Deorum II.

[2] *Idem ib. n.* 2.

fatum Stoicorum hac ſententia continetur. Quæ cum Romanæ eccleſiæ decretis non cohærent.

Porro autem, ut monet vir clariſſimus, [1] quo judicium exacte de libris faciamus, quædam diligenter examinare neceſſe eſt.

1. *An ſit perſpicuus.* Eſt autem perſpicuus ille liber, qui voces & definit accurate, & eumdem ſignificatum conſervat, & verbis inſolentibus non ſcatet. Quod ſi definitiones ſupervacue conglobantur, non erit ille quidem obſcurus, ſed nimius vulgo prolixus, & qui plurima inutilia habeat. Si aliquid Wolfius in ſcriptis ſuis peccat, hoc peccat, ut multus ſit: & lectores vel omnino indoctos, vel multum patientes, ſe habiturum fore ſibi perſuadeat.

Contra ille liber eſt ſcriptus obſcure, in quo vel nullæ, vel definitiones aliquæ incertæ & indeterminatæ continentur. Hoc vitium eſt proprium Ariſtotelicorum: qui perpetuo contendunt de vocum ſignificatione, propterea quod ſe mutuo non intelligunt.

Hic eſt advertendum, ineruditos, & ſemidoctos ſibi perſuadere, illud eſſe obſcure ſcriptum, quod ipſi non intelligunt, tametſi Logicæ regulis perfecte reſpondeat. Quo ſane nomine nec *Elementaris Geometria* poſſet effugere, quin obſcuriſſima haberetur.

2. *An ſit ordine conſcriptus.* Hic ordo alius eſt in ſcriptis *dogmatico-hiſtoricis*, alius in *dogmatico-ſcientificis*. Prior methodus eſt, cum res omnes ad ſingula capita revocamus. Hac methodo Scholaſtici, & plerique ſcriptores diſciplinas pertractant. Altera methodus eſt, cum propoſitiones eo modo connectuntur, ut ea prius exponantur, ex quibus, quæ ſequuntur, poſſint inluſtrari. e. g. in Phyſica experimenta, definitiones, axiomata; ex quibus demonſtrantur theoremata. Hac methodo Recentiores philoſophi cum

[1] *Wolfius*, in Logica P. II. ſect. 3. c. 5.

cum pretio utuntur: & vocatur ordo *naturæ*, ſeu *ſynthe-ticus*.

Aliquando vero utuntur Philoſophi methodo *analyti-ca* ſeu *inventionis*, ſed rarius. Aliquando methodo partim *analytica*, partim *ſynthetica*. Qui ergo, quam methodum ſibi propoſuit, ſervat, is ordine ſcribit.

Sunt autem & alia plurima diligenter animadvertenda, quo penitus intelligamus, an ordine auctor ſcribat. 1. An res faciliores prius explicat, an ſecus. 2. an argumenta, quæ ad diverſas materias pertinent, in unum locum cogit, an non. 3. an in locis communibus, in digreſſionibus, in auctorum vel nominibus, vel ſententiis conglobandis, nimius eſt. 4. an adnotationes de re prorſus aliena adjungit. Quæ errata in iis etiam, qui bonæ methodi leges norunt, interdum ſe offerunt.

Quod ſi vel memoria parum tenax, vel ipſe in judicando non admodum fuerit exercitatus, tabulas de libro juſti voluminis conſcribat: ubi & libri ordinem enarret, & ſingulorum capitum methodum adumbret. Hoc modo, quam bene, aut quam male auctor ſcribat, facillime judicabit.

3. *An ſit ſolidus*. Id autem vocamus *ſolidum* cum Wolfio, in quo propoſitiones eo modo demonſtrantur, ut non infirmis rationibus, ſed perſpicuis & firmiſſimis argumentationibus muniantur. Hujuſmodi eſt uſus, ſeu firma experientia: &, quæ inde ſumuntur, definitiones, & axiomata, quibus theoremata, & problemata demonſtrantur. Oportet ergo, dum librum legimus, conſideremus, an auctor certa principia ponat: ex iiſque recta methodo ſua pronuntiata derivet. Si id facit, ſcriptum eſt *ſolidum*: ſin autem, *ſuperficiarium* vocatur.

His rebus adſeveramus, ſcripta Mathematicorum eſſe ſolida: tum etiam quorumdam philoſophorum Recentiorum, qui eamdem methodum quam fieri poteſt amplexantur. E

contrario dicemus, ſcripta Philoſophica Carteſii, Gaſſendi, Malebranchii, Regiſii, ceterorumque hypotheticorum, in quibuſdam non eſſe ſolida. Nulla ſcripta Scholaſticorum eſſe ſolida, idque eadem de cauſſa.

4. *An ſit completus.* Liber eſt *completus*, cum auctor ad propoſitum finem cogitationes ſuas omnes reduxit: ſin autem, eſt *incompletus*.

E. g. Propoſuit aliquis ſibi, adoleſcentes cujuſdam diſciplinæ rudimentis imbuere. Si omnia, quæ neceſſaria ſunt, ut de illa recte judicent, poſuit; ſi fontes doctrinarum indicavit; ſi eos ad ipſa diſciplinæ adyta ſine labore perduxit; *complete* ſcripſit: aliter, *incomplete*. Fruſtra ergo requiſiveris in eo libro abſtruſiorem doctrinam, copiam præceptionum, Philoſophorum contentiones, & id genus alia. Hæc enim inepta ſunt, & a propoſito aliena. Pulcerrima eſt hæc doctrina, & utiliſſima: ad quam ſi innumera ſcripta expenderemus, perſpicue intelligeremus, quam inepte ea extollimus in cælum.

Contra, plurima exſtant ſcripta, quæ nos *incompleta* vocamus; reapſe ſunt *completa*: ſi tempus, quo ſcripta fuere; ſi doctrinam, quæ inveteraverat; ſi cauſſas, ſi conditoris conſilium memoria repetamus.

Hinc mirari deſinamus, cur Beatus Thomas Aquinas plurima in Philoſophia, & Theologia lucubraverit, quæ doctioribus hodie non adrident. Quin potius miremur, in illa barbarie, & inſcitia litterarum fuiſſe hominem, qui tam apte & ſubtiliter fuerit ratiocinatus. Oportebat enim ut Thomas tempori ſerviret, & oſtenderet, Ariſtotelem, cujus doctrina abutebantur Scholaſtici, ad bonum ſenſum poſſe revocari. Hic illi fuit ſcopus. Quod qui non intelligunt, & nihilo ſecius tantum virum reprehendunt, in media luce cæcutiunt. Certe Aquinas fuit vir magnus, vel melioribus ſæculis dignus.

Poſtremo intelligat oportet, quo nomine ſinguli auctores

ctores ſint vocandi : ne vel laudet, quæ non debet ; vel inprudenter vituperet.

1. Itaque ſi auctor ea, quæ in plurimis libris occurrunt, & ad eamdem materiam pertinent, excerpit & cogit, nihil cogitans de connexione, & ordine ; vocatur *Compilator*. 2. Sin, quæ apud alios invenit, nectit inter ſe, & ex certis principiis ducit ; vocatur *Conditor ſyſtematis*.

3. Si ſcriptor ea, quæ ab aliis accepit, vel aperte venditat pro ſuis, vel aliis verbis involvens, haud obſcure inculcat eſſe ſua ; vocatur *Plagiarius*.

Hinc *plagiarius* non eſt, qui ſyſtema condens, aliorum inventa ad corpus doctrinæ reducit, quin fontes, unde hauſit, indicet : vel ex aliorum fontibus novas conſecutiones derivat. Palam enim eſt, hujuſmodi hominem hoc unum voluiſſe, de aliorum cogitatis acerrime judicare. Nec etiam eſt *plagiarius*, qui diſertis verbis profitetur, ſe ex aliis utiliora excerpſiſſe, tametſi raro, aut umquam nominet auctores. Nam in re notiſſima, & quam vel omnes eodem modo exprimerent, auctores conglomerare, aut anxie verba tranſcribere, puerile eſt, & pedanticum. Interdum graviſſimis de cauſſis neceſſarium eſt, quædam tacere : idque ſcriptori in laude poni debet.

4. Si *compilator* ea inter ſe conjungit, idque magna circuitione verborum, quarum alia ex aliis non fluunt ; vel pugnantia connectit ; dicitur *ſine judicio compilare*.

E. g. Si quis ſcripturus Phyſicam diſciplinam, poſtea quam ſyſtema Scholaſticorum de formis *ſubſtantiali*, & *accidentali* recepit; tamen in quibuſdam phænomenis explicandis, Carteſii, aut Newtoni opiniones amplexatur ; e. g. fluxum, & refluxum maris vel ex compreſſione aëris, vel ex adtractione Solis, & Lunæ ducit; is quidem ſine ullo judicio ſcribit. Peccant hoc peccatum ii, qui non alia ratione politiſſimorum Recentiorum laudem ſe ſe conſequuturos eſſe arbitrantur, quam ſi centonem ex ſententiis ſibi

repugnantibus conſuant. Ad quam claſſem Thomas Vincentius Toſca, homo ceteroqui non indoctus, aliique nimis multi referendi ſunt.

5. Poſtremo ſi auctor ex majori libro ea legit, quæ ad finem ſibi poſitum ſunt accommodata, atque eadem methodo breviorem librum componit; vocatur *Epitomator*.

Merito ait Wolfius, non eſſe uniuſcujuſque negotium, ſcripta *ſcientifica* [nam *dogmatico hiſtorica* faciliora ſunt] aliorum ad compendium & epitomam revocare: id enim munus, quod facillimum non nullis videtur, reapſe eſt difficillimum. Oportet enim ut conditoris ſyſtema, & ſcribendi viam plane cognitam & exploratam habeamus: eamdem methodum ſervemus: perſpicuitatem, & ſoliditatem non minuamus: multa paucis explicemus. Quod quam male ceſſerit multis, cognitum eſt iis, qui in hiſtoria Litteraria verſati ſunt. Thummigius accurate ſane ex libris Wolfii bonas epitomas fecit: Baumeiſterus ejuſdem *Logicam* Latine editam compendiaria edidit. Ipſemet Wolfius *Elementa Matheſeos Germanica*, & *Logicam* ſuam in compendium reduxit.

CAPUT III.

De Diſputatione debito modo inſtituenda.

Eſt præterea altera via inveſtigandi veritatem, nimirum *diſputatio* debito modo inſtituta. Eſt autem diſputatio duorum hominum contentio, quorum alter ſententiam ſuam exponit, & defendit: alter contradictoriam ſententiam amplectitur, & rationes adverſarii vel voce, vel ſcripto infirmat.

Inſtituta eſt diſputatio eo conſilio, ut contrarias ſententias comparantes inter ſe, & rationum momenta expendentes, facilius intelligamus, quænam ſit vera, quænam

falſa

faſa propoſitio. Quorumdam tamen vitio factum eſt, ut nilil minus, quam veritas, diſputatione eliciatur. Etenim plerique homihes vel ſuperbia, vel ſtudio adverſarium in ſermone capiendi, vel demum inſcientia diſputandi ita diſputant, ut veritatem contentionibus ſuis obſcurent potius, quam inluſtrent.

Plurimum autem intereſt viam diſputandi tenere: ne & tempus inutiliter conſumamus, & moleſti diſputatores ſimus. Id nos in præſentia inluſtrabimus, ſi primum monuerimus, quædam præſtanda eſſe ab *utroque diſputante*: quædam ab *opponente*: quædam a *reſpondente*: quæ breviter ſubjiciemus.

Generalia.

I. *Diſputaturus animum liberaliter inſtitutum adferat. Temperet ſibi ab ira, dicacitate, venenatis ſalibus, ſcurrilibus jocis & mimicis. Diſputatorem enim agit, non conviciatorem, aut ſcurram.*

Diſputatores nimis multi ſibi perſuadent, litterariam contentionem eſſe bellum juſtis de cauſſis indictum, in quo licet adverſarium ſuum ſtrategemate conficere. Hinc conviciorum plauſtra alii in alios effundunt: cumque iracunde adverſarios inſectentur, ſic mentem obtundunt, ut plerumque, nec quid ipſi opponant, nec quid alii reponant, intelligant. Quod ſi temperant a convicio, putant tamen ſe aliquid de exiſtimatione deperdere, ſi triumphum ex adverſariis non agunt: iccirco ſine ullo fine altercantur. Quæ qui faciunt non illi quidem veritatem, ſed inanem gloriolæ fumum aucupantur. Veritas enim non niſi pacato animo inquiri poteſt.

II. *Argumentum, de quo diſputant, plane comprehendant.*

Qui enim ea oppugnant, vel defendunt, quæ penitus

non percipiunt, omnino fieri non poteſt, quin ineptias multas obtrudant. Quod non tironibus modo, ſed provectioribus uſu venit.

III. *Contradictorias propoſitiones defendant.*

E. g. Defendit quis, *ſolum hominem eſſe animans ratiocinans*. Opponens debet efficere argumentis, *non ſolum hominem eſſe animans ratiocinans*: ſeu, quod idem eſt, eſſe alia animantia, nimirum canem, ſimiam, equum, cetera, quæ etiam ratiocinantur, & ſentiunt. Itaque reſpondens liquido aperire debet, qualem ideam adfingat vocibus *homo*, *animans ratiocinans*: & conſtituere, quid ipſe defendat, quid confutet alius. Quod Philoſophis eſt, *conſtituere ſtatum controverſiæ*.

Quod ſi voces ſint obſcuræ, quærat alter ab altero, quid ſignificare velit: & reſpondens definiat vim vocis: ſecus diſputatio in λογομαχίαν *logomachiam* abibit. Quod ſi alteruter vim & poteſtatem vocis declarare recuſat, eſt Sophiſta, & indignus, qui cum viro ſapienti & amante veritatis diſputet. Quid enim repones homini, qui omnino intelligi nonvult?

Latius tamen patet hoc vitium, quam putatur. Infuſcantur eodem præter ceteros Scholaſtici cum Philoſophi, tum Theologi: qui, quod nomina nuſquam definiant, dies, noctesque diſputant de nihilo, & andabatarum more contendunt.

E, g. Contendit Scotiſta, proprietates animi noſtri, ſeu *gradus Metaphyſicos* alios ab aliis peculiari modo ſecerni, quod vocant *formaliter ex natura rei*. Negant alii hoc placitum: clamoſe utrique. Roges humaniſſime Scotiſtam, doceat nos, quid illis verbis notare cupit. Iratus decedet e pugna, clamitans, injuria cogi doctorem, res minutas, & vel junioribus Scotiſtis perſpicuas, dilucidare. Quod ſi nonumquam eas explicat, ita explicat, prorſus ut non intelligas, quid illæ voces ſignificent. Hinc illæ lites. Re autem

autem vera, ſi voces accurate definit, nihil diſputationis habent.

Opponentis.

I. *Inpugnaturus theſin aliquam id efficiet ratiocinatione, cujus concluſio ſit antitheſis: idque perpetuo inter diſputandum ſervabit.*

Nam cum diſputantes contradictorias propoſitiones tenere debeant [per L. 11I.] concluſio ſyllogiſmi debet eſſe contradictoria theſis: & in ceteris ſyllogiſmis debet eſſe propoſitio negata. Unde inepti, ſi qui alii, ſunt, qui confutationem inſtituunt hoc modo: *Tua propoſitio eſt falſa. Ergo contra concluſionem*. Vel hoc modo: *Illa propoſitio non eſt admittenda, ex qua ſequitur abſurdum. Ita ſe habet tua concluſio: ergo non eſt admittenda*. Qui enim hac ratione contendunt, poſſunt ii quidem myriades ſyllogiſmorum conjungere, quin aliquid appoſite dicant ad theſin poſitam confutandam.

Quod ſpectat ad viam diſputandi, ſunt qui ceteris anteponant methodum *Socraticam*, vel *Megaricam* [hæ differunt in paucis] quæ minutis interrogatiunculis hominem cogit, ut errorem ſuum cognoſcat. Recte illi quidem, ſi Philoſophi cum Philoſophis diſputarent. Quod ſi cum homine inexercitato res eſt, difficulter eum coges, breviter & præciſe interroganti reſpondere. Itaque ſyllogiſtica methodus accommodatior eſſe videtur, propterea quod & nitide exponit opponentis cogitata, & validius conficit reſpondentem. Modo uterque Sophiſtarum cavillationes anxie declinet, & maxima contentione animi veritatem diſquirat.

II. *Opponens ſingulas reſpondentis propoſitiones refellat aliis ſyllogiſmis: donec ad principia evidentia argumentationem reducat, ex quibus adverſarii ſententia falſa eſſe oſtendatur.*

Quod

Quod ſi reſpondens aliquid reponat, quod explicatum non ſit; cogat eum opponens, quid ſentiat, declarare, ne ex ambiguo diſputent. Si renuat, a diſputando abſtineat, ne tempus fruſtra conſumat. Magnum autem faciet operæ pretium, ſi ex ipſis reſpondentis verbis eumdem poterit erroris poſtulare, quod eſt, *argumentari ad hominem*.

Scholion.

Proprium eſt ſemidoctorum & pedantarum, *cum theſin refutandam ſibi ſumunt, non antitheſin probare, & bona fide agere; ſed ad ſtrategemata confugere: & vel ea, quæ per viam dicuntur, infirmare; vel interrogatiunculis ineptis reſpondentem in invidiam adducere; vel alieniſſimis fatigare argumentis; quo facilius hominem, de hac inludendi arte nihil ſuſpicantem, capiant in ſermone, & auditorum ludibrio exponant; vel eadem argumenta etiam & etiam obtrudere, quaſi nihil adverſarius reſpondiſſet, nec argumentum infirmaſſet. Qui quidem, ut aliquando deſinant ineptire, cogendi ſunt, ut diſputatoris officium, uti par eſt, perficiant: ſin autem, audiendi non ſunt.*

Reſpondentis.

I. *Reſpondens argumentationem ipſis opponentis verbis, quam fieri poteſt, repetat: vel compendiaria via exponat, quin illius vim minuat.*

Sapienter inſtituerunt majores noſtri, ut reſpondens, antea quam ad ſingula faciat ſatis, integrum repetat argumentum: ut oſtendat, ſe vim argumentationis penitus percipere. Si brevis eſt ſyllogiſmus, merito totidem verbis repetendus eſt. Sin longus, conſulte feceris, ſi eum breviori ſermone exponas, modo id perſpicue. Hæc tamen non tironum ſunt, ſed valentiorum laterum, plurima paucis

cis explicare. Sed ſi reſpondens robur argumenti plane cognovit, & infans non eſt, facile id ſuis verbis poterit explicare.

Plurimi opponentes adeo ſunt moroſi, omnino ut nolint, reſpondentes homonyma voce uti. Inepte illi quidem, & Sophiſtarum more. Qui enim verum ſerio indagat, nugas iſtas non curat: rem ipſam quærit, non verba. Sæpe ego, cum e ſuperiori loco aliquid exponerem, idque paucioribus verbis, quam alii propoſuiſſent; coronam totam exclamare audivi, *bene, bene*. Neſcio an in me talia verba quadrarent: id ſcio, doctis placuiſſe, quod alii fortaſſe reprehenderent.

II. *Reſpondens perpendat diligenter ſyllogiſmi partes, & conſideret, an in forma, an in materia ſit vitium. Si in forma, vitium oſtendat: ſi in materia, quæ vel ſit falſa, vel dubia, neget propoſitionem, vel limitet.*

Utrumque recte. Ex legibus ſyllogiſmorum facile dignoſcet vitium in forma. Ex iis vero, quæ diximus de veritate, diſpiciet qualis ſit materia.

Quod ſi in materia eſt vitium, quadruplici modo reſponderi ſolet ex ritu ſcholarum, ſeu *in forma*, uti vocant. 1. Si argumentatio nihil ad rem pertinet, & theſin non ferit, *conceditur* ſyllogiſmus, & oſtenditur, theſi non adverſari. 2. Si falſa eſt propoſitio aliqua, propterea quia non eſt univerſalis, *negatur*: & producto exemplo demonſtratur, univerſalem non eſſe. 3. Vel *flectitur* in opponentem: id eſt, adverſarium eodem modo confutamus, adducendo ſyllogiſmum alium, ex quo theſis illa ducatur. 4. Vel *limitatur* tantum in aliquo caſu. Hæc reſpondens. Opponentis vero contrariæ ſunt partes: & ſingulas reſponſionis partes contrariis rationibus debet infirmare.

Sæpe ego clamantes audivi diſputatores non nullos, non debere reſpondentem aliis verbis uti, quam *nego, concedo, diſtinguo*. Quod ſi ille aliquid vel breviſſimum addebat,

debat, ut mentem ſuam aperiret, imperioſe tacere jubebant. Sed quam inepti ſint, qui talibus tricis graviſſimas diſputationes conſpurcant, nemo eſt qui non videat. Immo gratiam haberent, ſi ſaperent, reſpondenti, qui expreſſis verbis declarat, quo ſenſu vel *negat*, vel *limitat*. Quis enim non rideret diſputatorem, qui ſententiam adverſarii ſui nollet intelligere, & nihilo ſecius confutare eum contenderet? Ajunt, cognoſcere ſe plane, quo ſenſu alius uſurpat. Fabulæ: nam vel quia tamdiu diſputant id unum oſtendunt, alterum ab altero non intelligi. Secus alteruter finem faceret: nam ipſa rei evidentia oſtenderet, quam bene diceret.

„ Rem exemplo inluſtrabimus. Diſputent, ſi fieri „ poteſt, Scholaſticus, & Gaſſendianus de *Accidentium* „ natura hoc modo. *S.* Qui negat accidentia eſſe in Euchari- „ ſtia, is quidem negat myſterium. Sed tu ita negas. Ne- „ gas igitur myſterium. *G.* Diſtinguo majorem: Qui ne- „ gat accidentia Ariſtotelica tantum, & relinquit alia A- „ tomiſtica, nego: alio ſenſu, nihil ad nos. *S.* Veteres epi- „ ſcopi jam inde a primis Chriſtiani nominis ſæculis con- „ ſtanter adfirmarunt, eſſe accidentia in Euchariſtia. Igitur „ perpetua traditione habemus, eſſe accidentia in ea. *G.* „ Admittatur in præſentia ſyllogiſmus. *S.* Ergo non po- „ tes defendere non eſſe accidentia. *G.* Non poſſum de- „ fendere, non eſſe accidentia Ariſtotelica, nego: non eſſe „ ulla accidentia, concedo. *S.* Sed non ſolum PP. verum i- „ pſamet eccleſia Univerſalis in concilio Conſtantienſi con- „ tra Wickleffum finivit, eſſe accidentia in Euchariſtia: „ ergo negare non potes eſſe accidentia, nec confugere ad „ iſtas tuas inutiles diſtinctiones: quia Eccleſia non diſtin- „ guit accidentia ab accidentibus, ſed loquitur gene- „ ratim.

„ *G.* Sapientiſſime diſputator, proba quod proban- „ dum eſt. Tu modum egrederis, & inaniter declamando

„ con-

„ contendis : verumtamen non animadvertis , te id probare , quod mihi tecum convenit : ea vero , in quibus a te diſſentio , non adtingere . Oportet ergo conſtituamus ſtatum controverſiæ , & intelligas , non de dogmate Catholico , ſed de Philoſophia diſputari : non enim in dubium vocatur , *ſit Chriſtus in Euchariſtia* : ſed natura accidentium inveſtigatur . Si quæreres a me , quid ego voco *accidentia Atomiſtica*, plane cognoſceres, te a ſecundo ſyllogiſmo aliud probaſſe, quam quod probare debuiſſes . Ego profiteor, poſt conſecrationis verba tolli ſubſtantiam panis , & vini : Chriſtum autem collocari ſub iiſdem ſpeciebus vini , & panis , quæ antea erant , & quæ adſpicimus ſinguli : idque ut defendam , vitam profundere paratus ſum . Hoc ago , accidentia non eſſe ea , quæ vos putatis : tum contendo , multo clarius & facilius explicari poſſe ex diſciplina Recentiorum . Itaque diſputatio noſtra nihil cum Dogmate habet commune. Cujuſquemodi enim ſint accidentia, illud ſemper manet firmum , *Chriſtum in illis latere* . Controverſia igitur in eo eſt : Quid ſint accidentia non modo panis , & vini , ſed rerum omnium , quæ in hoc orbe terræ , & ſingulis mundi partibus continentur .

„ Itaque, ſi ſapis , firmis argumentationibus conficere debes , perpetuam Eccleſiæ doctrinam & traditionem eſſe, atque fide Divina conſtare accidentia panis, & vini, quibus alimur, eſſe talia, qualia putant Ariſtotelici philoſophi: ut inde efficias, etiam in Euchariſtia eſſe hujuſmodi: non enim alia creantur , ſed eadem manent . Saltim debes efficere , fide haberi Divina , in Euchariſtia exſtare accidentia Ariſtotelica . Hoc erat probandum : hoc tu non probaſti , nec probabis ni fallor . Nam Patres in hoc erant toti ut oſtenderent , Chriſtum Jeſum in ſpeciebus panis, & vini deliteſcere: quales vero eſſent illæ ſpecies ſeu accidentia , non veſtigarunt : quia hoc ad fidem

„ non

„ non pertinet, ſed Philoſophorum eſt negotium.

„ Quod ais, Eccleſiam nec Ariſtotelica, nec Atomi-
„ ſtica nominare, ſed de accidentibus loqui generatim, recte
„ ais. Sed cur inde ducis, de tuo modo explicandi potius,
„ quam de meo, loqui? Immo vero inferre deberes. Ec-
„ cleſiam dogmata finire adverſum Heterodoxos, qui ea
„ negant: iſta vero ſubtilia Philoſophorum inveſtigationi
„ relinquere.

„ Sed quia tu putas, te novum aliquid & recondi-
„ tum ex Conſtantienſi concilio ſumere; ſcias te a præju-
„ dicata opinione tua eſſe deceptum. Enimvero in Con-
„ ſtantienſi concilio non fuit definitum, nec diſputatum,
„ *An in Eucbariſtia eſſent accidentia*: quis enim id negat?
„ ſed tantum: *An reapſe eſſet Chriſtus in ea*. Negabat hoc
„ ultimum Wickleffus: [1] Concilium autem definit, poſt
„ conſecrationem non eſſe amplius panem, & vinum, ut
„ videtur; ſed reapſe Chriſtum ſub illis ſpeciebus collocari.
„ Idem confirmatum fuit in Baſileenſi, Lateranenſi ſub
„ Innocentio III. Florentino, & Tridentino, contra Hæ-
„ reticos rejicientes dogma *tranſubſtantiationis*: nuſquam
„ contra Catholicos, qui ex Philoſophorum decretis veriſi-
„ militer exponunt, qualia ſint Phyſica accidentia: ut vir
„ doctus, & pius luculenter probat. [2] Hæc ſi tu perſpecta
„ ha-

[1] *Verba erant Wickleffi*: Hoſtiam conſecratam eſſe corpus Chriſti tantum in figura, & verum panem in natura: ſeu verum panem naturaliter, & corpus Chriſti figuraliter. *Exſtant Seſſ. XV. concilii Conſtantienſis apud Labbeum in* Collectione Concilior. Tom. XVI. columna 242. *edit. Venetæ. Conferatur Natalis Alexander.* Hiſtor. Eccleſ. Tom VIII. c. 3. art. 22. §. 4. & 6.

[2] *Fortunatus a Brixia Franciſcanus, in Brixiana Academia Matheſeos, & Naturalis Philos. profeſſor,* Differt. Phy-
ſico

„ habuiſſes, temperares ab iſto argumento plane infirmo, „ quo me in odium vocare conatus es.

„ Poſſum ego eodem modo ex PP.& Conciliorum de„ cretis ratiocinari. PP.uſque ad ſæculum XII. diverſa ra„ tione, ac Scholaſtici faciunt, accidentia Euchariſtica ex„ poſuerunt. Item, Concilia definiunt, poſt conſecra„ tionem manere *ſpecies* in Euchariſtia: eaque voce utun„ tur perpetuo. Ego defendo, *ſpecies* manere. Igitur „ Concilia definiunt, quod ego dico. Oppones tu, me „ vitioſe inferre:& recte quidem. Cur non idem tuæ ego ar„ gumentationi reponam?

Habetis, Adoleſcentes, hic exemplum analyſis accuratæ, quæ dividit propoſitiones in partes, & principia, ex quibus fluunt, perpendit. Non hic exemplum adferimus ut vos ad Gaſſendianorum partes flectamus; quod ipſum & eſſet majoris otii; & cum per eccleſiam Catholicam, cujus decreta exoſculamur, liceat aliis, id nobis quoque licere nemo ſapiens dubitaret: Sed ut in eo intelligatis, quam accurate diſputent Recentiores: ac ex eorum diſcipli na diſceptationes veſtras inſtituatis. Qui enim has diſputando regulas non ſervant, ſed exclamationibus adverſarios confutant, ii quidem magno cum labore conſequuntur, ut nihil efficiant.

Sive opponens, ſive reſpondens a propoſito declinet, alterius eſt eum ad viam revocare, & cogere, ut id, quod in quæſtione eſt, refellat. Quod ſi facient, & hanc methodum perpetuo retinebunt,alterutrum profecto exſiſtet: ut vel opponens omnino probatione careat: vel reſpondens pugnantia, & abſurda inprudens admittat: ex quo fiet manifeſtum, uter veritatem defendat.

SCHO-

ſico-Theologica de Qualitatibus Senſibilibus corp. Brixiæ 1740. 4. *in qua oſtendit, Recentiorum explicandi viam Catholicæ eccleſiæ decretis adamuſſin reſpondere.*

SCHOLION.

Reſpondentibus vitio datur, quod, eum non habeant, quæ reponant, vel theſin ſuam confirment argumentis, & ab opponente reſponſionem requirant; vel limitationes & diſtinctiones, quæ prorſus intelligi nequeunt, obtrudant; quarum pudeat opponentem ignorare uſum, & hoc nomine taceat; vel ſe in ſententiam viri docti, & pii diſputare adſeverent, quo adverſarium ſuum in odium adducant. Hi autem monendi ſunt, ut ab exedra deſcendant, & reſpondentis munus deſerant, ſi alia via argumentis adverſariorum neſciunt ſatisfacere.

Supereſt ut de *Præſide* dicamus. Hic in diſputationibus adhibetur, ut pueros ferocitate exſultantes, & æſtu diſputationis propoſito aberrantes, tamquam domitor exercitatus revocet in viam, & auctoritate ſua contineat, ne impudentiuſcule triumphent. Id ut faciat, oportet eum doctrina, prudentia, & auctoritate valere: nec vero id ſolum, ſed optimi diſputandi via eſſe ſubactum, quo munus ſuum cum honore tueatur. [1]

Atque de contentione veritatis inquirendæ cauſſa ſuſcepta hucuſque. Ineptum autem eſt, & prorſus *pedanticum*, ut ſcite monet Cl. Thomaſius, in conſuetudine jucundiſſima, & quotidiana diſputare, aliiſque altercando repugnare. Nam cum hujuſmodi exercitationes non veritatis inveſtigandæ, ſed jucunditatis honeſtæ cauſſa ſint inſtitutæ; qui iis diſceptationes inmiſcet, quin plurimos ſibi reddat inimicos, fieri non poteſt. Non quod ego probem eos, qui in contrarium vitium incidentes, imperant ſibi omnia adſentari: ſed eſt modus in rebus. Neque enim in-

[1] *Plura qui bavet, conſulat Hanſchium*, in Idea boni Diſputatoris. 1722. 4.

inurbanum diſputatorem, neque adſentatorem agere decorum eſt.

Sunt qui exiſtiment, non licere homini refragari vel parenti, vel præceptori in re litteraria: immo vero ponunt in vitio, ſi quis de popularibus ſuis libere, & uti decet amatorem veri, dijudicat: idque maledicentiæ inſigni, non officio, tribuunt. Qui quidem quam inepti ſint, nullus non videt. Fatemur tum reverentiam erga magiſtratus, & majores, tum moderationem erga omnes, naturæ legi eſſe conſentaneam. Hoc agimus, bona cum venia eorum, qnibus honos habendus eſt, poſſe quemlibet, idque per leges, de rebus eruditis judicare; eaque inprobare, quæ & falſa ſunt, & ab doctis hominibus, & quibus decernendi jus eſt, condemnari ſolent. Neque enim eſt officium reverentiæ, parentibus, præceptoribus, civibus ſuis, aliiſque credere in iis, quæ naturæ ratione continentur. Veritati enim major, quam illis omnibus, habenda eſt reverentia.

Sane non ſinunt leges de quibuſdam publice diſputare, præſertim contra *leges ipſas*: quia id maxime lædit tranquillitatem reipublicæ. Qnæ vero lege prohibita non ſunt, inpune poſſumus defendere. Quinimmo debemus aliquando, vel ex pacto, ſi demandata eſt nobis provincia erudiendi juventutem: vel ex debito, ſi reipublicæ interſit, ut errores detegantur, profligentur deceptores, & ſternatur via aliqua facilis & expedita ad veritatem perveniendi: vel ex officio erga alium, ſi amicus me rogat, ut, quæ veritati conformiora ſunt, liquido patefaciam: ut judicium meum de libro aliquo aperiam: vel ex officio erga me, ſi calumniator aliquis injuria mordeat ſcripta mea, meque in periculum, diſcrimenque trahere conetur. Quod qui faciunt, non modo notandi non ſunt, ſed ſummo in honore in clariſſima quaque republica haberi debent.

LIBRI QUINTI

PARS SECUNDA

DE

EXPLICATIONE VERI

Caput I.

De modo docendi verum.

Sapientis eſt hominis, non modo veritatem toto pectore inveſtigare, ſed alios docere eam: tamque perſpicue proponere, ut intelligant ipſi, ſe veritatem tenere: & inde talia præcepta ducant, quæ actiones humanas moderentur, noſque in hac vita faciant beatos: immo ad ſupernam beatitatem conſequendam quodammodo viam ſternant.

Docemus autem alios vel *voce*, vel *ſcriptis*. Recte & fructuoſe utrumque, ſi debito modo fiat. [1] Verum uſu venit aliquando, ut ii, qui nec veritatem non dicam dome-

[1] *Non eſt conſilium hoc loco eos monere, qui puellos humaniores lıtteras docent. Nam tametſi ex iis, quæ diſputabimus, plurimum lucis illorum inſtitutioni adfulgeat; tamen*

meſtico explorarunt labore, ſed ne ab aliis quidem expoſitam penitus cognoverunt; vano *præceptoris* nomine allecti ea aliis inculcent, quæ rudia & indigeſta ſunt, & infirmis fundamentis nituntur: atque tenellos puerorum animos talibus ſententiis imbuant, tot tamque ineptis onerent doctrinis; ut vix grandiores facti ab illis ſe poſſint opinionibus exuere. Qui quidem ut ſtulte moleſti eſſe deſinant, docendi nunc ſunt, quo pacto auditores ſuos cum operæ pretio inſtituere debeant. De docente primum, poſtea de ſcribente dicemus.

I. *Diſputaturus de aliqua diſciplina primum det operam, ut illius originem, & viciſſitudines dilucide breviterque exponat. Deinde ſyſtema, quod traditurus eſt, perſpicue explicet: diſpertiat in partes: quo facilius tirones earum nexum animo complectantur.*

Naturæ ratio perſuadet, oportere eum, qui cum fructu docendus eſt, prius intelligere, quid illud ſit, quod addiſcit: quoque modo occeperit, & fuerit propagatum: cui uſui ſit, & qualem fructum ex eo mens humana capere poſſit: ne aliud pro alio accipiat & fallatur: deinde penitus cognoſcere ordinem, & nexum partium; & quo illud, de quo diſputatur, pertineat; prius quam ad minutiſſima quæque examinanda deſcendat.

Carent igitur docendi prudentia ii, qui, cum pueros artem Logicam docere debeant, abſumunt tempus omne *Univerſalibus*, & *Signis* tradendis; & hujuſmodi ſexcentis. Nam ſi ſecum reputarent, quænam huic nomini *Logica* poteſtas ſubjiciatur, quemque ad finem fuerit ipſa excogitata; plane cognoſcerent, hujuſmodi diſputationes, tantum

tamen alio modo puelli ſunt inſtituendi; alio & longe diverſo, quod ad materiam ſpectat, illi qui progreſſus aliquos habent. De illis igitur in præſentia diſputamus tironibus qui gravioribus diſciplinis inſtituendi ſunt.

abeſt ut Logicos faciant, ut ineptos prorſus faciant qui re aliqua propoſita bene ratiocinentur. Idem de ceteris, qui tractatus in utroque Jure, aut Theologia ſingulatim explicant, eſto judicium.

II *Docens enarret breviter & perſpicue ſtatum controverſiæ, detractis inutilibus.*

E. g. Diſputaturus de re Phyſica generatim, conſtituat quid ſibi proponat, hoc modo. Non ego voco Phyſicam illud, quod Ariſtoteles, vel Arabes tradiderunt. Nec etiam voco Phyſicam hypotheſes illas, quas Recentiores non nulli cogitarunt. Phyſica eſt diſciplina, quæ ex certa conſtantique experientia per argumentationem naturæ conſentaneam Corporis,& Spiritus proprietates deducit. Ne ergo aliquis hic me auctoritate velit confutare; experientia, & perſpicua ratiocinatione pugnandum eſt.

Peccant in hanc regulam homines bene multi: qui longo ſermone, & diſputationibus ſine uno fine productis auditores opprimunt, quin umquam exponant, quid ſibi velint talibus argumentis.

III. *Hinc terminos accurate definiat, ſi vult ab aliis intelligi: niſi res ſit cum iis, qui terminorum poteſtatem norunt.*

In ſingulis diſciplinis frequenter occurrunt vocabula, quorum nullam habent ideam tirones. Sua enim lingua Philoſophi utuntur, ſua Juriſperiti, ſua Theologi: quæ niſi expedias omnia, tantum apud tirones proficies, quam ſi Arabice, aut Chaldaice coram indocto perorares.

IIII. *Ex definitionibus axiomata, ex his theoremata colligat: quæ illorum ope ſunt demonſtranda. Sic totum ſyſtema doctrinæ contexat.* [1]

V. *Om-*

[1] *Hæc non omnibus diſciplinis eadem ratione poſſunt accommodari. Curemus tamen ut hanc docendi viam, quantum per materiam licet, perſequamur.*

V. *Omnia exemplis inluſtret perſpicuis & quotidianis. Immo quo magis a ſenſibus res fuerit abſtracta, exemplis magis uſitatis utetur.*

Incredibile dictu eſt, quam facile hujuſmodi exemplis doctrina quæque in animos tironum, immo & provectiorum inlabatur; quamque alte infigatur eiſdem. Hanc docendi viam Veteribus ſcholaſticis incognitam, recentiores aliqui præſertim Germani, ſummo cum plauſu induxerunt: ut Tomaſius, ut Rudigerus, ut Wolfius, hujuſque ſectatores Heineccius, Syrbius, ceteri. Qui ſi exemplis magis uſitatis, & de rebus, quæ ſunt quotidianæ, uterentur, nihil amplius in iis deſideraremus.

VI. *Quæ faciliora ſunt, & ad reliqua percipienda ſunt neceſſaria, prius explicentur.*

Hæc eſt præcipua methodi *ſynthet<ins>ic</ins>æ* lex: quam qui ſervant, ut Geometræ faciunt, ii multo clarius ſenſa ſua declarant, & multo certius efficiunt, quod volunt.

Diſputatum eſt acriter ſuperiori ſæculo, de hujus regulæ utilitate & uſu. Nam Auctor Artis Cogitandi [1] defendit, poſt Petrum Ramum, illam methodum eſſe clariorem, in qua omnia, quæ de aliqua materia dici poſſunt, uno capite comprehenduntur. Quæ eſt methodus Scholaſticorum, & juvandæ memoriæ non parum eſt accommodata. Hinc & ipſe, & paullo poſt Bernardus Lamyus, e Congregatione Oratorii Beruliani, *Elementa Geometrica* tali methodo conſcripſerunt. Quem noſtra ætate imitatus eſt Cl. Corſinius de Clericis Reg. Scholarum Piarum.

Verum celebriores Philoſophi, quos inter Wolfius, [2] conſtanter defendunt, methodum *ſyntheticam* omnino præferendam eſſe iis, qui ad veritatis interiora penetrare

[1] P. III. *cap.* 9. & 10.

[2] *In* Element. Logicæ German. c. 9. & *in* Logica Latina.

contendunt: propterea quod & ordo facilior eſt, & mentem majori claritate perfundit. Hac methodo & ipſe Wolfius, & alii plures in ſuis ſcriptis philoſophati ſunt.

VII. *Unum ſyſtema doctrinæ condere: & ex certis principiis, quæ inde naſcuntur, omnia explicare.*

Nam ſi diſciplinæ partes recte connectat, non modo ſua confirmare, ſed, quæ ab adverſariis objiciuntur, nullo negotio & ſolide & perſpicue infirmare poterit.

Peccarunt in hanc legem Veteres philoſophi, & theologi, Alexandrini præſertim, qui ex doctrinis omnino contrariis putidiſſimum *ſyncretiſmum* commenti ſunt. Peccant etiam Recentiores non nulli, qui, cum ſibi dedecori tribuant, aliqua neſcire; omnia ſyſtemata indiſcriminatim animo perluſtrant: modo Carteſii, modo Newtoni pronunciata ſua faciunt: & ex principiis omnino diverſis eaſdem concluſiones cogunt.

VIII. *Fontes, ex quibus argumenta ſumi debent, ſecernere: ex ſingulis ſingula derivare, quo facilius auditorem cogat, ut iis adſentiatur.*

Munus eſt docentis præcipuum, non ſolum verum docere, ſed tam firmiter, tamque perſpicue docere, omnino ut auditorem fateri cogat, ita eſſe. Hoc enim vocamus *convincere argumentis*. Quod ſi infirmis argumentis hominem movet, tunc non eſt *convictio*, ſed *perſuaſio*. Adeoque accuratiſſime principia debet diſtinguere. Quæ evidenti ſenſione, aut argumentatione perſpicua fiunt nota, demonſtranda ſunt. Quæ probabilitate continentur, ex hypotheſi probabili ſunt inluſtranda. Ea vero quæ auctoritate tantum definiuntur, ut *Hiſtoria*, ex legibus probabilitatis determinanda ſunt.

VIIII. *Docens non rationum copia obruat auditorem: non Oratoriæ pigmentis illius aures demulceat & deludat: ſed paucis perſpicuiſque argumentationibus, & eloquentia nativa hominem cogat, ut adſentiatur.*

Pec-

Peccant hoc peccatum non indocti homines, ſed plerumque doctiores & ingenti eruditione perfuſi; ſi prudentiam docendi non habent. [1] Hi enim auditores ſuos copia doctrinæ abſtruſioris onerant præter modum: tantoque ingenii æſtu interdum abripiuntur, ut vel ſine ullo ſine ſcribant, vel abeant in declamationem. Oportet ergo docens habeat non illam declamatoriam eloquentiam, quæ propria eſt fori: quæque obruit mentes puerorum, eoſque flectit motione adfectuum magis, quam evidentia veritatis: ſed germanam aliam & nativam eloquentiam, quæ omnia perſpicue & jucunde exponat. Deinde judicium, quo examinet, qualis eruditio accommodata, qualis ſupervacanea ſit, & omnino ableganda.

Hæc omnibus doctoribus utilia & neceſſaria ſunt, quamcumque ipſi diſciplinam profiteantur. Sunt tamen peculiaria præcepta quædam boni & diligentiſſimi doctoris, quique auditores ſuos cum operæ pretio informare cupit: quæ hic exponere non pœnitebit.

1. Ut rationem habeat ætatis, & ingenii puerorum:

 & præ-

[1] *Peculiare hoc fuit vitium XVI. ſæculi, immo & XVII. libros plurima & abſtruſa eruditione ornare, auctorum verba, & hujuſmodi ſexcenta conglobare, ut Polyhiſtores viderentur. In hunc cenſum, ut multos prætercam. referuntur e* Theologis *Joannes Picus Mirandulanus, Eraſmus Roterodamus, Cornelius a Lapide, Bonfrerius, Serarius, Pererius, alii: immo & ipſe Huetius in* Demonſtratione Evangelica, & Alnetanis. *Ex* Philologis *Joſephus Scaliger, Gerardus Joannes Voſſius, Turnebus, Cauſſinus, & innumeri alii. Ex* Politicis *Grotius, Seldenus, Contzenus, aliique Juriſperiti, & Philoſophi nimis multi. Ex* Mathematicis *familiam ducit Clavius. Verum hoc ſæculo ſanior doctorum pars, id tamquam ineptum, &* pedantarum *familiare vitium, profligat & abhorret.*

& præceptiones ſuas ad uniuſcujuſque accommodet palatum. 2. Ut plano & familiari ſermone omnia explicet, eoſque frequenter interroget, an verborum ſenſum ſint adſecuti: ſin minus, domeſtica lingua ſingula enarret.

3. Cumque non Scholæ, ſed vitæ commodo diſcamus, & in omni vitæ parte judicandi facultas præcipuum uſum habeat; curet præceptor; ut puellos in arte, quam tractat, debito modo erudiat: eoſque recte de rebus judicare potius, quam eas memoriter recitare, doceat: nec memoriam incondita eruditione fatiget. Vis enim ac facilitas judicandi niſi ſub præceptore comparetur, vix, aut ne vix quidem comparatur: eruditio vero tempore poteſt adquiri.

4. Hinc temperet ſibi doctor ab conſuetudine præpoſtera conglobandi auctorum nomina & ſententias: quod ſane quam frequentiſſimum in ſcholis eſt. Quæ enim perſpicua ratione continentur, auctoritatis ſcriptorum non egent. Quæ ex probabili hypotheſi inluſtrantur, unius aut alterius ſcriptoris nomine confirmare ſat eſt. Ea vero, quæ ex Hiſtoria promi debent, paucis teſtimoniis ſed integræ fidei fulcienda ſunt: non enim numero hæc judicantur, ſed pondere.

5. Hinc caveat a confutandis iis, qui in contrariam partem diſputant, ſi cum tironibus res erit: quos hujuſmodi rebus fatigare ineptum eſt. Quod ſi auditores fuerint provectiores, iis etiam religiones ſeu ſcrupuli ſunt eximendi. Quare primum ſententia, quæ opponitur, ſumma fide, & claritate eſt exponenda. Deinde ex noſtris principiis ſolide infirmanda eſt.

6. Hinc temperet ſibi doctor ab ſtudio novandi, & aliquid paradoxum & mirabile proponendi. Sunt enim homines, qui majorum ſententias mordicus defendant, ut Peripatetici omnes. Sunt, qui in contraria currunt, & ſibi plaudunt ſi aliquid inſolens & inauditum comminiſcuntur, quo ingenii laudem aucupentur. Hinc Carteſii, Gaſſendi, Ho-

Honorati Fabri, Malebranchii, Saguenſii, aliorumque hypotheſes, quas vix homines ſtudiis contriti percipiunt, ſibi ſumunt: eaſque miſellis pueris inſtillant, maximo cum diſcipulorum damno. Occurrendum ergo eſt iis, ne reipublicæ malo ineptiant. Non enim, quæ vetera, aut quæ nova; ſed quæ vera, aut quæ veriſimilia ſunt, hominibus, ne dum pueris, ſunt tradenda.

7. Hinc alterum monitum eſt, ut ne pueros in ſcholis fatigent ſcribendis libris. Mirabile videtur, quod non advertant præceptores, & gymnaſiarchi, quam pernicioſa ſit rectæ puerorum inſtitutioni iſta ſcribendi conſuetudo. Defatigantur pueri deſcribendis rebus, quas non intelligunt. Deinde auctorum nomina, vocabula, numeros, periodos, omnem denique Orthographiam adeo depravant, idque ex feſtinatione excipiendi, ut Turcice, aut Arabice ſcripti videantur: quique proinde nulla arte explicari, nulla cum voluptate legi poſſunt. Deinde elegantiam characterum corrumpunt: ut omnibus notiſſimum eſt. Deinde tempus ſcribendo conſumunt, quod in addiſcendis diſciplinis abſumere deberent. Deinde odio habent & ſcholas, & litteras, propterea quod ad eas, tamquam in aliquod piſtrinum, detruduntur, ut ibi dies noctesque torqueantur, ea ſcribendo & memoriter recitando, quæ non percipiunt.

8. Hinc ſeligendus eſt auctor typis æneis deſcriptus, qui breviter dilucideque ſingula proponat,& ex perſpicuis principiis via ac ratione definiat. Quem prius quam explicet, narrare adoleſcentibus debet auctoris vitam, pretium operis, methodum, ſtilum. Tum in ſingulis controverſiis admonere utilis, an inutilis ſit. Si qua vero non commode dicta offenderit, aut prætereat, aut moneat auditorem ſuum, ne decipiatur.

9. Hinc explorare debet præceptor, quem finem auditor in ſuis ſtudiis ſibi poſuit: quo expeditiorem viam ad eum conſequendum ſternat. Alio enim pacto, ut monet vir do-

doctiſſimus, inſtituendus eſt *Princeps*, alio *Privatus*; alio *Maſculus*, alio *Femina*; alio *Nobilis*, alio *Plebejus*. Non quod alia & alia ſint præcepta, ſed alia & alia eamdem inſtitutionem tradendi via. Similiter, alia ratione imbuendus eſt *candidatus Juris*, qui *anteceſſor* fieri cupit: alia, qui ad *forum* contendit: alia, qui ad *miniſterium aulicum*. Ita quodam modo inſtitui debet *candidatus Theologiæ*, qui pro fine habet Hæreticos confutare; & *theologiam Polemicam* profiteri: alio, is qui in *Homiliis*, & *Concionibus* excellere, & adfectus plebis Oratoriæ artis floſculis excitare vult: alio, ille qui Catholica doctrina contentus, vitam doctrinæ conſentaneam comparare ſtudet.

His addo tria præcepta, quæ doctori maxime neceſſaria ſunt. 1. Ut amanter auditores excipiat: eorum ignorationem commiſeretur, & cum aliquid vel clarum ſibi declarari petierint, patienter edoceat. 2. Ut eos garriendi cupiditate luxuriantes, coerceat: & ab voluptatis inlecebris, quæ, pro dolor! adoleſcentiam commaculant, ad ſolidam virtutem dextere & efficaciter contorqueat. 3. Ut adſiduo labore doceat, nec ſtudia aut frequentibus vacationibus, aut aliis diverſis ſtudiis interrumpat: tamen non ita gravet puellos, ut eos exerceat perpetuo. Juvat enim multum ſeveriora ſtudia aliqua animi relaxatione intermittere, ut inde vegetiores evadamus.

Scholion

Wolfius & alii diſputant hoc loco, de modo adverſarios refutandi, *& ſe* defendendi: *& de utroque nimis multa præcepta tradunt. Scio id utilitate non carere, & provectioribus multum adferre luminis, quo accuratius ſcribant. Verum ſi iſtis ſuperſedeam, cenſeo magis a me utilitati tironum eſſe conſultum. Quæ enim ad utrumque adſequendum neceſſaria* *præ-*

præcepta ſunt, dilucide & copioſe hoc libro ſunt diſputata: [1] *& ſi ea recte intelligantur, vix aliud ad id efficiendum erit neceſſarium.*

CAPUT II.

De modo conſcribendi Libros.

I.

SI modo voce non poſſumus, aliis doctrinarum fontes oſtendere, quod iis ſolis datum eſt. qui anteceſſores publicique profeſſores ſunt deſignati; facillime id ſcripto facimus, quorum ope doctrinam noſtram cum aliis communicamus.

Quod ſi quam facile litteris exprimimus ea, quæ volumus, tam item facile cogitata noſtra recte atque ordine declarare poſſemus, beati eſſemus: quod ſecus eſt. Nam niſi ſtudiis, & meditatione contriti ſenſa noſtra apte & convenienter aperire non poſſumus. Quare de modo conſcribendi libros, qui ad veritatem conſequendam ſunt neceſſarii, agemus in præſentia, & generalia perſequemur. Nam de Grammatica, Rhetorica, Poetica diſputare hoc loco non eſt conſilium. [2]

Li-

[1] *Hoc libro P. I. c. 3. Vide etiam ſequens caput n. VI.*

[2] Grammaticam artem *accurate inluſtravit XVI. ſæculo Julius Cæſar Scaliger, vir antiquis comparandus. Sed melius adhuc Sanctius in* Minerva *ſua*, *&* Grammatica: *& poſt eum Voſſius, & Scioppius de eadem luculenter pertractarunt: ex quibus Portus Regii ſcriptores ſua decerpſerunt.* Rhetoricam *Melchior Iunius, & Keckermanus: ſed præter ceteros Recentiores vir polyhiſtor Gerardus Joannes Voſſius*

Libri omnes, uti diximus, ſunt vel *Hiſtorici*, qui res geſtas narrant; vel *Dogmatici*, qui doctrinam exponunt.

Hiſtoricus vel res geſtas ad *ſumma capita* revocat, vel ſecundum *ordinem temporum*, quibus geſtæ fuere, narrat. Prior ſcribendi ratio perturbata eſt & minus utilis: poſterior & clarior & utilior, quod nullo negotio oculis conſiliorum, & factorum nexum exhibet. Oportet autem eſſe hominem in *Chronologica* diſciplina multum verſatum, ut res quaſque ad ſingulos annos, & anni partes accommodet.

I *Hiſtorici munus eſt, res eo modo, quo evenerunt, narrare*. Hoc monitum vel breviſſimum tam multa & difficilia complectitur, ut ſi ad illud pleroſque Hiſtoricos libros expendemus, invenientur pauciſſimi, qui Hiſtorici cognomine ſint digni. Jam ſi hoc præceptum evolvimus, emergunt hæc: 1. *Sine ullo partium ſtudio verum narrare debet, nihil omittere: inutilia vero, & inportuna, quæ ad propoſitum non faciunt, perſequi non eſt neceſſe*. 2. *Nihil addere, nihilve falſum dicere*.

Hinc inepti ſunt, qui res mediocres, tametſi veras, exaggerant: qui deſcriptiunculis, capta occaſione, ingenium oſtentant: qui res etiam triviales ita pingunt, ut prodigium narrari crederes. Hiſce vitiis infuſcatur præter ceteros Curtius, ſcriptor ceteroqui elegantiſſimus, & qui nativo lepore, munditia ac nitore dictionis, tum & magnitudine rerum, quas narrat, ita lectoribus inponit; vix ut milleſimus quiſque eorum, qui legit, talia flagitia in eo latere putet. Verum accuratiores Critici, [1] fere ubi-

---

us, idem qui ſupra, in Rhetorica, *&* Inſtitutionibus Oratoriis *eamdem diſputavit accuratiſſime. De* Poetica *idem Scaliger, & Voſſius: ex quibus poſteriores hauſerunt: quos, ſi vacat, lege.*

[1] *Vide, ſi licet, Clercium in* Arte Critica P. III. S. 3. c. 4.

ubique in eo deſiderant Hiſtoricum,qui valeat judicio in rebus aut narrandis, aut omittendis. Declamatorem reperiunt, qui mutat quadrata rotundis, modo ingenium ſuum, & dicendi copiam oſtentet.

Hinc inepti etiam ſunt, qui plura fingunt, & quæ non modo falſa, ſed ne veriſimilia quidem ſunt. Qui hominum characteres non ex vero, ſed ex ingenio condunt: & his ſimilia multa fabulantur. Ut ii qui Imperatores, & his ſimiles de inproviſo concionantes inducunt, tanta ingenii ubertate, tantaque exercitatione dicendi, ut vel Cicero ipſe, aut Demoſthenes non meditatus, vix æque concinne & perite loqueretur.

Innumeræ exſtant apud Curtium conciones elegantiſſimæ, vel ab Alexandro ipſo aciem inſtruente, & jam jam in hoſtes irrupturo; vel a Dario, vel a Satrapis regiis prolatæ; quæ nullam produnt ſimilitudinem veri. Cum certum ſit, Macedonas multo meliores milites fuiſſe, quam Rhetoras, aut Declamatores: Perſas vero, & Orientales reliquos politioris litteraturæ omnis fuiſſe expertes. Sed nihil tam putidum in Curtio occurrit quam conciones duæ, quas Philotas, & Amyntas, cauſſam graviſſimam dicturi, condunt ex tempore, [1] cum metu mortis, quam uterque exſpectabat, & maxima mole curarum eſſent agitati. Quid autem veriſimile habet illa Scytharum ad Regem oratio: [2] in qua homines rudes, & inconditi ſenſus, ac perpetuo in ſilvis viventes, non ſecus Alexandrum alloquuntur, quam ii, qui in ſcholarum otio conſenuiſſent; quippe qui ſummam & Bellicæ, & Politicæ artis prudentiam manifeſtant. Hic equidem in Hiſtorico eloquentiſſimo judicium requiro. Et

c. 4. *ubi accuratum judicium de Q. Curtio facit: quod & nos* ſingulari diſſertatione *fecimus*.

[1] *Lib. VI. & VII.*

[2] *L. VII.*

Et de Curtio ſatis: quem hoc conſilio ſi legeretis, Adoleſcentes, plurima hujus farinæ invenietis. Memineritis tamen, hoc peccatum Veteres non nullos doctiſſimos peccaſſe: Græcos præſertim, ab quibus Romani homines ſumſerunt. Habentur in Livio, habentur in Criſpo, ſcriptore qui Curtium, mea quidem ſententia, longe ſuperat judicio. Micipſa rex moribunda voce filios alloquitur; & brevem, ſed eloquentem concionem habet, & talem, tamque ſingularis prudentiæ plenam, qualem non modo Numida ſenio morboque confectus, ſed ipſe Criſpus non tam ſubito ſunderet. Quid? Atherbal filius in Senatu, quam apte & eloquenter, quantaque gravitate ſententiarum fidem populi Romani implorat.

Fuerint tamen illa vera: quo modo ad Hiſtorici manus conciones illæ ex tempore cogitatæ, idque in acie, ubi nec ſcribarum copia, nec otium, nec ſilentium fuiſſe ſuſpicari debemus, pervenerunt? Crediderim potius, Cæſaris, & Catonis orationes, quas Criſpus ipſe in Catilina adducit, habitas fuiſſe: quia homines adſtantes & Oratores memoriter ſaltim ſententias poterant recitare. Et ſi forte ſcriptor probatiſſima documenta habet, non damno ſi hiſtoriæ inſerit. Secus rectius puto tacere, & ad utiliora tranſire. [1]

II. De hiſtoria Naturæ, quæ magis neceſſaria videntur, jam diximus: [2] iccirco non eſt cur aliquid addamus. [3]

III.

---

[1] *Vide P. Rapinum Jeſuitam in libro* Inſtructions ſur l'Hiſtoire 12. Paris. *qui accurate de virtutibus, & vitiis Hiſtoric. agit. Adde huic Cordemoy, & Sardo, qui belli ſunt. Plura qui cupit legat* Penum artis Hiſtoricæ, *in qua plures auctores continentur. Excellunt Lucianus, Patricius, Folieta.*

[2] *Hoc libro P. I. c. 2.*

[3] *Modus hiſtoriam Naturalem, & Experimentorum* con-

III. Porro ſcripta Dogmatica, & quæ vel totam diſciplinam, vel illius partem aliquam dilucidant, ſi *demonſtrativa* ſunt, ſcribi debent hoc modo. Prius principia evidentia ponantur, ex quibus reliquis adfulgeat lux: deinde ex iis cetera ordine deriventur.

E. g. In Mathematica ſcientia methodus hujuſmodi ſtricte eſt in uſu: & ſingulæ propoſitiones propriis nominibus diſtinguuntur. Quod non eſt neceſſe in aliis ſcientiis, ut Ethica, ceteris: cum ordo ipſe ſatis oſtendat, alia ex aliis deduci. Item in Theologia prius dogmata ponenda, & confirmanda ſunt: deinde quæſtiones Hiſtoricæ, quæ ad inluſtranda dogmata ſunt neceſſariæ, excutiendæ ſunt.

IIII. Quod ſi liber diſputat de re probabili, ut Phyſica diſciplina, primo exponenda eſt hiſtoria phænomenorum. Deinde expendendæ ſunt hypotheſes, quas viri diligentiſſimi ad inveſtigandum pro iis explicandis cogitarunt. Si aliqua earum eſt, quæ phænomena commode explicet, anteponenda eſt: aliter, excogitabis aliam, & oſtendes, phænomenis omnibus perfecte reſpondere. Cetera eodem ordine perſequeris.

Hæc ego de ſcriptis *dogmatico-ſcientificis* moneo. Nam *dogmatico-hiſtorica* minori negotio componuntur, ſi rem, uti diximus, ita ſcribas, ut totam in quaſdam claſſes diſpertias, & capita: qui ipſe eſt ordo *ſcholaſticus*. Hæc ſcripta ſunt veluti apparatus, qui ad lectionem librorum didaſcalicorum viam ſternunt.

V. Jam liber ἐξηγητικὸς *exegeticus*, id eſt, ille in quo alio-

---

conſcribendi ex accurata lectione eorum, qui exſtant in commentariis academiarum Regiarum, ut Pariſienſi, Londinenſi, Berolinenſi, *ceteris petendus eſt. Item ſcripta* Roberti Boylæi, Othonis de Guericke, Antonii van Leeuwënoekii, Boerhaavenii, Hookii, Mariotte, *qui hiſce ſtudiis ſubacti fuere, plurimum luminis accendent iis, qui in perſcrutatione Naturæ ſe exercere voluerint.*

aliorum ſcripta interpretantes enarramus, hiſce legibus ſcribendus eſt. 1. Primum explores ex hiſtoria, & ſcriptoris verbis, quem finem ſibi auctor propoſuit in condendo ſcripto. 2. Deinde an purus & intemeratus ſit liber, ex regulis Critices judicandum eſt. 3. Tum in partes eſt dividendus, & ſingulæ examinandæ ſunt accuratiſſime. 4. Poſtremo corollaria, ad inluſtrationem neceſſaria, ſuis in locis ponenda ſunt.

VI. Demum *elenchtica* ſcripta qui lucubraturus eſt, illa nimirum in quibus aliorum ſententias examinamus & confutamus, primo ponere debet & theſin, quam refellit, & antitheſin: ut intelligat lector, quid ſcriptor reprehendendum ſibi ſumat. Deinde patefacere debet falſitatem principii, quod eſt auctori ſyſtematis fundamentum: quod plerumque eſt inepta aliqua definitio. Hoc funditus everſo, tota machina ruit. Itaque breviter oſtendat, vel reliqua pronuntiata ex illo principio fluere: vel ex illo duci non poſſe: vel repugnare principiis ab conditore libri admiſſis. Quod exemplis dilucidare interdum & confirmare eſt neceſſe.

E. g. Syſtema Ethicæ Benedicti Spinoſæ, quod ipſe more Geometrico nexuit, aliquibus definitionibus, & axiomatibus falſis tamquam baſi innititur. Is itaque Spinoſam confecerit, & totum ſyſtema infirmaverit, qui illa falſa eſſe oſtenderit. Nam cetera nullo negotio debilitantur, ſi ad germanas Logicæ regulas expenduntur. Si quis vero non everſo fundamento, quæ inde fluunt, concluſiones ſingulatim confutare dedita opera conatur, is quidem maximo cum labore maximas nugas agit.

Quod ſi auctor non ſyſtematis more ſcripſit, ſed vel hiſtorice, vel alio modo quædam propoſuit; nullo negotio eum refutabis [ſi falſum ſcribit: qui enim verum ſcribit, poteſt is quidem verbo tenus refutari, reapſe vero non poteſt] ſi ex regulis Logicæ, quam infirmas ſententias defendat, patefeceris. Hic

Hic autem, ſi alibi umquam, adhibenda eſt moderatio quædam ſcribendi, ne in dicteria & convicia incidamus; in quæ diſputationis fervore vel inprudentes abripimur. Itaque graviter & modeſte, uti decet Philoſophum, adverſarium refellere oportet, habita ſemper ratione decori. Sed ſi me audiet, abſtinebit vir prudens, quod ad ejus fieri poterit, ab hiſce contentionibus: quæ plerumque & invidiæ plenæ ſunt, & livoris, & ſermonem multum dant auditoribus. Quod ſi injuria laceſſitus, vel ad tuendam propriam famam, vel officii cauſſa erga rempublicam, ſcribere fuerit coactus; ſcribat ſapienter, ita tamen ut ſentiat adverſarius, ſe cum viro forti, & docto habere negotium. Tum demum poterit urbano ſale hominem perfricare, eumque in ruborem dare: ut intelligant, qui legerint, illum deceptorem eſſe: & documento ſit ceteris, ne ſe extollant inpudentius.

VII. Reſtat *Dialogiſtica methodus*, ſeu methodus ſcribendorum *colloquiorum*, quæ Veteribus præſertim Græcis fuit uſitata, quamque non nulli Recentiores, maxime Galli, proximo ſæculo excitarunt. Hæc utiliter aliquando adhiberi poteſt, cum brevis aliqua diſputatio effici debet: de his præcipue, quæ familiari ſermone poſſunt exponi. Longiores enim controverſiæ non bene colloquiis explicantur: quæ diſputationes infinite protrahunt, idque ſine ullo fructu legentis.

I I.

De Stilo.

De Stilo vero, quo hi omnes libri ſunt ſcribendi, pauca dicenda ſunt: cum quia Logico generalia præcepta ſatis eſſe videntur: tum etiam quia hæc melius auctorum lectione, quam ullis præceptis, comparantur. Atque haud ſcio an hæc pauca inportuna videantur iis, qui rem non ex fine,

ſed ex titulo metientes, magis ad Rhetoricam, quam ad Logicam, iſta ſpectare contendunt.

I. Stilus itaque, ſi formam externam ſpectes, & ambitum periodorum, vel eſt *Laconicus*, vel *Atticus*, vel *Rhodius*, vel *Aſiaticus*. Laconicus eſt brevior, quam par eſt, cum multo plura intelliguntur, quam dicuntur: ut illud Cæſaris, *Veni, vidi, vici*. De quo in præſentia non diſputamus.

Atticus eſt, qui paucis verbis pulcras ſententias acute & eleganter exponit, ſine ulla adfectatione. Hoc ſtilo utuntur e Græcis Xenophon, Ariſtophanes, Thucydides. Ex Latinis Cicero plurimis ad *Atticum epiſtolis*: ſed præſertim Plinius in *Epiſtolis* ſuis.

Aſiaticus eſt omnino oppoſitus Attico: nam eſt maxime copioſus, & longioribus periodis abundans, & plus verbis, quam ſententiis, valens. Hæc erat Græcorum, qui in Aſia provincia habitabant, conſuetudo. Verum ab hoc ſtilo ne ipſi quidem Oratores in Urbe clariſſimi abſtinuerunt. Cicero tametſi præter ceteros accuratus, tamen aliquot periodos Aſiatice conformat. Hujuſmodi eſt initium orationis pro *Lege Manilia*, pro *Milone*, ad *Quirites poſt reditum*, & alia plurima. E Recentioribus Muretus in non nullis locis, ut quibuſdam videtur, & Cellarius in orationibus: ſed omnium maxime Gravina, & Politius in orationibus ſuis, qui plane ſunt Aſiatici, & Ciceronem ipſum copia videntur ſuperare.

Rhodius mediam viam inter Atticum, & Aſiaticum tenet. Nam eſt plenior Attico, ſed Aſiatico paullo preſſior. Iccirco laudem non ultimam habet, propterea quia mediocritate continetur. Utitur Rhodio ſtilo e Veteribus Cæſar, Livius, Nepos, & Cicero in libris Philoſophicis, & Rhetoricis, & etiam in narrationibus Orationum: Salluſtius initio *Belli Catilinarii*, Paterculus, alii.

II. Si vero formam internam, ſeu qualitatem argumenti conſideramus, triplex, pro diverſitate materiæ, eſt ſtilus. Nam vel

vel materia eſt trivialis, vel maxime inluſtris, vel mediocris. Prima exponitur *tenui* ſtilo: altera *ſublimi* & *magnifico*: tertia vero *mediocri*. Nam oratio par eſſe debet argumento.

Itaque *tenuis* ſtilus ſeu forma orationis eſt illa, in qua verba pura & perſpicua habentur, ſed ſine exquiſitis figuris, ullove orationis ornatu: eſtque ad vulgarem loquendi conſuetudinem, qua viri culti & elegantes utuntur, accommodata. Hujuſmodi eſt ſtilus Phædri, C. J. Cæſaris, Terentii, Plauti, Nepotis, Cornificii, Ciceronis in *Partitionibus Oratoriis*, *Officiis*, *Topicis*.

Sublimis forma dicendi eſt, quæ res illas ſublimes ita explicat, ut ſententias habeat graves & acutas, verba iis explicandis idonea, & maximam figurarum ſupellectilem movendis adfectibus congruentem. Nam his tribus *magnifica*, & *ſublimis* oratio definitur. [1] Hujuſmodi ſunt pleræque Orationes Ciceronis, ut *pro lege Manilia*, *in Catilinam*, *pro Marcello*. Conciones aliquæ Livii, & Salluſtii, & Curtii. Plinii *Panegyricus* Trajano dictus & granditate argumenti, & acumine ſententiarum commendatur: quæ tamen non ubique politis auribus placent. E Recentioribus, Orationes aliquæ Palearii, Mureti, Perpiniani, Bencii, Vavaſſorii, Buchneri, Schurtzfleiſchii, Grævii, ceteræ.

Mediocris eſt, qui præter munditiam & elegantiam ornatum omnem admittit. Itaque aliquid de utroque habet & tenui, & ſublimi, quin iiſdem ſit ſimilis; vel potius, ut ait Cicero, *utriuſque expers eſt*. Talis eſt ſtilus Livii, Taciti, Ciceronis in libris non nullis Philoſophicis, & Rhetoricis.

Quod ſi in his tribus generibus ſtili modum non ſerva-

[1] *Conferatur Longinus* περὶ ὕψους de ſublimitate Orationis, *& etiam Hermogenes* de Formis L. I. *& ibi Laurentius Commentator*. *E Recentioribus Werenfelſius, de* Meteoris Orationis.

vaveritis, in contrarium vitium incidetis. Sic *tenuem* ſi nimis fueritis perſecuti, erit ſtilus *ſiccus*. *Magnificum* qui nimis adfectat, fit *frigidus*. Tum etiam ſi ornata inornatis, diſſoluta concinnis admiſceantur, *inæqualis* & fluctuans fit ſtilus: adeoque mediocri plane contrarius.

His conſtitutis, pulcerrima, & vel una maxime commendanda illa eſt regula: [1] *Decorum in omni re ſervandum eſt: id eſt, apte & accommodate ipſis ſingulæ res ſunt verbis exponendæ, exiles exiliter, & amplæ ample*. Hanc nos ſi rite expenderimus, nihil amplius requiritur ad bene ſcribendum.

I. Hinc Hiſtoricus uti debet ſtilo vel Attico, vel Rhodio, ſi quantitatem verborum ſpectemus. *Nihil enim eſt*, ſi Ciceronem audimus, *in Hiſtoria pura & inluſtri brevitate dulcius*. Primus enim brevioribus hiſtoriis eſt accommodatus: alter vero copioſioribus.

Attico utitur Thucydides, & hujus ſimiæ Salluſtius, & Tacitus: item L. Seneca, Plinius in *Epiſtolis*, Cicero in *Epiſtolis ad Atticum*. Rhodio vero Livius, Cæſar, Nepos, Cicero in *Epiſtolis ad diverſos*, non tamen in omnibus.

Sin qualitatem argumenti reſpicimus, tenui ſtilo uti debet Hiſtoricus: id eſt pure, & perſpicue, & concinne ſcribere: &, ſi hiſtoria eſt *pragmatica*, etiam graviter. Deinde ſine ullis adfectibus vehementioribus, qui Hiſtoricum, qui verum narrat, non decent.

Maxime purus, & perſpicuus eſt Nepos, & Cæſar: qui verbis lectiſſimis, ſine ulla adfectata tranſpoſitione, utuntur. Contra Salluſtius, & Plinius ſenior, & Tacitus obſcuriores ſunt, quia verborum ordo eſt perturbatior. Gravis eſt Tacitus, & Salluſtius: e Recentioribus vero Thuanus, & alii. Po-

---

[1] Τὸ δὲ πρέπον ἑκάστῳ πράγματι φυλακτέον τουτέστι, προσφόρως, τὰ μετὰ μικρὰ μικρῶς τὰ δὲ μεγάλα μεγάλως. *Demetrius Phalereus*, de Elocutione n. 120.

Poſtremò inepti ii omnes, qui, dum Hiſtoriam ſcribunt, tot figuris movendis animis accommodatis ſua perfundunt ſcripta, ut Declamatorem, non Hiſtoricum agere videantur. Hinc præter ceteros ineptus Curtius, qui ubique rhetoricatur: ineptus Paterculus, qui paſſim laudationes admiſcet: ineptiſſimus Florus, qui talia fingit & ſcribit, ut non prudentem hominem, ſed ſuperſtitioſam femellam, aut ſenem delirum te audire putes. [1]

II. Hinc *Didaſcalica* ſcripta vel Attico, vel Rhodio ſtilo poſſunt conſcribi. Nam horum uterque pro materia, quæ diſputatur, vel pro uniuſcujuſque ingenio, ad id eſt maxime accommodatus.

Deinde ſcriptis didaſcalicis convenit genus orationis tenue, id eſt, caſtum, ſed verecundum in figuris aut animi, aut verborum inducendis. Nam finis doctoris eſt, aliis, quid ipſe cogitat, aperire. Itaque, ſi ſapit, cavere debet ab illis verborum phaleris; quæ magis movent adfectus, quam mentem inluſtrant argumentorum pondere, & claritate.

Hac tenui orationis forma utitur Cicero in *Partitionibus Oratoriis*, *Topicis*, & *Officiis*. Celſus etiam in *Medicina* hac laude inluſtris eſt: cui addunt, nec inmerito, Columellam de *Re Ruſtica*. Ex Chriſtianis vero Minucius Felix in *Octavio*, & Lactantius in libris *Divinarum Inſtitutionum*: qui tamen interdum nec ipſe ab Oratorio ſtilo temperat.

E Recentioribus theologis Melchior Canus Ciceroniani ſæculi genium ſatis feliciter expreſſit. Huic addo Sadoletum, Seripandum, Corteſium, Oſorium, Vavaſſorium, ceteros. E Juriſperitis Hottomannus, Duarenus, Julius Pogianus, Muretus, Cujacius, A. Auguſtinus, Giſanius, Gravina, reliqui. E Philoſophis J. Picus Mirandulanus, Ramus, Vives, J. P. Nunneſius, Sepulveda, Gaſſendus, cete-

[1] *Confer. Schefferus*, de Stilo II. 5.

ceteri. E Philologis Manutius Paullus, Achiles Statius, M. Corradus, Folieta, Doletus, Strebæus, Linacer, Andreas Schottus, Olaus Borrichius, Emmanuel Martinius, ceteri minus multi addendi ſunt.

Poſſunt tamen ſcripta Didactica ſeu didaſcalica etiam mediocri genere exponi: eo vel maxime ſi iis ſermo tribuitur, qui non, niſi cum dignitate, loqui poſſunt.

III. Hinc Dialogi, quia imitantur familiares amicorum ſermones, eo ſtilo ſcribi debent, quo ii, qui in dialogo continentur, uti ſolent. Itaque ſi colloquentes aut ſunt perſonæ plebejæ, aut de rebus vulgaribus loquuntur; tenui ſtilo uti debent. Si docti, ſi alterius ordinis & dignitatis, aut de re erudita loquuntur, mediocri. Immo evenire poteſt, ut etiam magnifica oratio alicui tribuatur: idque plerumque ſtilo Rhodio, qui iis explicandis paullo videtur accommodatior. Quo vel ſolo fit manifeſtum quam difficilis ſit forma *dialogiſtica*: quia perpetuo characteres loquentium ſervari debent: quod ſane eſt difficillimum. Vel unus Cicero luculentiſſima exempla ſuppeditat.

Itaque aliter loquitur Cicero in Dialogis de *Natura Deorum*, de *Divinatione*, de *Oratore ad Q. Fratrem*: aliter in dialogis de *Amicitia*, de *Partitionibus Oratoriis*. Cur ita quæſo? quia alii, & alii erant diſputantes: tum etiam materia, quæ diſputabatur, diverſa. In primis illis Vellejus Epicureus, Balbus Stoicus. Cotta Academicus, viri graviſſimi, & optimis artibus contriti, quiſque pro copia ſua, & ſuo ſtudio de Natura Deorum differebant. In altero Quintus Cicero Divinationem Stoice ſuſtinebat. Poſtremo in *Oratore* Craſſus, Antonius, Sulpicius, & Cotta, Rhetores præſtantiſſimi, de Arte dicendi diſputabant. Quid ergo mirum ſi tales homines de tantis rebus loquentes, mediocri, aut, ſi voles, aliquando magnifico ſtilo utantur?

Contra in dialogo de *Amicitia* colloquuntur Lelius, Fan-

Fannius, Scævola, viri illi quidem docti, ſed familiariter ac amice, & de argumento plane domeſtico loquentes, *tenui* forma orationis utuntur. Quod etiam in *Partitionibus*, ubi Cicero pater, & filius loquentes ſe offerunt, evenire neceſſe fuit.

Quod ſi perſonæ inducuntur de rebus domeſticis colloquentes, & verbis plane domeſticis uti eas neceſſe eſt, habita ſemper ratione perſonarum. Sic Terentius, & Plautus, tametſi quotidianis verbis dialogos ſuos ſeu comœdias texant; ita tamen texunt, ut characterum & decori ratio habeatur. Aliam enim orationem tribuit Plautus glorioſo militi, aliam ſervo, aliam lenoni, aliam paraſito, aliam meretrici. Sic Terentius in *Eunucho*, e. g. aliam dicendi formam adfingit Thaidi, aliam Thraſoni, aliam Gnatoni, aliam Ephebo.

Horum tamen dialogorum ſtilus multo facilius comparatur pervolutandis auctoribus, qui optimi habentur, quam anxie quærendis præceptis. Ex Latinis itaque legendi Cicero, Plautus, Terentius. Ex Græcis præter ceteros Athenæus, & Lucianus ad puerorum ingenia eſt accommodatus. E recentioribus Latinis quædam Ludovici Vives ſunt pulcerrima: ut etiam Eraſmi a quodam ex noſtris perpurgati: tametſi compoſitionis venuſtate nihil ad Vives. Addo Majoragium, & Nicium Erythræum, qui politi ſunt.

Et de ſtilo hactenus. Addam tamen non nulla, quæ vos præmuniant, ne erroribus, qui ſatis ſunt vulgati, occupari patiamini. Stilus itaque, quamvis ſingulis argumentis ſuus adjungatur; tamen eadem argumenta alio & alio ſtilo diſputari poſſunt.

E. g. Epiſtolis convenit ſtilus tenuis, propterea quod imitantur loquentium ſermones: tamen poſſunt ſcribi *mediocri* ſtilo, ſi ſunt epiſtolæ eruditæ: ſi opus aliquod cuidam amico viro ſummati dicamus; ſi de rebus gravibus ſcribimus

mus. Poſſunt etiam ſublimiori dicendi forma conſtare, ſi res ſit graviſſima: ſi ad Regem de gravi negotio ſcribamus: ſi ſint hortatoriæ, expoſtulatoriæ, ceteræ. Sic Cicero, qui ad Terentiam ſuam, & Tironem ſcribit tenui ſtilo, ad Catonem, & Senatum elaboratius ſcribit, & mediocri forma: ad Fratrem vero [1] ſtilo ſublimi aliquando. Inepti ergo qui dicunt, Epiſtolas tenui ſtilo eſſe exarandas omnes. [2]

2. Idem de Dialogis eſt dicendum, ut paullo ante monuimus. Nam Plautus, Terentius tenuiter ſcribunt. Cicero de *Oratore ad Fratrem*, de *Legibus*, mediocriter. De *Natura Deorum*, de *Divinatione*, in *Tuſculanis*, ſublimia multa diſputantur. Plato in multis diſputat magnifice, in aliis mediocriter.

3. Hiſtoria, ſi brevis eſt, ut unius hominis vita, tenui ſtilo ſcribitur, ut Cæſar, & Nepos. Si longior, ſtilo mediocri. Tamen in ipſa Hiſtoria ſublimi ſtilo utitur Livius, Salluſtius, Curtius, quotieſcumque conciones aliquæ Imperatoribus, Regibus, aut viris primatibus de re graviſſima tribuuntur. Nam *vel a materia*, *vel a dicente*, *vel ab eo, ad quem dicimus*, granditatem argumentum accipit. Sunt etiam hiſtoriæ valde *pragmaticæ*, id eſt, quæ rerum graviſſimarum cauſſas & conſilia demonſtrant, quæ elaboratiori poſſunt ſtilo conſcribi; ita poſtulante argumento.

4. Orationibus ſublimis dicendi forma, & merito quidem, reſervatur. Sublimis eſt Cicero *pro Marcello*, *Poſt reditum ad Quirites*, in *Catilinam*. Sublimis Plinius in ſuo ad *Trajanum Panegyrico*: verbo, panegyrici omnes, qui virorum principum laudes exponunt, magnifica oratione utuntur. Tamen innumeræ ſunt orationes, quæ mediocri ſtilo

[1] *L. I. epiſt.* 1.

[2] *Legatur Demetrius Phalereus*, *de* Elocutione *n.* 243. *ſeqq.* & *Melchior Junius*, *de* Conſcribendis epiſtol.

ſtilo conſtant: cujuſmodi ſunt *Academicæ* pæne omnes, in quibus vel bonarum artium laudes, vel hujus ſimile argumentum enarratur. Hujuſmodi pleræque exſtant apud Muretum, Grævium, Cellarium, Cunæum, Vavaſſorium, Facciolatum, Schurtzfleiſchium, ceteros; qui mediocri forma diſputant de iis. Quid? in ipſis orationibus ſublimi ſtilo contextis, hæc omnia diſtributa inveniuntur. Nam exordia mediocria plerumque ſunt: narrationes tenui ſtilo: confutationes vehementiores: perorationes patheticæ, & ſublimi charactere deſcriptæ.

5. Didaſcalica ſcripta, quæ tenui ſtilo ſolent exarari, & ipſa interdum elaboratiora ſunt, & mediocri dicendi genere compoſita, ſi materia, aut occaſio id requirat. Inepte quis Geometriam, niſi tenui forma explicaret: at Philoſophia, & multo magis Theologia, ornatiori ſtilo poſſunt exponi, præſertim ſi contra aliquem diſputamus.

Docet e. g. Cicero tenui forma in *Officiis*, & *Topicis*, & *Partitionibus*: at in aliis opuſculis aſſurgit: immo in *Paradoxis* vix aliter quam Oratorie loquitur. Lactantius tenui forma ſcribit, aliquando tamen ornatius diſputat. Hieronymus vero quaſi concionando interdum docet. E Recentioribus elaboratius, & interdum ornatius ſcribit Cunæus, Nicius Erythræus, uterque Corradus, Melchior Canus, Petavius in *Theologia*, & Ianus Vincentius Gravina de *Origine Juris*, & *Romano Imperio*, ceteri.

Neque vero id ſolum, ſed etiam in eodem vel tenui, vel mediocri, vel ſublimi genere, ſunt alii & alii gradus orationis: quod ipſum auctoribus pervolutandis reperietis. [1] Unum cavere debemus, ne dicendi formas diverſas inpruden-

[1] *Exemplo ſint Arriani* Diſſertationes Epicteticæ; *quæ elegantiſſimis figuris conſtant, cum quadam ſimplicitate orationis.*

denter miſceamus: quod vel maxime a Rhetoribus inprobatur. [1]

Hæc breviter monuiſſe ſatis fuerit, ut judicium de ſtilo ferre poſſint tirones. Nam de his in Rhetorica arte copioſe diſputatur: ex qua, qui plura cupit, ſumere poteſt.

COROLLARIUM

Hinc qualitas materiæ diſputandæ; perſonarum, quæ diſputant; & loci, in quo diſputatur, ea ſunt quæ oſtendunt, qua quiſque forma ſcribendi uti debet. Quæ omnia uno verbo comprehenduntur *decori*.

SCHOLION.

Addunt hic viri doctiſſimi regulas quaſdam, ex quibus de librorum merito judicare poſſimus. Erudita illa ſunt, & viris exercitati judicii non prorſus inutilia: verum a propoſito noſtro aliena. Itaque quas hucuſque dedimus regulas, ad recte judicandum ſatis eſſe videntur. Qui enim illas non ſervant, ii quidem male ſcripti ſunt libri.

CAPUT III.

De Pedantiſmo Rhetorico profligando diſſeritur.

SI vitia, quæ in ſuperioribus notavimus, Adoleſcentes, diligenter fugeretis; ſupervacaneum foret, hoc loco de illis verba facere. Verum cum hæc facile e memoria deleantur, tamque proclives in ea ſint homines. ut dici vix poſſit; ea veluti in tabella depicta oculis ſubjiciemus, ut in

[1] *Quinctilian.* Inſt. L. XI. c. 1.

in ea intuentes ſtudioſe ab his ineptiis abſtineatis, ſi ad aliquam doctrinæ laudem pervenire deſideratis.

Porro hæc vitia generali nomine *Pedantiſmi* continentur. Quæ vox originem trahit a Pædagogis: qui, quod pedites ſequantur nobiles puerulos, *Pedanti* Italica voce nuncupantur. Hi homines ex diuturno puerulis imperandi uſu, eam auctoritatis adfectationem oſtendunt, ut etiam cum aliis hominibus, atque de rebus aliis loquentes, voce, vultu, geſtuque ipſo auctoritatem præ ſe ferant. Cumque vel humanioribus litteris, vel Philoſophia leviſſime eruditi ſint; nec ſuæ, nec aliorum limæ patientes, ſic mentem ineptiſſimis opinionibus imbuunt; omnino ut judicium depravent, & judicandi aciem retundant: immo, quod dolendum, frequenter etiam iis, quorum educationi dant operam, eadem vitia inſtillant. Ex quo putidiſſimus *Pedantiſmus*, id eſt *generalis ineptia judicii* naſcitur: quæ, quaſi bonorum artium peſtis, in adoleſcentium perniciem longe lateque ſerpit: & cum humaniores litteras, tum graviores diſciplinas contaminat. [1]

Atque hinc fit manifeſtum, idem Recentioribus eſſe *pedantam*, quod Latinis erat *ineptus*. [2] Ineptum autem

---

[1] *Aliam Pedantiſmi deſcriptionem tradit Hiberus in* Oratione de Pedantiſmo: *quæ latius patet, & eos etiam comprehendit, qui* virtute ficta *doctrinam, quam habent, corrumpunt: vel qui in uſu vitæ adfectationem aliquam contra judicium commune produnt. Verum nos propoſiti memores de* pedantiſmo Litterario, *reliquis omiſſis, tantum diſputabimus.*

[2] „ *Quem enim nos ineptum vocamus, is mihi videtur ab hoc nomen habere ductum, quod non ſit aptus. Nam qui aut, tempus quid poſtulet, non videt, aut plura loquitur, aut ſe oſtentat, aut eorum, quibuſcum eſt,*

tem illi vocabant eum, qui ad bene de rebus judicandum non erat aptus. Hæc autem ineptia judicii non anguſtis regionibus finitur, ſed perlate patet. Nos tamen eam in duas partes dividimus, ad quas ineptiæ omnes litterariæ commode poſſunt revocari: pedantiſmum *Rhetoricum*, & *Philoſophicum*. De illo primum: de altero ſequenti capite diſputabimus.

Ergo Rhetoricus pedantiſmus in hoc ſitus eſt, *ut quis litterarum, quæ ab humanitate nomen habent, juſtum pretium ignoret: nec ad quem finem ab eruditis, & ſanæ mentis hominibus excoluntur, animadvertat: idque vel inſcitia, vel vanitate quadam, & oſtentatione*. Quare quicumque hanc ineptiam judicii vel in rebus, vel in verbis præfert, is *pedantiſmi* ſe alligat.

I. Hinc *pedantæ* ſunt, qui perpetuo linguæ vel Græcæ, vel Latinæ, vel Italicæ, vel Gallicæ excolendæ operam navant, ibique ætatem degunt: de reliquis vero eruditionis partibus ne verbum quidem audire volunt. [1] Ab quibus

---

„ *eſt, vel dignitatis, vel commodi rationem non habet; aut* „ *denique in aliquo genere aut inconcinnus, aut multus* „ *eſt, is ineptus dicitur*. Cicero de Orat. *II. c*. 4.

[1] *Non defuere viri docti, qui ex nimio Latinitatis ſtudio fuderint ineptias. Melchior Inchoferus exiſtimavit*, beatos in cælo Latine locuturos, & Chriſtum interdum Latine locutum eſſe. *Hiſt. Sacræ Latinit. L. V. c*. 2. & 4. *Ringelbergius adfirmavit*, gloriam Latine & polite ſcribendi inter humanos conatus omnes ſummum tenere locum: ſeque in eadem vitam finire decreviſſe, *confeſſus eſt*. *Alii alio modo ineptiverunt. Fridericus Taubmannus contendit, ſalutem imperii Romano-Germanici linguæ Latinæ beneficio contineri. Bernardus Aldrete Hiſpanus ſerio adfirmavit, Latinam linguam eſſe illud* labium electum, *quod Deus per* So-

bus ſi quæreres, quid ipſi poſt tot ac tantos labores, poſt utriuſque *Stephani*, & *Cruſcæ*, & *Furetierii*, & *Richeleti*, diligenter excuſſos commentarios, boni eſſent dicturi; plane intelligeres, nihil habere. Neſciunt hi profecto, voces datas homini fuiſſe, ut ſenſa animi explicaret; non ut iis expendendis conſeneſceret. Horum nos nimis multos offendimus, qui ab inperitis litteratiſſimi prædicabantur: qui multo convenientius indoctiſſimi appellarentur.

II. Hinc eodem vitio laborant, qui de inutilibus argumentis maxima cum animi contentione diſputant. Quis enim non rideat eos, qui *de cibo, & veſtitu antediluviano, de primæva hominum lingua, de characteribus Aegyptiorum, de architectis, & conditoribus Pyramidum, de etymologia quorumdam nominum, de lingua Carthaginienſium, de Poeſi, & Muſica antiquiſſimorum Hebræorum, de vi ac poteſtate quarumdam vocum, quæ in Ariſtotele, aut Pacuvio exſtant*; magnis cum clamoribus altercantur? Fuerint hæc tironibus explicanda, ſed prætereundo. [1]

III.

Sophoniam cunctis nationibus promiſit. Lazarus Bonamicus pronuntiavit, ſe magis velle loqui ut Cicero, quam eſſe Pontificem Romanum. *Nec Gallicæ linguæ ſuus defuit defenſor. Joannes Labourerius quidam domeſticam linguam præ Latina ſingulari libro defendit: contra quem Sluſius cauſſam Latini ſermonis egit. Ut mittam quæ de Hiſpanica, Italica, ceteris diſputata ſunt. Confer. Joann. Laur. Moshemius*, in præfat. ad librum Huberti. Folietæ de Linguæ Latinæ uſu, & præſtantia Hamburg. 1723. 8. & in Adnotation. p. 82. ſeqq. *Walchius*, Hiſt. Latin. Ling. c. 3. §. 5.

[1] „ *Quatuor millia librorum Didymus Grammaticus* „ *ſcripſit, miſer ſi tam multa ſupervacua legiſſet. In his* „ *libris de patria Homeri quæritur: in his de Aeneæ ma-* „ *tre vera: in his libidinoſior Anacreon, an ebrioſior vixerit:* in

III. Hinc etiam in eumdem cenſum veniunt, qui Philoſophiam ab Eloquentia ſejungunt: & tum demum ſe optime Latine philoſophari putant, ſi vocabulis & barbaris, & obſcuris, tum & ſtilo minime Latino ſua exponunt, idque ſine ullo ordine: clamitantes, Philoſophum res ipſas, non verba, curare debere. Quaſi Plato, & Ariſtoteles, & Theophraſtus, non iidem & Philoſophi, & eloquentiſſimi exſtiterint: aut quaſi Cicero, Celſus, Lucretius, Columella, Manilius, non ii ſint, qui elegantiam Latinæ linguæ una cum doctrinæ apparatu ad nos uſque tranſmiſerunt.

Eodem nomine cenſentur illi, qui Eloquentiam ambitu periodorum, & figurarum vehementiorum copia definiunt: ac ſibi perſuadent, ſe harum regularum ope de quacumque materia apte & intelligenter eſſe diſputaturos. In quod vitium Rhetores tantum non omnes incurrunt: qui de rebus, quas non norunt, diſputaturi, ex locis communibus copioſe, & magnifice differunt; quin aliquid commode dicant; aut nos de iis, quæ cupimus, faciant doctiores.

Muretus, ceteroqui ſummus Orator XVI. ſæculi, dicturus de Præſtantia ſtudii Theologici [1] tanta ingenii ubertate, & elegantia orationis diſputat, omnino ut imponat ineruditis. Verum emunctæ naris homines in eo dicendi copiam laudant, Theologiam requirunt: ac plane cognoſcunt, hominem plane hoſpitem in Theologia eſſe. Iis ego omnibus Ciceronis auctoritatem oppono, diſertis verbis prædicantem, ſe, quidquid in Oratoria profeciſſet, ex Philoſophia profeciſſe. [2] IIII.

„ *in his an Sappho publica fuerit: & alia quæ erant dediſcenda, ſi ſcires. Seneca* Epiſtola 88. *Walchius, de Nugis Salernitanus* de eodem.

[1] *Tomo I. Orat.* 1.

[2] „ *Fateor me Oratorem, ſi modo ſim, aut etiam quicumque ſim, non ex Rhetorum officinis, ſed ex Academiæ ſpatiis exſtitiſſe.* In Orator.

III. Hinc & illi reprehendendi ſunt,qui in Oratoria arte ab Ariſtotelis, aut Ciceronis verbis, nedum præceptis, ne minimum quidem recedunt: & rident alios,qui nullo exemplo, ſed ex rectæ rationis præſcripto aliqua dicunt. Hic *pedantiſmus* doctiſſimos homines aliquando pervaſit: qui mordicus tuentur, nihil de hac arte excogitari poſſe, quod illis duobus non fuerit exploratum.

At quam inepte ipſi judicent, ex ſcriptis aliorum, quæ ſunt in manibus, facile demonſtratur. E Græcis, Dionyſius Halicarnaſſeus, Lucianus, Hermogenes, Ariſtides, Aphtonius, Longinus, Demetrius, ceteri pulcerrima multa, ipſi Ariſtoteli, & Ciceroni non animadverſa, tradiderunt. [1] E Latinis, Horatius, M. Seneca, Auctor de Cauſſis Corruptæ Eloquentiæ, Quinctilianus, & alii de iiſdem ſubtiliter diſſeruerunt, & quædam de ſuo addiderunt, vel inluſtrarunt. Addas Oratores, Demoſthenem, Iſocratem, Plinium Cæcilium, M. Senecam, Quinctiliani declamationes, Auſonium, Pacatum: immo & B. Ambroſium, & Baſilium M. ceteros, qui omnes dicendi vim augere & amplificare poſſunt.

Quid? iſtud didaſcalicum diſputandi genus, quo Recentiores [2] adeo delectantur, omnino eſt novum; nec ad *deliberativum*, *demonſtrativum*, aut *judiciale* genus pertinet: adeoque penitus foret delendum, quia in Ariſtotele, & Cicerone non exſtat. Monuit jam olim vir doctus [3] non

[1] *Vide Voſſium* Inſt. Orator. Tom. I. p. 347. *ubi de Hermogene agit*. *Vide etiam Nunneſium*, Rhet. L. III. p. 247. *&* *Gaſpar. Laurent.* Præfat. in Hermogenem.

[2] *Muretus*, *Majoragius*, *Bencius*, *Cellarius*, *Cunæus*, *Grævius*, *Politius*, *ceteri*.

[3] *Muretus* Præfationibus Commentar. in Catilinariam primam, & ſecundam. *Confer. Timplerus*, Syſt. Rhetor. L. V. c. I. q. 5.

non omnia, quæ ab Oratore tractantur, ad tria illa pervulgata cauſſarum genera poſſe revocari: adeoque primam, & ſecundam Ciceronis in Catilinam ad nullum genus ſpectare. Itaque audiendi non ſunt, qui tam arctis regionibus Eloquentiæ ambitum definiunt.

Hinc inepti ſunt, qui optimis libris legendis, non rerum copiam ſelectam, non ordinem, quo argumenta nectuntur, non peracre judicium, non dicendi vim, non caſtitatem, perſpicuitatem, & ſuavitatem ſermonis, non alia multa numero, quæ in ſcriptore elucent, mirantur: ſed paucos Grammaticæ nævos, qui inprudenti, & aliud cogitanti exciderunt, verba aliqua obſoleta, Orthographiæ flagitia non nulla colligunt: & inpudenter exſultant, quaſi vero pulcerrimam eruditionis copiam oſtentarent, probarentque reipublicæ Litterariæ, ſe Criticos eſſe omnibus numeris abſolutos.

Commodum notari hæc poſſunt, cum amicus me rogat, ut librum excutiam: cum de eo data occaſione loquimur: cum aliquis contendit, nullum in eo vitium haberi Grammaticæ: verbo, cum neceſſe eſt. Secus ineptiſſimus *pedantiſmus* nominatur, qui arguit puſillum ingenium, nullum judicium, &, ut paucis comprehendam, hominem, qui glande, fructibus relictis, veſci amat. Tolerabilia hæc fuerint in Laurentio Valla, homine Grammatico, qui hæc ſtudia ſuſcitare in Europa cupiebat, contra eos, qui illum dicteriis & conviciis proſequebantur. Quod etiam, atque eodem nomine, Gaſpar Scioppius fecit. Tamen hic modeſte Voſſium, de *Vitiis ſermonis* reprehendit. Nollem tam acriter in Famianum Stradam. & Maffeium [1] inveheretur: ſcriptores illos quidem, qui ſuis nævis non

[1] *Maffejum multo melius, quam Stradam, ſcripſiſſe, harum rerum peritis indubium eſt. Pauca ſi demas, vix aliquem e Recentioribus illi antepones.*

non carent; ſed politos, & eloquentes. In aliis vero reprehendenda ſunt. [1]

Quod ſi ob non nullos nævos, aut ſingulares voces ſcriptores eruditiſſimi eſſent condemnandi; nec ipſi Latinitatis conditores effugerent, quin ab aliis reprehenderentur. Statilius Maximus [2] libros ſcripſit de ſingularibus verbis apud Ciceronem poſitis. Ubertus Folieta [3] Campianus [4] Taubmanus [5] Andreas Julius Dornmeierus [6] plurima in Cicerone notarunt. Quæ tamen, ut monet vir Clariſſimus, [7] dignitati ſtili, ac Latinitati Ciceronis nihil poſſunt detrahere. Quot enim in Criſpo, ſcriptore politiſſimo, & vere Romano, repudiarunt obſoleta verba, inſolentia, helleniſmos, & id genus alia, Gellius, Aſinius Pollio apud Suetonium, & præter ceteros graviſſimus cenſor Scioppius? [8] In Nepote, & Cæſare, elegantiæ & urbanitatis Romanæ magiſtris, ut vel ipſi ſoli Latine loqui viderentur, nonne oculati homines verba quæ-

Y

[1] *Salmaſius, vir doctus, leviſſima quæque in Solino reprehendit: cum tamen ipſe, ut notat Petavius, admittat graviora. Etiam Caſaubonus in ſuis illis Animadverſionibus in Baronium vel minima quæque reprehendit; & ad ſex uſque millia errata in eo graviſſima notari contendit: non animadvertens, ſe & non minora peccare, & ſi illic eſſet, pejora Baronio commiſſurum.*

[2] *Apud Soſipatrum Chariſium* L. II. Inſtit. Gram. p. 175. 194.

[3] De uſu & præſtantia Latini ſermonis L. II.

[4] De Imitat. Rhetoric. c. 5.

[5] Differt. de Latina lingua.

[6] De vitioſo Ciceronis imitatore.

[7] *Walchius*, Hiſtor Critic. ling. Latinæ c. 9. p. 615.

[8] De ſtilo Hiſtorico. p. 197.

quædam inſolentia notarunt? [1] Quid Curtius? terſæ, nativæ, & emendatiſſimæ Latinitatis ſtudioſus, nonne ob quaſdam voces Grammaticorum ſcuticam meruit? Tamen hi omnes, ut reliquos omittam, cultiſſimæ dictionis ſunt conditores: ab iiſque, quidquid ſcimus, didicimus.

VI Hinc etiam in ſtilo, ſi alibi uſquam, *pedantiſmus* puerilis frequenter occurrit. Sunt homines, qui tanto in Ciceronem amore feruntur, ut religio ipſis ſit, aliquid dicere, & cogitare, quod non Ciceronis verbis, & dicendi forma explicari queat: id eſt, quod non in foro, & curia, idque republica Romana ſtante, ſine reprehenſione dici poſſet. Fuere in hac puerili hæreſi Chriſtophorus Longolius, Pomponius Lætus, Paullus Manutius, Lazarus Bonamicus, Aonius Palearius, Marius Nizolius, ceterique nimis multi, quos doctiſſimi homines, & qui penitus cognoſcebant, quo pacto bonos ſcriptores imitari deberemus, merito deriſerunt. [2]

Quid enim? ſolus Cicero, non autem Terentius, non Lucretius, non Catullus, non Tibullus, & Propertius, non Cæſar, & Hirtius, & Nepos, & Livius, & Horatius, & Cælius, & Pompeius, & Brutus, & Caſſius, & Virgilius, & Phædrus, & Celſus, & Laberius, & Syrus, & Severus Latine ſciunt, & loquuntur? Atqui ego non dicam ex Quinctiliano aliquo, aut Plinio Cæcilio, aut Silio Italico, aut Aſconio, aut Gellio; ſed ex ipſo Appuleio, Apicio, Vegetio, Sammonico in Latinitate proficere non dubitarim.

Quod ſi de re Chriſtiana ſcribere coactus ſim, cur non Minucium Felicem, & Sulpicium Severum, & Lactantium, homines bene Latine loquentes? cur non etiam Ambroſium, Hilarium, Hieronymum, Rufinum, viros eloquen-

[1] *Walchius* loco citat.

[2] *Vide Dornmeierum*, de Vitioſo Ciceron. imitatore.

quentiſſimos? & , ſi neceſſe ſit, Tertullianum etiam, & Arnobium, & alios conſulere poſſum; ab iiſque verba, prioribus inaudita, deſumere; ut ea, quæ alii non adtigerunt, explicemus? M. Tullius hoc interdixit ne fieret, quem videmus ubique plenum eſſe novitatis, præſertim cum didaſcalica formâ diſputat? [1] Horatius hoc vetuit? [2] Quid? putemus verba a principio ſimul cum cælo, ac ſideribus ipſo a Deo condita, & certum his numerum eſſe conſtitutum, quibus novum aliud verbum addere, aut vetus commutare non liceat? Non verba omnia ſuos habent auctores? non docti ad unum omnes novarunt infinita? non vulgus, ruſtici, multitudoque infima principium dedit quamplurimis? [3]

Atque ego exiſtimo Ciceronem, ſi hic ſit, cum tot res in diſciplinis novas, antiquis plane incognitas, videret, & in animo reputaret; potius amaturum vocabulis novis uti, quam maximo cum dedecore obmuteſcere. [4] Neque vero omnem deducendi, & fingendi licentiam probo: ſed congruentem conſuetudini eorum, qui bene Latine loquuntur: [5] quod ipſe Cicero ſummo cum judicio fecit. Itaque qui hæc ignorant, & nihilominus alios re-

 pre-

[1] *Cicer.* de Finib. L. III. princ.

[2] „ . . . . . *Si forte neceſſe eſt*

„ *Indiciis monſtrare recentibus abdita rerum*,

„ *Fingere cinctutis non exaudita Cethegis*

„ *Continget, dabiturque licentia ſumta prudenter.*

Horat. Poet. v. 48.

[3] *Vide virum diſertiſſimum Q. Marium Corradum, de* Copia Latini ſermonis L. II. p. 54.

[4] *Vide Vorſtium, de* Latinitate meritò ſuſpecta. cap. I. *& Taubmanum,* Differt. de Latina Lingua. p. 40. & *Olaum Borrich.* de Aetat. Latin. Ling. p. 39.

[5] *Vide Gaſp. Sagittarium, de* Imitat. Ciceron. §. 53.

prehendunt, ii quidem nec Ciceroniani ſunt, nec Latini: ſed ſcioli quidam, & inepti, qui ludibrium debent viris doctis. Periculum faciant in ſcribendo, tum demum intelligent, quam difficile ſit omnia Ciceronis verbis ac dictione explicare. Quid enim ſimile habet Cicero, & Nepos; Livius, & Celsus? tamen hi omnes & terſiſſimi ſunt, & plane aurei. Itaque non omne, quod Ciceronianum non eſt, e Latio explodendum eſt.

VII. Quid illi, qui vetuſtiſſimam Orthographiam adfectant, & ut antiquiſſimorum librorum callentiſſimi habeantur, ita ſcribunt, ut fragmenta juris Papiriani, aut Decemviralis, aut ipſam Duilianæ columnæ inſcriptionem te videre putes? Quod ſi aliquid limatius cupiunt ſcribere, archaiſmos omnes, & helleniſmos Pacuvii, Cæcilii, Ennii, & Plauti colligunt; & quando cum iis ſcripta ſua, tamquam ſi eſſent lumina ſententiarum, diſtinguunt, plaudunt ſibi, quaſi vero tetigerint ipſum faſtigium Latinitatis. Legimus quemdam Hiſpanum; virum doctum, qui quædam poemata, & orationes eo dicendi genere contexuit, ut *Saliari* carmine [1] compoſitas fuiſſe diceres: adeo voces erant obſoletæ, & phraſes perturbatæ, ac parum intelligibiles. Qui quidem *pedantiſmus* merito explodendus videtur.

VIII. Hinc & illi reprehenduntur, qui *decorum* aut loquendo, aut ſcribendo non ſervant. Qui magnificentiam ſtili ineptiſſime perſequuntur: nec modo cupiunt bene & eleganter loqui; ſed mirabiliter, atque adeo incredibili modo ſermocinari, ſibi laudi ducunt. Hi tam multa & differentia in iſto genere peccant, vix ut acervatim notari; ſed in ſingulas claſſes tributi a nobis percenſendi videantur. 1. Qui-

[1] „ *Saliorum carmina vix Sacerdotibus ſuis ſatis intellecta: ſed illa mutari vetat religio, & conſecratis utendum eſt*. Quinctilian. Inſt. L. 1. c. 6.

1. Quidam magnifica verba & orationem rebus trivialibus adaptant, Polyphemi cothurnos puerulo, & omnia ſtilo gravi depingunt. Si de rebus ſuis domeſticis dicturi ſunt, ea magniloquentia diſputant, ut Marius ipſe ad populum Romanum præ ipſis humili ſtilo loqui videatur. Si comœdias, ſi tragœdias, aut quid ſimile lucubrant, eamdem orationem Davo, & Oedipo tribuunt: Tytirus eodem modo loquitur, ac Aeneas; ancilla, ac Philoſophus; ſenex, ac puer. Quod ſi ad amicum familiariter ſcribunt, tanto apparatu verborum, & ſententiarum gravitate differunt, ut exiſtimes, Ciceronem ad Senatum de Parthico bello, aut ad Catonem de conſequendo triumpho ſcribere. Quid? offendes obſcuriſſimos ſcriptores, qui cum libros nullius pretii & uſus edant in vulgus, tam graviter tantaque auctoritate præfantur, ut Cicero ipſe de laudibus Cæſaris, aut Pompeii non æque magnifice concionaretur.

In hunc cenſum refertur e Veteribus Tertullianus, de *Pallio* diſputans, quo mutationem pallii ſui probaret reprehenſoribus; Sidonius Apollinaris in *Epiſtolis*, Appulejus, Capella, & Afri tantum non omnes, qui non ſublimi modo, ſed adeo turgida & inflata oratione utuntur, vix ut aliud inflatius cogitari poſſit. Recentiorum autem, qui eamdem tibiam inflant, vix numerus iniri poteſt.

2. Sunt etiam, qui magnificentiam orationis obſcuro explicandi modo definiunt. Qui non quid auctores dicant; ſed quid ipſi exiſtiment illos dicere debuiſſe, id ſublime & ſplendidum putant. Quæras ab iis, quinam e Latinis magnificentius dicant, & ſentiant: *Panegyricos Cæſarum*, aut *Tertullianum*, aut *Ennodium* dicent. Quid Cicero? quem tu mihi Ciceronem, aut quem rabulam narras, cujus oratio vel a pueris intelligitur? Laudes illis munditiam, perſpicuitatem, & ſuavitatem Cæſaris, Nepotis, Terentii, Tibulli, Propertii: irrident: lucubratiunculas anicularum,

aut nugas puerorum eſſe cenſent. Quanto his ſublimior Perſius, & Barclaius, qui nec a doctiſſimis viris intelliguntur. Quot alia melicra & exquiſitiora in hodiernis Poetis, præfationibus librorum, inſcriptionibus, programmatibus! quot phraſes ibi occurrunt *cedro dignæ, & auro contra caræ!*

3. Hi lectiſſimam orationem putant, quæ peregrinis, obſcuris, inſolentibus vocibus abundet. Cave putes Ciceronem vocari Ciceronem, ſed *Arpinas noſter*, ex libro phraſium. Plautus, *familiaris noſter Sarſinas*. Horatius numquam Horatius eſt, ſed *Venuſinus cycnus*. Hunc ſi forte cum Virgilio comparant, dicent, ſe *lacrimas, & ſuſpiria comparare*. Martialis ingenioſe nominatur, *Bilbilitanus argutator*. Pindarus inepte Pindarus, ſed *Thebanæ lyræ fidicen*. Erras ſi hos umquam vinum bibere, aut panem edere putas: ſed *Bacchi munera hauriunt, Cererem conſumunt*. Quid? ne cum Deo quidem, niſi ex phraſeologia ſua loqui ſciunt.

Abſit ut in eorum ſcriptis Alexander appelletur Alexander, ſed *Pellæus juvenis*: aut Ariſtoteles alio nomine, quam *Stagirites*. Quaſi quis melius Alfonſum I. & IIII. ſtrenuos Luſitanorum reges ab aliis ſecerneret, eorumque virtutes extolleret; ſi illum *Vimaranenſem juvenem*: hunc vero *Colimbrienſem* appellaret. Hos nullis condicionibus permoveres ut dicerent, *Omnibus hoc notum eſt*: malunt ex formularum libro, *& lippis, & tonſoribus eſt notum*. At lippi hi cum ſuis tonſoribus, ut ſcite monet Cl. Werenfelſius, [1] non multum orationi præſentia ſua adferunt magnificentiæ.

4. Sunt alii, qui orationis granditatem, & ſublimitatem in vocibus grandem ſonum edentibus, & ſeſquipedalis menſuræ

[1] De Meteoris Orationis, *qui hæc, quæ in preſentia diſputamus, copioſe inluſtrat, & lepide reprehendit*.

ſuræ collocant. Amant hi ſolum verba *reſonantia*, *undantia, rorantia, rutilantia, radiantia, flammantia, coruſcantia tumultuantia, Bacchantia, quadrupedantia*. Nihil in oratione cohæreat, dum in ea compareant *Cimmeriæ tenebræ, Boſphorus, campi Hyperborei; æſtuantis Adriæ ſinus, Carpathium pelagus, cum inhoſpitali Caucaſo, & Acrocerauniis.* Quis non obſtupeſcat, talium vocabulorum ſono! Hanc autem ſcribendi formam vocat lepide Horatius [1] *Verſus inopes rerum, nugaſque canoras*. Qui enim has delicias inhiant, neſciunt profecto, in quo granditas orationis conſiſtat: & cum multa fundant laborioſe, nihil aut bonum, aut tolerabile dicunt.

5. Non nulli, cum aliquid vel narrant, vel amplificant, vulgatas loquendi, & amplificandi formas miſſas faciunt: eaque tantum anteponunt, quæ non dicam inſolita & inaudita, ſed vix credibilia aut veriſimilia ſunt. Extollenda ſint Regis facinora clara: *Hic magis eſt Alexander, aut Cæſar, quam ipſe Cæſar, & Alexander fuerunt*. Deſcribenda ſit regio temperata: *Nulla umquam nubes cælum aſperat, nulla bruma ſegetes extinguit, nulli æſtus adurunt*. [2] Proponat ſibi aliquis dicere, rem aliquam eveniſſe prima Romanæ reipublicæ ætate: en illico: *Non dum orbis adoraverat Romam, non dum Oceanus conceſſerat Tybri*. [3]

In Poeſi vero quot monſtra fabulantur!

Cum variare cupit rem prodigialiter unam,
Delphinum ſilvis appingit, fluctibus aprum. [4]

Si narrandum eſt, exercitum ſtrenue rem geſſiſſe, ajunt, *milites tanto pugnandi ardore, tanta ira incitatos prælium commiſiſſe, ut etiam poſt mortem in pugnando perſeveraverint,*

[1] Arte Poetica.
[2] *Barclajus* Argen.
[3] *Idem Barclajus initio*.
[4] *Horatius in* Art. Poet. v. 29.

rint ; non animadvertentes ſe mortuos eſſe . Si procella de-
ſcribitur, quot turbæ!

Tunc quoque tanta maris moles creviſſet in aſtra ,
Ni ſuperum rector preſſiſſet nubibus undas . [1]

Quidam cum vellet notum facere, quanto niſu hoſtis hoſti cervicem abſcidiſſet, ait, *mortuum, cum ante iſtum verbum poſtremum edere incepiſſet, non niſi quatuor ab illo loco millia paſſuum, quo caput venit cum impetu, perfecte pronuntiaſſe.* Tanta erat feralis gladii vis!

6. Ad hæc quot metaphoræ e longinquo petitæ, & veluti obtorto collo ad argumentum tractæ! Xerxes non amplius nominatur, Perſarum rex, ſed *Perſarum Juppiter*. Vultures non ſunt aves rapaces, ſed *ſepulcra animata.* Heliotropium eſt *florum Mathuſalemus*. Nullæ jam amplius in aëre ſagittæ volant, ſed *pennatæ mortes æthera ſibi vindicant*.

7. Jam illi quam putidi, qui omnia iiſdem oculis, eodem animi ſtatu conſiderant! Qui & ſelecta, & mediocria, & quotidiana ex æquo laudant, aut vituperant! Qui cum ſuorum aut popularium, aut amicorum res geſtas narrant, non Hiſtorici, ſed Declamatoris munere funguntur: characteres inſcite miſcent: & modo ingenium, & dicendi copiam oſtentent, de reliquis nihil penſi habent. Nullus niſi *doctiſſimus*, & *prudentiſſimus*, & *ſtrenuiſſimus*, in horum ſcriptis occurrit. Trioboli ſcriptores non ſine maxima laude memorantur: omnium ora atque admirationem rapiunt ad ſe: numquam futura ætas de iis conticeſcet: & hujus farinæ alia, quæ ſæpiſſime lectoribus ſe offerunt, nec ſine maximo legentium damno.

Revocatur ad hanc claſſem Curtius, qui perpetuo declamat. Revocatur Paterculus, qui paſſim panegyricos infarcit. Verum hi duo ceteris moderatiores. Noſtra vero, & parentum memoria tot occurrunt in eadem claſſe collocandi,

[1] *Lucan.* L. V.

candi, ut eos enumerare vel.e res eſſet multorum voluminum. Sed utrum perniciofior *peda tiſmus* excogitari poſſit, neſcio. Id ſcio, hos; qui talem rationem amplexantur; vix umquam de rebus recte judicare poſſe: adeo judicandi aciem hic *pedantiſmus* retundit.

8. Poſtremo & ii inter *pedantas* numerantur, qui id pulcerrimum in oratione putant, quod præter modum eſt ornatum: quorum periodus ubique eſt menſurata: qui cola & inciſa apte ſibi reſpondentia, antitheſes, comparationes, voces ad numerum repetitas, ſimiliter incipientia & cadentia, jocularia dicta, verborum ambiguitates, fabulas, totamque rerum naturam per allegoriam ad argumentum, de quo diſputant, ingenioſiſſime inflectunt. Qui lucubrationes ſuas dictis, factiſque Veterum, hemiſtichiis, & Poetarum verſibus tamquam luminibus inſigniunt: ut Puteanus, Lipſius, Baudius, ceteri. Qui Græca, & Arabica, & Hebræa, & Chaldaica, ubi neceſſe non eſt, conglomerant; quo facilius Polyhiſtores habeantur: nec id curant, quam bene & congruenter, ſed quam copioſe & mirabiliter dicant.

Inveteraverant hæc Neronis ætate, ut oſtendunt utriuſque Senecæ ſcripta. At paullo poſt eloquentia in hiſce argutiis, & ornamentis ponebatur: quod jam de ſuo tempore dolent Petronius [1] & Quinctilianus. [2] Verum poſtea quam vetus illa & maſcula eloquentia, quæ Demoſthenis, & Ciceronis ætate obtinebat, revixit, abjecerunt doctiſſimi homines ornatum iſtum nimium & exquiſitum, quo naturalis eloquentiæ pulcritudo contegitur: & qui cincinnis & fuco oculos avertit, ne verum contempletur: atque occaſio eſt ſemidoctis hominibus, ut judicii defectum & deformitatem, ut ita dicam, hiſce pigmentis occultent. In-

[1] *Princip. Satyr.*
[2] *L. II. & VIII.*

Incredibile dictu eſt, quam late ſerpat hujuſmodi *pedantiſmus*! quot homines occupet, ceteroquin eruditos, ſed qui limato judicio non valent! quam difficulter ab eorum animis evellatur! quantam optimis ſtudiis adferat perniciem!

Viri eruditi duo cum Virgilium explanare vellent, tot inutilia conglobarunt, ut qui interpretationem legat, incertior ſit de vera mente Poetæ, quam ſi nudum contextum legeret. Alii exiſtimant, ſe numquam lectoribus ſenſa ſua probaturos fore, niſi eruditionem omnem ſuam eorum oculis exponant: atque furenti & vaticinanti ſimiles, nec quid ipſi fundant, nec quo illud pertineat, animadvertunt.

At enim, inquient, & Cicero de *Natura Deorum* fecit: & Recentiores doctiſſimi magno cum litteratorum adſenſu præſtiterunt: ut Scaliger, Salmaſius, G. Budæus, Caſaubonus, Huetius, Bochartus, Dallæus, Petavius, Grotius, Seldenus, Joannes G. Voſſius, Thomaſſinus, ceteri. Fateor: ſed id juſtis de cauſſis fecerunt. Nolo ego, Adoleſcentes, exiſtimetis, me eruditionem lectiſſimam contemnere, quam, ſi quis alius, fero in oculis. Non equidem uſum, ſed pravum abuſum condemno, & modum commendo. Qui ſecus facit, quamquam doctiſſimus ab ineruditis habeatur, *pedantiſmi* notam apud viros doctos non effugiet.

Neque tamen, Adoleſcentes, putetis, me omnia, quæ magna illa nomina factitarunt, probare. Sunt in quibus rideam: ſunt in quibus indigner: aliquando in graviſſimis rebus judicium requiro. Sed condonamus hæc partim humanæ tarditati, partim inveteratæ conſuetudini; quæ viros etiam oculatos in errores inpellunt: tum ob eorum præclara in rem litterariam merita a graviori cenſura temperamus: id æquitas exigit a nobis. Verum lex nulla nos cogit, ut hominum quamtumvis doctiſſimorum errata probemus; &, quod pejus eſt, anxie imitari velimus. Libero omnia judicio perpendimus. *Tales ſumus in ſcriptis aliorum: tales eſſe volumus noſtrorum lectores.*

VIIII.

VIIII. Hinc & illi *pedantibus* adjunguntur, qui in colloquiis familiaribus, eorum præſertim, qui litteris non vacarunt, Latinis vocabulis, aut peregrinis linguis utuntur, & recondita eruditione, velint alii nolint, eorum aures pulſant. Ut etiam ii, qui, cum ſe ad reſpondendum de quibuſdam argumentis compararunt, captata aſtute occaſione, de iiſdem colloquentes interrogant, & in oſtentanda eruditione multi ſunt.

Laborant hoc vitio præter ceteros Aulici, & Politici, vel qui ad eorum diſciplinam vitam componunt. Qui cum varia doctrina culti ac litterati videri adſectent; indices ſeu titulos librorum, &, ſi forte, præfationes, in quibus argumentum operis, & ſcribendi conſilium fere continetur; inſpicere ſatis habent: atque ſermonibus ſuis ea, quæ legerunt, admiſcent, ut helluones librorum eſſe videantur. Neque vero id ſolum, ſed doctos homines, qui ad Aulicorum exemplum, corporis geſtum, & inceſſum, & habitum conformare non curant; atque aulæ, verbis, plerumque nihil ſignificantibus, uti nolunt, veluti *pedantas* rident & exſibilant. Quid autem eſt, ſi non hic *pedantiſmus* eſt?

X. Quid illi, qui nulla habita aut temporis, aut loci ratione, longo ſermone, quæcumque occurrunt, exponunt, & nimis multa eruditione obruunt auditorem? Hac ineptia plerumque infuſcatur erudita illa Rhetorum, & Juriſprudentum natio: qui cum aliquid ſunt narraturi, exordio alte petito res etiam triviales enarrant: & copia dicendi auditores enecant, obtundunt. Ad quam claſſem etiam Politici non nulli merito ſuo poſſunt revocari.

Quid autem niſi ineptum eſt, longa oratione, quæ paucis verbis dici deberent, explicare: & incommode Rhetorem agere, & Declamatorem? Merito ait Cicero, *Eloquentiam ſemper eſſe ineptam, niſi quando eſt neceſſaria*. Ego vero exiſtimo, nihil ineptius excogitari poſſe, vel id ſcripto, vel in ſermone familiari uſuveniat.

De

De Henrico Magno Gallorum rege, refert Huberus, [1] cum a Legatis Maſſilienſium conveniri deberet, admitti eos juſſiſſe, cum ipſe ad prandium feſtinaret: ſperans breviter eos de more, quæ vellent, eſſe expoſituros. Sed Orator exorſus eſt hoc modo: *Hannibal ex Karthagine proficiſcens*. Tum Rex, *Hannibal*, inquit, *ex Karthagine proficiſcens pranſus erat: ego vero pranſurus ſum*. Et cum dicto abiens, Oratorem cum ſuis rubore ſuffuſum reliquit. Id ipſum Ludovico Magno evenit. Nam cum Iperis, & Gandavo captis, Lutetiam contenderet, Inſularum magiſtratus in via conſtiterat Regi victoriam gratulaturus. Stabat Orator parans exordium. Quod Rex ab ultimo peti animadvertens, *Satin vobis placent*, inquit, *Gandavum, & Iperæ captæ? Utique*, illi. *Etiam mihi*, inquit Rex: & quin reliquam orationem exſpectaret, viam inſtitit. Itaque quicumque eruditione excultus videri, ubi neceſſe non eſt, adſectat, *pedanta* eſt. Quorum quam magnus ſit numerus, vel me tacente intelligitur.

CAPUT IIII.

De Pedantiſmo Philoſophico.

SEd nec hi tantum *pedantiſmi* vitio infuſcantur, quos modo memoravimus, Adoleſcentes: verum illi omnes, qui in gravioribus diſciplinis *nec finem, quem ſibi proponunt, perpendunt; nec quibus adjumentis ad eum pervenire poſſint, conſiderant*; eadem labe maculantur. Quamquam vero hic pedantiſmus in omni varietate diſciplinarum locum habeat, uno tamen *pedantiſmi Philoſophici* nomine deſignatur: propterea quod ab eodem fonte dimanat, *inprudentia*

[1] *In* Oratione de Pedantiſmo, *quæ exſtat ſine* Logicæ Thomaſianæ.

dentia judicandi : quæ prudentiæ recte cogitandi, id eſt Logicæ, cujus in omnibus diſciplinis præcipuus uſus eſt, proxime repugnat.

I. Hinc merito illi condemnantur, qui jurant in verba magiſtri, & religioni ducunt, ab ipſius ſententiis vel minimum recedere. Hic *pedantiſmus* veteres Pythagoreos infuſcavit : qui tantum præceptori ſuo tribuebant, ut ſemper in ore haberent, αὐτὸς ἔφα *ipſe dixit* : quod illis erat pro demonſtratione Geometrica.

Id ipſum Arabes cum Ariſtotele ſuo, & Galeno factitarunt. Id Scholaſtici, qui ab Arabibus doctrinam acceperant, ab XII. ſæculo tanto ſtudio præſtiterunt, ut non quid eſſet verum, ſed quid Ariſtoteles dixerit, anxie explorarent: immo non quid Ariſtoteles, vir non ineptus, dixerit; ſed quid Arabes, qui Philoſophi ſententias perperam interpretati fuerant, eidem adfinxerint, inveſtigarent. [1] Ex quo illæ enarrationes, quæ, pro dolor! tot

---

[1] *Sæculo XV. Ariſtotelis ſententias non ex Arabum lacunis inmundiſſimis, ſed ex fonte Græco quidam Philoſophi hauſerunt, & ſaniorem philoſophiam Peripateticam docuerunt. Primus Nicolaus Leonicus talia conatus eſſe videtur. Sæculo autem XVI. Pomponatius, Majoragius, Sepulveda, Victorius, Zabarella, Picolomineus uterque, Nuneſius, ceteri, eamdem rationem ſecuti ſunt, quam* Rigido-Peripateticam *vocarunt. Melius adbuc Scheibius, Taurellus, Jacobus Thomaſius, Conringius, ceteri, viri in hiſtoria Philoſophica, & veteribus litteris eruditi, eodem & ſequenti ſæculo Ariſtotelis ſcripta inluſtrarunt: eumque emendarunt in multis, idque libero, quoad ſectæ ſtudium ferebat, judicio. Et hi anteponendi ſunt vulgarium interpretum turbæ, qui Ariſtotelem ne legiſſe quidem, nedum intellexiſſe, videntur. De Philoſophia loquor: nam non nullos eorum nimis multos errores Theologicos foviſſe, nemini dubium eſt.*

tot ſæcula invaluerunt: & impedimento fuere hominibus, ne præclarum aliquid in bonis ſtudiis molirentur. Et niſi vergente ad finem ſuperiori ſæculo tale jugum Philoſophi penitus excuſſiſſent, adhuc in illa barbarie & ſqualore diſciplinæ omnes jacerent.

II. Hinc eodem *pedantiſmo* laborant ii, qui cum animum ad aliquam diſciplinam applicant, non animadvertunt, quo illud, quod diſputatur, pertineat: quemque fructum mens humana ex talibus diſciplinis capere debeat. Sed quaſi infelices picæ ea memoriæ mandant, in quæ caſu aliquo inciderunt: nec mentem germana eruditione exornant.

Hujuſmodi ſunt, qui in Logicis ſubtilitatibus conſeneſcunt; quin unquam intelligant, Logicam non eſſe finem inveſtigationis noſtræ, ſed adjumentum ſeu medium ad diſciplinas comparandas. Qui in Theologia, aut Juriſprudentia addiſcenda, ita uni ſe diſputationi addicunt, ut ſibi perſuadeant, pancis pagellis orbem ſcientiæ definiri: nec illud ad corpus diſciplinæ referunt, nec, qua de cauſſa diſputatur, intelligunt. Qui Hiſtoriam dies, noctesque legunt, quin aliquod inde documentum ad moderandos mores deducant. Verbo, qui ſine ulla methodo diſciplinis vacant, nec de polienda mente judicioque formando cogitant. Horum ſane infinitus eſt numerus.

III. Ad eamdem claſſem referuntur illi, qui in unam diſciplinam toto pectore incumbunt, quin ea, ex quibus lucem ipſa accipit, adtingant. Quid enim niſi ineptum eſt, Hiſtoriæ vacare, quin prius Geographiam, & Chronologiam, duo Hiſtoriæ lumina; mores, conſuetudines, & religiones populorum perfecte calleat? Quis ferat homines, qui Naturali philoſophiæ dant operam, quin Geometriam, & Arithmeticam, Phyſicæ ocellos duos, animo recte percipiant? Quis umquam in juriſprudentia Civili progreſſus ullos habuit, quin a philoſophia Morali, & arte Logica, & Romana hiſtoria duxerit ſtudium? Quis Sacram ſcien-

ſcientiam, quis Pontificium jus cum pretio edidicit, qui non linguis Orientalibus, & veteri diſciplina Eccleſiæ, & hiſtoria cum Sacra, tum Profana, & arte Critica mirandum in modum fuerit eruditus? Quod qui non faciunt, ut multi non faciunt, ii quidem, quin in re graviſſima ineptiant, & exemplo ſtultitiæ aliis ſint, effugere non poſſunt.

IIII. Adjungimus his Philoſophos non nullos, qui omnia ad Philoſophiæ ſuæ canonas reducunt: horumque ope ſe abſtruſiora quæque dilucidare poſſe confidunt. Hi Sacros codices, hi Patrum ſcripta, hi Conciliorum ſanctiones, hi Pandectas, hi Veterum ſcriptorum ſententias ex opinionibus ſuis tam copioſe fidenterque exponunt; omnino ut admirentur qui audiunt, unde illis tam ſingularis eruditio, tamque exquiſita interpretandi via ſubito exſtiterit. Quod ſi ea, quæ fundunt, examinamus, plane intelligemus, ſomnia eos & nugas lectoribus venditare.

V. In eodem numero ponuntur illi, qui res, quas ipſi, ne dum alii, non intelligunt, magna vocis & laterum contentione diſputant. Quis enim ſibi perſuadeat fieri poſſe, ut duo homines, quorum alter Perſice tantum, alter tantum Luſitane ſciat; poſtea quam integrum diem collocuti fuerint, interrogati, quid dixerint; alter adfirmet, ſe intricatiſſimam argumentationem oppoſuiſſe: alter vero, ſe ſingulas objectionis partes penitus infirmaſſe? Tamen id faciunt frequenter illi, qui de *quiditatibus*, *hæcceitatibus*, *formalitatibus*, *de ente rationis*, *de natura univerſali*, *de diſtinctione inter gradus Metaphyſicos*, *de creatura indeputabili*, *de appetitu materiæ primæ*, *de materia ſpiritali*, *de formis cadavericis*, *de unione corporea inter mentem & corpus*, & ſexcentis hujuſmodi altercantur inter ſe. Hi certe nihil ſecius ſe invicem, quam illi, quos antea ſignificavimus, intelligunt.

VI. Ho-

VI. Horum ſimiles ſunt illi omnes, qui de re, quæ humanæ rationis præſidiis nequit expediri, clamoſe contendunt. Ut illi, qui de *poſſibilitatibus mentium*, de *unione continui corporis*, de *figura particularum materiæ*, & hujus generis aliis differunt. Qui facerent ſapientius, ſi, miſſis iis, quæ non intelligunt, vacarent utilioribus.

VII. Neque vero *pedantiſmo* liberantur, qui ſtudio novandi tenentur, & nova ſyſtemata, aut paradoxas hypotheſes condere pro fine habent: nec tam quærunt, quam vere, ſed quam nove dicant, ſuique admirationem in aliorum animis ſuſcitent. Quo vitio Recentiores non nulli philoſophi magni nominis infecti ſunt: qui, tametſi multa, & præclara excogitent; tamen interdum talia obtrudunt, quæ tolerari vix poſſunt.

Quis enim non animadvertat, Carteſium, Hobbeſium, Malebranchium, Rudigerum, Tſchirnauſenium, Poiretum; aliosque nimis multos hoc ſibi propoſuiſſe, ut auctores ſyſtematum haberentur, & in omnium ore ac ſermone verſarentur? Liberamus tamen hac nota eos, qui ſyſtemata eo conſilio condunt, ut rei litterariæ prodeſſe queant. Immo vero laude digni ſunt ii, qui ea excogitant, quæ tirones ad ſolidam ſcientiam facillime ducant.

VIII. Referuntur inter *pedantas* illi, qui dum aliquid lucubrant, auctorum nomina, & ſententias ad verbum deſcriptas ſine ullo fine conneſtunt: & ingentia volumina conſcribunt, in quibus, ſi inutilia demas, boni vix aliquid ſupereſt. Peccant hoc peccatum innumeri Juriſconſulti pragmatici, qui & legibus, & copia eruditionis opprimunt lectores: bene an male, nihil ad eos: modo eruditiſſimi habeantur, nihil morantur reliqua. Sed præter ceteros, qui *Conſilia* tum in re, quæ ad Juriſprudentiam, tum quæ ad Moralem diſciplinam pertinet, ediderunt: in quibus ſani judicii, & exactæ ratiocinationis parum: nominum vero totæ pagellæ ſunt plenæ. A quo vitio non nulli

nulli cum Philoſophi, tum Theologi, aliique nimis multi non abſtinent.

Ac ſane in hac Europæ luce non tam auctorum nomina, quam rationum momenta ſunt conſideranda. Nec id modo in aliis diſciplinis, ſed etiam in Juriſprudentia faciendum eſt: quæ cum ex Morali philoſophia derivetur, fit conſequens, ex eadem legitimam interpretationem eſſe ducendam. Hoc ipſum Veteres conſulti, Scevola, Varus, Sulpicius, Labeo, Capito, Maſſurius Sabinus; & mediæ ætatis illi, Papinianus, Ulpianus, Paullus, Modeſtinus, ceteri exemplo ſuo docuerunt: qui niſi iidem & Philoſophiæ, & Juris eſſent periti, numquam ad illam præſtantiam perveniſſent. [1]

Memini virum clariſſimum nec Juriſperitum ſolum, ſed etiam Polyhiſtorem egregium, quo familiariter uſus ſum, cum operam darem Juriſprudentiæ, ita me compellaſſe: *Fili mi, ſi quando in auctorem aliquem incideris, de quo incertior ſis, bene an male ſcribat; illud primum conſidera, quam multos auctores in ſingulis partibus nominat. Si longum catalogum intexit, ſcito male eum ſcribere: nec enim fieri poteſt, ut omnia ſuis oculis pervolverit. Ut autem reliqua calleat, illud profecto ignorat, quæ ſit optima methodus.* Quod monitum viri clariſſimi velim, Adoleſcentes, animo defigatis.

VIIII. Etiam & illi inepti ſunt, qui de aliorum ſcriptis judicium confidenter faciunt, quin ea, quæ neceſſaria ſunt, ut apte judicent, habeant. Quam enim temerarium eſt, de Juniorum philoſophorum ſententiis judicare, prius quam eorum placita, & hiſtoriam Litterariam vel a limine ſalutent? Quis ferat eos, qui nulla veræ Theologiæ eruditione imbuti, nulla artis Criticæ notitia tincti, non nullorum
 ſen-

[1] *Confer. Gravina*, de Origine Juris L. 1. §. 45. & Orat. III. de Juriſprud.

ſententias, tamquam ſi Catholicæ fidei non congruerent, magno ſupercilio repudiant, quas ipſi non dicam non expendunt, ſed ne intelligunt quidem.

Quis ſine ſtomacho videat Juriſconſultos non nullos, qui in illis turbidis fontibus Accurſii, Bartoli, Baldi, Jaſonis, Cumani, Fulgoſii, Decii, ceterorumque pragmaticorum hauſerunt, præ ſe contemnere eos, qui Cujacium, Hottomanum, Antonium Gouveanum, Donellum, Duarenum, Gothoſredum utrumque, Fabrum, Muretum, Antonium Auguſtinum, Giſanium, G. Budæum, Briſſonium, Juris lumina: qui Grotium, Seldenum, Puſendorfium, C. Thomaſium, J. F. Buddeum, Heineccium, Rudigerum, Wolfium, Conringium, Boſſium, Boehmerum, Naudeum, ceteros, qui Naturalem, & Civilem juriſprudentiam, atque adeo ipſam Politicam diſciplinam ex ſqualore & pulvere, in quibus erant, extraxerunt, in ſuccum ac ſanguinem convertunt? Intoeranda profecto hæc ſunt: & tamen nihil frequentius.

X. Sed præter ceteros ſunt *pedantæ* illi, qui ſe aliquid neſcire vix umquam ingenuo pudore confitentur. Jactabat ſe quidam Theologus; ex iis nimirum, qui Scholaſticam theologiam leviter attigerant; nihil tam eſſe abſtruſum in Sacra ſcriptura, quod ipſe non plane & expedite enuclearet: & memoriter quædam recitabat, ex quibus iis, qui aderant, monſtri ſimile in Sacra eruditione eſſe videbatur. Advenit caſu vir doctus, & pius, qui ut hominis frangeret inpudentiam, primum caput Geneſeos ſibi explicari petit: & omnia proponit, Phyſica, Metaphyſica, Philologica, Hiſtorica, Theologica, quæ in illo capite continentur: ac de ſingulis erudiri ſe velle ſignificat. Hic miſer *pedanta*, cum ſe fruſtra jactaret, nec aliquid commode diceret, nihil ſecius ignorationem ſuam noluit profiteri.

Quod ſi homines hi mente reputarent, quanta in rerum caligine & ignoratione verſemur, ut ne illa quidem,

quæ

quæ tangimus & contrectamus; ne nos quidem ipſos, quibus nihil nobis præſentius eſt, intrinſecus cognoſcamus; plane faterentur, doctiſſimum quemque & in perſcrutatione veri exercitatum eum eſſe, qui ſe innumerabilia neſcire, plurima non niſi probabili conjectura adſequi, pauciſſima vero certo cognoſcere, ingenue profitetur.

XI. Quod ſi intolerabiles *pedantæ* ſunt, qui inſcientiam ſuam in aliqua eruditionis parte renuunt profiteri; quid de illis dicemus, qui ſe diſciplinarum orbem abſolviſſe arrogantius adfirmant? Neque vero, Adoleſcentes, judicetis, Leontinum Gorgiam aliquem, aut Græcum ſophiſtam alium ex inferis eſſe ſuſcitandum, qui in concione poſcat quæſtionem, & ſe de unaquaque re paratum eſſe dicere ſignificet: ſunt in præſentia non nulli, qui eadem chorda aberrant: ſunt, qui iſtorum inpudentiam laudibus extollunt. Sunt homines, qui cum materiarum indices ſeu repertoria legerint, & inde ſumſerint quædam, quorum ope aliis egregie inponant; inmenſam eruditionem ſe habere ſimulant aſtute: alioſque vel indoctos, vel de hoc parandæ famæ artificio nihil ſuſpicantes, in errorem inducunt. Quod quam ſit ineptum videtis.

XII. Hinc & illi *pedantæ* ſunt, qui diſciplinas omnes, quas ipſi non didicerunt, rejiciunt. Frequentiſſime hunc ſcopulum plerique, qui litteris vacant, offendunt. Ac primum Philologi plerumque eos, qui gravioribus diſciplinis dant operam, quaſi *pedantas* contemnunt. Scholaſticus exſibilat eum, qui ab experientia, & Geometria Phyſicam ducit: qui ab Scriptura, & Traditione, miſſis Metaphyſicorum argutiis, Theologiam ſuam ſumit: qui Moralem diſciplinam ex jure Naturæ & Gentium, ex Sacra ſcriptura, & Eccleſiaſticis ſanctionibus, non ex *Caſuiſtarum* centonibus, ſummo judicio derivat. Juriſconſultus pragmaticus ſuo Decio, Tartagna, Socino, Cumano, Saliceto, de Butrio, Fulgoſio, ceteris contentus; ridet anteceſſores

Juris, qui ex purioribus fontibus Juſti, & Injuſti prudentiam deducunt; quaſi homines finiendis liticulis ineptos.

Contra graviorum ſtudiorum cultores nimis multa in eos, qui aliis diſciplinis dant operam, ſibi permittunt, eosque præ ſe contemnunt. Inepti utrique hoc nomine, quod neſciunt diſciplinas omnes communi quodam vinculo contineri, & alias aliis opitulari: atque ſuam cuique laudem eſſe litterarum cultori, ſuam diſciplinis omnibus, ſi recta intelligentia, & definita animi moderatione unaquæque earum gubernetur.

XIII. Etiam cum *pedantibus* junguntur illi, qui repugnantes ſibi, & in aliam ſententiam diſputantes ferre nequeunt. Qui cum aliquid vel bene, vel male excogitarunt, & ediderunt, ea animi demiſſione id ipſum ab omnibus admitti cupiunt, quaſi ex Hammonis fonte oracula relata. Qua quidem ineptia an alia major excogitari poſſit, neſcio: id ſcio, hoc vitio eos interdum infuſcari, qui in diſciplinis ſumma cum laude verſati ſunt. Nam ut Voëtium, Robervalium, ceteroſque omittam Recentiores, vel unus Carteſius luculentus teſtis eſt. Hic enim, niſi principatum in Philoſophia adſectaret, tam ægre non ferret, ſe a quibuſdam Jeſuitis, ab Ultrajectinis, & Leidenſibus Philoſophis; &, quod plus eſt, ab Hobbeſio, & Gaſſendo, amicis olim ſuis, ob quædam placita reprehendi; ut ad magiſtratuum auctoritatem tandem confugeret, quo facilius reprehenſores ſuos debilitaret. Neque in Regium inveheretur hoc nomine, quod Carteſianiſmo relicto, Eclectice philoſopharetur: quod parum generoſam indolem manifeſtat.

XIIII. Poſtremo accenſentur pedantibus *Conſequentiarii*: ii nimirum, qui dum aliorum ſententias confutant, non everſis fundamentis contrariæ opinionis, ad conſequentias confugiunt; quo adverſariorum famam & ſalutem in diſcrimen vocent. Exiſtimantes ſe, ſi minus rationibus, ſaltim periculoſis conſequentiis adverſarios de ſtatu cauſſæ eſſe dejecturos. E.g.

E. g. Laudet quis in Cunæo, Grævio, J. Sturmio, Melanchthone Buchanano, politiſſimum ſtilum & methodum: in Clercio, Menckenio, & Werenfelſio, aciem judicandi: eruditionem Uſſerii, Grotii, Scaligeri junioris, Bocharti, Voſſiorum, Buxtorfiorum, Seldeni, Lightfooti, reliquorum: inveſtigationem Philoſophicam Leibnizii, Boylei, Newtoni, Leeuwenoekii, Clarkii, Derhamii, Buddei, ceterorumque Hæreticorum, qui diſciplinas graviores in bono lumine collocarunt. Infert *conſequentiarius*: Eſſe Hæreticum, vel de hæreſi ſuſpectum: non eſſe audiendum: & quidquid eruditionis inde profluit, tamquam pernicioſum, eſſe explodendum.

E contrario, reprehendat quis non nulla errata Melitonis, Juſtini, Irenæi, Papiæ, Clementis Alexandrini, Lactantii: tum & nævos alios, qui Veteribus epiſcopis, vel aliud meditantibus, exciderunt: & laudet diligentiam quorumdam Hæreticorum, qui inter tot convicia, quibus Sanctiſſimos viros proſequuntur, non nullos nævos docte notarunt. Hic iterum *conſequentiarius*: Ergo eſt Hæreticus: nam Veteres chriſtiani, & Doctores nihil non bonum poterant cogitare, nedum ſcribere.

Jam prima illa ratiocinatio: *Laudat eruditionem Hæreticorum, ergo eſt Hæreticus*: eſt falſa. Adeoque, quæ inde ducuntur, ceteræ eodem vitio laborant. Nam non omnia, quæ Hæretici dixere, ſunt falſa: nec omnia, quæ Catholici ſcripſerunt, ſunt vera. Utrique & bona. & mala ſcripſere; quæ expendenda ſunt ad oraculum *Vaticani*: & ſi per hujus leges terræ orbem obambulare poſſunt, temere reprehenduntur talibus argumentis ab invidia ductis. Eodem jure liceret argumentari hoc modo: Laudat dicendi copiam Ciceronis: tuetur mordicus dogmata Ariſtotelis: adhæret placitis Galeni, Avicenæ, Averroëſii, Avempace. ergo eſt Ethnicus, aut Muhammedanus. Quod tamen ineptiſſimum argumentandi genus eſt.

Oportet autem, ut conſecutio ſit legitima, ex regulis Critices verba hominis examinare. Deinde neceſſe eſt, ut ea perſpicue, & proxime, & neceſſario ex auctoris placitis fluat. Nec id ſolum, ſed etiam neceſſe eſt, ut certo ſciamus, auctorem hanc periculoſam conſequentiam prævidiſſe. Nam multa viris doctiſſimis oſcitantibus excidunt, quæ ipſi non animadvertunt.

Veteres multi futurum eſſe in terris millenarium Chriſti regnum dixere, vel in hanc partem propenderunt. Alii contenderunt, beatum adſpectum Sanctorum animis denegari ante diem extremi judicii: & in hac ſententia publice fuere, antea quam Benedictus XII. ſanctione ſua eam damnaverit. [2] Tamen hac de cauſſa Hæretici non habentur: quia Eccleſiæ judicium non conſtabat, nec illius decretis pertinaciter repugnarunt. Qui autem talibus machinis diſputantes aggrediuntur, vel id inſcitia, vel pertinacia faciant, *pedantæ* ſunt, & ab concione litteratorum ejiciendi.

Et hæ ſunt præcipuæ *pedantiſmi* ſpecies, ad quas ceteræ nullo negotio reducuntur. Superſedemus reliquis, ne infinite excurrat oratio. Cum ex iis, quæ diximus, ſit manifeſtum, corruptum judicandi guſtum, & ſolidæ Philoſophiæ defectum in cauſſa eſſe, cur in *pedantiſmum* incidamus: id eſt, in nulla diſciplina agnoſcamus pretium, modumque teneamus. Quæ ſi recte cognoſceremus, caveremus profecto ab illis ineptiis, quæ nos doctiorum & prudentium ludibrio exponunt: quod ipſum eſt, in unaquaque re eſſe Philoſophum.

CA-

---

[1] *Vide Hollman. differt.* de Jure Conſequentiarum 1726. 8.

[2] *In Extravag.* Benedictus Deus, *apud Bzovium ad annum* 1336.

CAPUT V.

De uſu Logicæ.

I.

Reliquum eſt, Adoleſcentes, ut vos doceam, qualem fructum ex hiſce lucubrationibus capere poſſitis, quoque id modo facillime conſequamini. Quod ego præceptum tanti facio, ut niſi illud penitus intelligamus, & memoria teneamus, reliqua omnia ſupervacanea eſſe exiſtimem.

Et quidem omnes homines, vel ii docti, vel ineruditi ſint, logica Naturali pollent: id eſt, ea facultate intelligendi, & ratiocinandi, quæ animæ congenita eſt. Hac plurimi, immo & pæne omnes, cum in vita domeſtica, tum publica aliquando bene ratiocinantur: ac aliorum errores inveniunt, & patefaciunt. Hæc artem ratiocinandi genuit, & expolivit. Nam cum homines longo rerum uſu edocti animadverterent, aliquando mentem noſtram errare, aliquando bene ratiocinari; notarunt errores, & regulas quaſdam formarunt, ex quibus hæc ars ratiocinandi, ſeu *Artificialis logica* exſiſtit.

Verum uſu & experientia edocemur, homines ſibi relictos, & ſine regulis ratiocinantes, in infinitos errores incidere. Iccirco oportet quaſdam regulas habeamus, ad quas ratiocinationes noſtras dirigamus, ne inprudentes decipiamur. Quarum meliores hucuſque tradidimus.

Sed nec id ſatis eſt, regulas omnes notas & familiares habere, niſi uſu valeamus, & eas ad privatas contentiones applicemus: idque in re nova, quam numquam a præceptoribus audivimus, præſtemus.

Fingamus eſſe aliquem, qui Geographiam, & Nauticam artem compertas habeat, eaſque auditores plures an-

nos docuerit; veruntamen mare numquam fuerit ingreſſus. Quis ſanus huic homini navem dirigendam committet? Sane multo facilius indoctiſſimus nauclerus, quam noſter ſapiens, curſum longiſſimum inſtituet. Eodem modo qui regulis abundat, non is quidem eſt Logicus: ſed qui eas in promtu habet, & ex longo meditandi uſu iis in quolibet argumento uti novit, & poteſt, hoc nomine inſignietur. Quod nemo, qui modo ſit doctus, negabit.

Ad hoc igitur revocatur controverſia: quonam modo uſum Logicæ comparabimus. Hic veteres omnes cum Græci, tum Romani tacent, quia methodum non agnoverunt. Peripatetici ne ipſi quidem de hoc diſputant: tantum clamoſa diſputatione exercent puellos, & hoc modo uſum aliquem ſe conſecuturos eſſe arbitrantur. Recentiores in diverſas abiere ſententias. Mihi ſane cum doctiſſimis, & bene exercitatis hujuſmodi methodus potior videtur.

Initium ducat a librorum didaſcalicorum lectione. Seligat eos, qui meliori methodo videntur conſcripti: & 1. examinet, an regulas Logicæ, quantum argumentum patitur, ſervent. 2. Deinde veniat ad argumenta, eaque ad leges, quas paullo ante poſuimus, expendat. 3. Tum de ſtilo ferat judicium. Sic facile animadvertet, quam bene, aut quam male ſcribat.

Principio ſe exerceat *in Arte Cogitandi*, *Purchotio*, *Rohaultio*, *Malebranchio*: nam ceteri, qui ſtrictam Geometrarum methodum ſequuntur, ut *Graveſſandius*, *Keillius*, *Wolfius*, reliqui, tironibus ingeniis non ſuat accommodati. Deinde in aliis auctoribus Theologis, Juriſperitis exerceat ſe. Sed breviores auctores legat: nam ceteri tironibus apti non ſunt.

Unum moneo, ne in Scholaſticorum non nullorum ſcrutandis ſcriptis tempus conſumat. Etenim hi auctores plerumque bonæ methodi rationem non habent: ad plurimum eorum aliqui argumentum exacte dividunt in partes: cetera

cetera nihil morantur. Utiliter tamen per otium unus & alter volutari poteſt, ut errores, qui magis ſunt conſpicui, notemus, & caveamus.

Præterea in Hiſtoricis ad diſciplinæ præcepta perpendendis non nihil temporis inſumere neceſſe eſt. Legat e. g. judicium, quod Clercius in *Arte Critica* de Q. Curtio facit: vel, ſi legendi facultas non erit, memoria repetat ea, quæ ſuperiori libro de Hiſtoricis diſputavimus. Tum ſumat in manus Hiſtoricum aliquem domeſticum inluſtriorem, nimirum *Hieronymum Oſorium*, vel *Maffeium*, vel *Hyacintum Freirem Andradam*, vel *Emmanuelem Fariam*, vel *Antonium Rodriguezium Coſtam*, aut aliquem eorum qui hac ætate ſcripſerunt cum laude, & conſideret diligenter, an habeat virtutes, aut vitia, quæ Clercius in Curtio, poſt iteratam lectionem, invenit.

Item in Orationibus Ciceronis, Mureti, Perpiniani, Aonii Palearii, Amaſæi, Buchneri, Cunæi, Cellarii, Achilis Statii, Oliverii [1] aliorumque expendendis acuat ingenium: nec modo Rhetoricam, ſed Philoſophiam quærat in iis. Hæc qui faciet, quin reliquos longo poſt ſe intervallo relinquat, dubium non eſt. Nam & de rebus accuratum judicium faciet; & eos interdum in auctoribus reperiet nævos, quos plurimi, qui eruditiſſimi habentur, in iiſdem deliteſcere numquam ſuſpicati fuiſſent.

Hucuſque de *meditatione*, & *lectione*. De *contentione* vero pauca dicenda ſunt. Etenim pauci ſunt, qui diſputando cum altero pro fine ponant, verum inquirere, & patefacere: atque ad id efficiendum ea, quæ neceſſaria ſunt, habeant. Adeoque vix umquam diſputando proficitur. Veruntamen ſi diſputatio recte, uti demonſtravimus, inſtituatur, utilitate ſua non caret. II.

---

[1] *Iſidorus Oliverius Luſitanus de Clericis Regul. Scholar. Piarum, vir doctus, & diſertus, qui Orationes aliquas eruditas, & per quam elegantes Romæ habuit.*

11.

Reſtat ut vos præmuniam, Adoleſcentes, contra moroſos quoſdam, qui nos hoc nomine reprehendunt, quod Scholaſticorum diſputandi viam non amplexamur: quam ipſi ad puerorum ingenia polienda omnino neceſſariam eſſe exiſtimant. Scilicet acutiſſimi conjectores prævident, niſi ſcripta noſtra illis vocabulis adſpergamus, *argues*, *inſtabis*, *urgebis*, *ſubinſtabis*, *diſtinguo*, & *ſubdiſtinguo*, *formaliter*, & *materialiter*, & *eſſentialiter*, ceteris, iiſque ſine ullo fine repetitis; fieri non poſſe, ut ii, qui noſtra recte perceperint, appoſite & intelligenter re aliqua propoſita judicent. Quibus nos ſi reſpondere conaremur, quin riſum deberemus viris doctis, vix fugere poſſemus. Patimur æquo animo, ut reprehenſores noſtri mentem talibus doctrinis paſcant: nos a via, quam inſtitimus, non declinabimus. Tantum non nulla, explicationis gratia, addemus.

Logica, uti diximus, ea eſt, quæ mentem exacuit, ut in omni loco & tempore recte judicet & ratiocinentur. Quare non ea eſt, quæ in diſputationem venit; ſed ex cujus legibus in reliquis diſciplinis probe dijudicamus, & diſputamus. Hoc cum intelligerent Recentiores, viri oculati, abjecerunt illorum conſuetudinem, qui prius puerulos diſputare cogunt, quam ſciant diſputare: & legerunt ea, quæ & perſpicue ſunt vera, & hominibus doctiſſimis, multumque, & diu in Logica arte exercitatis, utiliora viſa ſunt: eaque tironibus propoſuerunt, ut in promtu regulas haberent; ad quas ratiocinationes ſuas exigerent. Cumque animadverterent, nihil magis argumentum inluſtrare, & faciliorem intellectum reddere, quam ordinem quo præceptiones traduntur; ſic præcepta nexuerunt, ut alia ex aliis ducerentur & inluſtrarentur. Cum autem uſu & ex-

& experientia compertum haberent, altercationes de bonitate præceptorum mentem obtundere, ne, quæ neceſſaria ſunt, percipiat; ea diligenter ſepararunt: tum demum facili & prope quotidiano ſermone conſcripſere præcepta: atque periculo facto intellexerunt, non, niſi hac methodo, puerulos non pœnitendos in diſciplinis habere progreſſus. Id multiplici exemplo efficere poteramus: ſed uno & ſatis obvio contenti erimus.

Quærat quis litteratorem, qui puerulum doceat pingere characteres, & eleganter ſcribere: eumque roget, ut puerum, quam maxime poterit breviter, erudiat. Fingamus præceptorem hujuſmodi evenire puello, qui ſit eruditus, & pius, ſed qui tali methodo auditorem ſuum inſtituat. Principio, antea quam docet pennam in manus ſumere, diſcipulum doceat originem litterarum: & rem ab ovo petens, exponat quidquid Flavius Joſephus de columnis illis lateritia, & lapidea Sethi, narrat: in quibus ante diluvium univerſale initia ſcientiarum depicta feruntur. Tranſeat inde ad litteras Hebræas, & aperiat antiquitatem Hebrææ linguæ, & quo modo ex ea paucis mutatis litteris ceteræ linguæ deduci queant: quod ipſum Thomaſſini, Buxtorfii, Waltoni, Hayne, Morini argumentis confirmet: & quid in aliam partem diſputarint Clercius, Grotius, Scaliger, Huetius, ſedulo enarret. Deinde explanet differentiam inter characterem quadratum ſeu Chaldaicum, & veterem Hebræum, ſeu Phœnicium, & Samaritanum: quibus addat Rabbinicum.

Deinde ad vocales veniat, & explicet diffuſe controverſiam inter Joannem Buxtorfium juniorem, & Ludovicum Cappellum de Hebræorum punctis vocalibus: ac diſputet de codicibus Hebræorum, de lege Orali, de editione Eſdræ, aliorumque, de Doctoribus legis, de paraphraſibus Chaldaicis Onkeloſii, Jonathanis, Joſephi, ceteris; de translationibus Sacrorum codicum veteribus, & recentio-

tioribus ; de duplici Talmude , ceteriſque codicibus , qui ſine punctis vocalibus ſcribi ſolent . Poſtremo de ſcholis Hebræorum, in quibus iſta tradebantur ; & præſertim de ſchola Tiberiadis , in qua videntur non nullis puncta vocalia inventa fuiſſe & excogitata . Quibus addat non nihil de reliquis linguis Orientalibus , quæ ſine vocalibus ſcribuntur , ut Arabica , ceteris .

Hinc ad Aegyptiorum characteres tranſitum faciat , & declaret , quid ſint hieroglyphici illarum gentium : ubi Pierii Valeriani *Hieroglyphica* , & , ſi ſuperis placet , etiam Burnetii *Archæologias Philoſophicas* , ubi Orientalium *Aenigmata* late perſequitur , exponat . Ad hæc diligenter exploret & enarret , quis artem ſcribendi callueritː ubi de Academiis Eliopolitana , Memphitica , Thebana , ceteris . Deinde aperiat , Aegyptios quædam in columnis, quædam in codicibus habuiſſe deſcripta : & hic de columnis Hermetis , de menſa Iſiaca , de Obeliſcis , qui Romæ extant, abundanter loquatur : & Marshami , Kircheri , Montſauconii , Pignorii , Budbeckii , Herwarthi , commentaria exponat , inluſtret , excutiat .

Præterea de litteris Aethiopum , & ſimilitudine inter alphabetum Copticum , Græcum , Samaritanum , Aethiopicum explicet : ubi Bernardi *Tabulas Alphabetorum* anxie enarret . Item de Græcis characteribus , quos Cadmus ex Phœnicia in Græciam inportavit : deque eorum mutatione , ſpiritibus , accentibus , ceteris . Tum quomodo Romani characteres exigua litterarum deflexione inde nati fuerint . Ad hæc de Orthœpeja , ſeu recta litterarum Latinarum pronunciatione : ac de vetere ſcriptura Romanorum : ubi Silburgii tractatum accurate exponat , & compendiariam Romanorum ſcribendi viam minutiſſime perſequatur . Nec id ſolum , ſed etiam inluſtret , quam varient vetuſti lapides , & codices : quænam ſcribendi forma ſit præferenda : ubi Lipſium , Manutium , Voſſium , Sigiſ-

giſmundum, Dauſquium, Cellarium, ceteros, qui de hoc ſcripſerunt, perpendat: atque de arte multiplicandi exemplaria, ſeu de arte typographica diſputet.

Præterea edoceat auditorem, Sinas ſeu Seres neſcire artem ſcribendi; ſed ſingulas res quibuſdam ſignis, quos perpendiculari linea deſcribunt, ſignificare. Ad hæc de modo aptandi calamum, & tabulis parandis dicat: ubi de papyro Veterum, de tabulis ceratis, de membrana Pergamena, de charta vulgari, curioſe plurima promat. Tum demum eruditionem aliam accumulet, tamque exquiſitam, qualem nec ipſe Scaliger notam habuiſſet: & id genus alia, quorum vel dimidiam partem nec totis quatuor annis commode poſſet explicare: Verum de modo ſcribendi, quod erat propoſitum, altum ſilentium.

Hic aliquis ineptus, Adoleſcentes, prædicaret, hujuſmodi hominem eſſe doctiſſimum, facundiſſimum, maximi ingenii, & judicii. Ego vero ita ſentio, dementem eſſe: & auctor eſſem parenti pueruli, ut litteratorem hujuſmodi ad hoſpitium amentium deducendum curaret, prius quam animi rabie incitatus & præceps in furorem ageretur.

Credite, Adoleſcentes, huic litteratori fore perſimilem eum, qui cum puerum docere debeat bene ratiocinandi artem; eum inmiſcet operoſis & inutilibus diſputationibus, rebuſque, quæ non dicam juvare non poſſunt, ſed enecant puellos, & judicandi aciem retundunt. Duo enim obſtant, ne recte judicemus: alterum, quod nos detinent rebus inutilibus: alterum, quod ea, quæ quodammodo utilia forent, tam perturbate declarant, ut ſumma ſit omnium rerum in docendo confuſio.

Nam niſi via, ac ratione diſcamus, nec res, uti par eſt, percipiemus, nec ad aliquam excellentiam perveniemus. Etenim, ut monet vir clariſſimus, hoc ſolo nomine Geometria, & aliæ Mathematicæ diſciplinæ ingenium ex-

exacuunt, non ob res, quæ ibi diſputantur: quid enim juvat ad recte judicandum & ratiocinandum ſcire, tres angulos unius trianguli eſſe æquales duobus rectis: vel in triangulo rectangulo quadratum hypothenuſæ eſſe æqualem quadratis reliquorum laterum: & hujuſmodi alia? Sed tantum ob methodum, qua ita omnia nectuntur, ut alia ex aliis fluant perſpicue. Quod cum mens diu multumque contemplatur, talem comparat conſuetudinem, ut quacumque materia propoſita, non, niſi ex rebus perſpicuis, & principiis nulli dubiis, ratione & via philoſophetur: quod eſt bene ratiocinari.

Fateor, non nulla, quæ in Logica traduntur, in controverſiam cadere poſſe. Sed hæc doctioribus reſervamus, qui artem diſputandi callent: non vero tironibus, qui vacillant plerumque. Quod ſi exercere juvenes in diſputatione cupimus, exerceamus: ita tamen ut non de veritate & bonitate regularum, quæ omnibus ſunt perſpicuæ; ſed de earum uſu in ſingulis argumentis diſputemus.

E. g. Definiat aliquis *aurum*, *horologium*, *hominem*. Examinet alter, an condita definitio recte ſe habeat. Dum ſic contendunt, veritas fiet nota, & litigatores hac diſputatione evadent auctiores.

Cum vero publice de aliquo erit diſputandum, ſumant ſibi materiam, quæ in utramque partem diſputari poſſit, in eaque ſe exerceant. Vel proferant auctores aliquot inluſtres, Hiſtoricos, Philoſophos, ceteros, & comparent ſe, ut ſatisfaciant interrogantibus, de qualitate librorum, de argumento, de ſtilo: uti paullo ante monuimus. Hæc profecto exercitatio utiliſſima eſſet, & multo, mea quidem ſententia, utilior, quam diſputationes illæ vulgatæ: quæ & laborem non modicum, & parum utilitatis adferre ſolent.

Hæc ſunt, Adoleſcentes, quæ vobis, tamquam maxime utilia, proponimus: quæ ſi pro ingenio veſtro, pro-

pro diſcendi cupiditate, uti par eſt, arripueritis, non pœnitendum operæ pretium vos facturos eſſe confidimus. Pauca hæc ſunt, ſed pro ætatis genio ſatis multa. Plura ſi vultis ea legendis auctoribus, quos prætereuntes nominavimus, comparabitis: nos finem facimus diſputandi.

F I N I S.

AP-

APPENDIX
DE
ARTE SYLLOGISTICA
CAPUT I.
De Syllogiſmorum Figuris.

SYllogiſmus, uti diximus, eſt *ratiocinatio verbis expreſſa*. Quemadmodum autem ex diverſa conjunctione ideæ mediæ cum extremis oritur diverſa ſpecies ratiocinationis, ita diverſa conjunctio extremorum cum medio facit diverſas formas ſeu figuras ſyllogiſmorum: nam *Figura* eſt, *ratio jungendi medium cum extremis*. Hoc autem medium quadruplici modo cum extremis conferri poteſt: ex quo quatuor exiſtunt *Figuræ* hoc modo.

I.	II.	III.	IIII.
M. P.	P. M.	M. P.	P. M.
S. M.	S. M.	M. S.	M. S.

Exem-

Exempla.

I.

Omne quod fertur deorſum eſt corpus grave.
Omnis lapis fertur deorſum.
Ergo, omnis lapis eſt corpus grave.

In prima enuntiatione major terminus *eſſe grave*, prædicatur de medio *ferri deorſum*. In ſecunda idem medius adfirmatur de minori termino *lapide*.

II.

Omnis homo prudens providet futurum.
Infantes pueri non provident futurum.
Igitur, Infantes non ſunt prudentes.

Medius *providere futurum*, prædicatur in majori de majori termino *homo prudens*: & in propoſitione minori de termino minori *infantes*.

III.

Nullus Luſitanus eſt Italus.
Quidam Luſitani ſunt divites.
Ergo, Quidam divites non ſunt Itali.

In prima major terminus *eſſe Italum*, negatur de medio, *Luſitanis*: in altera minor terminus *eſſe divitem*, adfirmatur de eodem medio.

IIII.

Omne animal vivit, & ſentit.
Omne quod vivit, & ſentit eſt ſubſtantia.
Ergo, Quædam ſubſtantia eſt animal.

 Me-

Medius terminus *vivere* & *ſentire*, prædicatur in majori de *animali*. Idem medius in minori eſt ſubjectum, de quo adfirmatur *ſubſtantia*.

Quoniam vero enuntiationes ſunt vel *adfirmativæ*, vel *Negativæ*; deinde harum quælibet *Univerſalis*, vel *Particularis*; ex quo quatuor differentes ſpecies naſcuntur A. E. I. O. Hinc in unaquaque Figura aliæ ſe offerunt conjunctiones enuntiationum, qui vocantur *Modi*.

Hæ autem quatuor propoſitiones LXIIII. modis connecti poſſunt, ex quibus totidem differentes ſyllogiſmi exiſtunt. [1] Ex his XVIII. tantum ſunt boni: id eſt, non peccant contra clariſſima principia, quibus innituntur ſyllogiſmi. Quod ut facilius intelligatur, quædam de ſyllogiſmis præſcribi ſolent, quæ nos breviter expediemus.

CAPUT II.

De legibus Syllogiſmi generatim agitur.

Quidquid autem de *Figuris*, & *Modis* præſcribitur, ad hoc principium revocatur: *Eadem res non poteſt ſimul eſſe, & non eſſe*. Nam ſi vocamus ad examen unumquemque ex illis ſyllogiſmis, quos contra regulas peccare Logici adfirmant, facile deprehendemus, male concludere hoc ſolo nomine, quia adverſatur illi notiſſimo axiomati. [2] Cum tamen pauci ſint apti, qui illam analyſin inſtituant; iccirco

[1] *Leibnizius de* Arte Combinatoria probl. 2. n. 15. *Croſa* in Logic P. III. c. 8. *Corſini* Log. P. III. c. 4. *& alii*.

[2] *Hoc axioma eſſe primum cognoſcendi principium dixere Peripatetici plerique, & merito. Nam hujuſmodi principii veritas per aliud principium a* priori *nequit probari: ex ipſo vero omnes propoſitiones, quæ veræ ſunt, poſſunt deduci, aut ad illud revocari, ut conſideranti palam fiet.*

co facilitatis gratia ponuntur a Logicis non nullæ leges: quas ſi ſervabimus, numquam illi principio adverſabimur.

Quo vero has leges commodius intelligamus, quatuor axiomata in memoriam revocanda ſunt: de quibus alio loco. I. *Propoſitiones particulares ſubalternatæ continentur in ſubalternantibus: non contra*. II. *Si ſubjectum eſt univerſale, aut particulare, etiam talis eſt propoſitio*. III. *In univerſali adfirmativa ſubjectum diſtribuitur: non ita vero prædicatum*. IIII. *In univerſali negativa & prædicatum, & ſubjectum diſtribuuntur*. Hæc ſunt principia legum, quæ ſequuntur.

Generales Leges.

Lex I. *Syllogiſmus non habet pauciores terminos quam tres: nec plures quam tres*.

Prima pars eſt manifeſta. Nam ſine tribus terminis non poteſt fieri ſyllogiſmus, ut evidens eſt.

Altera pars conſequitur ex prima. Nam ſi occurrunt duo medii, extrema non conferuntur cum eodem medio: [contra coroll. 1. cap. 2.] Ideoque nec inter ſe poſſunt conferri. Nam proprietates, quæ inſunt duabus rebus differentibus, non ideo aliæ aliis cohærent, ut eſt perſpicuum.

In hanc legem multis de cauſſis peccatur: & hoc ſolo nomine ſyllogiſmi plerique fallunt. Si duo medii clare ſe offerunt, facile errorem dignoſcimus, ut in hoc:

Omne animal eſt vivens.
Aliquis equus non eſt homo.
E. Aliquis equus non eſt vivens.

Hic facile occurrunt quatuor termini: *animal, vivens, equus, homo*.

Cum vero quatuor termini non ſemper primo adſpe-

ſtu appareant, iccirco viri accurati [1] monent, ſedulo expendenda eſſe vocabula, ne in errorem incidamus. Sane quam frequentiſſimum eſt, ut vel *amphibolia*, vel *per mutationem ſuppoſitionis*, vel *per confuſionem unius termini tum altero*, inducantur quatuor termini. [2] Exempla facile occurrunt.

SCHOLION

Hæc lex, ſi recte intelligatur, ſufficit, ut omnium ſyllogiſmorum varietatem recte compingamus: nam reliquæ leges ad hanc revocantur. Nihilominus addemus alias tironum gratia.

Lex II. *Medius terminus non poteſt bis ſumi particulariter: ſed vel ſemel capi debet univerſaliter ſeu diſtributive.*

Nam ſi accipitur bis particulariter, non erit unus, ſed duplex medius: ideo quatuor termini [contra leg. 1.] Hinc non valet:

Aliquis homo eſt pius.
Aliquis homo eſt latro.
E. *Aliquis latro eſt pius.*

Quia terminus *homo* in utraque ſignificat diverſum hominem: & ſunt 4. termini: *hic homo, pius*, *hic homo*, *latro*.

Lex III. *Medius terminus numquam poteſt inveniri in concluſione.*

Nam medius debet in utraque præmiſſa conferri cum extremis, ut intelligamus, an extrema inter ſe componi debeant, an ſejungi. Ergo in præmiſſis locum habet, in conclu-

[1] *Baum.* Inſt. p. 177.

[2] *Modos contra hanc legem diverſos adducit Senguerdius in* Arte Argumentandi, pag. 36. & ſeqq. *qui tamen ad prædictos revocantur*, & *præſertim ad* mutationem ſuppoſitionis.

conclusione non item. Secus adfirmaremus, aut negaremus aliquid, de quo non locuti eramus in præmiſſis, & eſſent quatuor termini: [contra legem 1.] ut in hoc ſyllogiſmo:

Omnis bonus Theologus eſt homo.
Franciſcus eſt bonus Theologus.
E. Franciſcus eſt bonus homo.

En iterum quatuor termini: *bonus Theologus, homo, Franciſcus, bonus homo.*

Lex IIII. *In concluſione non ſit plus, aut minus, quam in præmiſſis: id eſt, termini non accipiantur latiori, aut reſtrictiori ſignificatione, quam in præmiſſis.*

Conſequitur ex ſuperiori. Nam cum [leg. 1.] ſyllogiſmus habeat tres terminos; ſi aliquid amplius eſſet in concluſione, certe aliquis terminus duplici intellectu acciperetur: [contra legem 1.] ut in hoc:

Qui mundum contemnit, patitur injurias.
Qui Chriſtum ſequitur mundum contemnit.
E. Qui Chriſtum ſequitur, in æternum injurias patitur.

Sunt quatuor termini: *mundum contemnere, pati temporarias injurias, Chriſtum ſequi, pati injuriam ſempiternam.*

Deinde ſi aliquid deeſſet in concluſione, quod eſſet in præmiſſis, acciperetur in præmiſſis alio ſenſu: & iterum eſſent quatuor termini, ut in hoc:

Qui moritur in fide Chriſti, moritur ut iterum vivat.
Petrus moritur in fide Chriſti.
E. Petrus moritur.

In prima ſumitur illud *moritur* hoc ſenſu, *mori ut vivamus*. In concluſione vero hoc ſenſu, *mori ſimpliciter*: ideo ſunt quatuor termini: [contra legem 1.]

Lex V. *Concluſio ſequitur debiliorem præmiſſam: id eſt, ſi una præmiſſa fuerit particularis, vel negativa, hujuſmodi erit concluſio. E contrario ſi talis eſt concluſio probanda, etiam altera ex præmiſſis.*

Conſtat primum. Nam ſi concluſio univerſalis ex præmiſſa particulari duceretur, plus adfirmaret concluſio, quam præmiſſæ. Conſtat ſecundum. Cum dico: *Nullus homo eſt lapis*; ſi animadverto, aliquam rem contineri in illo ſubjecto univerſali, e. g. *aliquod vivens eſſe hominem*; neceſſario debeo etiam judicare, *hoc vivens non eſſe lapidem*: aliter idem ſimul eſſet, & non eſſet.

Similiter ſi concluſio eſt particularis, aut negativa, etiam altera ex præmiſſis ita ſe habebit. Aliter adfirmarem, aut negarem in concluſione minus, quam in præmiſſis: [contra legem 4.] & eſſent quatuor termini: [contra legem 1.]

Lex. VI. *Ex duabus enuntiationibus particularibus nulla apta concluſio ſequitur*.

Nam ideo adfirmamus extrema cohærere in particulari concluſione, quia certo ſcimus, hanc contineri in alia univerſali. Ergo una ſaltim præmiſſa debet eſſe univerſalis. Clarius: duæ particulares non conferunt extrema cum uno, ſed duplici medio: [contra legem 1.] ut in hoc:

Aliquis homo eſt doctus.
Aliquis homo eſt indoctus.
E. *Aliquis indoctus eſt doctus.*

Itaque ſunt quatuor termini: *aliquis homo*, *doctus*, *aliquis homo*, *indoctus*.

Lex VII. *Ex duabus enuntiationibus negativis nihil conſequitur*.

Nam adfirmamus, aut negamus, terminos concluſionis alium alii congruere, quia perſpectum habemus, ſubjectum concluſionis contineri in primo ſubjecto univerſali, de quo aliquod prædicatum adfirmavimus, aut negavimus: quod ipſum eſt, eſſe unam præmiſſam adfirmantem. Hinc male colligo:

Nullus homo malus ſervat mandata Dei.

Nul-

Nullus juſtus eſt homo malus.

E. Nullus juſtus ſervat mandata Dei.

Nam fieri poteſt ut neutri extremo congruat prædicatum illud, quin inter ſe extrema concordent. Quia cum nego illa duo extrema congruere medio, hoc dico, nullum eſſe medium ex quo dignoſcere poſſimus, qualis relatio ſit inter extrema. Quare male adfirmamus, aut negamus, eſſe aliquam relationem.

Hæc lex primo adſpectu videtur ad primam illam reduci non poſſe: verum ſi recte ea perpendatur, facili negotio reducitur. Nam ideo vitioſe colligitur ex duabus negativis, quia non conferuntur duo extrema cum uno medio: quinimmo plane negatur, poſſe ea cum eodem medio conferri.

Caput III.

De legibus Figurarum ſigillatim.

Venio ad leges ſingularum Figurarum, quæ ſe habent hoc modo.

Figura I.

Lex I. *Minor propoſitio neceſſario eſt adfirmativa.*

Demonſtratur. 1. Nam proprium minoris eſt oſtendere, hanc rem ſub illa contineri, de qua aliquod prædicatum affirmatur, vel negatur: ut inde colligam, idem prædicatum de eadem adfirmari, aut negari debere. Igitur neceſſario erit ajens ſeu adfirmans.

Dem. 2. Si minor eſt negans, major erit ajens: nam ex duabus negantibus nihil ſequitur: [leg. 7. gen.] Et ſi major eſt ajens, prædicatum ſumitur particulariter: [axiom. 3.] Cum autem prædicatum majoris ſit prædicatum

concluſionis ; & in concluſione negativa utrumque extremum accipiatur univerſaliter ; [axiom.4.] dupliciter accipietur unum extremum : & erunt quatuor termini : [contra legem 1. gen.] ut in hoc ſyllogiſmo :

Omne quod loquitur vivit .
Nullus equus loquitur .
Igitur , nullus equus vivit .

Sunt quatuor termini : *loquitur , aliquod vivens , equus , nullum vivens .*

Lex II. *Major propoſitio eſto univerſalis .*

Demonſtratur 1. Nam ideo adfirmamus , aut negamus aliquid in concluſione , quia cognovimus , hanc enuntiationem contineri in aliqua univerſali . Sed ſubjectum minoris eſt idem ſubjectum concluſionis : [leg. 4. gen.] Ergo , ut concluſio contineatur in aliqua univerſali , oportet quod major ſit univerſalis .

Demonſtr. 2. Si major eſt particularis , ſubjectum , quod eſt medius , erit particulare : [axiom. 2.] Cum autem idem medius ſit prædicatum minoris , quæ eſt adfirmativa [per legem 1.] erit itidem particulare : [ax. 2.] Ergo erunt quatuor termini : [contra leg. 1. gener.] Hac de cauſſa non eſt bona hæc collectio :

Virtus eſt genus reſpectu Juſtitiæ , & Fortitudinis .
Juſtitia eſt virtus .
E. Juſtitia eſt genus reſpectu Juſtitiæ , & Fortitudinis .

F I G U R A II.

Lex I. *Una præmiſſa debet eſſe negativa .*

Demonſtratur . Nam medium in utraque præmiſſa eſt prædicatum: prædicatum autem enuntiationis adfirmativæ accipitur particulariter : [axiom. 3.] Ergo ſi utraque eſſet adfirmans , medius duplici ſignificatione acciperetur , & eſſent quatuor termini: [contra legem 1. gener] Hinc perperam infero hoc modo : *Omnis*

Omnis equus eſt ſubſtantia.
Omnis ſpiritus eſt ſubſtantia.
E. Omnis ſpiritus eſt equus.

Sunt enim termini quatuor: *equus, aliqua ſubſtantia, ſpiritus, aliqua ſubſtantia.*

Excipe, ſi extrema *reciprocentur*: id eſt, cum ſubjectum fieri poteſt prædicatum, & e contrario. Nam cum eo caſu æque late pateant, ex duabus adfirmativis bona concluſio cogitur, ut in hoc:

Omne riſibile eſt homo.
Omne animal rationale eſt homo.
E. Omne animal rationale eſt riſibile.

Lex. II. *Major eſſe debet univerſalis.*

Demon. Nam ſi eſſet particularis, etiam ſubjectum eſſet particulare: [axiom. 2.] Cum vero in concluſione, quæ neceſſario eſt negans, quia imitatur viliorem præmiſſam, ſumatur univerſaliter; [axiom. 4.] duplici intellectu ſumeretur: & eſſent quatuor termini, ut in hoc:

Aliqua ſubſtantia eſt ſpiritus.
Nullum corpus eſt ſpiritus.
E. Aliquod corpus non eſt ſubſtantia.

En quatuor termini: *aliqua ſubſtantia, ſpiritus, corpus, nulla ſubſtantia.*

FIGURA III.

Lex. I. *Minor eſſe debet adfirmativa.*

Dem. Nam ſi minor fuerit negans, major erit ajens: nam ex duabus negantibus nihil ſequitur: [leg. 7. gen.] Deinde ſi minor eſt negans, etiam talis erit concluſio: [leg. 5. gen.] Cum autem termini concluſionis negativæ accipiantur univerſaliter; [axiom. 4.] & prædicatum majoris adfirmativæ accipiatur peculiariter; [axiom. 2.] majus extremum duplici ſenſu ſumitur, & erunt quatuor termini:

[contra leg. 1. gener.] Ergo neceſſario minor eſt adfirmans. Hinc perperam argumentamur hoc modo:

Omnis beſtia ſentit.
Nulla beſtia eſt homo.
E. Nulla beſtia ſentit.

Termini enim 4. ſunt: *beſtia, aliquod ſentiens, homo, nullum ſentiens.*

Lex. II. *Concluſio eſſe debet particularis.*

Dem. Nam in tertia Figura ſubjectum concluſionis eſt prædicatum minoris: & cum minor ſit adfirmans, prædicatum eſt particulare: [ax. 3.] Ergo etiam concluſio erit particularis, quia ſequitur debiliorem: [leg. 5. gener.] Aliter plus eſſet in concluſione, quam in præmiſſis: & iterum eſſent quatuor termini: [contra leg. 1. gener.] ut in hoc:

Omnis bellua vivit.
Omnis bellua eſt corporea.
E. Omne corporeum vivit.

Habet hic ſyllogiſmus 4. terminos: *bellua, aliquod vivens, aliquid corporeum, omne corporeum.*

FIGURA IIII.

Lex I. *Si major eſt adfirmativa, minor erit univerſalis.*

Dem. Nam medius in hac Figura eſt prædicatum majoris: & prædicatum in univerſali adfirmativa ſumitur particulariter: [axiom. 3.] Cum autem in minori idem medius ſit ſubjectum; ſi eſſet etiam particularis, in utraque ſumeretur particulariter: [axiom 2.] Ideoque eſſent quatuor termini: [contra leg. 1. gen.]

Lex II. *Si minor ſit adfirmans, concluſio erit particularis.*

Nam in minori adfirmativa minus extremum, ſeu præ-dica-

dicatum ſumitur particulariter : [ax. 2.] Cum autem minus extremum ſit ſubjectum concluſionis ; debet itidem ſumi eodem ſenſu . Aliter plus eſſet in concluſione , quam in præmiſſis : & eſſent 4. termini: [contra leg. 1. gener.]

Lex III. *Si concluſio eſt negativa , major erit univerſalis .*

Nam majus extremum , quod eſt prædicatum concluſionis negativæ , ſumitur univerſaliter : [ax. 4.] Cum autem majus extremum ſit ſubjectum majoris ; erit etiam univerſale , & item propoſitio : [ax. 2.] Aliter plus eſſet in concluſione , quam in præmiſſis : & eſſent 4. termini .

Porro hæ leges litteris vocalibus quarumdam vocum, quas Logici excogitarunt , exprimuntur . Quæ his verſiculis continentur .

I. *Barbara , Celarent , Darii , Ferio.* IIII. *Bamalipton , Camentes , Dimatis , Feſapno , Freſiſomorum .*

II. *Ceſare , Cameſtres , Feſtino , Baroco.* III. *Darapti , Felapton , Diſamis , Datiſi , Bocardo , Feriſon .*

Exempla .

I.

1. A A A.	Bar-	*Omne animal eſt vivens .*
	ba-	*Omnis homo eſt animal .*
	ra .	*E. Omnis homo eſt vivens .*
2. E A E.	Ce-	*Nullus ſpiritus eſt lapis .*
	la-	*Omnis Angelus eſt ſpiritus .*
	rent.	*E. Nullus Angelus eſt lapis .*
3. A I I.	Da-	*Omne vivens eſt mortale .*
	ri-	*Aliquis equus eſt vivens .*
	i .	*E. Aliquis equus eſt mortalis .*
4. E I O.	Fe-	*Nullum bonum eſt repudiandum .*
	ri-	*Prudentia eſt bonum .*
	o .	*E. Prudentia non eſt repudianda .*

II.

II.

1. E A E.	Ce-	*Nulla injuſtitia eſt amanda.*
	ſa-	*Omnis virtus eſt amanda.*
	re.	*E. Nulla virtus eſt injuſtitia.*
2. A E E.	Ca-	*Omne viſibile eſt corpus.*
	meſ-	*Nullus ſpiritus eſt corpus.*
	tres.	*E. Nullus ſpiritus eſt viſibilis.*
3. E I O.	Feſ-	*Nullus lapis eſt animal.*
	ti-	*Aliquod vivens eſt animal.*
	no.	*E. Aliquod vivens non eſt lapis.*
4. A O O.	Ba-	*Omne corpus eſt figuratum.*
	ro-	*Aliquis ſpiritus non eſt figuratus.*
	co.	*E. Aliquis ſpiritus non eſt corpus.*

III.

1. A A I.	Da-	*Omne quod ſentit eſt animal.*
	ra-	*Omne quod ſentit eſt ſubſtantia.*
	pti.	*E. Aliqua ſubſtantia eſt animal.*
2. E A O.	Fe-	*Nullum vivens eſt incorruptibile.*
	la-	*Omne vivens eſt animal.*
	pton.	*E. Aliquod animal non eſt incorruptibile.*
3. I A I.	Di-	*Aliquis homo eſt peccator.*
	ſa-	*Omnis homo eſt riſibilis.*
	mis.	*E. Aliquod riſibile eſt peccator.*
4. A I I.	Da-	*Omnis flos eſt vivens.*
	ti-	*Aliquis flos eſt odorifer.*
	ſi.	*E. Aliquod odoriferum eſt vivens.*
5. O A O.	Bo-	*Aliquis adamas non eſt albus.*
	car-	*Omnis adamas eſt duriſſimus.*
	do.	*E. Aliquod duriſſimum non eſt album.*

6. EIO.

6. EIO.	Fe-	*Nulla planta eſt ſenſitiva .*
	ri-	*Aliqua planta eſt fructifera .*
	ſon.	*E. Aliquòd fructiferum non eſt ſenſitivum .*

IIII.

1. AAI.	Ba-	*Omne animal eſt vivens .*
	ma-	*Omne vivens eſt ſenſitivum .*
	lipton.	*E. Aliquod ſenſitivum eſt animal .*
2. AEE.	Ca-	*Omnis ſuperbia eſt vitium .*
	men-	*Nullum vitium eſt amandum .*
	tes .	*E. Nullum amandum eſt ſuperbia .*
3. IAI.	Di-	*Aliquod nigrum eſt homo .*
	ma-	*Omnis homo eſt rationabilis .*
	tis .	*E. Aliquod rationabile eſt nigrum .*
4. EAO.	Fe-	*Nullus equus eſt ſapiens .*
	ſa-	*Omne ſapiens eſt animal .*
	pno .	*E. Aliquod animal non eſt equus .*
5. EIO.	Fre-	*Nullum laudandum eſt vitium .*
	ſi-	*Aliquod vitium eſt avaritia .*
	ſom.	*E. Aliqua avaritia non eſt laudanda .*

Corollarium I.

Hinc prima Figura, quia maxime perſpicua & facilis eſt, ſola ſufficit, ut in ea argumentationes omnes conficiantur : & aliis Figuris tuto carere poſſumus.

Nam quælibet concluſio probanda vel eſt A, vel E, vel I, vel O. Hæ autem quatuor concluſiones in prima Figura reperiuntur : non ita vero in aliis Figuris.

Co-

Corollarium II.

Hinc modi ſecundæ, & tertiæ Figuræ memoriæ mandandi ſunt, non quia multum nobis adferant utilitatis, ſed ne, cum eos offendamus, difficulter intelligamus.

Corollarium III.

Hinc quarta Figura & quia rarius occurrit, & quia minus, quam ceteræ, clara & expedita eſt, nullius pæne uſus eſt.

Corollarium IIII.

Hinc ſyllogiſmus, in quo minor primo loco eſt, & major ſecundo, non facit quintam Figuram, e. g. ſi ſit in prima Figura.

Nam quemadmodum, ut reperiamus quale ſit ſubjectum, inverſæ reſtituuntur propoſitiones; ita quando agitur de Figura nova inducenda, faciliori ordine propoſitiones ſunt diſponendæ. Quod ſi inverſio primæ eſſet quinta Figura ſuis regulis donata, etiam tranſpoſitio quartæ daret ſextam Figuram ſuis modis, & legibus conſtitutam. [1]

Corollarium V.

Hinc in omni Figura poteſt colligi *directe*, & *indirecte*.

Colligitur *directe*, cum prædicatum majoris eſt prædicatum in concluſione: e. g. in prima Figura hoc modo: *Omne*

[1] *Croſa* Log. P. III. c. 9.

Omne animal eſt ſenſitivum.
Omnis homo eſt animal.
E. Omnis homo eſt ſenſitivus.

Colligitur *indirecte*, cum prædicatum majoris eſt ſubjectum concluſionis hoc modo:

Omne animal eſt ſenſitivum.
Omnis homo eſt animal.
E. Aliquod ſenſitivum eſt homo.

Ita in ſecunda Figura poteſt colligi *directe* hoc modo:

Nullus lapis eſt homo.
Omne riſibile eſt homo.
E. Nullum riſibile eſt lapis.

Vel etiam *indirecte* hoc modo:

Nullus lapis eſt homo.
Omne riſibile eſt homo.
E. Nullus lapis eſt riſibilis.

Et eodem modo colligi poteſt in tertia Figura, cetera.

SCHOLION I.

Quarta Figura Galenum auctorem habet, vel ſaltim ab eo frequentius adhibita eſt: [1] *quamvis in Galeni operibus de ipſa mentio nulla fiat: ab aliis vero Philoſophis non item, fortaſſe quia vix aut ne vix quidem occurrit. Quod in cauſſa fuit, cur Ariſtoteles percenſens ſyllogiſmos, qui in uſu ſunt, tres tantum horum claſſes conſtituerit: & loco quartæ Figuræ, quinque ſyllogiſmos* indirectos *in prima Figura collocaverit. Inmerito tamen, uti mihi videtur: nam ſyllogiſmi* indirecti *etiam in ſecunda, & aliis Figuris condi poſſunt:* [*coroll.* 4.]

Ariſtotelici perpetua altercatione contendunt, quartam hanc Figuram nihil aliud eſſe, quam inverſionem primæ: ideo non

[1] *Averroeſius in* L. I. Priorum Analytic. c. 8.

non eſſe Figuram. Sed, ut ſcite monet vir doctus, eſt mera λογομαχία. Nam ipſi fatentur, argumentationem eſſe legitimam: tantum diſputant, de nomine Figura. *Sed cum dixerimus, Figuram eſſe* conjunctionem medii cum extremis; *nullus ſanus dubitaverit, quartam hanc conjunctionem eſſe quartam Figuram.*

SCHOLION II.

Perſpicuum eſt, Modos poſteriorum Figurarum poſſe revocari ad quatuor modos primæ, ſi tres terminos collocemus ſecundum ritum primæ. Ariſtotelici tamen de legibus harum reductionum ſine ullo fine diſputant. Sed nihil eſt inutilius in univerſa Logica. Qui ſyllogiſmos reducere cupiunt, facilius id ſine regulis facient, modo intelligant plane, quid illis vocabulis deſignare intendunt. Legant, qui has delicias inhiant, Logicorum vulgarium ſcripta, quæ undique hæc myſteria crepant.

CAPUT III.

De ſyllogiſmis Singularibus, & Compoſitis.

PRæter ſyllogiſmos ſimplices, de quibus ſuperiori capite diſputavimus, alios ſyllogiſmos diſputando facimus, immo in familiari ſermone non niſi complexis utimur ſyllogiſmis. De quibus ordine explicabimus, ſi prius de *ſingulari* dicamus.

I. *Singularis* ſyllogiſmus eſt, *qui conſtat medio ſingulari, & una ſaltim præmiſſa ſingulari*, hoc modo:

1. *Petrus fuit Judæus.*
Petrus fuit Romanus epiſcopus.
E. *Aliquis Romanus epiſcopus fuit Judæus.*

2. *Chri-*

2. *Chriſtus fuit ſervator humani generis.*
Aliquis Judæus fuit Chriſtus.
E. Aliquis Judæus fuit ſervator humani generis.

Poſtremus hic ſyllogiſmus aliquem uſum habere poteſt in inveſtigatione veri: & in tribus primis Figuris fieri poteſt: atque iiſdem, quibus ſimplices, nititur principiis.

II. *Compoſitus* ſyllogiſmus eſt, *cujus vel una, vel duplex propoſitio ex pluribus ſubjectis, vel prædicatis conſtat.* Hic vel eſt *Hypotheticus*, vel *Disjunctivus*, vel *Copulativus*, vel *Relativus*.

1. Hypotheticus ſeu condicionalis eſt, *qui concluſionem infert ex ſuppoſitione*. Propoſitio condicionalis conſtat duabus propoſitionibus, quarum prima vocatur *antecedens*, altera *conſequens*. e. g.

Si Sol lucet, dies eſt.
Sed Sol lucet.
E. Dies eſt.

Qui habent minorem condicionalem, vel tres propoſitiones condicionales ſubjiciuntur iiſdem legibus, quibus ſimplices ſyllogiſmi in tribus Figuris. Qui habent majorem condicionalem tantum, ſervant has leges duas. 1. *Adfirmato antecedente, adfirmatur conſequens: non contra.* 2. *Negato conſequente, negatur antecedens: non contra.* Peccat in primam hic:

Si homo eſt beſtia, ſentit.
Sed homo ſentit.
E. homo eſt beſtia.

Hic ex adfirmatione conſequentis adfirmatur antecedens. In ſecundam peccat hic:

Si homo eſt beſtia, ſentit.
Sed homo non eſt beſtia.
E. Homo non ſentit.

Hic ex negatione antecedentis, negatur conſequens, & ideo eſt falſus.

II. Disjunctivus eſt, *cujus major propoſitio habet particulam disjunctivam inter duas propoſitiones*. Si membra ſunt ſtricte oppoſita, tunc ex unius veritate bene infertur falſitas alterius: vel e contrario. Vel id adfirmando, vel negando fiat, perinde eſt. e. g.

Petrus aut videt, aut eſt cæcus.
Sed videt.
E. Non eſt cæcus.

Si autem membra non ſunt vere oppoſita, hæc eſt regula ſervanda: *Enumerentur partes omnes, ſi una tantum adfirmetur, reliquæ removeantur: & e contrario. Si una removeatur, reliquæ disjunctive ponantur*. Itaque ex eadem propoſitione bene triplici modo colligimus:

1. *Petrus vel eſt ingenuus, vel libertinus, vel ſervus.*
Sed eſt ingenuus.
E. Non eſt libertinus, nec ſervus.
2. *Sed nec ingenuus, nec libertinus.*
E Eſt ſervus.
3. *Sed non eſt ſervus.*
E. Ingenuus, vel libertinus.

Quod ſi has regulas non ſervavero, erit falſa: ut contrariis exemplis effici poteſt.

III. Copulativus eſt, *cujus major plurimis ſubjectis, aut prædicatis copula connexis conſtat.*

Qui adfirmativi ſunt, bene colligunt ſi major unico conſtet prædicato: [ſecus ſunt vitioſi] ut in hoc:

Omnis homo, & omnis avis eſt animal.
Petrus eſt homo, pſittacus eſt avis.
E. Petrus, & pſittacus ſunt animalia.

Negativus recte colligit, ſi, poſita una parte, removetur alia hoc modo:

Non & lapis eſt, & animal.
Sed eſt lapis.
E. Non eſt animal.

IIII.

IIII. Relativus eſt, *cujus partes quadam relatione continentur*. e. g.

Quales ſunt Reges, tales ſunt ſubditi.
Sed Rex eſt bonus.
E. Subditi ſunt boni.

Hi ſyllogiſmi ſecundum leges ſimplicium poſſunt conformari. Major ad *condicionalem* reduci poteſt.

V. Reliqui ſunt duo ſyllogiſmi Compoſiti, *Dilemma*, & *Sorites*: de quibus hæc breviter traduntur. Dilemmatis tres ſunt leges. 1. *Membra omnia, quæ in toto continentur, enumerentur, nihil ſit reliqui.* 2. *Ratio cur aliquid adfirmatur, aut negatur talis ſit, quæ hominem ſapientem movere poſſit ut aliquid faciat*: ſecus non neceſſario colligitur, removendas eſſe partes, aut ponendas. 3. *Hoc incommodum tale ſit, quod in adfirmantem torqueri non poſſit*. Nam ſi poteſt contorqueri, fit manifeſtum, ex poſitione, aut remotione partium talem concluſionem non ſequi.

His tribus nominibus dilemma illud de uxore [1] eſt vitioſum. Nam eſſe mulierem pulcram non eſt tale incommodum, quod neceſſario inferat moleſtiam: poteſt enim ipſa eſſe pudica, & talis quæ uxoris officia cum dignitate tueatur. Deinde poteſt nec excellenter pulcra, nec deformis eſſe: ſed talis quæ nec faſtidio, nec ſollicitudini ſit. Poſtremo poteſt eſſe deformis: ſed talibus virtutibus eſſe ornata, ut longe ſuperet exquiſitas illas, & celeberrimas formas mulierum. Quare merito inflecti poteſt in opponentem hoc modo:

Si eſt pulcra, poteſt eſſe pudica: plurimæ enim fuerunt.
Si eſt deformis, poteſt id aliis animi, & corporis dotibus compenſare.
Igitur ducenda eſt.

VI.

[1] *De quo L. III. p. 2. c. 2. fine.*

VI. Sorites duas leges habet. 1. *Omnes præmiſſæ, quæ inter primam & ultimam continentur, ſint univerſales.* Nam media eſt major ſyllogiſmi primæ Figuræ. Igitur univerſalis: [leg. 2. prim. Figur.] 2. *Omnes præmiſſæ ſint adfirmativæ: ultima poteſt eſſe negativa.* Nam quælibet præmiſſa eſt minor ſyllogiſmi, qui ſequitur. Ergo non poteſt eſſe negativa: [leg. 1. Fig. 1.] Ultima non eſt minor, ſed major ultimi ſyllogiſmi: ideo poteſt eſſe negans: quia tales habentur in prima Figura.

Hæc ſunt quæ de ſyllogiſmis magis ex uſu tradi ſolent: reliqua, quæ ſunt inutilia & otioſa, apud eos legi poſſunt, qui in iis ætatem ſuam conſumſerunt, quorum ſatis vulgata ſunt ſcripta.

Illud tamen tirones noſtros monitos volumus, parum has regulas prodeſſe Philoſopho, niſi ipſe argumentum, de quo eſt diſputaturus, cognitum habeat & exploratum. Quod qui non habent, ii quidem etiamſi undique ſyllogiſmos crepent, nec probationes ullas invenient, nec aliquid diſputando efficient. Qui vero materiam penitus comprehendit, & in judicando eſt exercitatus, vel ſine ullis ſyllogiſmis rem, de qua loquitur, intelliget, & optime ratiocinabitur. Quare hoc uno teſtimonio, quod graviſſimum eſt, [1] concludemus: *Nec enim ego nego proſpicienda iſta: ſed proſpicienda tantum, & a limine ſalutanda: in hoc unum, ne verba nobis dentur, & aliquid eſſe in illis magni ac ſecreti boni judicemus.* Et de Syllogiſmo hactenus.

Finis Artis Syllogiſticæ.

---

[1] *Sunt verba Lucii Senecæ philoſophi Stoici, id eſt, acutiſſimi Dialectici* in Epiſt. 49.

MENDA.	CORRIGE.
Præf. Pag.2. linea 13 quærimns	quærimus
p.10 l.26 docetur ea; propter	docetur; ea propter
p.16 l.5 Cryſippus	Chryſippus
p.23 l.21 perſpicue	perſpicue
p.42 l. pen. nidubia	indubia
p.49 l.25 hominum	hominum
p.58 l.18 ni ſi	niſi
p.84 in not. Ptavius	Petavius
p.93 nota 2 inmerſas materiæ	inmerſas in materiam
p.95 LIBRI PRIMI.	LIBRI SECUNDI.
p.105 l.26 granulos	grana
p.115. not.3 pro Milone	pro Marcello.
p.142 l.20 interſectorem	interſectorem
p.167 c.3. l. 2 legit tima cocludat	legitima concludat
p.171. §.1. *poſt* Conſeſſioniſtæ	*adde*: Calviniani, Sociniani,
p.174 in nota, Auſtor	Auctor
p.195 l.23 redit	reddit
p.215 l.4 cetta	certa
p.231 l.12. reſſeraſſent	reſeraſſent
p.250 l.11 rotundis. verba:	rotundis: verba
p.293 n.4. quarum	quorum

p.299

p.299 l.11 qnod	quod
p.322 l.21 Muretus	Perpinianus
p.349 l.17 iillæ	illæ
p.354 l.17 Intoeran-da	Intoleranda
p.357 §.3. *Laudate-ruditionem*	*Laudat eruditionem*
p.365 l.5 quos	quæ
p.366 l.22 auctiores	acutiores
p.368 l.5 *Syllogiſmo-rnm*	*Syllogiſmorum*
p.372 l.4 *mucationem*	*mutationem*
l.5 *tum*	*cum*
p.376 lege 1. antem	autem

Voces non nullas typographi vitio diviſas facile animadvertet lector oculatus: cetera ad auctoris *Orthographiam* typis deſcriptam exigere oportet.

Digitized by Google

Digitized by Google

005652546

Digitized by Google

[illegible] Google